

Eötvös Lóránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Történelemtudományok Doktori Iskola

Új- és jelenkori magyar történeti program

Ötvös István:**A katonai főpercek Magyarországon****A koncepció felépítése az 1949-50-dik évi törvénytől katonai perekben**

Doktori iskola vezetője: Dr. Gergely Jenő DSc. egyetemi tanár,
Oktatási program vezetője: Dr. Gergely Jenő DSc. egyetemi tanár,
Témavezető: Dr. Izsák Lajos DSc. egyetemi tanár

A bíráló bizottság tagjai:

Prof. Dr. Gergely Jenő DSc, egyetemi tanár

Dr. Varga Zsuzsanna CSc. egyetemi decens

Dr. Okváth Imre CSc.

Dr. Baráth Magdolna PhD.

Dr. Vida István CSc. Habil. nyugalmazott egyetemi tanár

Dr. Föglein Gizella CSc. habil. egyetemi docens

Dr. Markó György CSc.1

Budapest, 2007

Tartalom

I. Bevezetés.....	4
II. Historiográfiai áttekintés.....	8
1. A hadtörténeti szakirodalom.....	8
2. A koncepciók peres szakirodalmáról.....	13
III. Az ország és hadserege a II. világháború után.....	18
1. A nemzetközi háttér.....	18
2. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány hadserege a háború végéig.....	22
2. 1. Az ideiglenes államszervek létrejöttétől a fegyverszünetig.....	22
2. 2. A fegyverszüneti egyezmény aláírásától az európai háború végéig.....	27
3. A lebegtetés és leépítés időszaka: a háború végétől a békeszerződésig.....	31
3. 1. Kulcspozíciók a hadseregben.....	33
3. 2. A személyi létszám és a hadrendek.....	35
4. A békeszerződés aláírása után – a növekedés kezdete.....	38
IV. Koncepcióváltások I. Egy belügyminisztertől egy tábornokig.....	46
1. A Rajk-ügy kifejlődése és koncepciója.....	49
1. 1. „A Tito-koncepció a pártnak és a szovjeteknek kellett.”.....	49
1. 2. „A Rajk-ügyben először svájci vonal volt...”.....	51
1. 3. A trockisták elleni akció és a svájci vonal összeillesztése.....	59
1. 4. A belügyi vonal a Rajk-perben.....	63
1. 5. „A Rajk-ügy kifejlődésének azonban nemcsak magyarországi indítékai voltak..”.....	67
2. Pálffy György a Rajk-perben.....	72
2.1. „A Rajk-ügy kapcsán [...] letartóztatásba került többek között Pálffy György altábornagy is”.....	72
2. 1. 1. Pálffy György letartóztatásának körülményei.....	72
2. 2. A Pálffy-per és a Pálffy-ügy.....	80
2. 3. A „Kopjások”.....	86
2. 4. A Pálffy György elleni bírósági eljárás koncepciója.....	99
3. A Marschall László és társai elleni per.....	105
3. 1. A megvalósított koncepció.....	106
3. 2. A marschall-per két politikai dimenziója.....	108
3. 2. 1. A „spanyol vonal”.....	108
3. 2. 2. A kémkedés.....	111
3. 3. A Deszkás-Tardi-per.....	115
V. Koncepcióváltások II. Pálffy Györgytől a tábornokok peréig.....	122
1. A Sólyom-ügy kezdetei.....	122
2. „... mint régi tiszteket megbízhatatlannak tartottak, és ezért kellett minket eltávolítani a hadseregből”.....	123
3. A „realizálás” első szakasza.....	129
3. 1. Pálffy György vallomásainak szerepe a Sólyom-per kialakulásánál.....	129

3. 2. Somogyi Imre letartóztatása.....	134
3. 3. A szociáldemokraták elleni koncepció és a tábornokok pere.....	141
4. A koncepciók összeillesztése.....	144
5. A „nagy koncepció” – és szétesése 1950-ben.....	149
6. Változatok a kémkedésre 1950-ben.....	152
6. 1. A jugoszláv vonalú kémkedés.....	153
6. 2. A nyugati „kémkapcsolat”.....	154
6. 2. 1. Aranyi Sándor és a Pálóczy-Horváth kapcsolat.....	155
6. 2. 2. A francia „vonal”.....	156
6. 2. 3. Porffy György és az amerikai kémkapcsolat.....	157
6. 2. 4. Az MHBK ismét színre lép.....	159
6. 2. 5. A Vaikó-Diettrich-ügy.....	160
7. A Kővágó-per 1950-ben.....	172
7. 1. A „kisgazda-csoport” kialakítása.....	172
7. 2. A Kővágó-per megvalósított koncepciója.....	173
7. 3. Az Almásy-ügy 1947-ben.....	175
7. 4. A kémkedés koncepciója a Kővágó-perben.....	180
VI. „Rákosiék ezt is mondták: az Államvédelmi Hatóság embereinek az a feladatuk, hogy a rosszat lássák meg az emberekben, a jót meglátni, nem az ő dolguk.”.....	184
VII. Bibliográfia.....	190
VIII. Mellékletek.....	202

I. Bevezetés

Az 1945-ös politikai változások után a kommunista párt meghonosította Magyarországon a koncepciós pereket. Meghonosította, mert – bár korábbi időszakokban is lefolytattak olyan büntetőeljárásokat, melyekben nyilvánvalóan jelen volt politikai koncepció is – a második világháború utáni időszakban ezek az eljárások a politikai működés lényeges alkotóelemévé váltak, belekerültek a „politikaformálás” általános gyakorlatába. Míg korábban inkább arról volt szó, hogy a politikusok jó érzékkel felfedezték, hogy egyes bűnperekben politikai fantázia is rejlik, vagy megpróbálták befolyásolni az igazságszolgáltatás menetét, vagy – ez még jellemzőbb – a sajtóban megjelenő közleményeket próbálták úgy interpretálni, hogy az nekik hasznos legyen. A háború utáni időszakban már eleve azért kreáltak pereket, hogy azokkal politikai célt érjenek el. Mindezt kiegészítette a tömegpolitizálásból fakadó propaganda-szempontról is, mely szerint a perekkel jelezni tudták a társadalom számára a megváltozott politikai viszonyokat; röviden: a tömeg elrettentéséül is szolgáltak.

Az új korszak ebben az esetben új politikai rendszert is jelentett, amelynek – több egyéb jellegzetességén túl – az is gyakorlatává vált, hogy „kettős normarendszert” kényszerített a társadalomra.¹ Az egyik normarendszer – nevezzük az egyszerűség kedvéért „hagyományosnak” – a korábbitól csak kis mértékben eltérő általános erkölcsi szabályrendszer lett volna, amely mellett másodikként felállítottak egy speciális normarendszert is, amely a párt érdekeit tekintette előbbre valónak. Ami jó a pártnak, azt végre kell hajtani, függetlenül attól, hogy az adott cselekmény a hagyományos normarendszerben valójában törvénysértést jelentene vagy sem.²

A koncepciós per tehát politikai jellegű tényezővé vált, és a korszak gyakorlatában elsődlegesen az aktuális politikai szempontok szerint „ellenségnek” minősített politikai szereplők eltávolítását célozta meg. Ezen kívül természetesen a propaganda-szempontról, a társadalmat megfélemlítő szándékok, illetve bizonyos társadalmi csoportok gazdasági-

1 Ehhez a kérdéshez bővebben lásd: Kahler Frigyes: A „kettős normarendszer, avagy a pseudojog működése Magyarországon. In: *Jogállam és diktatúra. Tanulmányok és előadások*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2005. 9-21.

2 A hagyományos normarendszer érvényesítésére kiváló példát hoz Zinner Tibor: *Megfogyva és megtörve. Évtizedek és tizedelések a jogászvilágban 1918-1962*, Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2005. című munkájában, melynek bevezetőjében idézi Mailáth György országbíró 1882. január 2-i beszédének egy részét, ahol a főbíró kifejtette, hogy csak olyan személy lehet bíró, aki hivatali tevékenysége során mellőzni tudja „nép, faj, vallás és politikai pártszínezet tekinteteit”. In: Uo. 11. A másik normarendszer életbe lépését Décsi Gyula fogalmazza meg több vallomásában is, amikor kifejti, hogy „a Pártból jövő utasításokat” olyannyira megszokták, hogy fel sem merült azok megkérdőjelezése. Ha figyelembe is vesszük, hogy egyrészt Décsi önmegmentőzésből állít ilyet, másrészt az államvédelmisták számára vezetőik nem engedtek túl nagy választási lehetőséget a végrehajtás kérdésben, elgondolkodtató a megjegyzés, mert rávilágít az apparátus tagjainak pszichológiai beállítottságára. A vezető államvédelmi tiszt fejtegetése szerint az 1949-et megelőző időben pontosan értették, hogy milyen pártpolitikai célokért kell hamisításokat, csalásokat, provokációkat bevetni.

politikai ellehetetlenítését is szolgálták az eljárások.

A koncepciók perek jogi keretéhez leginkább a hűtlenségi és szervezkedési vádak szolgálták alapul. Ehhez természetesen „megfelelő” tényállásra volt szükség. Ez a tényállás nem nélkülözhetette katonák szerepeltetését sem, hiszen – a szovjet elmélet és gyakorlat szerint is – nem lehetséges politikusi összeesküvés katonai, fegyveres csoportok kapcsolódása nélkül.³ Jelen disszertációban a Rákosi-diktatúra első két évében megtartott két nagy per – a Rajk László és társai elleni eljárás, valamint a Sólyom László és társai elleni eljárás – katonai „vonalát” kívánja feldolgozni. A témának erre a két eljárásra történő szűkítését részben az indokolja, hogy ez a két per képezte a további törvénysértő eljárások kiindulópontját, a politikai gyökerű koholmányok ennek a két évnek az eljárásaira építettek, és részben arra az operatív anyagra támaszkodtak, amely ezen eljárásokhoz kapcsolódó „nyomozások” során összegyűlt.⁴ Ez a tény önmagában is megokolja, hogy – ebben a megközelítésben – a további eljárásokat „csupán” mellékpernek tekintsük, mégha a későbbi katonai eljárások hordoznak új fordulatokat is.

Mivel ez a dolgozat alapvetően a katonai pert a lehetőségekhez képest önálló jelenségként kívánja tárgyalni, szükségesnek látszott annak a folyamatnak a vázlatos bemutatása, amely során az 1945-ben megalakuló hadsereg 1949-es önmagához elért. Mindez azért is szükséges, hogy a hadsereg felől megközelítve a problémát, válaszoljon arra a kérdésre, hogy a hadsereg politikai helyzete szükségessé tette-e a koncepciók per „bevetését” a tábornoki kar ellen. A fejezet következtetése egyértelműen az, hogy a hadsereg átalakításának igénye nem tette szükségessé a pert.⁵ Ha azonban a hadseregen belüli helyzet nem igényelt ilyen megoldást,

3 Farkas Vladimír: *Nincs mentség. Az ÁVH ezredese voltam*. Budapest, Interart Stúdió, 1990. 213.

4 Csak két példával alátámasztva az operatív anyag továbbgördítésének tényét: a későbbiekben Vértes Imre és részben a Király Béla elleni eljárások „alapanyaga” is ekkor született meg. Mindkettőjüket 1953-ban tartóztatták le, annak ellenére, hogy már 1949-ben születtek terhelő dokumentumok ellenük. Vértes Imre „ellenséges tevékenységét” már a Pálffy Györgytől 1949-ben felvett jegyzőkönyvek alapján felvetették, és csak Szabó István személyügyi főnök személyes közbelépése akadályozta meg az eljárás megindítását. A személyes védelem megszűnése után visszakanyarodtak az 1949-es jegyzőkönyvekhez és eljárást indítottak ellene. Vö.: ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Vértes Imre tanúvallomása a Farkas Mihály és társai per tárgyalásán, 80. verso (továbbiakban v. Az Állambiztonsági Szolgálatok Levéltárában őrzött dossziék túlnyomó többségükben egy oldalas, gépírással tartalmazzák, melyeket sorszámoztak. A kétoldalú iratok esetében néha mindkét oldalt külön számozták, néha azonban a hátoldal – verso – nem kapott külön számozást, ebben az esetben jelzem így jelzem a pontos lelőhelyet.) Fontos közbevetnünk, hogy mivel a Farkas Mihály elleni 1957-es eljárás sem nélkülözött koncepciók elemeket, ezért a későbbiekben is szigorúan meg kell különböztetnünk a nyomozati szakban felvett jegyzőkönyveket és a per tárgyalásán elhangzott tanúvallomásokat. Az előbbieken során a kihallgatók sok esetben csak tapogatóztak: mivel lehetne a volt minisztert úgy vádolni, hogy az ne „szóródjon” sem politikusokra, sem az államvédelem nyomozóira. A tanúk pedig néha kétségbeesve próbáltak megfelelni az új elvárásnak. A Király Béla elleni per operatív anyagának összegyűjtése szintén 1950-ben kezdődött. Ekkor még elsősorban Zsilinszky Sándor személyét, valamint a katonai iskolák tisztikarát érintette az adatgyűjtés, azonban – a politikai döntésen túl – többek között ez az operatív anyag alapozta meg a későbbi eljárást.

5 Ugyanerre a következtetésre adott alapot a Hadtörténelmi Intézet Levéltárában őrzött Katonai Felsőbírói iratanyag vázlatos áttekintése is. A legfelsőbb bírósági fórum 1950-1952-ben több száz ügyet tárgyalt, zömében jelentéktelennek tűnő eljárásokat folytatott le, zömmel polgári egyének ellen. Ennek az iratanyagnak a teljes körű feldolgozása még várat magára, azonban jelen pillanatban úgy tűnik, hogy az ítélkezési gyakorlaton túl a

felmerül a kérdés, mi vezetett el a politikai jellegű katonák ellen folytatott eljárások megvalósulásához.

Kiinduló pontnak a Pálffy György elleni pert tekintjük, amely a Rajk László és társai elleni eljárás részét képezte. Ezért kénytelen a szöveg az utóbbi eljárásra is kitérni – bár részletes és teljes körű feltárását semmilyen körülmények között nem vállalhatja fel. Azt azonban végig kell követni, hogy a Rajk-ügy kialakulása vezetett-e, és ha igen, miképpen a Pálffy György elleni eljáráshoz. A eddig is nyilvánvaló volt, hogy a Rajk-ügyből egy Titót és Jugoszláviáját elítélő kirakatpert a szovjet szervek nyomására és segédletével alakítottak ki az ÁVH-n. Az is egyértelmű, hogy az ügy kezdetének tekintett svájci ügynöki jelentésből sem vezethető le az eljárás egésze.⁶ A Pálffy György elleni per azonban semmiképpen sem. Ráadásul a tábornok letartóztatásának és a jugoszláv-ellenes eljárás kezdetének időrendje – melyre részletesen kitérünk – azt is egyértelművé teszi, hogy őrizetbe vételének nem lehet *oka* a szovjetek által kiagyalt koncepció alátámasztása.⁷ Az más kérdés, hogy a kialakult koncepcióban már mindenki – így a tábornok is – „megfelelő” helyre került. Mindezt még az is megerősítette, hogy végeredményben katonai vonal már létezett az őrizetesek között Pálffy György őrizetbe vétele előtt is.

A koncepciónak a felülvizsgálatok során történt rekonstrukciója során keletkezett iratokból nyilvánvalóvá vált, hogy a Pálffy György elleni megvalósult eljárás jóval szűkebb kört érintett, mint az 1949-ben lefolytatott vizsgálat. Ezért elvileg szét kellett választani a Pálffy-per és Pálffy-ügyet, azaz a végső koncepciót tartalmazó bírósági eljárást és az azt megelőző „nyomozati” munka koncepcióját. Ennek a szétválasztásnak a segítségével viszont – figyelembe véve a későbbi mellékperekben történeteket is – világossá vált, hogy a „járulékos” eljárások és a Pálffy-per csupán egy egységként kezelhető, és a háttérében egy, 1947-48-tól folyó vizsgálati munka áll, amely az angol titkosszolgálat hazai kapcsolatrendszerének feltárására irányult.

Hasonló a helyzet az 1950-es tábornoki perrel is, amelynek háttérében szintén ilyen jellegű koncepció húzódott meg. Határozottan hangsúlyozni kell, hogy mindez nem jelenti azt, hogy az eljárásba vont személyek valóban elkövették volna a kémkedést és hazaárulást – amellyel a perekben vádolták őket –, csupán azt, hogy egy meglévő, hazai indíttatású operatív anyagra

politikai motívumú ügyekre nézve valójában semmilyen releváns információt nem tartalmaznak a lekerékített tényállásokat rögzítő, vizsgálati anyaguktól megfosztott ítéletek.

6 A kihallgató tisztek számára is egyértelművé vált, hogy a Noel Field-ügyből és a nyár folyamán beharangozott trockista kémbanda ügye sehogyan sem áll össze. Vö.: Farkas: i.m. 207.

7 Farkas Vladimír annak ellenére hozta egyértelmű összefüggésbe a szovjetek nyílt bekapcsolódását a vizsgálatba és Pálffy György őrizetbe vételét, hogy nem tudott pontos időponttal szolgálni Bjelkin altábornagy és csoportjának Budapestre érkezése kapcsán. Vö.: Farkas: i.m. 213. Vélekedését azonban – a nyomozati vallomások fényében – sok tekintetben finomítani kellett.

épült rá a teljes mértékben koncepciós eljárás, amely végül igazodott az éppen aktuális, és a szovjet szervek által jóváhagyott forgatókönyvhöz.

Az 1950-es eljárás esetében egyértelműbb a helyzet, hiszen a különböző időpontokban végrehajtott iratmegsemmisítéseket túlélte egy olyan dokumentum, amely összefoglalja a „nyomozás” végeredményét, és felsorolja az ügyben érintett őrizeteket. Így lehetőség van arra, hogy a koncepció felépítésének egy köztes fázisába is betekinthessünk. A számos katonatisztet érintő eljárás elemzésekor kirajzolódik az a koncentrikus felépítést alkalmazó technika, amellyel az államvédelem nyomozói a vád alá helyezett kört folyamatosan bővítette, egészen a végső stádiumig juttatva az eljárást.

A dolgozat tehát azt a következtetést kívánja alátámasztani, hogy az 1949-1950-es perek katonai része nem szovjet utasításra, hanem a magyarországi katonai kémelhárító szervek és az államvédelem iratanyagán alapuló eljárások voltak. Mivel a vádlottak csoportjában számos olyan személy is helyet kapott, akik a hasonló ügykörű szovjet szervekkel kapcsolatot tartottak, ezért ezekhez az eljárásokhoz természetesen szükség volt Moszkva beleegyezésére.

A dolgozat természetesen sem azt nem tekinthette feladatának, hogy a két esztendő valamennyi olyan eljárását elemezze, amelyben katonák kerültek a vádlottak padjára sem azt, hogy az 1949-es, valamint az 1950-es koncepciós perek teljes – tehát a politikus vádlottakra is kiterjedő – képét megrajzolja. A szöveg így értelemszerűen csonka maradt, amelyet csak további kutatások teljesíthetnek ki.

II. Historiográfiai áttekintés

A hazai katonai koncepciók perек feltárása és feldolgozása a szakirodalmunkban mindez idáig háttérbe szorult. Ennek legfontosabb oka – túl a több évtizedes kényszer-hallgatáson – talán az, hogy a téma „kettős kötődésű”. Egyrészt megközelíthető a második világháború utáni honvédség történetének kontextusában – bár ennek problematikus voltáról később szót ejtünk –, másrészt az 1945 utáni koncepciók perек sorozatának részeként is.

A második világháború utáni időszakról foglalkozó történeti szakirodalom számára a kérdés felvetése is eleve lehetetlen volt. Amikor már a Rajk-perrel – ha szórványosan és mindig aktuális politikai céllal – elkezdtek beszélni a történészek, a katonákról továbbra is hallgatni illett. Egyrészt politikailag sokkal kényesebb kérdéstről volt szó, másrészt mert a hadsereg, mint minden szocialista államban, eleve érinthetetlen szervként működött. Így előbb a hadsereg történetének csak első néhány éve kerülhetett terítékre, majd pedig az olyan klasszikus hadtörténeti kérdések felé fordult az érdeklődés, mint a fegyverzeti fejlesztések bemutatása, vagy a hadsereg általános helyzetének megrajzolása.

A koncepciók perекet tárgyaló művek szerzői számára – amikor már beszélhettek egyáltalán – nem a „katonai vonal” problémája tűnt elsődlegesnek, hiszen ezeket a fő eljárások mellékperének tekintették. Márpedig a Rajk-per politikai háttere sokkal érdekesebb és fontosabb kérdésnek tűnt; a katonai szatellit eljárások csak követetett érdeklődésre tarthattak igényt, és lényegileg nem befolyásolták az alapkérdésre adott válaszokat. A téma „határterület” jellege miatt – úgy tűnt – sem egyik, sem másik téma szempontjából nem igazán fontos.

1. A hadtörténeti szakirodalom

A rendszerváltozás előtt a koncepciók perек – így a tisztikart érintő eljárások – kutatása eleve nem jelenhetett meg a szakirodalomban. A hadsereggel foglalkozó történeti munkák érdeklődésének homlokterébe az 1945 utáni hadsereg megalakulása és első éveinek története került. Egészen a rendszerváltozásig voltaképpen egyetlen kérdés körül forgott az összes munka: azt próbálta meg elemezni, miért nem tudta az újonnan alakuló Ideiglenes Nemzeti Kormány olyan gyorsan felállítani hadseregét, hogy az harcba vethető legyen a náci Németországgal szemben. Az elemzések időhatára az 1945 utáni néhány évre korlátozódott, ahol ezt át is lépték, tematikailag kerülték meg a kényes kérdéseket. Az is teljesen egyértelmű, hogy a munkák megjelenése mindig követte a politikai helyzet alakulását, akkor váltak

publikálhatóvá az ilyen irányú cikkek, amikor a politikában a „népfrontos” gondolkodás erősödni kezdett, és ezt a politikai koncepciót az 1945 utáni „antifasiszta honvédség” története jól erősítette. Mindez persze a művek megjelenésének időzítésére vonatkozik, természetesen a szerzők őszinte érdeklődéstől vezetve választották ki kutatásuk tárgyát; sőt, többen a korszakra vonatkozó személyes tapasztalatokkal is rendelkeztek.

A levéltári kutatásra támaszkodó szakirodalom 1960-tól jelent meg.⁸ A téma egyik legfontosabb kutatója, Mucs Sándor ekkor publikálta első dolgozatát, akkor még csak tényleg a kezdetek kezdetére koncentrálva.⁹ Munkája csak az 1944. december és 1945. május közötti rövid időszakot foglalkozik, mégis rendkívül fontos, mert hosszú időre kijelölte a téma feldolgozásának lehetséges kereteit, az alkalmazandó korszakolást, a követendő tónust és a politikai interpretációt is. Amiről ez a munka nem szólt, arról lényegében 1990-ig nem szólt senki, és ahogyan szólt, ugyanúgy szólt mindenki más is. A könyv előbb a magyar hadsereg két megalakult hadosztályának – 1. és 6. – megszervezését tárgyalja, majd a később általánossá vált séma szerint a honvédelmi minisztérium megszervezését ismerteti. Gyakorlatilag ennek a kötetnek egy bővített kiadását tették közzé 1963-ban, immár formailag 1948-ig bővítve a téma feldolgozását.¹⁰

Az 1948 utáni időszak – szándékai szerint – legteljesebb hadsereg-történetét a Mucs Sándor és Zágoni Ernő szerzőpáros jegyezte.¹¹ Az első kiadásban 1959-ig, a másodikban 1980-ig tekintették át a honvédség, majd a Néphadsereg megszervezésének és szervezeti változásainak történetét. A két kiadás között csupán az 1959-1980 közötti időszakot tárgyaló fejezetnyi különbség van, máskülönben utánnomás. A szerzőpáros érthetően kínosan kerülte az olyan politikailag érzékeny pontoknak a kimerítő tárgyalását, mint amilyen az 1949-50-es perek részletes leírása, vagy az 1956-os forradalom eseményei a Magyar Néphadsereg kötelékeinél. A kötet ugyanakkor témánkat illetően úttörő jellegű, hiszen két bekezdésben megemlíti, hogy „szektás-dogmatikus elhajlás” áldozata lett Pálffy György, Sólyom László, Illy Gusztáv és Révai Kálmán.¹²

8 Az első munka, amely az 1945-ös honvédség kérdéséről szólt Tóth Sándor cikke, amely Magyar katonák a hitleri fasizmus ellen címmel jelent meg. In: *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban: HK), 1957. (IV. évf.) 1-2. 94-119.

9 Mucs Sándor: *A Magyar Néphadsereg megszervezése (1944. december 21. – 1945. május 8.)*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960.

10 Mucs Sándor: *A Magyar Néphadsereg megszervezése és fejlődése (1945-1948)*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1963.

11 Mucs Sándor - Zágoni Ernő: *A Magyar Néphadsereg története*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1979¹, illetve 1984².

12 A szerzőpáros könyvének egyik legérdekesebb eleme a korszakolása. A szerzők – bevallottan Mucs Sándor 1963-as munkájára építve – az első szakaszt 1944 decembere és 1945 májusa közé helyezik. Ez érthető, hiszen az európai világháború ekkor még tart, tehát az új magyar hadsereg megszervezése ennek kontextusába ágyazódik. A második szakasznak a „munkáshatalomért vívott” időszakot tekinti, és ennek megfelelően 1948 júniusáig tekinti egységnek, azaz a két munkáspárt egyesülését tekintették a hadsereg szempontjából is

Időrendben ezután publikálta Mucs Sándor újabb összefoglalóját a koalíciós időszak hadseregének és politikai pártjai katonapolitikájának történetéről.¹³ A kötet – bár minden szempontból magán viseli saját korának jellegzetességeit – valójában az egyetlen munka, amely a politikai pártok felől közelít témájához, és ezzel a korszak katonapolitikájának teljes áttekintésére törekszik. Tényanyagában kiegyensúlyozott – bár a kommunista párt érthetően sokkal terjedelmesebb részt kapott¹⁴ –, ugyanakkor értékítéletében változatlanul elkötelezett szöveg. Csak sajnálni lehet, hogy végül ott hagyja abba történetét, ahol az valójában érdekessé válna: azaz a koncepciós perek, illetve a háborús készülődés kezdete előtt.

Az átfogó munkák mellett néhány részterületet feldolgozó munka is napvilágot látott.¹⁵ Ezek egy-egy adott egység, alegység kialakulására, szervezeti változásaira és fegyverzetének fejlődésére helyezték a hangsúlyt.

Mucs Sándor munkáihoz képest egészen más oldalról közelített a témához Kis András. Szándéka szerint az 1945 után szolgálatba lépett honvédek heroikus küzdelmét állítja a középpontba, érezhetően „népfrontos” megközelítésből kiindulva. Bár művei alapvetően a honvédség 1945. évi megszervezésére koncentrálnak, egyik összefoglaló művéről¹⁶ azért kell külön említést tennünk, mert az 1949-50-es perekben elítélt tábormokok felszabadulás utáni karrierjének számos pontját világítják meg.

perdöntőnek. A harmadik időszak ennek megfelelően a „proletárdiktatúra kiépítése és megvédése időszakára” (1948-1959) esik, tehát a forradalmat nem tekintették időhatárnak. A második kötetben mindehhez hozzáillesztették a „minőségi fejlesztés” korszakát, azaz a ’60-as-’70-es évek történetét. A fenti kronológia végülis nem elfogadhatatlan, csupán annyiban kérdőjelezhetjük meg, hogy lehet-e egy, a társadalomba beágyazott szervezet történetét ilyen mértékig függetleníteni a köztörténeti vonatkozásoktól? Így a kötet nem reflektál érdemben sem az 1953 után bekövetkezett változásokra, sem a forradalom eseményeire. Márpedig mindkét esemény távlatilag is komolyan befolyásolta a hadsereg helyzetét. A néphadsereget nagyon mélyen érintette az 1953-as politikai átrendeződés, a minisztercserétől a hadsereg sorállományú létszámának és szervezetének csökkentéséig. A forradalom eseményei után pedig nagyon komoly kádercserét hajtottak végre. Mindez azonban – bár szó esik erről a kötetben – a szerzőpáros szerint nem ért meg egy korszakhatárt.

13 Mucs Sándor: *Politika és hadsereg Magyarországon, 1944-1948*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1985. (továbbiakban: Mucs 1985)

14 A kommunista párt katonapolitikáját tárgyaló fejezet részletessége egyébként szigorúan szakmai érvekkel maradéktalanul igazolható, pusztán osztályharcos személete kifogásolható, amelyben – az akkori gyakorlatnak megfelelően – minden nem kommunista automatikusan a „reakciós” jelzőt kapta. A szerző logikája azért védhető, mert hatalomra jutása után egyedül a kommunisták határozták meg a katonai doktrínát – ahogy a politika egészét –, tehát a későbbi események szempontjából az ő 1945-49 közötti politikájuk a legfontosabb, másrészt ez a politikai erő már a koalíciós években nagy jelentőséget tulajdonított a fegyveres erők feletti uralomnak – ehhez azonban valóban szükség volt egy konzekvens elképzelésrendszer érvényesítésre.

15 Mucs Sándor: *A Dunai Katonai Flottilla története 1945-1980*, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1981. Zágoni Ernő (szerk.): *A Vörös Zászló Érdemrenddel kitüntetett Zrínyi Miklós Katonai Akadémia: 1950-1975*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1975. Az utóbbi kötet figyelemre méltó érdekessége, hogy bár az 1945 utáni tisztképzés történetét áttekintő szöveg csak Sólyom Lászlót említi egy alkalommal, addig a képek között az 1949-50-es perek áldozatul esett tábormokok, valamint Rajk László is szerepel, ráadásul utóbbiról egy olyan esemény kapcsán készült képet közölnek, amelyen Kádár Jánossal együtt vett részt. Patai Endre: *A fejlesztés új középtávú terve kidolgozásának előzményei és a Klapka-szervezés (1948 őszétől 1949 nyaráig)* I. Honvédelem, 1987. 2.

16 Kis András: *Az antifasiszta magyar katonai hagyományokról, 1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978. (továbbiakban: Kis 1978)

A szakirodalom mellett a rendszerváltozás előtt néhány visszaemlékezés jelenhetett meg, amely a hadsereg vonatkozó időszakáról is beszámol.¹⁷ A '60-as '70-es évek hallgatása még politikai szempontból érthető is, azonban a '80-as években megjelent munkák is feltűnően hallgatók a tábornoki kart érintő perekkel kapcsolatban. Nógrádi Sándor munkája alapvetően a kommunista párt és az ország általános politikai helyzetét tárgyalja, kifejezetten propagandisztikus történetekkel tarkítva élményeit. Talán jelzés-értékűnek szánta a szerző – és lehet, hogy korábban nagyon komoly „partizánakció” volt –, hogy a Tuhacsevszkij-ügy eseménytörténetét és „pártos” értékelését becsempészte szövegébe, bár természetesen kimondott átkötést a magyarországi események felé nem engedett meg magának.¹⁸ A többi szerző továbbra is szigorúan ügyelt a politikai jellegű állásfoglalás megkerülésére. A helyzet változásának jele, hogy Halas Lajos könyvében már a Magyar Testvéri Közösség elleni eljárásról és ennek kapcsán Rajk Lászlóról már megemlékezett. Ugyanígy Szentkirályi Frigyes 1987-es könyvében megemlíti Sólyom László és Lőrincz Sándor „eltűnését”, a korabeli pletykákat ismételve.¹⁹

Szólni kell még egy különös könyvről is. A szépirodalmi műveket is jegyző Havas Endre – aki Károlyi Mihály titkáráként is dolgozott – posztumusz kötetéhez²⁰ régi „bajtársa”, Illés Béla írt előszót, amelyben – természetesen kontextus nélkül – megemlíti a szerző 1950. november 2-i letartóztatását és 1953. március 9-i börtönbeli halálát, majd rehabilitálását.²¹ Havas ugyan csupán áttételesen vált a Rajk-per áldozatává, de őrizetbe vételének hátterében ez a két eljárás húzódott meg. Nem tartozott a nagyobb nyilvánosság által ismert személyek közé, ezért az Illés Béla által írt előszó sem jelentett többet egy régi bajtárs emlékező sorainál, amelynek kizárólag historiográfiai jelentősége van.

Kiemelendő a sorból Kornis Pál visszaemlékezése²², amely az 1949-50-es ügyekről ugyan még mindig okosan hallgat, azonban a koalíciós időkről, és kifejezetten a Magyar Testvéri Közösség elleni per kapcsán számos érdekes motívumot említett meg, és számos analógiának is kiinduló pontjául szolgálhat.

Az emigrációban megjelent hadtörténeti irodalomból kiemelkedik Király Béla, később több

17 Nógrádi Sándor: *Új történet kezdődött*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966. 2. kiad; Földes László: *A második vonalban*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1984.; Nagy Gábor - Móricz Lajos (szerk.): *Új haza, új hadsereg: Visszaemlékezések az 1945-1948-as évekre*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 1985.; Róka Mihály: *Életemről, hivatásomról*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 1986.; Halas Lajos: *Az R gárdától a Munkásőrségig*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 1986.; Szentkirályi Frigyes: *Negyven év mundérban*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1987.

18 Nógrádi: i. m. 132.

19 Szentkirályi: i. m. 61.

20 Havas Endre: *Hűség*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1962.

21 Jellemző a korszak börtönviszonyaira, hogy Havas Endre a börtönben elvesztette józan ítélőképességét, és a fegyőrök rendszeresen szórakozásból kínozták. Vö.: ÁBTL 3.1.9 V-150019/2, Kuti Gyula tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. szeptember 8. 79-81.

22 Kornis Pál: *Tanúként jelentkezem*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 1987.

hazai kiadást is megért, munkája.²³ Király tábornok 1953-ig „testközelből” látta a hadsereg megszervezését, majd a tábornoki pereket – végül a személye ellen irányuló eljárást. Könyvei ezért számos személyes érdekességet tartalmaznak, ugyanakkor érthetően inkább saját perére és sorsára fókuszál.

Bár a rendszerváltás elvileg feloldotta a politikai jellegű korlátokat, a tábornoki perek nem kerültek a hadtörténeti kutatás homlokterébe. Két munka is megszületett a '90-es évek elején, amely kiterjesztette érdeklődésének körét az 1955-ig tartó időszakra²⁴, azonban mindkét szöveg inkább a mennyiségi és hadszervezeti változások áttekintését preferálta. A Csendes-Gellért szerzőpáros által jegyzett munka a bírósági kérdéseket csak annyiban érintette, hogy áttekintette a fegyelmi helyzet alakulását a honvédség egészénél.

Kifejezetten haditechnikai és hadsereg fejlesztési kérdések állnak középpontban Okváth Imre munkáiban is.²⁵ Monográfiájában a szerző már többször utal a tábornokok eltávolítására és az ennek kapcsán a hadsereg vezetésében történő átszervezésekre, de a kötet fő iránya a hadsereg történetének szervezeti és haditechnikai megszervezésének áttekintése.

Valódi áttörést a szakirodalomban a Történeti Hivatal által kiadott kötet²⁶ jelentett, amely már témafelvetésében is újdonság volt a korábbi hadtörténeti munkákhoz képest. Ugyanakkor a Pálffy-, illetve a Sólyom-per feldolgozására ennek a kötetnek a szerzői sem vállalkoztak; a Sólyom-perről a kötetben publikáló Oroszi Antal tanulmánya²⁷ is két síkon mozgott. Egyrészt az elítéltek életrajza alapján bizonyította, hogy a perben felvett tényállás nem állta meg a helyét, másrészt általánosságban szólt a per lefolytatásáról.

A könyv módszertanilag legértékesebb tanulmánya, amely egy valóban szűken vett katonai per elemzését adja Markó György tanulmánya.²⁸ Más szempontból forrásértékű Zsitnyányi Ildikó tanulmánya, amely számos katonatiszt elleni nyomozás alapvető iratanyagát tárta fel.²⁹

23 Király Béla: *Honvédségből néphadsereg. Személyes visszaemlékezések, 1944-1956*, Párizs-New Brunswick, Magyar Füzetek és a Magyar Öregdiákok Szövetsége Bessenyei Kör, 1981., és Budapest, CO-NEXUS Print-teR Kft., 1989.; Uő.: *Forradalomtól forradalomig*, Budapest, Századvég és Atlanti Kiadó, 1990. és uő.: *Amire nincs ige. Visszaemlékezések, 1919-2004*. Budapest, HVG Könyvek, 2004.

24 Csabai Károly - Móricz Lajos: Tények és adatok az 1945-1955 közötti évek magyar hadtörténetéhez I. *Hadtudomány*, 1991. 2., Csendes László – Gellért Tibor: *Háborútól a forradalomig: adatok a magyar hadsereg történetéből, 1945-1955*. Honvéd Tudósok sorozat, 3., Budapest, Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, 1994. (továbbiakban: Csendes – Gellért), Gyarakai Károly: A katonai elhárítás történetéből, *Hadtudomány*, 1995. 1. sz. 106., Csendes László: *Hadsereg-történet 1945-1998. Új Honvédségi Szemle*, Különkiadás. Budapest 1998.

25 Okváth Imre: Hadseregfejlesztési elképzelések és a hadiipar kiépítésének megkezdése, 1947-1948. *Hadtörténeti Közlemények*, 1994. 10., 57-74. és uő.: *Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945-56*. h. n., AQUILA Könyvkiadó, 1998.

26 Okváth Imre (szerk.): *Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945-1958. Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában*. Budapest, Történeti Hivatal, 2001. (továbbiakban Okváth, 2001.)

27 Oroszi Antal: A Sólyom-per. In: uo. 141-162.

28 Markó György: Konceptiók perek a légierő tisztjei ellen, In: uo. 163-172.

29 Zsitnyányi Ildikó: „A hazáért mindhalálig!” A magyar tisztikar ellen irányuló perek, 1945-1953. In: uo. 173-

2. A koncepciók peres szakirodalmáról

A koncepciók peres történetének szakirodalma igen szerteágazó. Az alábbi áttekintés csupán azokra a művekre szorítkozik, amelyek a dolgozat tárgya szempontjából fontosak. Így tehát a jogtörténeti és jogtudományi jellegű tanulmányokat, illetve más perekről szóló irodalmat nem emeltünk be a historiográfiát összefoglaló részbe, annak ellenére, hogy mind módszertani, mind tartalmi szempontból ezek a szövegek is sok információt hordoznak.

A konstruált perekről értelemszerűen a rendszerváltozásig olyan történeti munka nem jelenhetett meg, amely szabadon végzett levéltári kutatásokra támaszkodhatott. Sokáig csak a perekkel egyidőben, propaganda célból kiadott tárgyalási jegyzőkönyvek jelentették az egyedüli forrást.

Mind a hazai, mind az emigráns publikációk a Rajk-perre és azon belül is Rajk László személyére fókuszáltak. A per egyik kulcsfigurája már 1961-ben publikált egy visszaemlékezés-féltét, azonban peréről egy szót sem ejtett.³⁰ Az egyik első munka, amelynek érintenie kellett a eljárást, az első rendű vádlott életrajza.³¹ Sipos Péter cikkében a pert az ÁVH vezetője és a belügyminiszter közötti hatásköri vitára vezeti vissza, mellékperéről nem szól. Még ugyanebben az évben két másik publikáció is napvilágot látott a témáról.³² Balogh Sándor professzor munkájában úgy tekint az eseményre, mint amelynek kiváltó oka Rákosi Mátyás féltékenysége volt, míg Sándor Iván az „élgárda megtizedelését” tartja a per céljának. Más szempontból érdekes a Kozák Gyula készítette interjú Farkas Vladimírral³³, amely már a perek mögöttes koncepcióiról is szól, bár az adatközlő személye számos tévedés és ferdítés feltételezésére adhat okot. Az interjúalany később önálló visszaemlékezését is közzé tette.³⁴ A kötet megfelelő forráskritikával kezelve mindmáig az egyik legteljesebb áttekintés a korszak egészéről és a koncepciók eljárások belső összefüggéseiről, amely az államvédelem szerkezeti változásait, a politikai pereket, és a „nagypolitikai” fejleményeket egységben mutatja be. Azonban Farkas Vladimír számára is egy igazán jelentős eljárás létezik: a Rajk-per.

A nyugati emigrációban megjelent visszaemlékezések, „történeti” munkák annyiban

198.

30 Noel Field visszaemlékezése, *Nagyvilág*, 1961/ 7., 1067-1076.

31 Sipos Péter: Rajk László, *Társadalmi Szemle*, 1983/5. 76-86.

32 Balogh Sándor: Torzulások tanulsága. In: Földesi Margit - Rainer M. János (szerk.): *Felszabadulás utáni történetünkről*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1987. Balogh Sándor szövege a *Magyar Nemzet* 1983. november 26-i számában jelent meg először. Sándor Iván: A történelem megvilágítatlan jelenetei, *Valóság*, 1983/2. 60-69.

33 Kozák Gyula: Múltbanzés. Interjútröredék Farkas Vladimírral az Államvédelmi Hatóság volt alezredesével, *Mozgó Világ*, 1988/11. 90- 119.

34 Farkas: i.m.

jelentettek áttörést a kérdés kutatásában, hogy szólhattak róla egyáltalán. Az egyik első ilyen történeti jellegű, de személyes érintettségéből is merítő munka Szász Béláé.³⁵

Emigráns munka a Rajk-per egyik túlélőjének tollából³⁶ Hódos György eredetileg németül publikált könyve, amely 1990-ben látott napvilágot magyar fordításban. A szöveg, egyrészt egy történeti áttekintést ad a kelet-európai perekről, elsősorban a perek túlélőinek nyugaton publikált visszaemlékezéseire támaszkodva; másrészt személyes emlékeit, tapasztalatait is igyekszik beleilleszti ebbe a kontextusba. A könyv nem csak azért jelentős, mert a különféle közép-európai ügyeket először értelmezte egyetlen nagy per különböző felvonásaiként, de azért is, mert megállapításai a nyugati szakirodalom alapjává váltak.³⁷ Hódos György – ahogyan ezt saját maga is elismerte és hangsúlyozta is – sajátságos információ-hiánnyal küszködött. Egyrészt rengeteg propaganda célból kiadott anyag volt birtokában, másrészt nem álltak rendelkezésére levéltári források. Így nem volt más választása, minthogy a hivatalosan publikált peranyagot szedje ízekre, részben logikai úton cáfolva az állításokat, részben a már említett és általa ismert memoárokat állítva szembe a propagandával. A kötet egyik gyengéje pontosan ez, hiszen bizonyos tényekkel sincs pontosan tisztában, például Nagy Pált meg sem említi a Pálffy-per elítéltejei között. Ugyanakkor jól érzékeli, hogy a katonai csoport a második világháború alatti ellenállásból érkezett a kommunista párthoz, onnan az új hadsereghez és végül a perhez.³⁸ Az 1950-es év nagy pereiről Ignotus Pál és Száraz György³⁹ könyveiből tájékozódott, előbbi a szociáldemokrata ügyekben, utóbbi a katonai perek hátterének megrajzolásához szolgált forrásául.⁴⁰ Bár már a rendszerváltozás után és félig itthon jelent meg, klasszikus emigrációs munka Fejtő Ferencé.⁴¹ A tág történeti kontextus előnye és egyszerismind hátránya is a könyvnek, amely így – részben Hódos könyve nyomán – összehasonlító jelleggel közelít témájához, viszont így az egyes problémák szükségképpen elnagyoltakká is váltak.

35 Szász Béla: Bevezető a Rajk-perhez, In.: *Rajk László és társai a népbíróság előtt. Politikai perek*, 1., h. n. (Párizs), I. U. S., 1984. valamint uő.: „Minden kényszer nélkül”. *Egy sztálinista műper története*. Budapest, Európa-História, 1990.

36 Hódos György: *Kirakatperek. Sztálinista tisztogatások Kelet-Európában. 1948-1954*. Budapest, Eötvös Kiadó, 1990.

37 Vö. Andrew, Christopher – Gordiewsky, Oleg: *KGB – the inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, Hodder & Stoughton, London, 1990. és német kiadása a C. Bertelsmann Verlag-nál, Münchenben, szintén 1990-ben.

38 Hódos: i. m. 62.

39 Száraz György: *A tábarnok. Részletek egy készülő kor- és életrajzból*. Budapest, Magvető Kiadó, 1984. Száraz György könyvét azért nem emeltük be historiográfiai áttekintésünkbe, mert Pálffy György életútját „csak” a második világháború végéig tekinti át.

40 Vö. Hódos: i. m. 95. és a 28. lábjegyzet.

41 Fejtő Ferenc: *A népi demokráciák története*, Budapest - Párizs, Magvető Kiadó - Magyar Füzetek, é.n. (1991) 192.

Szintén emigráns munkának tekinthető Fehérváry István kötete is,⁴² amelyben a szerző megpróbálta összeállítani a perekben elítéltek névsorát és rövid összefoglalást is közöl az egyes eljárásokról. A kötet egyik legfontosabb érdeme, hogy már nem az 1950-es és 1960-as években, a pártvezetés által alkalmazott felosztást követi, amikor a koncepciós perek körébe sorolt eljárásokról szól, hanem számos 1949 előtti eljárást is koncepciósnek minősít.

Még néhány memoár jelent meg a perek túlélőinek tollából, amelyekben a „nagy perre” emlékeztek, azonban a személyes jellegű élményeken túl az összefüggések továbbra is homályban maradtak, bár néhány nagyon fontos részlettel gazdagítják a téma ismertét.⁴³ Kiemelkedik az emlékiratok sorából a koncepciós perek egyik bírójának visszaemlékezése, amely számos belső információt közlött, azonban az 1949-50-es évek eseményeiről elég hallgatólag.⁴⁴

A korszak elsőszámú politikai vezetőjének erre a korszakra vonatkozó visszaemlékezése is megjelent 1997-ben.⁴⁵ Rákosi Mátyás finoman fogalmazva is bőbeszédű memoárja azonban csak komoly fenntartásokkal tekinthető forrásértékűnek. A volt pártfőtitkárból jól érzékelhetően tökéletesen hiányzott az önmagával való őszinte szembenézés szándéka, így valójában merő önmentegítőzéssé válik a szöveg. Másrészt a valójában száműzetésben élő szerző kizárólag saját beszédeinek régi kiadásaira és memóriájára volt utalva, ezért számos ponton – talán nem mindenütt szándékosan – tévedett.

A történeti szakirodalomban áttörést a Törvénytelen szocializmus című kötet megjelenése jelentette.⁴⁶ A politikai inspirációra felállított tényfeltáró bizottság szakértői hatalmas tényanyagra támaszkodva tekintették át a koncepciós eljárások tömegét is. Az érdeklődés középpontjában azonban továbbra is a Rajk-per maradt.

A Rajk-per tárgyalásában Hajdu Tibor tanulmányai kiemelkedően fontosak.⁴⁷ Az 1990-es évek elején publikált szövegek fő iránya egyértelmű, ugyanakkor már iratanyagra támaszkodó

42 Fehérváry István: *Börtönvilág Magyarországon*, Budapest, Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, 1991.

43 Varga Endre: *Nem felejtünk. Varga Endre elmondja életét Hegedűs B. Andrásnak és Kozák Gyulának*. Budapest, Vita Kiadó, 1989., és Vándor Györgyi: *A rémület éjszakái*. München, Aurora, 1974, és 1984, illetve Budapest, Dovin Kiadó, 1990., és Román József: *Távolodóban*, Budapest, Magvető Kiadó, 1990.

44 Major Ákos: *Népbíráskodás - forradalmi törvényesség*. Budapest, Minerva Kiadó, 1988. Bár szűkebben vett témánk szempontjából konkrét információ kevés és főleg általános jellegűek szerepelnek benne, azonban a korszak joggyakorlatára és a jogi konstrukcióra, valamint a politikai irányításra vonatkozó adatai miatt fontos könyvről van szó.

45 Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések, 1940-1956*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1997.

46 Révai Valéria (szerk.): *Törvénytelen szocializmus, a Tényfeltáró Bizottság jelentése*. Budapest, Zrínyi-Új Magyarország Kiadó, 1991.

47 Hajdu Tibor: Farkas és Kádár Rajknál – Az 1949. június 7-i beszélgetés hiteles szövege. *Társadalmi Szemle*, 1992/4. 70-89. és Hajdu Tibor: Júdás mindig velünk van. Két különös karakter: Stolte István és Cseresnyés Sándor. *Valóság*, 1992/12. 52-64. A Rajk-per háttere és fázisai. *Társadalmi Szemle* 1992/11. 17-36. A Rajk-per kéretlen tanúja. *Társadalmi Szemle*, 1992/8-9. 143-154. Kádár János sajátkezű feljegyzése a Rajk-perről. (1954. július 20.) *Társadalmi Szemle* 1993/1. 86-89.

tanulmányokról van szó. A Rajk-per háttéréről született munka különösen izgalmas olvasmány, azonban továbbra is megmarad a jugoszláv-vonalú elgondolás mellett, amely szerint a pert valójában a Tito-ellenes kampány generálja. A Cseresnyés Sándor és Stolte István szerepét elemző szöveg esetében a helyzet egészen más, hiszen ennek a két őrizetesnek tulajdonítani a per forgatókönyvét valójában nem lehet, bár tény, hogy maga Cseresnyés dicsekedett ilyesmivel zárkatársai előtt.

A rendszerváltozás után a fent említett bizottság egyik szakértőjének, Zinner Tibornak munkái adtak új lendületet a kutatásnak.⁴⁸ A szerző érdeklődése alapvetően megmaradt a Rajk-pernél, annak katonai mellékszálai – bár feltűnnek a szövegekben – nem képezik külön vizsgálódás tárgyát. Szintén a Rajk-pert tartja érdeklődésének középpontjában Varga László tanulmánya is⁴⁹, bár bevallotta a Kádár-ügyről kíván szólni. Mindazonáltal a Rajk-per belső szerkezetének megértése szempontjából nagyon fontos az a kutatómunka, amelynek eredménye a tanulmány.⁵⁰

A Rajk-per háttéréről utoljára Schmidt Mária publikálta elképzelését.⁵¹ A szerző az Egyesült Államokban által kutatott dokumentumok alapján arra a következtetésre jutott, hogy a per voltaképp egy nagyszabású elterelő hadművelet része és végső oka, hogy az Amerika Ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság előtt tanúvallomást tevő Alger Hiss szavahihetőségét alátámassza, a koronatanú Noel Field budapesti denúciálásával.

A Sólyom-per kapcsán meg kell még említenünk a tábornok lányának, Sólyom Ildikónak kötetét is.⁵² A tábornok-per utóéletéről szóló kötetek legfontosabb értéke – és egyben legproblematisabb része is – a közölt dokumentumok hatalmas tömege. A dokumentumválogatás kétségtelenül egy hatalmas munka gyümölcse, azonban a közölt részletek forrásértéke sokszor kérdéses. Mindez azonban érthető, hiszen a kötetek szerzője nem szaktörténész, érdeklődése is olyan személyes motivációjú, amely felmenti minden kritika alól.

48 Zinner Tibor: *Adalékok a magyarországi koncepciós perek történetéhez*. Székesfehérvár, Videoton, 1988.; és uő.: *XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata, 1944/45-1992*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1999. Valamint a szerző előszava a Rajk László és társai a népbíróság előtt, 40 év távlatából. Az un. „Kék könyv” hasonmás kiadása. Budapest, Magyar Eszperantó Szövetség Kiadása, 1989. című kötethez, továbbá uő.: Az egyik gyűjtőzinór a Rajk-Brankov ügyhöz is. In: Okváth 2001: i. m. 241-350.

49 Fent és lent – kommunista libikóka. In: Varga László (szerk. és a bevezető tanulmányt írta): *Kádár János bírái előtt. Egyszer fent, egyszer lent 1949-1956*. Budapest, Osiris Kiadó – Budapest Főváros Levéltára, 2001.

50 A Kádár Jánosról szóló munkák elvileg nem tartoznak a dolgozat tárgyához, ezért – bár a Rajk-pert megkerülni egyik sem tudta – nem emeltük vizsgálódásunk körébe, mert általános szinten tárgyalták magát az eljárást, miközben természetesen Kádár János szerepére helyezték a hangsúlyt.

51 Schmidt Mária: *A titkosszolgálatok kulisszái mögött. Hitek, ideológiák és hírszerzők a XX. században*. Budapest, XX. század Intézet, 2005.

52 Sólyom Ildikó: *Megtörténhetett?* Szeged, JATE, 1988. és Uő.: *Összetört – szétszakadt – ellillant... A Sólyom tábornok-per utóélete*. Budapest, Hadtörténelmi Levéltár, 2003.

III. Az ország és hadserege a II. világháború után

A Kápat-medence térsége a második világháború végén szovjet érdekszférába került. A szövetségesek között létrejött teheráni és jaltai megállapodások, a Vörös Hadsereg fizikai jelenléte, valamint a nyugati-európai államok pillanatnyi gyengesége és érdekérvényesítő képességük teljes hiánya miatt a közép-európai térség népei – tehát a német és az orosz területek közti országok – Moszkva fennhatósága alá kerültek. Végeredményben egy, több mint százötven éve – hol egyértelműbben, hol burkoltabban – meglévő konfliktus újabb, az éppen aktuális erőviszonyoknak megfelelő nyugvópontjára jutott el. Hogy pontosan milyen formában fogja érvényesíteni érdekeit a győztes Szovjetunió, talán 1945 tavaszán még nem dőlt el egyértelműen, de hogy valamiféleképpen *érvényesíteni fogja*, biztos volt.

A háború tehát még javában folyt, amikor a Szovjetunió politikai vezetőjének inspirációjára a magyar politikai élet újjászervezése két helyszínen is kezdetét vette. A Horthy Miklós kormányzó felhatalmazásával, a fegyverszüneti megállapodás megkötésnek céljából Moszkvába küldött delegáció kiegészült olyan, politikailag fontosnak tekintett személyekkel, akiket a szovjet fél alkalmasnak vélt egy új kezdet levezénylésére. Nem csak a kommunista emigrációra gondolunk itt, hanem olyanokra, akik a szovjet szempontok szerint használhatónak tűntek, mint Vörös János is, a későbbi honvédelmi miniszter. Ők Moszkvában szervezhatték a háború utáni életet. A másik helyszín az impériumváltást frissen átélt országrész, ahol a jelenlévő politikusok – a lehetőségek korlátozott volta ellenére – megkísérelték, hogy részesei legyenek az új állam megszületésének. Tekintettel a hadi helyzetre, ez utóbbi csoportot is – ha nem is olyan megfontoltan és alaposan, mint a moszkvaiakat – valójában a szovjet szervek válogatták ki, visszaélve a közlekedési eszközök feletti kizárólagos rendelkezésük jogával.

A magyar politikusok aktuális lehetőségeit a nemzetközi politikai viszonyok határozták meg, még akkor is, ha a szovjetektől való függés tűnt erősebbnek, hiszen Moszkvában már régen világpolitikában gondolkodtak, így áttételekkel az érvényesül hazánkban is.

1. A nemzetközi háttér

A világháború utáni magyar – és közép-európai – politika játékerét a két győztes szuperhatalom mindenkori viszonya jelölte ki. A világháború végeztével a nagyhatalmi együttműködés – bár formálisan még sokáig megmaradt – valójában nagyon gyorsan szétesett. Természetesen még tárgyaltak egymással és a békeszerződéseken is elkezdtek dolgozni, azonban rendkívül hamar kiderült, hogy milyen mélyek a szándékok közti

szakadékok.

Azon kérdések között, amelyekben még korlátozott együttműködésre képesek voltak egyáltalán, az első a német kérdés közös rendezésének *igénye*, a második az új nemzetközi rend intézményrendszerének kialakítása – az ENSZ működtetése –, és végül, de nem utolsósorban a gyarmatbirodalmak felszámolásának kérdése lett.⁵³ A közép-európai térség dilemmái tehát még kérdésként sem merültek fel. Hozzá kell tennünk, hogy a fentebb említett problémákat is csupán oly módon oldották meg – mint pl. Németország, vagy Ausztria helyzete –, hogy az alig lépett túl az aktuális status quo rögzítésén; vagy pedig olyan konstrukciók jöttek létre, amelyek a későbbiekben az érdekérvényesítés lehetőségét kölcsönösen kioltották – mint az ENSZ esetében. A gyarmatbirodalmak felszámolásának szándéka pedig kifejezetten az egyik győztes hatalom – Nagy-Britannia – elleni közös politikai állásfoglalást jelentett. Ez utóbbi akár még egy hosszú távú közös politika alapját is képezhette volna a két szuperhatalom között, de erre az egyéb ideológiai problémák miatt nem kerülhetett sor. Maga a tény, hogy közvetlenül a háború után az egyik győztes koalíciós partner birodalmának felszámolása lett a másik két győztes egyik legfontosabb célja, jelzésértékű: mutatja, hogy egyetlen nyugat-európai ország sem lesz képes Európa egyetemes érdekeit érvényesíteni a kívülállókkal szemben.⁵⁴

Fontos hangsúlyoznunk, hogy – legalábbis visszatekintve – a nagyhatalmak háború utáni lépéseiben az „első perctől fogva”, kölcsönösen megtalálhatók azok a jelek, amelyek arra mutattak, hogy készültek a leghatározottabb szembenállás politikai igényeinek kielégítésére, sőt, akár a leszámolás pillanatára is.⁵⁵

Általában Churchill 1946. március 5-i, fultoni beszédétől szokták számítani a két táborra bomlás, tehát a hidegháború „kirobbanásának” kezdetét, azonban egyrészt az angol politikus ekkor *nem* kormányzati szereplőként nyilatkozott, másrészt az adott helyzetben sokkal fontosabb amerikai álláspont kialakulásához kevés köze lehetett.⁵⁶

Az amerikai szellemi és politikai pozíció megváltozását sokkal inkább az a tény jelezte, hogy miután a britek 1947. február 21-én jelezték, hogy nem tudják teljesíteni a görögökkel és a

53 Balogh András: Az 1947-1948-as fordulat a világpolitikában. In: Feitl István - Izsák Lajos - Székely Gábor (szerk.): *Fordulat a világban és Magyarországon*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2000. (továbbiakban: *Fordulat...*) 11.

54 Jelen dolgozatban csak arra a három országra reflektálhatunk, amelyek elsődlegesen meghatározták a háború utáni rendet, azokra a „győztesekre” és „szövetségesekre” akiket pro forma odaengedtek a későbbi béketárgyalásokra valójában csak valamelyik szuperhatalomnak volt szüksége, így kizárólag annyi politikai mozgástérrel rendelkeztek, amennyit „patrónusuk” engedni nekik.

55 Balogh 13.

56 Amerikából nézve Churchill álláspontja nem tűnt elég korszerűnek, egy „vén reakciót” láttak benne még akkor is, ha a trumani politika határozottan keményebb álláspontot foglalt el a szovjetekkel szemben, mint a roosevelti.

törökökkel szemben vállalt kötelezettségeiket, néhány napos vita után az Egyesült Államok kormánya átvette London szerepét.⁵⁷ Mindeközben Marschall tábornok 1947. február 22-i princetoni előadásában arra hívta fel hallgatói figyelmét, hogy az Amerikai Egyesült Államok a világháború alatt különleges helyzetbe került, és az ebből adódó kihívásokat a jövőben vállalnia kell. Mindehhez képest az 1947. június 5-én, Harvardon tartott beszédében, amikor bejelentette a nevéhez köthető segély-terv megindítását, már egy kiforrott és végiggondolt politika első lépéséről nyilatkozhatott.⁵⁸ Az elzárkózási politika tehát már járhatatlan úttá vált. A felismerés alapja annak a stratégiai változásnak az érzékelése, hogy az új fegyverek gyökeresen új helyzetet teremtettek. Az USA nem sebezhetetlen többé – figyelmeztetett Marschall, továbbá hangsúlyozta, hogy Anglia nem képes betölteni globális hivatását, így szerepét az Egyesült Államoknak kell átvennie. Ezt követte a Truman-doktrína meghirdetése 1947. március 12-én, majd öt nappal később az Anglia, Franciaország, Belgium és Hollandia által jegyzett brüsszeli egyezmény aláírása, amely megvetette egy kollektív nyugat-európai védelmi rendszer alapjait.⁵⁹ Ezzel szemben a szovjetek szándéka valójában az volt, hogy ütközőállamokat hozzanak létre, határaiktól minél távolabb feltartóztatva az ellenséget.⁶⁰

Más értelmezések szerint az USA univerzalizmusa nem volt kompatibilis a Szovjetunió érdekszféra-politikájával.⁶¹ Ez a szemléletmód közös nevezőre próbálja hozni a két országot, és valahol a konfliktus dinamikájában keresi annak elmélyülésének okait, magyarárn a folyamat „ön-nemzővé” válik, amennyiben mindenki az érdekeit érvényesíti, az automatikusan konfliktust okoz.

Valóban feltehető a kérdés, hogy a Szovjetunió félelmei egy esetleges nyugati támadástól mennyire voltak megalapozottak, és fordítva, a nyugati rettegés a szovjetektől megalapozott-e. A lényeg a félelem ténye, hiszen az motiválta a korszak szereplőinek tetteit, amit a másiról gondoltak és feltételeztek, nem pedig az ellenfél valós szándékai, amelyet ráadásul soha nem ismerhettek pontosan. Mindezt tetézte, hogy mindenféle belpolitikai kényszerek is befolyásolták az egyes politikusok nyilatkozatait.⁶²

57 Johnson, Paul: *A modern kor. A 20. század igazi arca*. Budapest, XX. század Intézet, 2000. 500.

58 Uo. 501.

59 Balogh 17.

60 Nagy Tamás: *A nemzetközi katonai helyzet alakulása 1945-1949 között*. In: *Fordulat...* 49. Nagy Tamás ugyan mindkét nagyhatalomra vonatkoztatja megállapítását, ugyanakkor nem nehéz belátni, hogy az Egyesült Államok számára egy ilyen ütköző-állami övezet létrehozása nem igazából Európában, hanem sokkal inkább Ázsiában volt fontos. Ettől eltekintve nem állítható, hogy az USA-nak nem fűződtek volna érdekei Nyugat-Európa kézben tartásához, azonban a kérdés Washingtonból nézve minden bizonnyal sokkal összetettebben jelentkezett.

61 Fischer Ferenc: *A megosztott világ*. Budapest, IKVA Kiadó, 1992³. 72.

62 Az amerikai hidegháborús antikommunista érvelés belpolitikai motívumairól és annak hazánkat is érintő tágabb történeti összefüggéseiről lásd: Gati, Charles: *Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.

Miközben a nyugati álláspont változása elég jól dokumentálható, a szovjet vezetők a szavak kódébe rejtették valós szándékaikat. Moszkva látszólag nem akarta az antifasiszta koalíciót felszámolni, és a közép-európai országok jövőjével csak egyetlen dokumentum foglalkozik.⁶³ A „terv” hiányából azonban nem lehet azt a következtetést levonni, hogy Sztálinnak nem voltak határozott elképzelései a térséggel kapcsolatban. Számára az orosz (szovjet) nagyhatalmi politika évszázados zsinórmértéke és a marxizmus szovjet változatának „messianizmusa” adta a tervet. Mindkettő egy irányba mutatott: a befolyási övezet határát a lehetőségek végső határáig ki kell terjeszteni nyugat felé. Az egyik stratégiai okból, a másik pedig azért terelte erre Sztálin politikáját, mert így nyílt lehetőség a világorradalom felé haladó történelmi logika érvényesítésére.

Moszkvából nézve ez logikus és érthető, hiszen egészen napjainkig soha nem fenyegette keletről senki az oroszok földjét, tehát kizárólag a nyugati határ biztonságával kellett foglalkozni. Ezt az érvelést alátámasztja az 1939 nyarán Nagy-Britanniával folytatott tárgyalások menete, majd a Molotov-Ribbentrop paktum és az ahhoz kapcsolódó 1940 novemberi tárgyalási fordulón felmerülő szovjet követelések, végül Teherán és Jalta. Mindegyik diplomáciai esemény abba az irányba mutat, hogy Sztálinnak egyértelmű szándéka volt a nyugati terjeszkedés – amely az adott helyzetben politikai rendszerének importálásával is egybe kapcsolt.

Ilyen körülmények között bármennyire igaz legyen is, hogy mindkét szembenálló „szuperhatalom” teljes lojalitást várt a táborába került államoktól, politikailag nem hozható közös nevezőre a két szuperhatalom. Mindenekelőtt azért nem, mert az egyik oldalon a személyes szabadságjogok biztosítása adott lévén, a társadalom szabad választásokon fejezhette ki akaratát; a külpolitikai játékeret pedig nem egyszerűen az amerikai jelenlét szűkítette be, hanem egy bonyolult nemzetközi helyzet – amelyet már a Szovjetunió is aktív szereplőként alakított. A társadalom felől megközelítve a polgári szabadságjogok biztosítása az egyének számára sokkal tágabb személyes játékeret, az élelehetőségek sokkal tágabb körét biztosította, mint a másik oldalon.

A tárgyalt korszakban – nagyjából Sztálin haláláig – tehát a két szuperhatalom politikai döntéshozói folyamatosan erősödő háborús veszéllyel számoltak, amely a táborokra bomlás után már hatással volt a „kicsikre” is. Ezért került sor Németország nyugati felének újrafelfegyverzésére, de a keleti blokk országainak – köztük Magyarországnak – a fokozott

63 Ivan M. Majszkij: A jövő világa kívánatos alapelveiről (1944). Közreadja és bevezető tanulmányt írta: Baráth Magdolna. *Külpolitika*, 1996/3-4. 154-184. A szöveg geográfiai logika szerint veszi számításba az államokat, így Magyarországot a Balkán elé sorolta be. A szöveg a Pireneusi-félszigetet is előrébb sorolja a Balkánnál, holott nyilvánvaló, hogy az adott helyzetben nem volt semmilyen „terv” ebben az irányban. A „Balkán” címszó alá került Románia, amelyre két sor), Bulgária, Jugoszlávia, Görögország.

fegyverkezésére is. A szovjet vezetés a berlini válságtól számított az új világháború kitörésére, és ezért olyan lépéseket kezdeményezett, amelyek egy hagyományos nagyhatalmi logikai rendben teljesen érthetőek voltak, ám tovább mélyítették a konfliktust, mint pl. a I. V. Kurcsatov vezetésével mozgósított tudományos kapacitás az atombomba előállításra. Ugyanígy a geopolitikai helyzet megváltoztatására tett olyan kísérleteik is élezték a feszültséget, mint a szoros kapcsolat kiépítése a Kínai Népköztársasággal.⁶⁴

Sztálin halála után a helyzet látszólag csendesedett, valójában inkább csak beérték a háború utáni folyamatok a harmadik világban és a konfliktus Afrikába és Dél-Ázsiába helyeződött át. Végeredményben ez csökkentette a közép-európai államok körüli feszültségek így lehetőség nyílt a korábbi politika módosítására, amelyet Magyarországon Nagy Imre nevéhez kötött és köt a közgondolkodás.

2. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány hadserege a háború végéig.

2. 1. Az ideiglenes államszervek létrejöttétől a fegyverszünetig

Az 1944. október 15-i kiugrási kísérlet kudarcra és a háború elvesztésének egyre nyilvánvalóbb ténye a magyar politikai elit egy részét rákényszerítette, hogy a lehetőségekhez képest minél előbb igyekezzen létrehozni egy olyan legitimnek tekinthető kormány szervet, amely képviselheti az országot a szövetségesek táborában. A másik oldalon a szovjeteknek – mivel az ország területének egyre nagyobb része került ellenőrzésük alá – szintén érdekükben állt egy olyan kormány felállítása, amely leegyszerűsíti megszállói tevékenységüket. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés, majd az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása mindkét fél számára fontos eredménynek számított.

Az új magyar kormány helyzetét az az előzetes fegyverszüneti feltételeket tartalmazó okmány jelölte ki, amelyet Molotov 1944. október 8-án adott át a magyar tárgyaló delegációnak, és ez alapján október 20-án, Moszkvában megkezdődtek a kormányalakítási tárgyalások. Végül Dálnoki Miklós Béla vezetésével sikerült tető alá hozni jött létre az új kormányt, amelyben számos „horthysta” katonatiszt kapott helyet, és december 7-én a magyar csoport el is indult Debrecenbe.⁶⁵ Ezeknek a tábornokoknak a szereplése nem rejtette magában annak veszélyét,

⁶⁴ Utólag megállapítható, hogy valójában a szovjet politika eleve lehetetlen dologra szánta el magát, hiszen akármekkora is növelte befolyási övezetét az Eurázsiai kontinensen, soha nem tudott kitörni a körülzártárból. Valójában ennek a felismerésnek a mentén kezdődött meg a „harmadik világ” államaiért folytatott versenyfutás, amely legalább annyira hozzájárult a Szovjetunió későbbi bukásához, mint a Reagen-i csillagháborús elképzelés, hiszen olyan stratégiai követelményeket támasztott, amelyeket Moszkva soha nem tudott kielégíteni.

⁶⁵ A kormányalakítás és a Moszkvai tárgyalások részleteiről l.: Vida István: *Koalíció és pártarcok 1944-1948*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986. 31-35. Korom Mihály: *Magyarország Ideiglenes nemzeti kormánya és a fegyverszünet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.

hogy valódi politikai súlyt tudjanak képezni és ezzel valódi alternatívát jelentsenek a későbbi politikai életben.

Az Ideiglenes Kormánynak a végleges fegyverszüneti szerződés aláírásáig semmilyen jogosítványa nem volt, utána pedig rendkívül korlátozott körülmények között dolgozhatott. A mögötte álló erők azonban abban mindenképpen egyetértettek, hogy az új államnak a legrövidebb időn belül új hadseregre is szüksége van, hiszen be kell kapcsolódnia a Németország elleni harcba. Ez a szándék a kormány-programban öltött testet, amelyben leszögezték, hogy „a német elnyomók elleni harcot” meg kell kezdeni.⁶⁶ Ebben az első gyakorlati lépés volt, hogy december 28-án, az immáron létező kormány hadat üzent Németországnak.

Tekintettel arra, hogy mindenki számára világos volt, hogy fogytán az idő a bizonyításra – a háborúból immáron csak hónapok vannak hátra –, az új honvédelmi miniszter, Vörös János, nem akarta megvárni a helyzet nemzetközi-jogi tisztázását. Az Ideiglenes Kormány megalakulása előtt megkezdte egyeztetéseit a hadsereg felállításának kérdéséről. Tárgyalópartnerei azonban nem voltak sem túl nagylelkűek, sem túl készségesek – legalábbis a tetteket tekintve. Előbb csupán egy ezred, később egy hadosztály felállításának engedélyezését javasolták. Némi huzavona és néhány irattárban rekedt dokumentum megszületése után Antonov hadseregtábornok, a Vörös Hadsereg Vezérkari Főnöke engedélyezte egy hadosztály felállítását 1944. december 28-án.⁶⁷

Az új miniszter és Kuznyecov vezérezredes a Vörös Hadsereg részéről a politikai kívánalmaknak megfelelően meg is kezdték tárgyalásaikat. Erre 1945. január 9-én, még a fegyverszünet aláírása előtt sor került. Itt Kuznyecov – Malinovszkij marsallra hivatkozva – egy hadosztály szervezésének megkezdésére szólította fel a magyar minisztert, azonban az érdemi kérdésekre – fegyverzet, ellátás –, érdemi válaszokat adni vagy nem tudott, vagy nem akart. Az pedig, hogy a hadosztály belső felépítésének kérdését ezután a magyar szervek döntésére bízta, valójában egy lényegtelen és értelmetlen lelkesítő formula maradt csupán.⁶⁸

Ezzel egyidőben Debrecenben megkezdődött a miniszteriális szervek kiépítése, így néhány szobában megkezdődött a Honvédelmi Minisztérium felállítása is. Az új minisztériumban az

66 Az Ideiglenes Nemzetgyűlés szövege. In.: Vagyóczkyné Kékes Viktória (szerk.): *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása 1944. december 21-22.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1984. 25-28. A szöveget a nemzetgyűlés ülésén Balogh István olvasta fel. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány katonapolitikai terveinek részletes bemutatását lásd: Kis András: *A magyar honvédség újjászervezése.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 1995. 36-45. (továbbiakban Kis 1995.)

67 Kis 1995. 47-51.

68 Feljegyzés F. F. Kuznyecov vezérezredesnek Vörös János vezérezredessel folytatott megbeszéléséről. Moszkva, 1945. január 9. In: Vida István (szerk.): *Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez, 1944. október – 1948. június. Dokumentumok.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2005. (továbbiakban: Vida 2005.) 84-87. és Kis 1995. 36-37.

érdemi munkát politikai szempontból a kispap B. Szabó István államtitkár, katonai szakszempontból Kéri Kálmán vette kezébe.⁶⁹ A nehézségek ellenére 1945. január 30-ára már felállt a minisztérium ideiglenes kerete és előkészítették három kerületi parancsnokság megalakulását.⁷⁰

A fegyverszüneti megállapodás aláírása előtt Kéri Kálmánnak és néhány társának valójában fogalma sem lehetett arról, mi a tényleges feladatuk, és mi áll módjukban. Az ország jogi és gyakorlati értelemben hadműveleti terület volt, tehát fegyveres szerv felállítása kizárólag a szovjet politikai akarat és engedélyek birtokában történhetett meg.⁷¹ Vörös János hiába tárgyalt Kuznyecovval, ha nem volt formális összeköttetés a Vörös Hadsereg magyarországi parancsnokságaival, majd az elvileg létező, de valójában még nem működő Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal.

Tekintettel a háborús helyzetre, a verbális támogatás mellett a szovjet szervek ambivalensen viszonyultak az új magyar hadsereg felállításához. Ekkor már teljesen egyértelmű volt, hogy Németország a háborút elvesztette, azt azonban nem lehetett pontosan tudni, mikor következik be a kapituláció. Az adott helyzetben távlati, geostratégiai érdekek fűződtek ahhoz, hogy egy gyors duna-medencei előrenyomulás egyértelmű szovjet főlényt biztosítson a nyugati hatalmakkal szemben Ausztria és esetleg Dél-Németország területén.⁷² Katonailag tehát még akár indokolható is volt egy új hadviselő fél aktív közreműködése.

Ugyanakkor katonai és politikai érvek is szóltak amellett, hogy egy újabb szövetséges ne bonyolítsa a háború *utáni* helyzetet. Katonai szempontból nem látszott feltétlen célszerűnek egy újabb szövetséges felfegyverzésével és kiképzésével húzni az időt, hiszen a magyar „emberanyag” – ellentétben a román, vagy bolgár hadsereggel – általában fegyverzet és felszerelés nélkül került szovjet fogságba. Az itthon toborzott, kiképzetlen állomány pedig egyáltalán nem volt bevethető állapotban. Vörös János ugyan azt javasolta, hogy zsákmányolt német és magyar fegyverekkel szereljék fel a létrehozandó seregtesteket⁷³ – amelyben volt

69 A minisztériumban rajtuk kívül Hátszegi Hatz Ottó vezérkari ezredes, Simonffy Tóth Ernő vezérkari őrnagy, Vörös Tibor vezérkari százados, Török József repülő főhadnagy, két gépkocsivezető, egy küldönc, egy tolmács és egy gépíró dolgozott. Vö.: Kis 1978. 50.

70 Kis 1978. 54-55.

71 Amikor 1945. január 2-án Kéri Miklós Béla miniszterelnökhöz fordul teendőit illetően, azt a választ kapja, hogy bármit tesz előtte kérje ki Susmanovics alezredes, összekötő tiszt beleegyezését. Vö.: Kéri Kálmán Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban: HL) Tanulmány Gyűjtemény (továbbiakban TGy) II. 2599. Ugyanakkor Vörös János január 19-én kelt, Szuszajkov vezérezredeshez, a 2. Ukrán Front Katonai Tanácsa tagjához címzett kéréséből az is kiderül, hogy még ekkor sem volt a Honvédelmi Minisztérium és a Vörös Hadsereg illetékes parancsnoksága között állandó összekötő tiszt, amelynek hiánya a „folyamatos munkát nagyon megnehezíti”. Vö.: Kis 1978. 71-72.

72 A háború alatt a nyugati és szovjet szövetségesek nem bíztak túlzottan egymás lojalításában, amelyet a casablancai nyilatkozat szelleme is bizonyít, és 1945 elején egyáltalán nem tudhatták a szovjet biztosan, hogy az amerikaiak valóban kiűrik az általuk megszállt, de Teheránban nem nekik juttatott területeket.

73 Vörös János vezérezredes feljegyzése A. M. Vaszileviszkij marsall, a szovjet hadsereg vezérkari főnöke

ráció –, azonban erre építeni az alkalmazást, a „beszerzés” bizonytalansága miatt nem lehetett, a szovjet haditechnika alkalmazása pedig átképzést igényelt volna. Politikai szempontból pedig azért nem volt célszerű Magyarország beengedése a győztesek közé, mert akkor a rendezetlen területi kérdések és határviták is automatikusan a győztesek közötti problémává válnak. Ez pedig immár azt okozta volna, hogy a Szovjetunióknak a győztes csatlósai között kell igazságot tenni, amely értelemszerűen konfliktusok felvállalását jelentette volna. Röviden tehát az ország vesztes státusza azzal az előnnyel járt, hogy a „győzteseket” – Csehszlovákiát, Jugoszláviát és Romániát nyugodtan kárpótolhatták Magyarország rovására.

Az elvi kifogásokat és megfontolásokat azonban a szovjet fél nem hangoztatta, a magyarok pedig igyekeztek nem tudomásul venni a szovjetek által kialakított körülmények lehetetlenségét. Mint fentebb már szót ejtettünk róla, Vörös János – már honvédelmi miniszterként – Moszkvában tájékoztatta a szovjeteket terveiről. Azt azonban a miniszter feltehetően nem tudta, hogy tárgyalópartnerei már 1944. december 26-i dátummal készítettek egy tervezetet az Állami Védelmi Bizottság számára az un. „1. magyar önkéntes gyaloghadosztály” megalakításának kérdéséről.⁷⁴ A tervezet három olyan elgondolást is tartalmazott, amely rámutat a szovjet tervek politikai irányára, így a későbbi események szempontjából semmiképp sem hanyagolható el. Az irat 5. pontja megállapítja, hogy „a hadosztály állományába, külön tábla szerint, létre kell hozni a kulturális-felvilágosító osztályt, ahová a hadifogolytáborban antifasiszta iskolát végzett hadifoglyokat, illetve a Szovjetunióban tartózkodó politikai emigránsokat kell beosztani”. Ez egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a szovjetek egyrészt úgy tekintettek a hadseregre, mint egy olyan „népnevelő” szervre, amely az utolsó lehetőséget teremti meg az állam számára, hogy a besorozott fiatalokat ilyen, vagy olyan politikai orientációba fordítsa; ugyanakkor azt is, hogy számukra már az első perctől kezdve egy politikailag befolyásolt hadsereg létrehozása állt szándékukban. Ráadásul a javaslatnak az a kitétele, hogy „külön tábla szerint”, azt jelentette, hogy a létrehozandó osztály tisztjei nem tartoztak a helyi alegység-parancsnokok alárendeltségébe, aminek következtében ezek a tisztok csak nevelő tiszt intézményen belüli feletteseiknek, végső soron közvetlen a miniszternek tartoztak felelősséggel. A következő pont szerint „zászlóaljtól, osztálytól felfelé létre kell hozni az instruktor-apparátust” a Vörös Hadsereg magyarul tudó tisztjeiből. Az utasítás logikus következménye annak, hogy a hadosztályt a 2. Ukrán Front keretében tervezték felállítani, hiszen egy szovjet kötelékben történő alkalmazás kizárólag olyan körülmények között képzelhető el, ha nincs nyelvi akadály, ugyanakkor

számára, Moszkva, 1944. november 9. In: Vida 2005. 41-45.

74 Kis 1995., 48., és 7. lábjegyzet, amelyben a szerző az irat teljes szövegét közli. Uo. 195-196.

tárgyunk szempontjából nyilvánvaló az is, hogy egy ilyen instruktor-hálózat szintén a szovjetek közvetlen befolyási övezetévé teszik a hadsereget – hiszen nyilvánvaló, hogy azok a magyarok, akik a szovjet hadseregben ekkor szolgálhattak csak politikailag megbízható személyek lehettek. Az előterjesztés utolsó javaslata szerint: kötelezni kell a „SZMERS” Kémelhárítási Csoportfőnökét, Abakumov elvtársat, hogy az 1. magyar önkéntes gyaloghadosztály állományában hozzon létre információs osztályt.⁷⁵ Elgondolkodtató, hogy a tervezet tizenegy pontjából három olyan szervezeti keret felállítására vonatkozik, amelyekből akár már egyetlen megvalósulása is tág teret biztosított a közvetlen, politikai beavatkozásnak már alegység szinten is. Nem csupán a hadsereget érintő elvi döntések ellenőrzésére, és utólagos korrekciójára, hanem a kiadott parancsok minden szinten történő előzetes ellenőrzésére adott lehetőséget. Mindezeket összevetve Kuznyecov vezérezredes 1945. január 9-i kijelentése arról, hogy „olyan hadsereget szervezzenek a magyarok, amilyen nekik jó”, – ismételjük – pusztá porhintés. A fent ismertetett tervezet ugyan – egyéb okok miatt – irattárba került, de azok az elvek, amelyek áthatották, változatlanok maradtak.

Talán nem meglepő, hogy a későbbiek során végül minden pontosan úgy alakult, ahogyan ez a tervezet leírta. A nevelőtisztintézmény felállításra a munkáspártok 1945. január végére elkészült javaslatában tértek vissza, és február 17-én, Jánosi Ferenc vezetésével létre is hozták.⁷⁶ Az instruktor-hálózatot – igaz évekkel később – a tanácsadók jelenítették meg, míg a szovjet kémelhárítás jelenlétéről hézagos információink vannak.

Mindennek számunkra azért van jelentősége, mert tisztán látható, hogy a hadseregben már az első pillanattól kezdve nem történhetett más, mint amit a szovjetek elterveztek, vagy amit megengedtek. Miközben a politikusok tárgyaltak és a minisztériumban dolgozni próbáltak, az események tovább haladtak a végkifejlet felé. Ahogy a front egyre nyugatabbra került, a régi hadsereg bomlása egyre látványosabbá vált. Napirenden voltak immár nemcsak az önkéntes fogságba esés, hanem a alakulatok többé-kevésbé szervezett átállása is.⁷⁷ A fogolytáborokban tehát gyűltek az emberek, miközben a fegyverszüneti egyezmény elkészült és elvileg katonai

⁷⁵ Kis 1995. 197.

⁷⁶ Mucs 1985. 30. és 32.

⁷⁷ Egy nem teljes lista szerint 1945 elején az alábbi egységek és alegységek „álltak át” szervezeten a szovjet oldalra:

1945. január 2.: a 24. gyalogezred törzse;

1945. január 12-én a 2. hegyi tüzérezred egy része. 12 tiszt, legénység 12 löveggel;

1945. január 18-án Budapesten a 72. honvéd határőrségi műszaki gépesített zászlóalj; (ebből az alakulatból jött létre a 6. hadosztály 1. honvéd műszaki zászlóalja);

1944 végén 57/1 és 2. pótszászad;

1945. január végén 24. gyalogezred törzse és legénységének zöme;

1945 januárjában a Szt. László hadosztály a Garam mentén folytatott harcok során állt át;

1945. március 18-19.: a 23. hadosztály Tatánál;

1945. április 1-jén pedig az 54. honvéd határőrségi zászlóalj állt át.

1945. április 4-én a 24. honvéd hadosztály zöme; In.: Mucs Sándor: 1963. 44-49.

kötelezettségeket is rótt az új magyar kormányra.

2. 2. A fegyverszüneti egyezmény aláírásától az európai háború végéig

A fegyverszüneti egyezmény 1945. január 20-i aláírása némileg módosította a politikai – és benne a katonai-politikai – helyzetet. A megállapodás aláírásával az Ideiglenes Kormány jogi helyzete tisztázódott. Az egyezmény előírta, hogy az ország nyolc, nehéz fegyverzettel ellátott hadosztályt állítson fel és vessen harcba a németek ellen.⁷⁸ Mindez minimum 110 ezer fős hadsereget jelentett volna. Az egyezmény 18. pontja pedig rendelkezett a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (továbbiakban: SZEB) magyarországi felállításáról, és részben annak jogosultságairól is.⁷⁹ Utóbbi rendelkezés a hadsereg esetében egészen a békeszerződés életbe lépéséig különös súllyal bírt, sem a háború ideje alatt, sem utána a hadseregben nem történhetett semmi a SZEB jóváhagyása nélkül.

A hazai politikai életet az ideiglenesség keretei között újjászervező politikai erők egységét ebben az időszakban két politikai természetű törekvés teremtette meg. Az egyik az antifasiszta alapon létrejött politikai szövetség, amely – ha nem is olyan mértékben, mint a hosszabb német megszállással sújtott országokban – támaszkodhatott egy ellenállási mozgalomra; sőt, egy többé-kevésbé a '30-as évek közepétől meglévő ellenzéki egységtörekvésre is. Ez utóbbi visz el minket a másik fontos összekovácsoló tényezőhöz: a Horthy-rendszer politikai elutasításához. A pártok és képviselők egyetértettek abban, hogy el kell vetniük a Horthy Miklós kormányzó nevével fémjelzett korszak hatalomgyakorlási technikáját, ideológiáját és a társadalomról – különösen annak mobilitásáról – alkotott elképzeléseit. Ennek a szinte totális „anti-ideológiának” a későbbiekre nézve súlyos következményei lettek, amelyek azonban 1945 elején még egyrészt nem látszottak, másrészt a nemzetközi szinten is meglévő antifasiszta egység fennállása inkább az ellentétek elsimítására törekvő elképzeléseknek kedvezett. Miközben a felszínen még az egyetértés dominált, a mélyben már megkezdődött a pozícióharc, felkészülve a béke időszakára.

Az „anti-ideológia” jelenléte a régi hadsereg tisztikarát közvetlenül is érintette. Már a kezdetektől kifejezetten ellenségesen viszonyult ehhez a testülethez az új politika egésze. A kisebb-nagyobb különbségek ellenére valójában egyik politikai párt sem bízott maradéktalanul a régi tisztikarban. A tisztikar így ellenséges környezetbe került, miközben a politikai erők pozíciókat akartak szerezni a hadseregben; nem is annak aktuális fontossága,

78 A Fegyverszüneti Egyezményt közli: Sz. T. Asztavin (szerk.): *Magyar-szovjet kapcsolatok 1945-1948. Dokumentumok*. Budapest, A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma és a Szovjetunió Külügyminisztériuma, é. n. [1969], 35-42.

79 Földesi Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon*, Budapest, IKVA Kiadó Kft., 1995. 23-24.

hanem saját pártjuk jövőbeli pozíciójának kialakítása miatt. Ráadásul mindkét politikai oldal résztvevői felmérték, hogy a hadsereg politikai állásfoglalása, vagy távolmaradása egy éles helyzetben akár döntő fontosságúvá válhat.⁸⁰

A fegyverszüneti egyezmény ugyan nemzetközi jogi szempontból tisztázta a helyzetet, azonban az ország területén valójában a Vörös Hadsereg volt az úr. A már felszabadított területen, a front mögött egy 50-70 km szélességű sávban kijelölték a hadműveleti területet, amelyen belül minden mozgás kizárólag a szovjetek engedélyéhez volt kötve. Magyarán az Ideiglenes Kormány számára csupán az ezen kívül eső terület volt elérhető.⁸¹ A vonalat a háború végeztéig nem helyezték nyugatabbra, így pl. Budapest 1945 májusáig nem tartozott bele. A vonaltól nyugatra fekvő területen – tehát az ország jelentősebb része – sem magyar katonai, sem polgári igazgatás nem létezett. Így végeredményben az ország területének nagy része az európai háború végéig hadműveleti terület maradt, így valójában a hadsereg felállítására irányuló gyakorlati tevékenység minden lépése kizárólag a szovjeteiktől függött.

*

A honvédelmi tárcát az Ideiglenes Kormányban Vörös János kapta meg, abból a megfontolásból, hogy a régi katona – aki 1944 nyarán még Horthy Miklós vezérkari főnöke volt – tud hatni azokra, akik még a túloldalon harcolnak. A politikusok fenntartásai mellett is világos volt 1944-45 fordulóján, hogy a hadsereg gyors megszervezése miatt a régi katonatisztek bevonása feltétlen szükséges. Ez a körülmény is Vörös János mellett szólt, aki könnyebben szót tudott érteni régi beosztottaival, és jobban ismerte a hazai viszonyokat, mint a szovjetek rendelkezésére álló Vörös Hadseregbeli magyar kommunisták.

Összehasonlítás képen érdemes a másik fegyveres testület, a rendőrség megszervezésének módját itt megemlíteni. A régi csendőrséget feloszlatták, a rendőrséget pedig nagyrészt új személyi állománnyal alakították újra. Tekintettel arra, hogy a rend fenntartásának feladata elsődlegesen a Vörös Hadseregre hárult, ezért a rendőrség voltaképpen csak kisegítő erőt jelentett. Az adott helyzetben az új rendőrség ugyan csak korlátozottan bizonyult alkalmasnak feladatai ellátására, de ilyen körülmények között ez nem okozott problémát. A hadsereg esetében ugyanezt nem lehetett megtenni.

Vörös János személye és a meglévő kommunista „káderyanyag” alkalmatlansága miatt tehát

⁸⁰ A kommunista felfogás szerint a hadsereg egyáltalán nem volt annyira jelentéktelen, mint ahogy a magyarországi helyzetben tűnt. Lengyelországban az 1944. november 12-13-i lublini pártaktívaülésem sokkal őszintébben és egyértelműen megfogalmazták, hogy a hadseregbe azért kell benyomulni, mert annak a belpolitikában is döntő szerepe lesz. Tólas, 79.

⁸¹ Kis 1978. 82. jegyzet. A hadműveleti záróvonal 1945. február 13-ától 1945 május 14-ig a Gönc, Miskolc, Füzesabony (a HM részére bezárva), Heves, Jász Kisér, Jászládány (kizárva), Szolnok, Karajenő (bezárva), Kiskunfélegyháza, Jászszentlászló, Kiskunhalas (kizárva), Mélykút, Bácsalmás, Gara, Hercegszántó (bezárva) és tovább a Duna vonala volt.

egy „régí gárda” kezdte építeni az új honvédséget. A kommunista párt számára ebben a helyzetben csak az a lehetőség maradt, hogy néhány partizánt – mint Maléter Pál – helyezzenek el a hadseregben, valamint megpróbáljon megszerezni néhány kulcspozíciót. A partizánokból lett tisztek azonban – még ha rendelkeztek is valamilyen katonai alapképzettséggel –, arra nem voltak alkalmasak, hogy magasabb parancsnoki feladatokkal megbirkózzanak. Így végül kénytelenek voltak a kommunisták két „átállt” és az ellenállás idejéből ismert személyre támaszkodni. Mind Pálffy György a Katona Politikai Csoportfőnökség új vezetője, mind Illy Gusztáv, aki a személyügyi osztály vezetője lett, az ellenállás idején kerültek kapcsolatba az illegális párttal és csatlakoztak az új hadsereghez Debrecenben.

A tisztikarról aktuálisan tehát nem lehetett politikai vitát folytatni, ezért a hadsereg személyi állományának feltöltése körül csaptak össze a politikusok. Bár a régi katonák a sorozástól vártak komoly létszámot, a politikusok elvetették annak alkalmazását, helyette a toborzást tartották megfelelőnek. Ez egy háború sújtotta, kivérzett országban elvileg érthető politikai döntés, azonban már ekkor politikai mellékízü érveléssel élnek: azért van önkéntesekre szükség, mert ők lesznek a „leglelkesebbek a németek elleni harcban”.⁸²

A katonák azért is érveltek a kiképzett tartalékosok behívása mellett, mert a toborzottak lelkesedése nem pótolhatta a kiképzést, amely viszont nagyon időigényes. A toborzás legfeljebb a hadifoglyok esetében lehetett volna igazán eredményes, hiszen a bizonytalan fogság helyett mindenki szívesebben vállalta volna az itthon maradáást, még azon az áron is, hogy ismét harcolnia kell. Azonban a hadifoglyok átadása a szovjetek részéről igen vontatottan haladt. A korszak szereplői érzékelték ezt, az okát mindenki mással magyarázta. A „malenkij robot” történetének ismeretében nem kockázatos vélelmezni, hogy a szovjet szervezeteknek, jelen esetben a hadseregnek, bizonyos mennyiségű munkaerőt egyszerűen „ki kellett termelniük” az ország területén.⁸³ Ráadásul a Vörös Hadsereg valójában csak addig rendelkezett a hadifoglyokkal, amíg azok táborokba nem kerültek, mert utána már az MVD szervezetek fogságában voltak.⁸⁴ Tehát a katonai vezetők minden jóindulatuk ellenére sem

82 Uo. 62.

83 Vö.: V. B. Konaszov - A. V. Terescsuk: Berija és a „malenkij robot”. Dokumentumok Ausztria, Bulgária, Magyarország, Németország, Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia polgári lakossága 1944-1945-ös internálásának történetéről. *Történelmi Szemle*, 2004/3-4. 385-402. A tanulmány szerzői a dokumentumok alapján csak a német nemzetiségűek deportálásának kérdésével foglalkoznak, azonban arra következtetésre jutnak, hogy „a németek deportálásának grandiózus műveletét kétségtelenül a Szovjetunió gazdasági érdeke” motiválta. Ehhez hozzátehetjük, hogy ismerjük a németek „kiválasztásának” szempontjait, a szerzőpáros is hivatkozik Dálnoki Miklós Béla egy konkrét panaszára, amikor magyarokat deportáltak németek helyett. Ráadásul a németeket kiemelték a Hadifoglyok és Internáltak Ügyeivel foglalkozó Főigazgatóság ellenőrzése alól.

84 Applebaum, Anne: *A Gulag története I-II*. Budapest, Európa Kiadó, 2005. 40. A háború alatt az NKVD hadifogly igazgatóságot állított fel (UPV), hogy az kezelje a problémát, míg 1945-től új szerv, a Hadifoglyok és

oldhatták meg a problémát, hiszen az már hatásköri ütközést okozott volna, amelyet érhetően nem vállaltak.

Az újoncok toborzása a kommunisták számára még egy jelentékeny előnnyel bírt. Miután a kommunista párt Titkársága 1945. február 4-i ülésén döntött, utasította területi szerveit arra, hogy „1-1 vezetőségi” és „a taglétszámhoz viszonyítva 15-20” tagot küldjön a hadseregbe.⁸⁵ Magyarán a párt – belső felépítésének köszönhetően – olyan helyzetben volt, hogy a toborzott hadseregbe delegálva párttagjait, a személyi állomány tömegére is kiterjeszthette befolyását. Fontos hozzátennünk ehhez, hogy ennek lehetőségét jótékonyan támogatta a párt szociális összetétele, hiszen a zömmel a falusi szegénységből verbuválódott tagságnak korábbi életlehetőségéhez képest hatalmas lehetőséget jelentett a hadsereg. Mindezt a többi párt nem tudta megtenni, hiszen a belső pártstruktúra egyszerűen lehetetlenné tette ilyen eszközök alkalmazását, de stabilabb anyagi-vagyoni bázison álló középparaszti, értelmiségi, középosztálybeli támogatóik számára ez nem volt járható út. Mindezzel párhuzamosan a párt részéről Révész Gézárt bízták meg a honvédségi kérdések intézésével, és párttagok oda irányításával.⁸⁶

A személyi állománnyal kapcsolatos problémákat súlyosbította a fegyverzet és felszerelés terén meglévő problémák tömege. Tekintettel az ország lehetetlen gazdasági állapotára a hazai hadianyag-gyártás beindítása elképzelhetetlen volt. A szovjet szervek ugyan megkezdték a visszamaradt hadianyag – és élelmiszer – felkutatását, sőt a „túlélő” ipari kapacitások felderítését és felhasználását is, azonban az anyagokat nem adták át, hanem hadizsákmányként kezelték, saját céljaikra igénybe vették. Ez a módszer annál kevésbé érthető, hogy az élelmiszert leszámítva ezt a hadizsákmányt közvetlenül nem használhatták, így inkább politikai szándékokat kereshetünk az eljárás mögött, semmint józan megfontolást. A felszerelési nehézségek következtében végül a toborzottak behívását is március közepéig halogatni kellett,⁸⁷ magyarán a hadsereg felállítását végül nem a személyi állomány, hanem az anyagi ellátás problémája késleltette.

Minden nehézség ellenére a magyar szerveknek két hadosztályt sikerült felállítaniuk, a toborzás nehézségei mellett is május 15-ére a létszám elérte a 43488 főt⁸⁸ Az 1. és a 6.

Internáltak Főigazgatósága (GUPVI) rendelkezett a hadifoglyokkal.

85 Mucs 1985. 31.

86 Uo. 32.

87 Paál Jób – Radó Antal (szerk.): Debreceni feltámadás. Krónikás könyv a demokratikus új Magyarország megszületéséről. h. n., k. n., 1947. 237.

88 HL HM 1945/el. 25119. A hadosztályokon túl az alábbi alakulatok állították fel:

1. magyar műszaki hadosztály, parancsnoka Gyöngyössy Gábor, 1944. december 31-én állították fel, Rahó környékén dolgozott, március 30-tól Losonc vidékén.

1. honv. műszaki és távbeszélő zászlóalj;

3. vasútépítő dandár, amely Ausztriába került;

hadosztályt elindítottak a frontra, azonban nagyobb szabású bevetésükre a harci cselekmények megszűnése miatt nem került sor – hozzátehetjük – szerencsére. A csapatok ugyanis csak kézfegyverekkel rendelkeztek.

3. A lebegtetés és leépítés időszaka: a háború végétől a békeszerződésig

A hadsereg és az ország helyzete a háború befejezésével alapvetően megváltozott. A nagyhatalmi szempontrendszerben eddig a háborúban való felhasználhatóság szerepelt az első helyen. Persze minden résztvevő számolt a háború utáni helyzettel és megpróbált minél jobb pozíciókat szerezni, de egészen 1945 májusáig mindennél fontosabb volt a katonai alkalmazhatóság. Az új körülmények között a politikai szempontok és azon belül is a befolyási övezet-építési szempontok domináltak.⁸⁹ Harcoló, vagy harcképes hadseregre már nem volt szükség, a meglévő hadosztályokat Pápa és Balatonalmádi térségébe telepítették. A hivatalos indoklás szerint a Bakonyon át vezető vasutakat kellett biztosítaniuk, valójában inkább arról volt szó, hogy egyik párt sem tartotta célszerűnek, ha a hadsereg nagyobb települések, vagy vasúti csomópontok közelében helyezkedik el.⁹⁰ A hadseregre karhatalmi szempontból szintén nem volt szükség, hiszen ezt a feladatot részben a szovjet hadseregre, részben pedig a rendőrségre hárították, melyek teljes egészében garantálták a kommunista párt biztonságát.

Az 1947-es választásokig terjedő időszakban a politikai résztvevők nem, vagy csak felületesen titkolták azt a szándékukat, hogy a koalíciós viszonyokat átmenetinek tekintik és a békeszerződés utáni helyzetre próbálnak felkészülni. A kommunistákat kivéve mindenki úgy vélte, hogy a szovjet hadsereg el fogja hagyni az országot, és azzal merőben új politikai helyzet alakul ki.

Ilyen politikai körülmények között – mivel katonaságra sem mint az ország védelmét biztosító erőre, sem mint karhatalmi erőre nem volt szükség – a hadsereg nem tűnt túlságosan fontosnak. A honvédelmi miniszteri poszt így 1946-47-ben nem került a pártcsatározások igazi élvonalába, a koalíciós huza-vonásban sokkal fontosabbnak számítottak a belügyi, vagy a gazdasági jellegű tárcák.⁹¹ Ugyanakkor mivel a megszállást átmenetinek tekintették, a távlati

1. honv. Rózsa Sándor műszaki és távbeszélő építő zászlóalj, amely 1945 február elején Jászberényben, hadifoglyokból alakult meg.

A vasútépítő zászlóalj, amely gödöllői és ceglédi hadifoglyokból a 11804. sz szovjet katonai alakulat részeként; valamint a Budai Önkéntes Ezred, In.: Mucs 1963. 44-49.

89 Valójában ekkor következett be az, amit Sztálin már a háború előtt elképzelt: a győztesek saját politikai rendszerüket is kiterjesztették a legyőzött országokra.

90 Okváth 26.

91 Jellemző összehasonlítási alap Faraghó Gábor esete, akit 1945 nyarán sürgősen eltávolítottak miniszteri székéből, miközben Vörös János honvédelmi miniszter esetében ez annak ellenére sem merült fel, hogy már

politikai elképzelésekben már helyet kapott a hadsereg is. Ezért a minisztérium egyes különlegesen fontos beosztásának megszerzése, és megtartása már fontos tényezőnek számított.

Ez a kettősség végig érezhető a hadsereg körüli politikai csatározások során. Aktuálisan mindegyik párt egyetért abban, hogy a hadsereget le kell építeni, ezzel minimálisra szorítva az állami költségeket. A leépítések során a tényleges állományt is folyamatosan ritkították, természetesen formális koalíciós egyetértéssel. A kommunisták pozícióját ebben a helyzetben komolyan támogatta a SZEB is, amelynek végeredményben minden konkrét döntésre rá kellett bólintania.

3. 1. Kulcspozíciók a hadseregben

A hadseregben a háború utáni időszakban nem érvényesült a beosztások klasszikus hierarchiája. Mivel a hadseregben nem végeztek a hagyományos értelemben vett békeidőszakra jellemző tervezési munkákat és a sorozással és ezzel összefüggő folyamatos kiképzéssel sem kellett foglalkozniuk, nem a hadműveleti osztály, valamint a magasabbegységek törzsei számítottak a legfontosabb pozícióknak. Az adott helyzetben a tisztikar személyi összetételét befolyásoló pozíciók számítottak jelentősebbnek, így a Katona Politikai Csoportfőnökség vezetése, és a személyügyi osztály. Ennek két szervnek a tevékenységét egészítette ki a nevelőtiszti intézmény, amelynek feladata volt, hogy az állomány tömegét megfelelő irányba orientálja.⁹²

A később hírhedté vált Katpolt még Debrecenben állították fel, Vörös János miniszter parancsára.⁹³ Az osztály a honvédség belső szervezése miatt azért volt elsődleges, mert a háborús és népellenes bűncselekmények ügyében végzett nyomozások során az egész tisztikarról alapos ismereteket szereztek, valójában „lekádereztek” az állományt. Ezt kiegészítette a nyugatról hazatérő tömeg ellenőrzésének gigantikus feladata és a munka elvégzése során összegyűlő nyilvántartási anyag. Hogy pontosan miként is zajlott a „nyugatosok” ügyének kivizsgálása és az mennyire volt szándékosan koncepciózus már a kezdetektől, érdemes idézni a Katpol vezetője által 1945. szeptember 21-én készített szövegből, amelyben osztálya internálási gyakorlatát ismertette. Vörös János miniszter azt kérte ugyanis, hogy a katonák internálásának szerinte jogellenes gyakorlatát szüntessék be,

komoly nyomozás folyt ellene, sőt nyár végén már kifejezetten ellenséges politikai beállítottságú személyként tekintettek rá.

92 Jellemző erre a szemléletre a lengyel hadsereg megszervezése, ahol a tömeges kényszermobilizálás egyik célja éppen az volt, hogy a Lengyel Munkáspárttal szembeni társadalmi bizalmatlanságot megtörjék. Az más kérdés, hogy az akció sikertelen volt. Vö.: Tálás 77-78.

93 HL HM 1945-eln. 20269. 1945. március 12-én született a parancs, valójában a szerv már 1945. március 3-án működött.

mire Pálffy György kifejtette: jogilag eddig sem osztálya, hanem a rendőrség internált. A konkrét eljárásokra a szűrőtanácsokba delegált bizottságot tettek javaslatot, tehát formálisan minden rendben van. A bizottságokat úgy instruálták, hogy „a szűrést rendfokozat szerint, alulról felfelé nehezítsék és azokat, akik ellen konkrét vád... nem merült fel, de általános magatartásuk és nyugatra települési körülményeik ezt indokoltá teszik, internálják és pedig a legénységénél csak ritka, kivételes esetben, főtiszteknél ennél valamivel gyakrabban, tőzstisztek esetében pedig... általában internáljanak.”⁹⁴

Az, hogy a „horthysta” tisztikart eleve ellenségesként kezelték talán nem meglepő, azonban az, hogy a jog adta formális lehetőségeket ilyen értelemben és módon használták ki, már előre vetíti a későbbi problémákat is. Persze Pálffy György ekkor még erre nem gondolt, mert még ő volt az, aki döntött mások életéről. A fenti irat ismerte alapján az a 1945 tavaszán, szűk körben elhangzott állítás, mely szerint a Katpol valódi feladata a reakciók eltávolítása a hadseregből, nem pusztán pártjának szóló üzenet volt.⁹⁵

Az operatív anyag gyűjtése országos szempontból sem volt elhanyagolható, hiszen a háborús években az ország lakosságának jelentős része kapcsolatba került a hadsereggel és ezek az emberek így szintén nyilvántartásba kerültek.

Végül, de nem utolsó sorban növelte a Katpol fontosságát az a tény is, hogy Pálffy György és formálódó csapata értett a hírszerzés és elhárítás szakmai részéhez is, míg Péter Gábor és a Politika Rendészeti Osztály ezzel szemben sem az ország egészéről nem rendelkezett információval, másrészt a hírszerzéshez sem értett. Mindeközben Pálffy György teljesen megbízhatónak számított, hiszen az ellenállásból jól ismerték őt.⁹⁶

A Katpol nyomozati tevékenysége a legelső, debreceni időszaktól kezdve politikai irányba is folyt. Megfigyelték többek között Zsedényi Bélát, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökét is. A hadseregben végzett nyomozati munka akkor vált igazán fontossá, amikor elkezdődött a tisztikar igazolási eljárása. Az igazolási eljárás során a katonai nyomozók állították össze az igazolóbizottság számára szükséges dokumentumokat. A bizottság pozitív határozata azonban

94 ÁBTL V-32000/22, Feljegyzés, 1945. szeptember 21. 195-196.

95 Kornis: i.m. 63-64. A reakciók kifejezésének 1945-ös definiálásához lásd: Révai József: Ki a reakció?, *Szabad Nép*, 1945. július 22. Nincs okunk azt feltételezni, hogy Pálffy György – vagy akár Kornis Pál – Révai Józseftől eltérően értelmezte volna a fogalmat, tehát nyugodtan állíthatjuk, hogy ők is a nem-kommunisták üldözését is feladatuknak tekintették.

96 HL HM 1945-eln. 28156. Pálffy György 1945. június 11-én kelt feljegyzése, amelyben részletezi részvételét az 1944-45-ös ellenállási mozgalomban. Az irathoz az akkor vezérkari alezredes tiszt mellékelte Tildy Zoltán, Décsi Gyula, Fehér Lajos, Sólyom László, Makay Miklós, Radványi Imre, Kövágó József, Rajk László, Kádár János és Horváth Márton nyilatkozatait is. A névsor egyrészt azért figyelemre méltó, mert 1949 után egy-két kivételtől eltekintve mindenki áldozatává vált valamelyik konstruált eljárásnak, másrészt pontosan jelzi, hogy az ellenállás során a kommunisták korábbi összetartása erősen „felhígult”, számos „polgári beállítottságú”, „burzsoá származású” személlyel is szoros kapcsolatba kerültek. Azaz kommunista szempontból már számos „nem pártserű” kapcsolattal is rendelkeztek, amely a koalíciós időszakban nem okozott problémát, azonban az 1948-49-es fordulat után már nem nézhetek ezekre jó szemmel.

nem jelentett semmit, hiszen a személyügyi osztály döntésén múlt, ki, milyen beosztáshoz jutott. Aki pedig nem kapott valódi beosztást, létszámfeletti állományba kerülve várhatta a következő létszámcsökkentést, amely során eltávolították.

Fenti megfontolások mentén haladva a honvédelmi miniszteri tárcán vitatkozni valóban teljesen felesleges volt. A két kulcspozícióból irányítani lehetett a hadsereget, illetve annak azt a részét, amely aktuálisan érdekes volt. Ráadásul a nem várt „házon belüli” problémák rendezésére a SZEB szovjet részének aktív közreműködésére is számítani lehetett. Ez gyakorlatilag mindig a kommunisták rendelkezésére állt.

3.2. A személyi létszám és a hadrendek

A fegyverszüneti egyezményben rögzített nyolc hadosztály felállítására természetesen csak a háborús helyzet miatt tartott igényt a Szovjetunió. A háború végeztével elvileg is egy új szervezeti elképzelést kellett letenni a SZEB asztalára. A minisztérium először azzal próbálkozott, hogy engedélyeztesse azokat az alakulatokat, amelyeket olyan nagy erőfeszítéssel már felállítottak. Az 1945. június 1-jére tervezett szervezési szabályzat⁹⁷ a jövőre vonatkozó terveket nem tartalmazott, pusztán a fennálló helyzetet rögzítette. A SZEB ezt elutasította, és ezzel megkezdődött a hadsereg hadrendjének lebegtetése.

A helyzet így teljesen bizonytalanná vált, miközben – mint a későbbiekben látni fogjuk – folyamatosan zajló igazolási eljárások miatt a „rég-új” tiszteket el kellett volna helyezni valahová. A bizonytalanságot – legalábbis nagy vonalakban – feloldotta Kondratov vezérőrnagy 1945. október 22-én átadott leirata, amely a hadsereg jövőbeli összlétszámát 25000 főben határozta meg, és a vázolta a szovjetek hadrendi elképzeléseit is.⁹⁸ A kondratovi leirat alapján az új hadrendet tartalmazó miniszteri parancs október 26-ra készült el, de annak végrehajtását november 15-ig – nyilvánvaló politikai okokból – felfüggesztették.⁹⁹ A választási időszakban a kommunista párt már erősítette az „reakció” elleni politikai propagandáját, amelyet nem csak általánosságban, hanem kifejezetten a honvédség irányában is folytatott.¹⁰⁰

A választások után a kisgazda Tombor Jenő lett a honvédelmi miniszter. Tombor minisztersége tehát a Kodratov-féle létszámcsökkentési utasítással vette kezdetét. A valós

97 HL HM Békeelőkészítő csoport iratai: A /IV/28. 86-87.

98 HL HM 1946-el. 3090.

99 HL HM 1945-el. 44235. Bizonyítékok hiányában csak elmélkedhetünk arról, miért pont a budapesti helyhatósági választások és az országos parlamenti választás között született a szovjet leirat. Lehet, hogy a kormányváltás körüli bizonytalan időszakot akarták kihasználni? Ehhez némi támpontot nyújt az 1946 nyarán kialakult helyzet analógiája, amikor Tombor Jenő miniszter váratlan halála lehetőséget adott, hogy utódjának bizonyos elképzeléseket úgy "adjanak be", mintha azt elődjével már egyeztetették volna.

100 Mucs 1985. 38-39.

létszám ebben az időben nagyjából 34-35.000 fő körül mozgott, így az új hadrend a hadsereget több mint 10.000 fővel csökkentette volna. Elvileg a hivatalba lépő kisközgazda miniszter is egyetértett a létszám-csökkentéssel, azonban annak mértékével már nem: összességében nagyobb hadsereget szeretett volna megtartani.¹⁰¹ Céljai elérése végett tárgyalásokat kezdett a SZEB-bel, azonban a szovjetek kitarítottak álláspontjuk mellett, amelyet 1946. május 22-én végérvényesen megerősítettek. Ez a döntés elvileg véglegesítette a keretszámokat, azonban a végrehajtást szabályzó rendelet csak hosszas késlekedés után, 1946. október 29-én jelent meg, nyilván nem véletlenül.

A két munkaspárt a kondratovi előterjesztést buzgón végre akarta hajtani, az összekötő bizottságuk 1946. január 14-i értekezletén megállapodtak, hogy tíz-tizenkétezer tisztet el kell távolítani a hadseregből, és ennek a munkának az irányításával Zentai Vilmost a HM politikai államtitkárát jelölték ki. Zentai a január 25-i ülésre már a SZEB jóváhagyásával elkészült terveit referálhatta. Ezek szerint a korábban engedélyezett 25 ezres keretet sem fogják feltölteni, legfeljebb 15 ezres összlétszámot céloznak meg. A munkaspártok Zentai Vilmos, Farkas Mihály és Böhm Vilmos részvételével a feladat végrehajtására egy bizottságot hoztak létre, amely immár konkrét javaslatot tett a leépítésre.¹⁰²

Az, hogy Zentaiék terve egy összehangolt kommunista taktika részét képezték igazolja, hogy a hadsereg leépítésének valódi célját Rajk László 1945. december 1-jei nemzetgyűlési beszédében – a szokásos frázisok mellett: „demokratikus gondolkodás erősítése”, a „népi Magyarország szeretete” – már kifejezetten azzal magyarázta, hogy a „tisztikar megtisztítása” haladéktalanul szükséges.¹⁰³

Miközben Tombor Jenő miniszterként a SZEB-bel alkudozott, a munkaspártok pedig külön tárgyaltak, 1946 márciusában megjelent az 5000/1946. sz. ME. rendelet a B-lista bizottságok felállításáról. A rendeletnek a HM-et érintő része még a szovjet igényeket is „túteljesítve” már csak 20.000 fős békelétszámot irányzott elő. Ez a leépítési „túteljesítés” a jobboldalon senkinek sem tűnt fel, hiszen a szovjetekkel Tombor még nem állapodott meg – tehát elvileg még nem lehetett tudni, mi lesz a SZEB álláspontja – a baloldal pedig amúgy is komolyabb leépítéssel számolt. Hogy a „túteljesítési politika” valójában a szovjetek háttérben meghúzódnó inspirációjára történt így, vagy a magyar baloldalnak a „horthystáktól” való vélt, vagy valós félelmei generálták, lényegében mindegy.

A B-lista rendelet célja – papíron – az volt, hogy az államháztartás egyensúlyát segítsen

101 Okváth 1998 29.

102 Mucs 1985. 41-42. és Okváth Imre: A katonai elit metamorfózisa, 1945-1950. In: *Katonai perek, 1945-1958*, Történelmi Hivatal, Budapest, 2001. 23.

103 Mucs, 1985. 41.

helyreállítani oly módon, hogy az állami fizetésből élők számát csökkentsek. Azonban a végrehajtás módja mást valószínűsít, hiszen annak során – különféle módon – összesen 15312 főt bocsátottak el a hadseregből, akikből 7013 tiszt volt. „Ha figyelembe vesszük a tisztikar 1945. júniusi létszámát (3342) fő, akkor megállapíthatjuk, hogy végrehajtották a hivatásos tisztek (beosztott és létszámfeletti) teljes elbocsátását...”¹⁰⁴

A hadsereg létszámának módosítása végül két lépésben történt meg. Előbb az 1945 végén elhatározott 20.000 fős létszámot érték el¹⁰⁵, majd a B-listázás után, 1947. április 15-re mindössze 14219 főre olvadt.¹⁰⁶ Tehát eljutottak a baloldali pártok által már 1945-46 fordulóján meghatározott célhoz. Valójában a hadsereg az 1. és 6. ho-ra korlátozódott, a fegyverzeti anyagból a határőrséget szerelték fel. A célt tehát elérték, a lebegtetés sikeres volt, a hadsereg gyakorlatilag megszűnt.

A SZEB segítségével folytatott lebegtetés azonban önmagában nem lett volna elegendő a hadsereg tisztikarának átalakításához, még akkor sem, ha a Katpol kifogástalanul végezte volna fentebb bemutatott internálási munkáját.

Ezért a tisztikart több lépcsőben, politikai alapon megszürték. Ebben a folyamatban az első az igazolási eljárás volt, amelynek végrehajtását az ME. 15/1945. sz. rendelet írta elő. A bizottságnak joga volt az „igazolt” – „nem igazolt” minősítésen túl akár a népbíróság elé is utalni ügyeket, valamint fegyelmi büntetésben részesíteni személyeket. Ezt a rendeletet a miniszter a hadseregére is érvényesítette.¹⁰⁷ A Honvédelmi Minisztériumba beosztott tisztek Igazoló Bizottsága 1945. március 1-jén kezdett működni, ennek támogatására külön csoportot alakítottak a KatPolon belül.¹⁰⁸

Az igazolási eljárásokkal – amelyen minden olyan tisztnek át kellett esnie, aki újból szolgálni akart –, illetve a tartalékos tisztek tömeges leszerelésével, sikerült kisebb létszámot elérni. Az Igazoló Bizottságok munkáját Rákosi Mátyás bizonyos esetekben személyesen is befolyásolta.¹⁰⁹ Mivel azonban a bizottságok többpárti szervként működtek, nem mindig érvényesült az MKP akarata, így azok „reakciósokat mentő” tevékenysége gyakran volt kommunista vezetők beszédeinek témája 1945-46-ban. Az Igazoló Bizottságok 1947.

104 Okváth 1998 33.

105 HL HM 1945-eln. 3893.

106 HL HM 1947-eln. 15400.

107 HL HM 1945-eln. 20085.

108 Okváth Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén” Adalékok a Katpol történetéhez, 1945-1949. In: Gyarmati György (szerk.): *Allamvédelem a Rákosi-korszakban*. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 77.

109 Itt nincs mód kitérni az Igazoló Bizottságokon belül kialakuló politikai konfliktusokra, azonban hadd jegyezzem meg, hogy Rákosi Mátyás közvetlenül is befolyásolta „rezidensét”, Révész Gézát. Példa erre Bakay Szilárd ügye, aki kizárólag azért állt a bizottság elé, mert becsületbeli kötelességének tartotta, hogy tisztázza felelősségének kérdését, hiszen nem kívánt tovább szolgálatot teljesíteni. Révész Géza annak ellenére nehézségeket támasztott, hogy szinte köztudomású volt Bakay Szilárd német és náciellenes beállítottsága, továbbá, hogy 1944. október 8-án a Gestapo elrabolta, és a háború végéig fogva tartotta.

augusztus 30-ig 109 tábornokot és 1838 tisztet nem igazoltak¹¹⁰, tehát nekik – ha komolyabb retorzió nem is érte őket – el kellett hagyniuk a hadsereget.

Ezzel párhuzamosan a Személyügyi Osztály a kommunista szempontból megbízhatatlan tiszteket – igazolásuk ellenére – nem helyezte állománytáblán jelölt pozícióba, csupán létszámfelettiként tartotta nyilván. Vagy – miután minden kinevezés a SZEB hatáskörébe tartozott – egyszerűen elfektette a felterjesztéseket. A fentebb már leírt „lebegtetett” viszonyok között ez azt jelentette, hogy a létszámfeletti tiszteket könnyen és végleg el lehetett távolítani. Valószínűleg az ebben az összjátékban vállalt szerepet nevezi Mucs a „jobboldali erők elleni adminisztratív harcnak”.¹¹¹

A választások után – 1945 decemberében – Tombor Jenő miniszter létrehozta a Szelektálási Bizottságot¹¹², amelynek feladata volt, hogy a „hihetetlenül nagy tiszti létszámot valahogyan normálisabb keretek közé szorítsa”¹¹³, illetve, hogy a nyugatról hazatérteket eltávolítsák.¹¹⁴ Ebben a bizottságban komoly konfliktusok alakultak ki a kommunista érdekeket képviselő Illy Gusztáv, személyügyi osztályvezető, illetve a vele szembenállók – Zentay Vilmos szociáldemokrata HM államtitkár és Almásy Pál – között.¹¹⁵

Végül – a fentebb már említett – 5000/1946 ME. rendelettel összefüggésben felállították a harmadik bizottságot: megkezdődött a B-listázás. Az előző két bizottsághoz képest itt még alaposabban készültek fel a kommunisták érdekeik érvényesítésére, hiszen a minisztert képviselő tisztet a Katona Politikai Csoportfőnökség presszionálta, így nem a kigazda, hanem a kommunista érdekeket szem előtt tartva szavazott az egyes ügyekben.

Miközben az igazolástól a B-listázásig számos bizottság és különféle szerv üldözte a „reakciót” a hadseregben, arról is gondoskodtak, hogy egészen új arculatot dolgozzanak ki a katonaságának. Próbáltak teljesen elszakadni a régi hagyományoktól, így például megszüntették a régi kitüntetések; törölték a „királyi” szót, a hadsereg és az alakulatok nevéből stb.¹¹⁶

110 Mucs - Zágoni 146.

111 Mucs 1985. 49.

112 ÁBTL 2.1 II/28, Zentai Vilmos sajátkezű feljegyzése. 1954. július 23. 27-29. Zentai hangsúlyozta, hogy a már igazolt tisztek szűrésére felállított bizottság elé minden párt saját névsort vitt azokról, akiket meg akart tartani a hadseregben, majd a bizottság javasolt és a miniszter döntött. Hozzátehetjük, hogy ebből az ügymenetből azonban logikusan következik, hogy minden pártnak rendelkeznie kellett megfelelő információkkal a tisztikarról. Azonban 1949-50-ben egy ilyen adatközlést már titoksértésnek minősítették, és így peresítették.

113 HL Tgy. II-250, Almásy Pál: *Tombor Jenő honvédelmi miniszter halála és a kormánytól való távozásom*, 3.

114 A bizottság létrehozása a SZEB ötlete volt. Vö.: Mucs 1985 110.

115 ÁBTL V-32000/31, Dudás Béla vallomása Almásy Pál és Zentay Vilmos kapcsolatáról, 1947. június 11., 166.

116 Csendes - Gellért 10.

4. A békeszerződés aláírása után – a növekedés kezdetei

A háború Európa számára a párizsi békeszerződéssel zárult le. A szerződés 1947 szeptember elején lépett életbe, és ezzel teljesen új időszámítás vette kezdetét. A hidegháború kezdetét vette, és bár felszínesen és korlátozottan még mindig voltak kísérletek a diplomáciai együttműködés fenntartására, a szovjet törekvéseket a Kominform létrehozása tette egyértelművé, hiszen azzal a határozott céllal alapították meg, hogy a közép-európai térségben 1948-1949-ben végrehajtandó fordulatot koordinálja.¹¹⁷

Az 1947. február 10-én aláírt békeszerződés Magyarország hadseregével kapcsolatban előírta, hogy a szárazföldi hadsereg nem lehet nagyobb 65 000 főnél. Maximum 90 repülő, ebből 70 harci, összesen maximum 5000 főnyi személyzettel.¹¹⁸ A békeszerződés azonban csak szeptemberben lépett életbe, így minden azzal összefüggő ügyet csak akkor lehetett megvalósítani, így a hadseregfejlesztés ügye Magyarországon 1947 őszéig nem volt központi politikai kérdés.¹¹⁹ Valójában tehát csak ősszel kezd megváltozni a hadsereg körüli klíma.

A helyzet lassú változását egyrészt mutatta, hogy a választások után megalakuló Dinnyés-kormány programjában helyet kapott egy új tisztikar kinevelésének igénye, mint mondták „a 80%-ban nyugatos helyett”.¹²⁰ A kormány szándékainak megvalósítására a tisztképzést kellett megalapozni, ezzel a Kossuth Akadémia került a politika középpontjába.

Talán még a kormányprogramnál is fontosabb volt, hogy az MKP KB 1947. szeptember 16-i ülésén már határozatba foglalt egy 3000 fős létszám-emelési programot.¹²¹ A hadsereg fejlesztésével kapcsolatos feladatok megoldására december 11-én egy bizottságot hoztak létre Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Gerő Ernő, Rajk László és Pálffy György részvételével. Ennek a szervnek az elvi kérdések tisztázásán túl a fejlesztés pénzügyi tervét is el kellett készíteni, amelyet a bizottság 1948. január 29-ére meg is tett.¹²² Erre alapozva a hadsereg fejlesztésének négyéves tervét dolgozták ki az 1948. október 1-1952. október 1-jei időszakra vonatkozóan.¹²³ A végrehajtás egyik első lépéseként már 1948 nyarán megindultak a fegyverzeti és haditechnikai eszközök beszerzéséről szóló tárgyalások.

Miközben a bizottságok dolgoztak, a hadsereg fontosságának megváltozását jelezte az a tény is, hogy 1948. szeptember 9-étől Farkas Mihály került a Honvédelmi Minisztérium élére. A SZEB megszűnésével előbb a szovjet követség katonai csoportja vette át az ellenőrzést, majd

117 Székely Gábor: A Kominform, 1947-1949. In: *Fordulat...* 62.

118 A hadsereg létszáma ekkor 14219 fő. (In: Csendes-Gellért. 21. old.)

119 Okvátth 1998 69.

120 Mucs 1985. 125.

121 Uo. 53.

122 Uo. 54.

123 Thürmer Gyula: A Magyar Néphadsereg anyagi fejlődésének története az 1945-80-as években, HL TGy. II. 330/47/VIII-1. 14.

1948. február 18-án a Szovjetunióval megkötött Barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés teremtett kereteket, melynek katonai vonatkozásai is voltak.¹²⁴ A folyamat betetőzéseként ősszel megérkeztek az első szovjet tanácsadók is.

A létszámemelés és a hadsereg anyagi-technikai fejlesztése mellett a politikai kérdések is új szempontok szerint kerültek napirendre. Míg korábban mindenki – így a kommunisták is – a politikailag semleges hadsereg mellett törtek lándzsát, 1947 őszétől változott a szemlélet. A formálisan még mindig létező népfrentba tömörült szövetséges pártok teljes és végleges kiszorítását két lépcsőben hajtották végre. Az első lépésben valamennyi pártszervezetet felszámolták, és helyettük un. Kossuth Köröket hoztak létre a demokratikus szellemű nevelés megvalósítására. Erre a lépésre a fentebb említett Katonai Bizottság tett javaslatot, amelyet az MKP PB 1948. február 22-én tárgyalta meg és fogadott el.¹²⁵ Minderre ekkor még azért volt szükség, hogy a pártegyesítés előtt eltüntessék szem elől a kommunista pártszerveket, így láthatatlanná tegyék tagjaikat. Ezt a politikai szándékot jól mutatja, hogy az MDP megszervezése után, annak szervezőbizottsága 1948. október 4-én visszaállította a pártszervezetek működését a hadseregben.¹²⁶

Az fokozatosan változó politikai helyzethez kellett alkalmazkodnia a hadsereg politikai irányításának is, ezzel összefüggésben 1948. április 22-én egy új Katonai Bizottságot hozott létre, amelynek tagjai: Farkas Mihály, Pálffy György, Elek Tibor, Kádár János, Sólyom László, Illy Gusztáv, Somogyi Imre, Szalvay Mihály, Földi Lajos, Jánosi Ferenc és Révai Kálmán. A honvédelmi minisztert távolléte esetén Kádár János helyettesítette.¹²⁷ A változtatással Rákosi, Gerő és Rajk maradtak ki a bizottságból, amelynek okáról valójában csak találgathatunk, az azonban bizonyos, hogy a második bizottság valóban olyan emberekből állt, akik ismerték, vagy legalábbis jobban ismerték a katonai helyzetet, legalábbis a káderhelyzetet.

A tény, hogy immár a hadsereg növekedési pályára állt, jelzi a hadrendek egymást követő sora. A hadsereg létszámát az 1947. október 1-jei hadrend már 18394 főben határozta meg.¹²⁸ A Pilis-I (1948. április 15.) 32 ezer fős békelétszámot írt elő,¹²⁹ míg a Pilis-II (1948. október 1.) már abból az elgondolásból indult ki, hogy az imperialista országok háborúra készülnek és ezért a békeszerződésben rögzített 70.000 fős létszámot jóval túl kell lépni.¹³⁰ Azonban ezt a

124 Balló István: Magyarország katonapolitikája, a hadseregfejlesztés feladatai, 1947-1949. In: *Fordula...* 295.

125 Mucs 1985. 56.

126 Uo. 65.

127 Uo. 59.

128 Csendes – Gellért. 21.

129 Balló 295.

130 Csabai Károly – Móricz Lajos: Tények és adatok az 1945-1955, közötti évek magyar hadtörténetéhez I. *Hadtudomány*, 1991. 2. 64.

tervet is hirtelen megváltoztatták, hiszen az „éleződő” nemzetközi helyzetben Moszkva igényeihez még jobban alkalmazkodó hadsereg vált szükségessé, ezért az ütemet gyorsították. A gyorsítással összefüggésben átszervezték a hadsereg irányítását is, 1949. március 1-jén, Sólyom László vezetésével felállt a Honvéd Vezérkar, létrejöttek a főcsoport- és csoportfőnökségek. Pártvonalon az irányítást teljes egészében az MDP Államvédelmi Bizottságának Katonai Albizottsága vette át. Ennek elnöke: Farkas Mihály, titkára Pálffy György lett. A bizottság tagja lett Deszkás János, az MDP katonai osztályvezetője, Nógrádi Sándor mint politikai főcsoportfőnök, Sólyom László katonai főcsoportfőnök, Illy Gusztáv kiképzési és nevelési csoportfőnök, Révész Géza¹³¹ elhárítási csoportfőnök, Somogyi Imre a II. Gazdálkodási és Közigazgatási Csoportfőnökség vezetője, Szalvay Mihály a Határország főparancsnoka, Révai Kálmán a Kossuth Akadémia parancsnoka, Jánosi Ferenc nevelési alcsoportvezető, Otta István a Kossuth Akadémia parancsnok helyettese, Szabó István¹³² személyügyi csoportfőnök.¹³³ Ehhez a vezető gárdához számíthatjuk még Beleznay István anyagi főcsoportfőnököt is.

Az új irányvonalat Sólyom Lászlóval és Nógrádi Sándorral 1949 január-februári, illetve júniusi Moszkvai tárgyalásaik során ismertették. A szovjet elképzelések szerint a magyar hadseregnek 1951. október 1-jére olyan állapotba kellett kerülnie, hogy „képes legyen nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeinek megfelelni”, tehát fel kellett állítani kilenc lövészadosztályt, egy páncélos hadosztályt, önálló tüzérséget, légierőt és légvédelmet, vagyis az eredetileg négy éves tervet két és fél év alatt kellett megvalósítani.¹³⁴

A gyorsítás folyamatosan zajlott, újabb és újabb, nagyobb és nagyobb létszámot előirányzó hadrendeket dolgoztak ki és vezették be. Előbb 1949. március 16-án életbe lépett a Klapka, amely hadsereg létszámát már közel 47 ezer főben határozta meg.¹³⁵ A határország létszáma közben 11 és félezer fő lett. Majd 1949. október 1-jén már a Petőfi hadrend következett, már közel 57 ezer fős létszámmal, miközben a rendszeresített fegyverzet számát is tovább növelték.¹³⁶ Ebben a szervezeti rendben már újabb keret lövészadosztályt, tüzérezredek, és fegyvernemi szervezeteket állított fel. 1950 márciusában a Rákóczi hadrend újabb

131 Révész Géza (1900-1977) Munkás, hadmérnök, politikus, altábornagy. 1945-1947 között az MKP KV Karhatlami Osztályának vezetője, 1948-tól a katonai hírszerzés vezetője. A forradalom után honvédelmi miniszter, 1957-1960, majd moszkvai nagykövet 1963-ig.

132 Szabó István (1906-1974) Hivatásos katona, vezérőrnagy. 1948-tól a HM Személyügyi Főcsoportfőnöke, miniszterhelyettes. 1949-1956 az MDP KV, közben 1951-1953 a PB tagja. 1956 novemberében eltávolították a hadseregtől, 1957-1962 között a Magyar Honvédelmi Sportszövetség országos elnöke.

133 Patai Endre: A fejlesztés új középtávú terve kidolgozásának előzményei és a Klapka-szervezés (1948 őszétől 1949 nyaráig) I. Honvédelem, 1987. 2. 84.

134 Balló 297.

135 HL HM MNVK Szerv. és Mo. 1949/T 3. 8000-Eln. HVK 5/a. 1949. ő. e. 6.

136 Patai Endre: A Petőfi-szervezés 1949 őszén. *Honvédelem*, 1987/6. 93-94.

magasabbegységek és alakulatokat hívott életre,¹³⁷ majd 1950. november 1-jén életbe lépett a Kossuth szervezési intézkedés tovább növelte az alakulatok számát és a létszámot is. Mindehhez fontos hozzátenni, hogy a hadsereg tűzereje pusztán 50%-os, a gépjármű ellátottság 60%-os volt, azaz a gyors növekedés következménye egy bevetésre alkalmatlan hadsereg lett.¹³⁸

A gyors növekedésnek nem csupán a technikai felszerelés beszerzési lehetősége szabott gátat, még súlyosabb volt a képzett, egyszersmind politikailag megbízható tisztikar hiánya. 1947 őszén még úgy gondolták, hogy a Kossuth Akadémián fogják kiképezni a megfelelő állományt, de a fentebb áttekintett iszonyatos mértékű gyorsítás miatt erre nem volt mód, helyette a „gyorstalpaló” tanfolyamokkal oldották meg a tiszthiányt. Ennek természetesen beláthatatlan következményei lettek.

A hadsereg létszámának alakulását tehát az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:¹³⁹

év	tiszt	tiszthelyettes	honvéd	növendék	összesen
1945	2947	1820	30902	-	35669
1946	3186	2540	30483	-	36209
1947	2133	2313	10288	-	14734
1948	2500	3500	30000	-	36000
1949	7350	11377	20812	6439	45978
1950	20241	34113	57426	10978	122758
1951	32019	46385	80191	12528	171123
1952	37651	52382	92051	11072	193156
1953	33668	35737	87188	5173	161766
1954	31440	31286	76834	3575	143135
1955	28266	25112	66937	3034	123349

Az általános létszámnövekedés mellett a tiszti és tábournoki kar cseréje is folyamatosan zajlott, a régieket nyugdíjazták, és a helyükre új, politikailag megbízható személyeket emeltek fel, „nem ritkán egy-egy megbízható tiszt évente háromszor is előlépett”.¹⁴⁰

A tiszthiány megoldására 1948-ban a hadseregfejlesztés igényeihez alkalmazkodva az MDP PB 1000 régi tiszt és tiszthelyettes visszavételéről határozott. A visszavétel azokat érinthette,

137 Csenedes – Gellért 32.

138 Uo. 44.

139 A táblázat forrása Csenedes-Gellért 93. A táblázat számainak értelmezésekor azt azonban fontos szem előtt tartanunk, hogy a szervezeti rend sokszor év közben többször is változott, amely természetesen a létszám-változást is magával hozta.

140 Uo. 23.

akiket nem politikai okokból B-listáztak, őket a Kossuth Akadémiára vezényelték politikai átnevelés és „közelebbi megismerés” céljából.¹⁴¹ Az MKP, majd MDP káderhiánya ezen a területen tehát annyira nyomasztó volt, hogy kénytelenek voltak – igaz időlegesen – „visszalépni”, és a már egyszer utcára tett „ludovikásokat” ismét beosztásba helyezni.

Az új „szelektálás” nem is váratott magára, 1949 nyaratól ismét megkezdték a „régiek” kitessékelését. Ekkor már nem volt szükség bizottságok felállítására. Felmerül a kérdés, mennyiben függött össze a „horthysták” ismételt eltávolítása a Rajk-perrel összefüggésben kialakított Pálffy György és társai elleni eljárással. Bár a kérdésről még később lesz szó, annyit itt is szükséges megjegyezni, hogy a Pálffy-per valójában a határőrséget érintette közelebbről, a tisztikart 1949-ben nem ez az ügy, hanem a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége elleni nyomozás során felmerült adatok kompromittálták inkább a tisztikart. A következő évben, 1950. január 1. és június 12. között összesen 234 főt távolítanak el a tisztikarból, majd a második félévben több mint 1000-et. Az ekkor lezajló Sólyom-per már inkább okozta a tisztikar „mélységeinek megtisztítását”, funkcióját tekintve inkább hasonlította a szovjetunióbeli perekre, mint 1949-es változata. Igaz, a helyzet az utánpótlást illetően alapvetően megváltozott. A tisztképzés kereteinek megteremtésével lehetőség nyílt 5074 tisztiiskolás növendék felavatására, tehát a tiszti létszám nemhogy csökkent, hanem nőtt – miközben az állomány összetétele gyökeresen megváltozott. Ráadásul 1949. február 19-én sor került a Politikai Tiszti Intézmény bevezetésére, az intézkedés értelmében társparancsnoki jogkörrel ruházva fel a politikai tiszteket. Ez pedig tovább erősítette a pártirányítást a hadseregen belül.

A teljes hatalom birtokában az ország vezetése nem csupán a hadsereg hihetetlen növelését határozta el és valósította meg, hanem az egész gazdaság hadicélú alkalmazásának feltételeit és kereteit hozták létre 1950 elején az Üzemgazdasági Tanács felállításával. Ez a Tanács a minisztertanácsnak közvetlen alárendeltségében működött, elnöke az államminiszter, tagjai a HM, a kohó- és gépipari Miniszter, az MDP KV képviselője és a vezérkari főnök. Ezzel együtt az országmozgósítás ügyét a minisztériumokon belül létrehozott KR (koordinációs és racionalizálási) osztályokra bízták. Így végeredményben az egész országot – ha áttételesen is – a honvéd vezérkarnak rendelték alá.¹⁴²

A szovjetek természetesen a koalíciós időszak után is fokozott figyelemmel kísérték a hadsereg helyzetét. A SZEB felügyelet megszűnése után a szovjet nagykövetség katonai

141 Mucs – Zágonyi: 181.

142 Csabai Károly – Móricz Lajos: Tények és adatok az 1945-1955 közötti évek magyar hadtörténetéhez I. *Hadtudomány*, 1991/2. 67.

részlege kísérte figyelemmel a hadsereg tevékenységét.¹⁴³ Majd 1948. október 1-jén megérkezett Prokofjev vezérőrnagy vezetésével a HM-be az első nyolc fős szovjet tanácsadó csoport.¹⁴⁴ Ezzel befejeződött az a folyamat, amely arra irányult, hogy a hadsereg egészét, minden parancsnoki szinten, a tervezéstől a végrehajtás legalacsonyabb szintjéig mindent ellenőrizzenek. Az 1944 decemberi tervzetben foglaltak tehát megvalósultak, az instruktori apparátuson át a politikai tisztek képviselte pártirányításig minden, a szovjetek számára már akkor fontos ellenőrző mechanizmus működni kezdett. A hidegháborúra készülve immáron csak növekedni kellett, de ennek már nem volt semmilyen akadály.

*

A töretlen növekedés 1953 nyaráig tartott. Az ekkor megalakuló Nagy Imre vezette kormány korrekciós politikájában a hadsereg csökkentését is helyet kapott. Ezt egyrészt a Sztálin halála után csökkenő háborús fenyegetettség is indokolta. Másrészt a hazai gazdaság teljesen lehetetlen helyzetbe került, a katonai kiadások szintjét azonnal és radikálisan csökkenteni kellett. Megváltozott a hadsereg vezetése is, Farkas Mihály – aki a Szovjetunóba került – helyét Bata István foglalta el. Az új miniszter érdekérvényesítő képessége természetesen messze elmaradt Farkasé mögött. A legénységi létszám mellett a tisztikar leépítése is kezdetét vette.

Mindezekből három dolog teljesen tisztán kitűnik. Első, hogy a hadsereg helyzete az 1945-56 közötti időszakban előbb aszerint alakult, ahogyan a kommunisták a hatalom felé meneteltek, majd pedig a szovjet igények kielégítése megkövetelte. A koalíciós időkben jellemző folyamatos sorvasztást a hatalom teljes birtokában az egyre erőteljesebb fejlesztés váltja fel. Egészen addig folyik a növekedés, ameddig a nagypolitikában bekövetkező változások feleslegessé nem teszik azt. Másrészt viszont a személyi állomány cseréje túlnyomó részben megtörtént 1948 végére, beleértve a tisztikart és a katonai vezető pozíciókat is. Ráadásul a személyi állomány lecserélésének technikája is adott volt, tehát azért nem kell pereket szervezni, hogy a tisztikart leváltsák, ugyanakkor a perek valóban jó háttérrel festettek az újabb állománycseréhez. És végül a harmadik következtetés, hogy már a kezdet-kezdetén azt is igényelték a szovjetek, hogy hírszerzésük kézben tartsa a magyar hadsereget is.

143 Uo. 63.

144 Csendes - Gellért 25.

IV. Konceptióváltások I. Egy belügyminisztertől egy tábornokig

A Rákosi Mátyás vezette Magyar Dolgozók Pártja az 1949. május 15-i választásokkal zárta le a hatalom átvételének folyamatát.¹⁴⁵ Az 1947 augusztusa-szeptembere és az újabb választások közötti időszakban a párt felszámolta, vagy végképp marginalizálta a maradék nem-kommunista és polgári ellenzéki mozgalmakat, pártokat. A társadalom belső struktúráját, tagoltságát megjelenítő önszerveződő egyesületeket, – mai kifejezéssel élve a „civil szerveződések” – vagy saját politikájának szolgálojává tette, vagy szétverte, feloszlatta. Az 1948-as pártegyesítés után már a munkásosztály egyetlen pártjaként politizált. Az 1949 elején megrendezett Mindszenty-per végül azt is egyértelművé tette, hogy immár az egyházak – a párton kívüli utolsó szervezett társadalmi struktúra – sem kérdőjelezhetik meg a Párt és annak főtitkárának akaratát.

A nemzetközi helyzet a világháború végéhez képest ekkorra alapvetően megváltozott. Az antifasiszta koalíció végképp felbomlott, a hidegháború már korábban fel-felbukkanó jelenségei összerendeződtek és egyértelműen kirajzolták a két szembenálló tábor. Ennek a folyamatnak logikus következménye volt Jugoszlávia kizárása a szocialista országok sorából¹⁴⁶, amely azt is félreérthetlenné tette, hogy a közép-európai térségben csak a szovjet modell *tökéletes másolása* biztosíthatja az új hatalmi elit uralmát. Moszkva – bár képviselői már korábban is jelezték ilyen típusú igényeiket – immár végképp nem ismert el eltérő módszereket a táboron belül.¹⁴⁷

A nemzetközi helyzet megváltozásának belpolitikai vetületként – természetesen mindenütt a helyi viszonyoknak megfelelően – az antifasiszta, koalíciós alapon álló kormányokat Kelet-Európában a kommunista pártok, Nyugat-Európában a polgári pártok kizárólagos vezetése váltotta fel. Ennek az útnak jellegzetes állomásai a hazai választások eseményei és a nyomukban átalakuló politikai helyzet. A Magyar Kommunista Párt (továbbiakban MKP)

145 Az 1945 és 1949 közötti időszak korszakolási problémájának részletei talán itt kevésbé fontosak, azt azonban jeleznünk kell, hogy valójában 1947 tavaszán – a Magyar Testvéri Közösség ügyének a kommunisták számára megfelelő politikai kiszélesítésével – a harc lényegében eldőlt. A hatalom teljes megragadására – azaz arra a pillanatra, amikor már semmilyen erő nem volt képes befolyásolni az MKP uralkodás-technikájának teljes érvényesülését – még 1949 tavaszáig várni kellett. Ha a hatalom kérdéséhez úgy közelítünk, hogy nem csupán központi, hanem a helyi hatalmi szerveket is figyelembe vesszük, akkor valójában a tanácsok 1950. évi megválasztása a teljes hatalomátvétel záróakkordja.

146 Logikus, hiszen egyrészt a bipoláris világban egyértelmű állásfoglalást várt mindkét szuperhatalom, másrészt 1945-47 között az is egyértelművé vált – és a későbbi események pl. 1956-ban Suez és Budapest párhuzamos eseményei –, hogy bár mindkét részről kísérletek történnek a másik hatalmi zónájába történő beavatkozásra, a „belrend” felborítását egyik póluson sem engedik, így a másik pólus sem avatkozik be a „rendcsinálás” manővereibe.

147 Vö.: Borhi László: *Magyarország a hidegháborúban. A Szovjetunió és az Egyesült Államok között, 1945-1956.* Budapest, Corvina, 2005.

1945 végén még csak egy kényszer szülte koalíció részeseként tevékenykedett, 1947 ősztől már ő volt a koalíció-képző erő¹⁴⁸, végül 1949 nyarán – a koalíciós partnerek formális részvételével – már a hatalom kizárólagos birtokosa. Az antifasiszta koalíció és a belőle származott népfrontos politika tehát felbomlott.¹⁴⁹

Ugyanebbe a folyamatba illeszthető a kommunistáknak a többi párthoz fűződő viszonyának változása is. Amíg az 1945-ös Magyarországon még elemi érdeke volt a koalíció fenntartása – természetesen azzal együtt, hogy a valóságos hatalomból minél többet igyekezett megszerezni – az 1945-48 közötti időszakban fokozatosan felszámolta a háború alatti, antifasiszta szövetségeseit.¹⁵⁰ A különböző pártok felszámolása más-más technikát igényelt, így másképp lehetett és kellett megsemmisíteni az 57%-os kispasztort, a munkások által támogatott szociáldemokratákat, vagy a Nemzeti Parasztpártot.¹⁵¹

Sajátos vetülete volt a hatalomátvétel állomásainak a koncepciós perek sorozata. Az első politikai célú koncepciós perek akkor tűnnek fel, amikor a politikai helyzet átalakulása a kommunista párt számára nem a kívánt gyorsasággal haladt. Ilyen politikai patthelyzet alakult ki 1946 végén, amikor sem az „arányosítást” követelő kispasztort, sem a „reakció elleni harc fokozását” követelő kommunisták nem tudják a másikat kimozdítani politikai pozíciójából. A helyzetet a Magyar Testvéri Közösség-Földalatti Fővezérség elleni per „oldotta meg”. Az eleve konstruált eljárást egy politikai koncepcióval hozzákötötték a kispasztort politikusok előre meghatározott csoportjához, ezzel lehetetlenítették el a pártot, majd a kormányt. Végeredményben a per nyomán kialakult helyzet vezetett előbb a parlamenti erőviszonyok megváltozásához, majd az 1947-es választásokhoz.

Egy évvel később a pártegyesítés felé menetelő munkáspártok épp az egyesítés kérdéséről határozó, ügydöntő kongresszusukra készülődtek, amikor az ismert szociáldemokrata politikus, Kelemen Gyula és társai perében hirdetett ítéletet a bíróság. A bírósági ítélet

148 Ez a változás még akkor is tény, ha figyelembe vesszük, milyen politikai manőverekkel és választási praktikákkal jutott a legtöbb mandátumhoz.

149 Valójában ez a népfrontos szakasz egy taktikai kitérő a kommunista párt számára. A hatalom megragadásának feltételeit már 1945-től folyamatosan teremtették meg, de bizonyos politikai elemeken látványosan kibukik a valódi szándék. Ilyen pl., hogy bár a kultúrpolitikában is kísérletet tettek a népfrontosság hangsúlyozására, Németh Lászlóval kapcsolatos politikai állásfoglalásuk a felszabadulástól kezdve azonnal ellenséges volt, holott az író teljesen egyértelműen szemben állt az 1945 előtti korszak politikájával, különösen annak szélső jobboldali szárnyával.

150 Az egyes kelet-európai országok belpolitikája természetesen számos különbségek mutat, nyilván mindenütt az adott helyzethez igazították a taktikai lépéseket, így adódhat, hogy pl. Romániában a szociáldemokratákat nem is hagyták párttá szerveződni, vagy a másik végletként Lengyelország, ahol – formálisan – soha nem lett egypártrendszer. Mindez azonban a lényegben nem változtatott.

151 Az egyes pártok megsemmisítésére, illetve az általános belpolitikai képre lásd: Balogh Sándor: *Parlamenti és pártharcok Magyarországon*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1975. (továbbiakban: Balogh 1975.), illetve Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok és pártmozgalmak Magyarországon 1944-1949*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983.

„árnyékában” már nemigen akadt szociáldemokrata politikus, aki erélyesen lépett volna fel az egyesítés ellen. Nem mellékesen ezzel a perrel vette kezdetét a szociáldemokraták „leszalámizása” is. Végeredményben tehát a koncepciós perek nem elszigetelt jelenségek, hanem minden esetben a kommunista párt aktuális politikai érdekét támasztották alá.¹⁵²

Ilyen előzmények után, ebben a környezetben kerül sor – egy hosszú koncepció-építés végén – a Rajk László és társai elleni perre. Bár ez az eljárás nem tartozik szorosan tárgyunkhoz, azonban a Rajk-per mellékpereként megrendezett Pálffy György és társai ügy tárgyalása miatt néhány ponton szükséges tisztázni, hogyan jött létre az „alapeljárás”, és hogyan viszonyul mindez a „katonai mellékperhez”, illetve annak további következményeihez. Annál is inkább fontos ez a kitérő, mert az 1950-es tábornoki pert – legalábbis egy adott koncepcióban – a Pálffy-ügyből is eredeztették, és a későbbiekben számos további pert és nem bírósági retorziót maga után vonó eljárást is származtattak. Ha ez az ok-okozati összefüggés a Pálffy-ügy és a Sólyom-ügy között igaz – később még részletesen elemezzük ennek valószínűségét – akkor a két eljárás koncepciójában „együtt mozog”, és ebben az esetben bizonyos szempontból a két per együttes értelmezése is szükséges.

152 Ebbe a sorba beleilleszthető a Mindszenty-per is, bár annak kiváltója kevésbé egy aktuális politikai patthelyzet megoldása, sokkal inkább általános célja az egyházak elleni „front-nyitás”, időzítését tekintve pedig – jellegéből fakadóan – csak a politikai ellenfelek szétzúzása után kerülhet rá sor.

1. A Rajk-ügy kifejlődése és koncepciója

„A Rajk-ügy koholmány volt, de hogy milyen mértékben volt az, azt nem tudom.”¹⁵³

1.1. „A Tito-koncepció a pártnak és a szovjeteknek kellett.”¹⁵⁴

A Rajk-ügy, Rákosi Mátyás szerint, – aki az MDP 1949. szeptember 30-i nagy-budapesti aktívaértekezletén az egész ország nyilvánossága előtt csak ezzel a kérdéssel foglalkozott – azért született meg, hogy „leleplezze Jugoszlávia árulónak kikiáltott kommunista vezetőit.”¹⁵⁵

Az MDP főtitkára a per lezárulta után természetesen a Rajk-ügy nemzetközi vonatkozásait hangsúlyozta. A Tájékoztató Iroda 1949. novemberi határozata, amely élesen elítélte Jugoszláviát, már készülöben volt, így még nagyobbnak tűnhetett „hőstette”, az ellenség leleplezése.¹⁵⁶ A kései szemléltében ez akár azt a képzetet is kelthette, hogy a TI határozat a Rajk-per állításaira épült,¹⁵⁷ holott az a határozat csak egy újabb szcénája volt az évek óta folyó „kiátkozási” procedúrának. Tito államát már 1948. június 28-án kizárták a Kominformból, tehát – ha a korábbi pengeváltásokat nem is számítjuk – akkor is több mint egy esztendeje húzódozó konfliktusról volt szó. A szakítás tehát egyáltalán nem érhetne váratlanul a politikusokat, különösen a szovjetunióbeli gondolkodási viszonyokat jól ismerőket nem, mint amilyen Rákosi Mátyás volt. Ráadásul a magyarországi párt főtitkára külön füzetben gyűjtötte a Tito-Sztálin levelezést, így mindig naprakész volt ebben a kérdésben.¹⁵⁸ Mindeközben a „táboron” belül másutt is rendeztek, vagy éppen előkészítettek

153 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Toldy Ferenc államvédelmi százados tanúvallomása a Farkas Mihály elleni büntetőper tárgyalásán 1957-ben. 75.

154 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Janikovszky Béla vallomása a Farkas Mihály elleni büntetőper tárgyalásán, 81v.

155 Balogh Sándor - Birta István - Izsák Lajos - Jakab Sándor - Korom Mihály - Simon Péter: A magyar népi demokrácia története, 1944-1962. Budapest, Kossuth Kiadó, 1978. 165.

156 Rákosi Mátyást Moszkvában szerzett ismeretei segítették abban, hogy megértse a Kreml rejtett üzeneteit is, de kétségtelenül hozzájárult jó helyzetfelismeréséhez az a tény is, hogy az 1948. március 1. után elmergesedő „párbeszéd” többek között Szántó Zoltán, Magyarország belgrádi nagykövete segítségével, közvetítésével folyt, tehát első kézből szerezhetett információkat az MKP vezetője. Vö.: Szász Béla: Bevezető a Rajk-perhez, In.: Rajk László és társai a népbíróság előtt. Politikai perek, 1. I. U. S. kiadás, h. n. (Párizs) 1984. VII.

157 Major 420. De a korszak szereplői közül sokan, így Péter Gábor is szerette így megrajzolni az események kronológiáját, tehát ez az értelmezés végül is az 1957-es Farkas-per tanúi által kifejtettekre épül. Maga Péter Gábor így fogalmazza meg: „Az általuk [Rákosiék] kitervelt Rajk-Brankov-féle összeesküvésre épült ugyanis többek között a Tájékoztató Iroda 1949. novemberi határozata, amely az új háborúra készülõ agresszív imperialista hatalmak körébe sorolta Jugoszláviát...” ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Péter Gábor tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. február 1. 335. Külön vizsgálódás tárgya lehetne, miért alakult ki a pernek ez az interpretációja, és – még fontosabb – mi tartotta ezt az értelmezést életben? Az biztos, hogy egy ilyen, vagy ehhez hasonló ok-okozati összefüggésnek a hangsúlyozása egy csapásra minden felelősséget a szovjetekre és a világpolitikai helyzetre hátrított, felmentve minden hazai döntéshozót – tehát Kádár Jánost is – a felelősség terhe alól, tehát hasznossága 1956 után is megkérdőjelezhetetlen maradt.

158 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Péter Gábor tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 22. 308.

olyan pereket, amelyek alkalmasak voltak a határozat propagandisztikus alátámasztására. A Rákosi-féle interpretáció így végeredményben formálisan igaz, hiszen propaganda szinten valóban ez volt a per célja, mégis erősen torzította az eseményeket – amikor kizárólag ezt a szálát húzta ki az eljárás szövetéből –, bár kétségtelen, hogy ez az időrend „a nagy testvér” számára politikai okokból kedvezőbb volt.¹⁵⁹ Persze Rákosi nem is azért mondta el beszédét az aktíva előtt, hogy minden részletet elmondjon a perről, tehát végeredményben nem hazudott, csak nem bontotta ki az igazság minden részletét.

A magyar kommunista főtitkár szempontját magyarázza, hogy a per lezárulása után részben Moszkvának beszélt, részben azt a pártközvéleményt kellett meggyőznie, amelyik nem igazán tudta megérteni, hogy azok a „harcostársak”, akik korábban minden tekintetben azonosultak a párttal, sőt egyenesen végrehajtói voltak az aktuális politikai irányvonalnak, egyszeriben ellenségek lettek. De bizonyos mértékig az ország egész közvéleményét is megfelelően orientálni kellett – már amennyire ez lehetséges volt egyáltalán –, melyet a „párt-bűnök” valójában nem érdekeltek, ellenben megérthette a történetekből, hogy nincs semmilyen esély az „ellenállásra”, az irányvonalat tartani kell.

Rákosi tehát – utólag(!) – *kizárólag* a jugoszláv-ellenes koncepcióval foglalkozott. Ez azonban csak a végeredmény, vagyis a *megvalósított koncepció* összefüggéseiben volt igaz. Magyarán ha elfogadjuk a Rákosi Mátyás által felkínált értelmezést, akkor is az kizárólag a per végső koncepciójára vonatkozik, a folyamat egészére nem. Ennek az értelmezésnek azonban hosszabb távon komoly következményei lettek. A Rajk-per külpolitikai dimenzióit előtérbe helyező elképzelés háttérbe szorította az esetleges belpolitikai összefüggések keresését, másrészt ennek az értelmezésnek az egésze a szovjetek tevőlegességét állítja középpontba, amely viszont ismét csak a megvalósított koncepció keretében volt ilyen mértékben igaz. Kibontva tehát: a jugoszláv-ellenes koncepció kirakatper valóban a szovjeteknek kellett, ez azonban nem jelenti azt, hogy a hozzá kapcsolódó ügyek összességére mind a szovjetek tartottak igényt.

A szovjet közreműködés és a végeredményben kialakított koncepció 1949-ben éppúgy, mint a későbbiekben – a felülvizsgálatok és rehabilitálások során – a valódi kérdéseket arra való hivatkozással lehetett elkenni, hogy az adott nemzetközi helyzetből következett a Tito-ellenes per, aminek – a körülmények szerencsétlen összjátéka miatt – Rajk László vált áldozatává.

Mindezt tetézte, hogy minden érintett számára – a résztvevő ávosoknak éppúgy, mint a felülvizsgálati koncepciókat kidolgozó nyomozóknak, vagy a „terhelteknek” – menekülő utat

¹⁵⁹ Egyértelmű, hogy a nagy publicitás kapott Rajk-per sokkal inkább alkalmas volt propaganda célokra, mint az albániai „testvére”. A bulgáriai Kosztov-pert és a csehszlovákiai Slansky-pert ekkor még csak előkészítették.

biztosított: állandóan a jugoszláv koncepcióról beszéltek és vallottak, így az összes egyéb szempontot jótékony homályban hagyhatták. A későbbiekben mindig abban az irányba lehetett fordítani az újabb pereket – mint pl. a Péter Gábor és társai ügy –, illetve a felülvizsgálati eljárásokat, hogy a lelki és pszichikai kényszerítő eszközökről, valamint a perben megvalósult koncepció hamisságáról tegyenek vallomást.

Az a tény, hogy a szovjet külpolitikai érdekeket is szolgált a Rajk-per, nem szorul különösebb bizonyításra. Az is egyértelmű, hogy valójában azért rögzült ez a magyarázat, mert a későbbi politikai események során erre volt szükség, így végül is ez a jugoszláv-ellenes koncepció arra szolgált – mind 1949-ben, mind a későbbiekben –, hogy *elfedje* azokat a mozgatórugókat, amelyek nem ezzel a koncepcióval voltak összefüggésben.

1. 2. „A Rajk-ügyben először svájci vonal volt...”¹⁶⁰

A szűkebb értelemben vett 1949-es „vizsgálatnak” – Décsi Gyula rekonstrukciója szerint – három fő szakasza volt.¹⁶¹ Az első a szovjet tanácsadók megérkezése előtti időszak, amelyben a letartóztatások zajlottak; a második, amelyben a „Bjelkin-Rákosi” koncepció érvényesült, tehát kialakították a per jugoszláv-ellenes koncepcióját; és végül az „alapper” lezárulta utáni időszak, amelyben a „fogdatisztítás” zajlott le, amikor a különböző „visszamaradt” őrizeteseket különféle csoportokban, vagy egyénileg elítélték.¹⁶² A három szakaszt nem lehet egymástól elkülönítve értelmezni. Hiszen a harmadik szakasz „szatellit-pereinek” vádlottjai szintén az alapeljárásban kerültek őrizetbe, csak a koncepció megváltozása miatt kerültek új eljárásba.¹⁶³ Ha az alapkoncepció már az első őrizetbe vétel előtt teljes egészében adott lett volna, ilyen „maradék” nem jöhetett volna létre. Tehát a visszamaradt őrizeteselek pusztá léte bizonyítja egyrészt a koncepcióváltások sorozatát, másrészt azt, hogy a letartóztatások során érvényesített koncepció eltért a perben érvényesített koncepciótól. Részben ez, részben pedig az okozta a többvádlottas ügyek szétválasztásának gyakorlatát, hogy ezzel a cselekmények értékelése lehetetlenné vált, az összefüggések elmosódtak.¹⁶⁴

160 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3; Károlyi Márton vallomása a Farkas Mihály elleni büntetőper tárgyalásán, 67r.

161 „Szűkebb” értelemben a Rajk-per a Ferenczi-féle jelentéstől a mellékperek végéig tart, azonban fontos hangsúlyoznunk, hogy tágabb értelemben már évekkel korábban megkezdődött az „ügy”, legalább 1948 nyarán, amikor Péter Gábor többször „feljelenteni” hivatali főnökét Farkas Mihálynak. A kezdet tehát egy még bonyolultabb kérdés, amelyre többféle válasz adható. Tekintettel arra, hogy ebben a szövegben a Rajk-per kapcsán kifejezetten annak katonai mellékpereire koncentrálnunk az alapeljárás számos problémáját csak jelezni tudjuk, megválaszolni nem.

162 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4; Décsi Gyula nyomozati jegyzőkönyve, 1956. október 22. 263-264. Décsi a koncepció kialakulását itt úgy rekonstruálja, hogy Rákosi Mátyás utasította Bjelkint és Makarovot, a szovjet szervek vezetőit, akik aztán az ÁVH-t instruálták.

163 A későbbiekben látni fogjuk, hogy 1950-ben is ez történt. Előbb letartóztattak közel száz embert, majd kialakították a vádlott-csoportokat az egyes perekhez. A különbség annyi, hogy az 1950-es ügynél egykorú dokumentum mutatja be, kiket is tekintettek az ügyben érintetteknek, addig az 1949-es eljárásnál ezt rekonstruálni kell.

164 Összefoglaló a belügyi és igazságügyi szervek vezetői számára a volt államvédelmi és igazságügyi szervek

A jugoszláv-ellenes koncepció csupán a „nyomozás” második szakaszában jelent meg. A Rajk-per felülvizsgálata során a korábbi eljárást lefolytatók egyöntetű állítása szerint a nyomozás első szakaszában Titóról, vagy a jugoszlávokról még szó sem volt. Először csupán egy kémhistória kezdett körvonalazódni, svájci és angolszász „vonalakkal”.¹⁶⁵ Ez persze nem jelenti azt, hogy ezzel egyidőben – 1949 tavaszán – valahol, valaki nem gondolt arra, hogy egy Tito-ellenes koncepcióra szükség lenne, pusztán annyit rögzítsünk, hogy az eljárás kezdetén, az Sztálin út 60-ban még csírájában sem szerepelt a vádpontok között. Olyannyira igaz ez, hogy csak a példa kedvéért kiemelve az egyik legextrémebb esetet, Pikler Ferencet 1949. június végén egy kihallgatás után még szabadon bocsátja Décsi Gyula, majd július 5-én tartóztatják le újfent, de „hogya mi a bűne, azt neki magának kell megmondania”. De még ebben az időszakban is a svájci emigránsok elhajló politikai nézetei alkották a vádak gerincét.¹⁶⁶ Azt is hozzátehetjük mindehhez, hogy valójában az emigrációs tevékenység kutatása egyáltalán nem állt meg a per lezárultával, a szintén emigráns svájci Seres Gézát november 23-án(!) vették őrizetbe, hogy végül a Mód Péter nevével jelzett eljárásban ítélik el.¹⁶⁷

*

Amikor 1949 januárjában Révész Géza¹⁶⁸ – akit az előző év őszén azért hívtak vissza varsói követi posztjáról, hogy a Katona Politikai Csoportfőnökké nevezzék ki – „megtalálta” Ferenczi Edmond jelentéseit, valójában semmilyen újdonsággal nem szolgált. Csupán az történt, hogy a Katpol új vezetője elővett egy régi jelentést és „mint érdekeset” megmutatta Farkas Mihálynak.¹⁶⁹

A jelentést – Révész Géza és Farkas Mihály szerint¹⁷⁰ – Gát Zoltán¹⁷¹ ezredes, a Hírszerzés

szerepéről a személyi kultusz idején a munkásmozgalmi emberek ellen elkövetett törvénysértésekben. Budapest, 1962. november 14. In: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*, I. kötet, Szerk.: Horváth Ibolya et. al., 675-733. (továbbiakban: *Iratok*)

165 Décsi Gyulát idézve: „...az eredetileg várt svájci, illetve angol kémügy helyett létrehozták a »jugoszláv« provokációt.” In: ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Décsi Gyula tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 22. 263-264.

166 ÁBTL 3.1.9 V-150019/2 Pikler Ferenc tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 17. 107-109.

167 ÁBTL 3.1.9 V-150019/2 Seres Géza tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 3. 119-121.

168 Révész Géza (Sátoraljaújhely, 1900. augusztus 31. – Budapest, 1977. január 2.) eredeti foglalkozása munkás, a Vörös Hadsereg tisztje, hadmérnök, az MKP különböző osztályai vezette 1945-47 között, 1948-tól altábornagy, a Katonapolitikai Főcsoportfőnökség vezetője. 1956 után honvédelmi miniszter, moszkvai nagykövet. Király Béla szerint – formális beosztásaitól függetlenül – ugyanakkor 1945-től a magyar honvédség irányításának „szürke eminenciása”. In: Király Béla: *Honvédségből Néphadsereg. Személyes visszaemlékezések (1944-1956)*, Budapest, Áramlat Független Kiadó, 1988. 106.

169 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3; Révész Géza tanúvallomása a Farkas-perben, a bíróságon, 1957-ben, 60v.

170 Mindkettőjük számára az volt a legkényelmesebb megoldás, ha Gát Zoltánt tehetősebb felelőssé mindenért, arról azonban mélyen hallgattak, hogy a probléma tulajdonképpen nem a jelentés megszületése és Budapestre érkezése volt, hanem annak felhasználási módja.

171 Gát Zoltán (1900-?) Hivatásos katonatiszt, 1945-től a Katpolon dolgozott, 1948-tól a külföldi hírszerzés és a támadólagos elhárítás vezetője lett. 1949 decemberében letartóztatták, internálták, majd 1953. november 17-én 5 év börtönre ítélték.

vezetője szerkesztette, a Katona Politikai Csoportfőnökség egyik ügynöke, Ferenczi Edmont¹⁷² által küldött anyag (egy levél és egy jelentés) alapján.¹⁷³ A Katpol egykori vezetője a Farkas-perben hangsúlyozta, hogy nem az eredeti dokumentáció tartalmazta Field és Szőnyi kapcsolatát, hanem Gát Zoltánnak az irathoz fűzött megjegyzése.¹⁷⁴ Farkas minderre viszont már úgy emlékezett, hogy a hozzá került iratok szerint az MDP káderosztályának vezetőjének, Szőnyi Tibornak a nevét Dulles „ügynökei között” látták.¹⁷⁵ Farkas itt valószínűleg „menekülni” próbált, ezzel a vallomással ki tudott volna bújni a felelősség alól, mindenesetre átsiklani a probléma lényege felett: valójában kitől származott a Szőnyi Tibort terhelő adat? Az eredeti anyag valóban terhelő volt, vagy esetleg Ferenczi Edmont, Gát Zoltán, Révész Géza, vagy ő maga értelmezte ellenségesen az információt? De az is elképzelhető, hogy csak a memóriája színezte át számára megfelelővé az eseményeket.

Révész a megtalált anyagot, amelyet fontosnak vélt, a hivatali eljárási rend szerint felettesének, a honvédelmi miniszternek referálta. Végeredményben tehát Farkas felelősségén túl Révész Géza közreműködése is erősen kifogásolható, bár ezt sem 1957-ben, sem a későbbiekben nyilvánosan nem használták fel ellene. A miniszter 1949. január végén átadta az anyagot az illetékes hatóságnak, az ÁVH-nak. Ekkor megkezdték a telefonlehallgatásokat, melyek nem hoztak értékelhető eredményt.¹⁷⁶

A hírszerzőtisz, Gát Zoltán, akire Révész Géza is hivatkozott, ezzel szemben azt állította, hogy Ferenczi Edmont eleve egy jelentést és annak mellékleteként egy levelet küldött, tehát a terhelő anyagot nem ő állította elő, hanem készen kapta az ügynöktől.¹⁷⁷ A két állítás közti különbség csak azért nem lényegtelen, mert rámutat arra, hogy Révész Géza éppúgy tudatosan beosztottjára próbálta terelni a gyanút – ő pedig ügynökére –, mint ahogyan a minisztere őrá.

172 Ferenczi Edmond Magyarország delegáltjaként működött az UNESCO-nál, Svájcban. Kinevezésével párhuzamosan a Katona Politikai Csoportfőnökség beszervezte és ügynökként alkalmazta. Jelentései és a hozzájuk csatolt kiértékelések két tényről tartalmaztak. Az egyik, hogy Noel Field a háború alatt támogatta a Svájcban élő magyar kommunistákat, valamint, hogy ugyanez a Field kapcsolatban állt az amerikai hírszerző szervekkel, konkrétan Allen Dulles-szal. Az a tény, hogy Svájc a háború alatt különféle titkosszolgálatok vadászterülete volt, nem szolgált újdonsággal. De az sem különösebben meglepő, hogy a svájci magyarok támogatásra szorultak a háborús években. Mindez tehát nem volt terhelő senkire nézve sem, pusztán azt a tényt rögzítette, hogy a svájci csoport nem egy elkülönült szigetként létezett, hanem rendelkeztek „pártszerűtlen” kapcsolatokkal”, amely szintén érthető volt az adott viszonyok között. Ráadásul akkor még az antifasiszta koalíció fennállt, tehát még kommunista szemszögből sem lehetett kifogásolni semmit.

173 Karel Kaplan szerint 1948-ban Baden bei Wienben előkerült annak a levélnek a másolata, amelyet Noel H. Field a háború végén Dullesnek írt, és amely bizonyította, hogy a két személy együttműködött. Ezt a levelet a Kaplan-jelentés szerint Bjelkin Rákosinak és Gottwaldnak továbbította. Eszerint Ferenczi Edmontnak nem is volt szerepe az akcióban. Vö. Hódos 56.

174 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3 Révész Géza tanúvallomása a Farkas Mihály elleni perben a bíróságon. 60v.

175 ÁBTL 3.1.9 V-150019/5 Farkas Mihály ügyészi kihallgatásának jegyzőkönyve, 1956. október 13. 135.

176 ÁBTL 3.1.9 V-150019/5, Feljegyzés az ÁVH telefonfigyeléséről, Rajk-ügy; 1956. május 25. Péter Gábor sk. feljegyzésének tisztázata. 129.

177 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4. Gát Zoltán tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 5. 95.

A fentebb áttekintett történet lényege valójában az, hogy elkenje azt a problémát, hogy erről az iratról rengetegen tudtak korábban. Gát Zoltán többekkel is konzultált róla, tehát a valódi kérdés inkább az lett volna, miért vált hirtelen terhelővé az az irat, ami korábban nem volt az. Révész Géza miért vette elő a korábban már Budapesten, Baden bei Wienben és Prágában egyaránt ismert Ferenczi-jelentést? Sőt nemcsak hogy tudtak az iratról Magyarországon, Csehszlovákiában, és a szovjet elhárítás közép-európai központjában, hanem ismerték annak körülbelüli tartalmát, és a benne említett személyeket éppúgy, mint az ügyben látszólag kulcsszereplőként felvonuló Noel Fieldet is. Azt a Noel Fieldet, akit éppen akkoriban hallgattak ki először Prágában – igaz még nem vették őrizetbe –, amikor Révész Géza hazatért Varsóból és elkezdte a Ferenczi anyagát keresgetni a Katpolon.¹⁷⁸

Hogy a jelentés, esetleg jelentések, vagy a Csehszlovákiában is megismert levél¹⁷⁹ pontosan milyen információt tartalmazott, valójában lényegtelen. Ahogy igazából az is, hogy milyen szerepe volt Ferenczi Edmontnak pontosan: postás volt-e – és ha igen, tudta-e hogy csak postás – vagy valóban ügynöki tevékenysége során jutott hozzá valami, vagy valóban a cseheknél az igazság és egyenesen Bjelkintől érkezett az igazán terhelő dokumentáció? Lényegtelen, mert a lényeg az, hogyan értékelnek egy adott dokumentumot. Márpedig ezt az anyagot úgy értékelték – mert úgy akarták értékelni –, hogy terhelőek a svájci csoport tagjaira.

Azzal magyarázni az irat előkerülését, hogy Révész Géza „horthysta” beosztottja, Gát Zoltán ellen keresett valami terhelő adatot, és véletlenül talált rá, nem lehet helytálló. A Katpol vezetője, saját vallomása szerint, csak a hírszerzést vezető tiszt 1949. december 28-i őrizetbe vétele után nézte át Gát iratait kifejezetten azzal a céllal, hogy keressen valamilyen terhelő adatot ellene. Vagyis közel egy évvel azután kezdett kutakodni Gát ellen, hogy a Rajk-ügy fedett nyomozása megindult, mindebből viszont egyértelműen következik, hogy a Ferenczi-jelentésre nem véletlenül bukkant rá. Sőt, Farkas Mihály már 1949. február 7-én megkapta a „Field-ügyről” és a „Prágai útról” szóló jelentést.¹⁸⁰ Tehát a nemzetközi Field-ügy a jelentés előkerülésével egy időben születik meg.¹⁸¹

178 Egészen pontosan 1948. október 15-én hallgatták ki először, amikor Noel Field már fontolgatta, hogy végleg Csehszlovákiába költözik. Vö.: MOL M-KS 276/67. 139. ő. e. Jelentés 1949. február 7. 2-4. és Iratok 1. 181-186. A dokumentumkötet szerkesztői nem a Farkas Mihály hagyatékában, hanem a BM Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó V-107 számú dossziéjában elfekvő példányt tették közzé. Számunkra a volt honvédelmi miniszter iratai között elfekvő példány azért fontosabb, mert egyértelművé teszi, hogy a miniszter ezt a dokumentumot ismerhette, minden bizonnyal olvasta.

179 A csehszlovákiai koncepciók perekről született Kaplan jelentés szerint levélről van szó.

180 MOL M-KS 276/67. 139. ő. e. Jelentés 1949. február 7. 2-4.

181 Csak a tény ismételt rögzítése kedvéért: a honvédelmi miniszter a Ferenczi-jelentést 1949 január végén adja át az ÁVH-nak, tehát legfeljebb tizenöt nap múlva már Prágába utaznak és már rendelkezésre áll az első jelentés, kezdetét veszi a Field-ügy.

Annyit egyértelműen rekonstruálhatunk, hogy a katonai hírszerző szervek, közelebbről Gát Zoltán már korábban nemcsak hogy ismerte az inkriminált jelentést, de bizonyos szempontból érdeklődött is az abban foglaltak iránt. Az iratok sorsa kapcsán itt fontos ismételt hangsúlyoznunk, hogy azokat Budapesten már korábban ismerték. Gát Zoltán – aki 1945 előtt a Horthy-hadsereg katonai elhárításán dolgozott, és Pálffy György vette át a Katpolra – egyáltalán nem tekintette terhelőnek Szőnyi Tiborra nézve a jelentést. Egyrészt Gát – mint régi kémelhárító tiszt – pontosan tudta, hogy egy ilyen típusú irat nem bizonyít semmit, másrészt pedig őt Noel Field beszervezhetősége foglalkoztatta¹⁸², és nem a magyar párt egyes tagjainak háború alatti külföldi kapcsolatrendszere. Utóbbinak hírszerzési szempontból nem volt semmilyen relevanciája ekkor, hiszen zömük hazatért, és különben sem tudtak Gát munkájában érdemben segíteni. Ez az egész ebben a formában csak a Párt számára volt izgalmas, csak a Mozgalom gondolkodási horizontján bírt hírértékkel.

Hogy pontosan mikor érkezett Budapestre a Ferenczi-jelentés, nem sikerült tisztázni,¹⁸³ annyi azonban biztos, hogy amikor Gát elkezdett érdeklődni a benne foglaltak iránt és ezért elkezdett kérdezősködni, a Katpolon még Földi Lajos¹⁸⁴ volt Gát főnöke – aki Pálffy György közvetlen utódjaként irányította a Katona Politikai Csoportfőnökséget. Gát először a hivatali úton – azaz Földin – keresztül keresi Szőnyit, majd Földi letartóztatása után a Katpol. párttitkárához – Kornis Pálhoz – fordult. Szőnyi – Gát szerint – nem volt „túl lelkes” Field nevének hallatán. Mindenesetre az a tény, hogy Gát közvetlenül felkereste Szőnyit, két – adott esetben – szögesen ellentmondó következtetésre adhat okot. Jelentheti azt, hogy Gát egyszerűen „be akarta metszeni” az információt, azaz – ahogy később magyarázta tettét – azért kereste fel Szőnyit, mert ügynökként akarta alkalmazni Fieldet. De jelentheti azt is, hogy érzekelte az ügy pártosságát, figyelmeztetni akarta Szőnyit. Valójában csak találgathatunk.

Révész Géza – egyébként határozottan koncepciózus vallomásaiban – a Ferenczi-jelentések feltűnésének körülményei kapcsán két rendkívül érdekes történetet is előadott 1956-57-ben.

Az egyik története egy olyan cetliről szólt, amelyet Gát Zoltán egyik ügynöke egy ausztriai vonaton talált, nevekkal és bankszámlaszámokkal, és amelyet ő provokációként referált a honvédelmi miniszternek. Mivel alig hihető, hogy Révész „csak ügy”, kedélyeskedésből mesél ilyen történetet a bíróságon, felmerülhet a kérdés, vajon mit kívánt jelezni ezzel? Az

182 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4 Gát Zoltán tanúvallomása, 1957. január 5. 95.

183 Vö.: Zinner 2001.

184 Földi Lajos 1909-ben született, 1932-ben avatták hadnaggyá, de 1937-ben kilépett a M. Kir. Honvédségtől, 1938-tól tagja az KMP-nek, 1945. április 1-től az újjászervezett Honvédelmi Minisztérium munkatársa, 1945. július 15-től a Katpol. tisztje, 1947-től csoportfőnöke, 1948. szeptember 16-án veszik őrizetbe, egy olyan ügy kapcsán, amely Pálffy György provokációja volt. 1952-ben ítélik el jogerősen, amely ítéletet 1953-ban megsemmisítik. Sorsáról és ügyéről később még lesz szó.

akkori – 1957-es – körülmények között persze Farkas Mihály azonnal úgy magyarázta régi beosztottja történetét, amely alátámasztja: Gát provokációja az egész Field-jelentés, és az abból származó ügyek. A volt honvédelmi miniszter és az elhárítás volt főnöke számára természetesen az lett volna a legegyszerűbb megoldás, ha a koncepciós perek sorozatáért ilyen egyszerűen egy volt „horthysta” katonatisztet lehet felelőssé tenni. Révész története valóban jelezheti a bíróság tagjainak akkor és számunkra ma, hogy „ismeretlen” provokátorok keze van a dologban, és – feltéve, hogy története képes értelmű – elmeséli ezzel a Ferenczi-jelentés Magyarországra kerülésének sorsát és okát is... De meg is fordítható ez a logika: Révész a bankszámlákról szól cetli történetével pontosan azt kívánta jelezni, hogy ha provokáció történt, akkor azt annak megfelelően adta tovább. Tehát ha a Noel Field-féle levelet nem így referálta, annak oka volt. Persze azt is jelezte parabolájával, hogy ezt a kérdést eddig lehet vizsgálgatni, tovább már nem tanácsos.

A másik érdekesség, hogy Révész Géza az ügy kapcsán figyelemre méltó kronológiát hagyott ránk, amelyben szisztematikusan elcsúsztat egy-egy évet. Mindenekelőtt kijelentette, hogy „1948-ban jöttem vissza Varsóból, ezért a Rajk-ügy kezdetéről tudomásom nem volt.”¹⁸⁵ Ez önmagában is meglepő állítás, hiszen hazatérésének időpontját illetően nem téved, de azt is pontosan tudnia kellett, mikor referált a Ferenczi-jelentésről miniszterének, mint ahogy azt is pontosan tudta, mikor folyt a Rajk-per. Elképzelhető, hogy Révész szándékosan ködösít, saját felelősségét csökkentendő, de az is, hogy egy tágabb összefüggésrendszerbe helyezte az egész ügyet, amely valóban nem 1949-ben vette kezdetét.

Mire gondolhatott Révész? Nem feltételezhetjük róla, hogy véletlenül datálta a Rajk-ügy kezdetét 1948 előttré. Hogy a Ferenczi-jelentés esetleges korábbi felbukkanása lenne furcsa megjegyzésének oka, nem valószínű, mert az eljárás és az ügynöki jelentés összefüggéséről 1957-ben széles körben tudtak, tehát nyugodtan megmondhatta volna, mire gondol. Így csak és kizárólag arról lehet szó, hogy abban az időben, amikor varsói követként dolgozott – azaz 1947-48 körül – vette kezdetét az „ügy”, amely nem a Ferenczi-jelentéssel és nem Péter Gábor „feljelentéseivel” kezdődött, hiszen ez utóbbiról éppúgy tudtak a Farkas Mihály elleni eljárás szereplői, mint a svájci iratról.

Révész Géza 1945-ben a párt információs osztályát, 1946-47-ben az MKP karhatalmi osztályát vezette. Tevékenysége során már akkor szorosan együttműködött Farkas Mihállyal. Ráadásul a honvédség állományát érintő igazolási eljárások során – pártja képviselőjeként – éppúgy meghatározó szerepe volt, mint az MKP különböző Katonai Bizottságaiban, ahol együttműködött Pálffy Györggyel és a Katona Politikai Osztállyal is. Ismert a tisztikart,

¹⁸⁵ ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Révész Géza vallomása Farkas Mihály elleni büntetőeljárásban 1957. 60v.

amelyet nem utolsó sorban pont az ő tevékenysége alakított olyanná, amilyen 1949-ben volt. Így számos összefüggéssel tisztában lehetett, de azokra az információkra az 1957-es Farkas-perben nem tartottak igényt.

Ezek után vallomásában Révész Géza a Rajk-per eseményeit következetesen 1948-ra datálja, míg Gát letartóztatásának időpontját 1949 márciusára teszi.¹⁸⁶ Akkoriban még a párttagok tömege számára sem volt hétköznapi esemény Rajk László őrizetbe vétele, akkor egy – az ügy operatív részében – érdekelt személy számára is fontos eseményt jelentett, mégsem emlékezett volna pontosan Révész?

Gát Zoltánt – aki a Ferenczi-jelentést megkapta – valójában 1949. december 28-án vették őrizetbe – tehát jóval a Rajk-per lezárulta után – és az ellene folyó vizsgálatba számos embert bevontak, vádemelésre mégsem tudtak sort keríteni – valószínűleg nem is akartak, inkább az internálást választották.¹⁸⁷ És pontosan ez magyarázza meg Révész fentebb említett „memória-zavarát” is. Hiszen az egy éves csúsztatással el tudta maszatolni azt a tényt, hogy *nem* Gát letartóztatása miatt kerültek elő a Ferenczy-jelentések, viszont mivel mindenki csak „tévedésként” értékelte az időbeli elcsúszást, senki sem kérdezett rá, hogy akkor miért és hogyan kerültek elő ezek az iratok. Mindehhez még az is hozzátartozik, hogy Károlyi Márton – talán tudatosan alájátszva Révésznek – sem teszi egyértelművé, mikor is történik Gát őrizetbe vétele.¹⁸⁸

Végeredményben tehát a Révész-féle elmaszatolt időrend, hozzátéve azt a tényt, hogy azok a jelentések a katonai hírszerző-főnök szerint sem volt „elegendő” Szőnyiék ellen, valamint hogy szovjetek nélkül a magyar szervek nem voltak képesek kivitelezni a jugoszláv-ellenes koncepciót, megerősíti azt, hogy az ügy kezdetén, Budapesten még nem Tito-ellenes ügyet akartak kreálni, hanem valami egészen mást.

Tekintettel a későbbiekre sokkal valószínűbb, hogy a Ferenczi-jelentésről vagy tudtak Moszkvában, vagy egyenesen onnan érkezett – természetesen megfelelő kerülővel, a hitelesség kedvéért. Tehát Révészt egész egyszerűen úgy instruálták a szovjetek, hogy amikor hazatér, ezt a jelentést keresse meg, aztán – betartva a hivatali utat – referálja Farkasnak, aki már tudja, mit is kell tennie: elindítani egy ügyet, amelyben egy meghatározott csoportot el lehet távolítani. Ezt a forgatókönyvet – igaz megfelelően burkolva – maga a honvédelmi miniszter is megerősíti.¹⁸⁹

186 uo.

187 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Károlyi Márton tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. december 18. 219.

188 Uo.

189 „Az akkori hidegháború a nemzetközi helyzet kiélezése, Abakumov és társai tevékenysége volt az, ami a jugoszláv ügyből Rajk-per és Sólyom-per csinált. *Én megkaptam a megbízatást és azt végre is hajtottam, vagy végre is hajtottam* [kiemelés tőlem Ö. I.]” – fogalmaz teljesen egyértelműen Farkas Mihály az utolsó szó jogán

Révész az 1957-es Farkas Mihály elleni perben született ítélet szerint is tisztában volt azzal, kicsoda is Field.¹⁹⁰ Azt azonban nem tudjuk meg, hogy már 1949-ben is tisztában volt ezzel, vagy csak 1956/57-re tudta meg. Ha ugyanis már az ügy kipattanásakor tudta, akkor egyértelműen élhetünk a gyanúval, hogy Moszkvából érkezett utasítások nyomán haladt Révész. Ezt alátámasztja a fentebb már említett Farkas megjegyzés arról, hogy ő „feladatot kapott” amit végrehajtott, de az is, hogy Jevdokimenko, aki szovjet tanácsadóként szoros baráti és munkakapcsolatban állt Dékán Istvánnal azonnal „képben van” a Field-ügy kipattanásakor.¹⁹¹

Az ügyben akkor „szállt fel a füst”, amikor Fieldet 1949. május 9-én Prágában szabályosan elrabolták, majd május 11-én Budapestre szállították,¹⁹² Field személyén keresztül a szovjet szervek közvetlenül beavatkoztak az eseményekbe, hiszen mikor Szendy György előtt visszavonta korábbi terhelő vallomásait, a szovjet tisztek elvitték, majd újabb terhelő jegyzőkönyvekkel együtt adták vissza.¹⁹³ Végül azonban jegyzőkönyvek születtek, amelyekben kijelentette, hogy Szőnyi Tibor és Vági Ferenc találkozott Dulles-szal, sőt később vallomást tett Szőnyi Tibornak az OSS számára végzett tevékenységéről is.¹⁹⁴

Végül is a Ferenczi-jelentésből ügyet *akartak* csinálni, és ezért – Field beérkezése után – Szőnyi Tibort 1949. május 18-án letartóztatták. A vizsgálat kezdeti súlypontja tehát Szőnyi Tibor személyét és körét érintette, és nagyjából egy olyan kép rajzolódott ki, hogy a vizsgálat egy kémkedési ügyet fog feltárni, amelynek szálai Svájcba vezetnek. Azonban Szőnyi nem volt elég jelentős személyiség ahhoz, hogy egyedül elegendő legyen egy nagyszabású kémperhez, és ahogy elkezdtek a felsőbb kapcsolatot firtatni, a párt vezetése úgy döntött,

tartott beszédében az 1957-es bírósági eljárás. Igaz, arról mélyen hallgatott, konkrétan kitől is kapta a „megbízást” és pontosan mi is volt az? Egy svájci kémcsoport lehetséges magyarországi leágazásának felszámolása, vagy a „trockisták” elleni kíméletlen fellépés, vagy egy kifejezetten Rajk László eltávolítását okozó ügy kirobbantása, esetleg egy olyan „ügy” megindítása, melynek kapcsán a magyar kommunista mozgalom részleges kádercseréje – és ezzel még megfelelőbb politikai irányultságú gárda kialakítása – levezényelhetővé vált, vagy valami más? ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Farkas Mihály az utolsó szó jogán mondott beszéde, 90v.

190 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3. A Katf I. 119/1957. sz. ítélete Farkas Mihály ügyében. 195. Talán érdemes megemlíteni, hogy Noel Field 1956. augusztus 1-jén született Memorandumában azt állította, hogy háború alatti svájci tevékenységéről Radó Sándor feleségétől kaphatnak információkat (MOL M-KS 276-69, 31. ő. e.). Mivel azt is tudjuk, hogy Radó és felesége a szovjet katonai hírszerzés számára végzett aktív tevékenységet a második világháború háború alatt (Vö.: Radó Sándor: *Dóra jelenti. Az első teljes kiadás.* Budapest, Kossuth Kiadó, 2006.), akkor Fieldnek – akármit is vallott 1949 és 1956 között Moszkvában vagy Budapesten – mégis köze volt a GRU-hoz, azaz a szovjet katonai hírszerzéshez. Itt fontos megjegyezni, hogy az eredeti angol nyelvű szövegben „Radó elvtársat” említ Field, miközben a csatolt magyar fordításban „Radó elvtársnő” szerepelt. Ez nem lényegtelen különbség, hiszen Radó Sándorról egyértelműen tudni lehetett: hírszerző múltja van, de talán azt gondolták, hogy feleségéről ezt nem fogják tudni.

191 Zinner 2001. 255.

192 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, A Katf I. 119/1957. sz. ítélet Farkas Mihály ügyében. 195.

193 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Szendy György tanúvallomása, 1956. október 6. 188.

194 ÁBTL 2.1 I/1-b Jelentés Rajk László és társai ügyében, 1954. október 19. Noel Field 1949. május 11-én vall a találkozóról, majd május 17-én az ügynöki tevékenységről. 25-44.

hogy Rajk László személye irányába kell tovább építeni az eljárást. Ehhez szovjet megerősítését is kaptak Bjelkintől Prágában, amit követett egy megfelelő terhelő vallomás felvétele a már őrizetben lévő Szőnyi Tibortól, május 23-án.¹⁹⁵

Révész Géza még azt is megengedi magának, hogy kijelentse: a „Gát által mondottak nem voltak elegendők Szőnyi letartóztatására.”¹⁹⁶ Amiből azonban az is következik, hogy Szőnyi őrizetbe vételéhez is kellett még valami más is... Ezen a ponton már érzékelhetővé válik a koncepció-építési szempontok előtérbe kerülése, hiszen Szőnyi kapcsán már rendelkezésre állt egy már 1945-től folyamatosan gyűjtött iratanyag, amelyet Szücs Ernő folyamatosan gyűjtött a „trockisták” ellen.¹⁹⁷ De még mindig nem a jugoszláv-koncepció érvényesült.

1. 3. A trockisták elleni akció és a svájci vonal összekapcsolása

Valójában a svájci – és minden egyéb gyanús nyugatos – csoport elleni nyomozást már jóval 1949 előtt megindította az államvédelem, hiszen – mint már említettük – Szücs Ernő már 1945-től gyűjtött adatokat Szőnyi Tibor és a svájci csoport tagjai ellen.¹⁹⁸ Az adatok alapján egy jelentést készített, amely Rajk László őrizetbe vétele előtt „bizonyította” az „ellenséges” tevékenységet.¹⁹⁹ Károlyi Márton azonban trockistákról nem tesz említést, csupán azt rögzíti, hogy az 1945-től folyó adatgyűjtés során rögzítették Noel Field és a svájci csoport kapcsolatát, „de hogy ez a kapcsolat milyen célból történik azt nem.”²⁰⁰

Itt került képbe egy egészen máshonnan eredő kapcsolatrendszer. A szovjetek már 1948-ban figyelmeztették az ott nyaraló Rákosi Mátyást, hogy nem fordít kellő figyelmet a trockistákra, sőt Puskin követ kihasználta az alkalmat, Rákosi távollétében már intézkedett is(?), hiszen szerinte éppen ekkor kezdtek hozzá az ÁVO az MDP trockistái utáni kutatáshoz. A kérdés

195 Uo.

196 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3; Révész Géza tanúvallomása a Farkas Mihály és társai per tárgyalásán, 60.

197 MOL M-KS 276. f. 67/154. ö. e. Ugyanerre a dokumentumra hivatkozik Varga László is: Kádár János Bírái előtt 25. Később még visszatérünk a trockisták elleni akcióhoz és azon belül is a Szücs Ernő által összeállított jelentéshez, azonban itt közbe kell vetnünk, hogy az a „valami más” amit itt Révész emleget azért nem lehet a Szücs-jelentés, mert azt nem kellene eltitkolni a Farkas Mihály elleni eljárásban.

198 ÁBTL 3.1.9 V-150019/5, Károlyi Márton sajátkezű feljegyzése, 1954. május 18. 111-130. Nem ezt a jelzetet adja meg, de szó szerint közöl részleteket ebből a vallomásból Zinner 2001. 251. A kérdéshez hozzátartozik az is, hogy bár a pártban a „nyugatosok” csak a Rajk-per idején váltak problémássá, valójában a hadseregben és az államigazgatásban már 1945-től folyamatosan ellenségesen tekintettek azokra, akik 1945-ben elmenekültek az országból. Annak tanújelét látták ebben, hogy a náciizmussal közösséget vállaltak. A svájci emigránsok esetében ez persze fel sem merülhetett, azonban az átkötés – nyugat-nyugat – nagyon gyorsan végbement, végbe mehetett, és innen már nem volt megállás. Gondolati struktúráját tekintve ez hasonló a „reakciós” fogalmának állandó tágításához, a kezdet-kezdetén még a kiscgazdák is harcoltak a reakció ellen, mígnem észrevették, hogy immár őket tekintik annak saját koalíciós partnereik, végül már azokat az ellenállási érdemeket szerzett személyeket is ide sorolva, akik számtalanszor adták tanújelét szóban és tettekkel, hogy nem közösködnek az 1945 előtti rendszerrel.

199 ÁBTL 2.1 I/1-b, Jelentés Rajk László és társai ügyében, 1954. október 19. 25-44. idézi Koós Bélánénak – Szücs Ernő gépírónőjének – 1954. október 7-i jegyzőkönyvét.

200 ÁBTL 3.1.9 V-150019/5, Károlyi Márton sajátkezű feljegyzése 1954. május 18. 111-130.

körül vita kerekedett, hiszen Rákosi a róla szóló, Moszkvába küldött anyagokat is látni akarta.²⁰¹

Szovjet források szerint Rákosi ugyan megtiltotta az ilyen irányú munkát, de ők utasították a „politikai rendőrséget”, hogy folytassák az adatgyűjtést. Azt azonban, hogy kit utasítottak, pontosan nem határozták meg.²⁰² Egyrészt azért, mert lényegében két politikai rendőrség is működött az országban, másrészt azért, mert a szovjeteknek legalább négy olyan emberrel volt kapcsolatuk, akit Rákosi megkerülésével utasíthattak ennek a feladatnak a végrehajtására és rendelkeztek megfelelő adatokkal. Szűken értelmezve a „politikai rendőrség” fogalmát mindenekelőtt Péter Gábort, valamint Szücs Ernőt vagy Kovácsot. Ez a hármas csupán látszólag ugyanaz, hiszen pont a Rajk- és a Sólyom-per kapcsán derült ki, hogy Szücs és Péter nem feltétlen ugyanazon a vonalon mozog.²⁰³ Tágabban értve a politikai rendőrséget, képbe kerül Farkas Mihály (és a szintén ÁVH-s Farkas Vladimír is), de a Katpolra frissen (1948-ban) megérkező Révész Géza is. És hogy a kép még teljesebb legyen, a munkába bekapcsolódhatott Feri Sándor – az MKP Jogügyi Osztályának vezetője – aki bizony rendelkezett olyan rálátással – szovjet és magyar irányban egyaránt –, hogy ilyen típusú anyagokat előkészítsen, és a szovjeteket segítse a tájékozódásban, esetlegesen a más vonalaikon dolgozó személyek instruálására.

Az a tény, hogy a Katpol megszervezője és első vezetője a szintén a Rajk-perben kivégzett Pálffy György és utóda, Gát Zoltán ezredes szintén szovjet ügynök volt, ebben az esetben azért nem igazán fontos, mert itt szűkebben vett párt-érdekről lévén szó, az ilyen „megbízhatatlan Ludovikásokat” minden valószínűség szerint kihagyták. Különben is Gát hibázott, hiszen amikor a jelentés feltűnt, akkor rögtön Szönyihez fordult, ahelyett, hogy ugyanúgy járt volna el, mint későbbi főnöke, Révész. Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell Révész Géza esetleges bevonását az ügybe, hiszen megérkezése, Puskin utasítása és a Field-ügy prágai kezdete gyanúsan együtt mozog.

A hazai trockisták utáni nyomozás kapcsán 1948 szeptemberére már elkészült egy összefoglaló jelentés a hazai trockistákról, amely Demény Pált, Weisshaus Aladárt, Justus Pált és csoportját, Faust Imrét, Dudás Józsefet, Lakatos Miklóst és Sándor Pált és körét nevezete meg.²⁰⁴ Tehát a Rajk-per végső koncepciója szempontjából helyben vagyunk –

201 MOL M-KS 276. f. 67/154. ö. e. és Kádár János bírái előtt, 25. Ez a kérdés majd a Sólyom-perben bíróság elé állítottak esetében még fontos lesz, annak a pernek egyik főszereplője Somogyi Imre, és a későbbi eljárásban, de a Sólyom-ügy folytatásaként elítélt Vértes Imre is mint a hadifogoly-táborban alkalmazott NKVD ügynök, jelentett Rákosi Mátyásról is.

202 MOL M-KS 276. f. 67/154. ö. e., Kádár János bírái előtt, 25. és Vosztocsnaja Jevropa II. 96.p.

203 Nem beszélve Szücs Ernő 1950 őszi haláláról, ha máskor nem, hát ekkor már mindenki számára világhossá vált: az ÁVH vezetője és Szücs ezredes nem egészen ugyanahhoz a körhöz tartozott.

204 MOL M-KS 276. f. 67/154. ö. e. és Kádár János bírái előtt, 25.

Justus Pál immár ellenség és rendelkezésre állt az a politikai minősítés is, amely majd „alapot ad” az eljárásra. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a „valódi” trockisták valamiért nem elég jók ehhez az eljáráshoz, nyilván azért, mert nem támasztják alá a koncepciót, amely mentén a forgatókönyv-író haladt. Hangsúlyoznunk kell, hogy ekkor még nem a jugoszláv-ellenes forgatókönyv él, tehát nem ahhoz „túl kicsik” ezek a személyek. A későbbiek során, a fenti jelentésben említettek helyett mások kapják a halálos bélyeget, akiket egészen másféle logika mentén választottak ki. Magyarán a trockizmusnak nevezett politikai fogalomkör teljesen átalakul, valódi ideológiai kategória helyett pusztán egy „bunkó”, amellyel bárkit agyon lehet ütni.²⁰⁵

A perek koreográfusai minden bizonnyal 1949 nyarán figyelembe vették, hogy a trockizmus ideológiájával valóban összefüggésbe hozható személyeknek nincs olyan nemzetközi súlya, amelyet viszont a jugoszláv-ellenes Rajk-ügynek hordoznia kellett. Márpedig Justus Pált és a köréhez tartozó vádlottakat már csak akkor tartóztatták le, amikor már egyértelmű az eszkalálódás.²⁰⁶ Tehát ez – bár fontos szál lesz – pusztán Rákosinak, vagy más hazai döntéshozónak volt „értelmes” és érdekes. Ha valóban a „trockisták” megsemmisítése lett volna az ügy célja, akkor ez a névsor elegendő egy (vagy több) perhez, és a leszámolás az ország belügye maradhatott volna éppúgy, mint az a Magyar Testvéri Közösség esetében történt. Ráadásul pont Demény Pál vagy Weishaus Aladár sorsa mutatja, hogy az ilyen típusú ideológiai viták nem okoztak automatikusan egy monstre kirakatpert, különösen nem halálos ítéletekkel. Demény ügyét valójában nagyon csendben igyekeztek intézni, a Magyar Testvéri Közösség perben sem Weishaus állt a központban. Végeredményben tehát bármennyire is jelen volt a vélt vagy valós „trockizmus” elleni harc a Rajk-per időszakában, ez a probléma nem *oka* a pernek. Jugoszláviát meg úgyis ki lehet ebrudalni a „táborból”, hogy a Rajk-pernek nincs trockista vonala.

Végeredményben tehát a trockizmus a jugoszláv-ügyben egy a párthoz közel álló, ideológiai nüanszok iránt is fogékony, elsősorban nyugati értelmiségi csoportoknak szánt propaganda-ügy, melynek célja, hogy ideológiai dimenziót is adjon a Jugoszlávia-elleni akciónak. A Rajk-ügy koncepciójának valójában nincs erre szüksége, de ha összehozzák a kettőt, akkor is működik a rendszer.

205 Fejtő Ferenc véleménye szerint Sztálin hibázott, amikor Trockijt emigrálni engedte, és ezért válik a trockizmus előbb a moszkvai, majd a közép-európai perek fő jellegzetességévé. Vö.: Fejtő 1991. 196. Ezzel szemben – lehet hogy nem tudatosan tette ezt a diktátor – de végül sokkal hasznosabbnak bizonyult ez a forgatókönyv, hiszen egyrészt Trockij valódi követőit a Szovjetunióban sokkal jobban demoralizálta vezetőjük távozása, másrészt egy bármikor „bevethető” ellenséget kapott, akire mindig hivatkozni tudott. Logikailag ugyanúgy működött ez, mint a „reakciós” fogalma, csak egyrészt sokkal konkrétabb formát nyert, másrészt a párton belüli ellenfelekkel szemben is alkalmazható volt.

206 Justus Pált 1949. június 18-án veszik őrizetbe.

A fentebb már említett trockistákról szóló összefoglaló alapján 1948. október 6-án Gerő egy feljegyzést készített Révész Géának és Farkas Mihálynak, amelyre Farkas válasza egyetértő volt, és leszögezte: már Gerővel egyetértően instruálta Révészt és Kádárt, azaz a belügyminisztert és a katonai hírszerzés vezetőjét.²⁰⁷ Tehát visszakanyarodva az eredeti kérdéshez: Révész Géza és a Katpol dolgozott a trockisták ügyén, amiről lényegében a pártvezetés legfelsőbb szintje tájékoztatást kapott és utasította az illetékes szerveket is. Mindeközben feltűnt a Ferenczi-jelentés, amely immár súlyt adott a politikai-ideológiai dimenziókkal átszőtt problémának. Mindez tárgyunk szempontjából azért nagyon fontos, mert ennek a megközelítésnek a beemelése inkább azt sugallja, hogy a svájci ügynöki jelentések felbukkanása ennek a politikai célnak következménye, vagyis eredetileg azért volt „előkerülésükre” szükség, hogy Szőnyiék őrizetbe vételére alapot adjon.

Az ügy végeredménye, amely egyébként megerősíti feltevéssünket, hogy Rákosi 1949. május 16-án – pontosan akkor, amikor Szőnyit őrizetbe veszik – adja ki utasítását a „trockisták” felszámolására, csak hogy ekkorra a fogalmat már alapvetően átértelmezték. Immáron nem az 1948. október 6-i jelentés által megnevezettek elleni eljárásról volt szó, hanem a Rajk-ügy későbbi elítélteinek letartóztatásáról kezdtek egyre nagyobb koncentrikus körökben haladva intézkedni.

A Szőnyi Tibor elleni nyomozást tehát már a trockista koncepció építésének jegyében kezdték meg, első kihallgatója az ÁVH-n Károlyi Márton lett, tőle Janikovszky Béla vette át a jegyzőkönyvek felvételét.²⁰⁸ Terhelő adattal nem rendelkezvén a kihallgatás iránya az életrajzi adatok felvételére és a homályosnak tekintett pontok körüljárására koncentrált. A Szőnyi Tibor elleni nyomozás későbbi kiszélesítését Rákosi Mátyás közvetlen utasításai is támogatták, hiszen Szalai András letartóztatására a párt főtitkára és a honvédelmi miniszter adott utasítást, anélkül, hogy azt az államvédelmi szervek javasolták volna.²⁰⁹

1. 4. A belügyi vonal a Rajk-perben

Szőnyi Tibor és helyettese Szalai András tehát őrizetbe került, de – amennyire ez az iratmegsemmisítések után még rekonstruálható – a vizsgálat ekkor egyrészt a „svájci csoport” tevékenységére, másrészt a '30-as évek magyarországi illegális kommunista mozgalmaira irányult.²¹⁰ Az a tény, hogy a kihallgatások a nyomozás egyes kezdeti szakaszaiban ilyen

207 MOL M-KS 276. f. 67/154. ö. e. és Kádár János bírái előtt, 25.

208 ÁBTL 3.1.9 V 150019/1, Janikovszky Béla tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 29. 65-68.

209 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4. Péter Gábor nyomozati jegyzőkönyve, 1956. október 22. 307.

210 A fentebbi következtetést mindkét kihallgatási irány messzemenőig alátámasztja. A svájci ügyek a katonai hírszerzés, a magyarországi pártviszonyok kutatása a „trockisták” elleni eljárás részeit képezték. Egyik irány sem volt új keletű, a svájci MNFFB elleni titkos nyomozás már 1945 óta folyamatosan folyt, és ennek kapcsán került

típusú kérdések körül forogtak, nem jelenti feltétlen azt, hogy a politikai szándék nem a később lezajlott perekben megvalósított jugoszláv-ellenes koncepció lett volna. Magyarán ettől még elképzelhető, hogy Rajk Lászlót már kiválasztották szerepére, illetve az is elképzelhető, hogy – ha nem is Budapesten, de Moszkvában – a politikai vezetés benyújtotta igényét egy Tito-ellenes kirakatperre. De az is egyértelmű, hogy a Field-ügy és a svájci-ügy együtt, vagy külön-külön a megoldandó problémák között szerepelt az Sztálin út 60. vezetői számára.

Ugyanakkor tény, hogy a vizsgálatot ebben a szakaszban a Belügyminisztérium tevékenysége irányába terjesztették ki, és Szőnyi Tibor vallomása alapján letartóztatták a BM sajtóosztályának vezetőjét, Cseresnyés Sándort.²¹¹ Cseresnyés Szőnyi felé is, és Rajk László felé is rendelkezett személyi kapcsolódással. Letartóztatását az ügynek ebben a szakaszában az motiválta, hogy egyrészt a '30-as évek nyugati kommunista mozgalmairól, ezen belül is a spanyolországi ügyekről rendelkezett információkkal, másrészt belügyminiszteri tevékenységéről akartak adatokat gyűjteni, ha mindezt Rajk László személyére vonatkoztatjuk, akkor az ő tevékenységét kezdték „körbelőni”. Ugyanakkor hozzátehetjük, hogy Cseresnyés Sándort az ÁVH külső munkatársaként alkalmazta, tehát számára a helyzet nem jelentett igazi újdonságot.²¹²

Cseresnyés Sándor bevonásával az eredeti svájci kém-történet több új dimenzióval gazdagodott, hiszen az ÁVH munkatársaként korábban az „angol vonalról” informálta feletteseit,²¹³ másrészt ismert volt jugoszláv titkosszolgálati kapcsolatrendszere – többek között a Zsivko Boarovval, a jugoszláv követség sajtó attaséjával fenntartott barátsága; harmadrészt egy, a belügyi munkatársakat érintő koncepció megalapozása is nevéhez kapcsolható. Mivel Cseresnyés letartóztatására akkor került sor, amikor Szőnyi Tibor már megtette terhelő vallomását Rajk Lászlóra,²¹⁴ a kronológia alapján arra következtethetünk,

a hatóság látókörébe Földi Iván, a Rajk-per későbbi áldozatainak egyike, aki a háború alatt szintén emigráns, és jó kapcsolatban volt Honti Ferencsel, Békeffy Lászlóval és rajtuk keresztül Bakách-Bessenyei Györggyel is. Ráadásul minderről már 1948-ban tudott Farkas Mihály is. Vö.: MOL M-KS 276 f. 67/141. ö. e. Jelentés Földi Ivánról, 1948. augusztus 27. 1-4.

211 ÁBTL 3.1.9 V-150019/5. Károlyi Márton sajátkezű feljegyzése, 1954. május 18. 111-130. Fontos megjegyeznünk, hogy Péter Gábor szerint Cseresnyés Sándor őrizetbe vételére a hatóság nem tett javaslatot, azt kizárólag Rákosi Mátyás és Farkas Mihály utasítására tették meg. Vö.: ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Péter Gábor nyomozati jegyzőkönyve 1956. október 22. 307. A két vallomás közül azért tűnhet hitelesebbnek Károlyi Mártoné, mert – mint másutt látni fogjuk – Péter Gábor 1957-ben is nagy hajlandóságot mutatott arra, hogy az aktuális koncepciót, ezúttal a Farkas Mihály ellenit alátámassza, miközben Károlyi vallomása felülvizsgálati eljárásban született.

212 Hajdú Tibor: Júdás mindig velünk van. Két különös karakter: Stolte István és Cseresnyés Sándor. *Valóság*, 1992/12, 60-61.

213 Egy angol irányultságú kémpert az ügyön dolgozó nyomozók egyáltalán nem tartottak lehetetlennek, vö. ÁBTL 3.1.9 V-150019/5. Károlyi Márton sajátkezű feljegyzése, 1954. május 18. 111-130.

214 Szőnyi Tibor Rajkot terhelő vallomását május 23-án tette, és 23-ról 24-re virradó éjjel tartóztatták le Cseresnyés Sándort, aki a BM-ben Rajk mellett dolgozott, sajtóreferensként. Szőnyi Tibor vallomására

hogy letartóztatása azt is jelenti, hogy immáron kifejezetten a volt belügyminiszter köré, egészen pontosan a belügy tevékenysége köré kezdett szerveződni a koncepció – amely végül majd a perben is helyet kap. Ez valójában még logikus is, hiszen ha Rajk belügyminiszter volt, akkor nyilván ott folytatta „romboló tevékenységét”, amelyhez társakra volt szüksége. Cseresnyés személye mindenképpen kulcsfontosságú volt az ügy eszkalálódásának – de nem megszületésének – útján.²¹⁵

A belügyminisztériumi szabotázs vádat Péter Gábor már jó egy évvel korábban – igaz még nem peresíthető módon – megfogalmazta. Ezeket a „feljelentéseket”, formailag a BM és az ÁVH egymáshoz való viszonyáról készített dokumentumokat Farkas Mihály is megkapta. A szövegekből kirajzolódó koncepció szerint Szabenyi Endre volt a legfőbb „intrikus” az államvédelemmel szemben. Szabenyit pedig Oszkó Gyula támogatta.²¹⁶ Az is kiderül az említett anyagokból, hogy az ÁVO tevékenységét folyamatosan figyelte a rendőrség is, hiszen „több esetben olyan természetű ügyekre vonatkozóan kérnek igazoló-jelentést, amely a konspirációs szempontokkal össze nem egyeztethető. Így pl. igazoló jelentést kértek, miért állt az ÁVO gépkocsija két óra hosszat az Apponyi téren...”²¹⁷ A további anyagokban szinte feljelentés értékű gyanúsításokat fogalmaztak meg Rajk László ellen, burkoltan, de egyértelműen azzal vádolva, hogy „az összeesküvés alatt” a bizalmas anyagok Szabenyi, Villányi és Pálffy révén arra illetéktelenek kezébe jutottak.²¹⁸ A belügyminisztériumi apparátusban Péterék tehát már 1948 során felfedezték az „ellenséget” és név szerint azonosították is. Nem véletlen, hogy Szabenyi mellett a Villányi testvérekre és Oszkó Gyulára is sor került a Rajk-per során, Szabenyi társaiként ítélték el őket 1949 őszén.²¹⁹

A „belügyi” koncepció eleve rendelkezett egy polgári és egy „katonai” – valójában rendőrségi – „vonallal”. A civil belügyes csoportnak az egyik kulcsfigurája maga Cseresnyés Sándor, a másik az 1949. június 7-én őrizetbe vett Szabenyi Endre lett. Szabenyi letartóztatásának időpontja az adott helyzetben egyértelműen ennek a koncepció elemnek a beemelését jelenti

emlékszik Farkas Vladimír is, vö.: Kozák 99.

215 ÁBTL 3.1.9 V-150019/5. Károlyi Márton sajátkezű feljegyzése, 1954. május 18. 111-130.

216 MOL M-KS 276 f. 67/124. ő. e. Jelentés az ÁVO-BM viszonyról, 1948. július 25. valamint uo. 32-38. Az ÁVO és a BM problémáiról, é. n. 8-20. A dokumentumban említett körülmények alapján 1948-as szövegről van szó. Az irat Szabenyi Endre jellemzésével különösen hosszasan foglalkozik, és ez a tény – tekintettel a kontextusra, és az irat címzettjére – szinte biztos, hogy hozzájárult őrizetbe vételéhez. Továbbá uo. 54-59. vélhetően Péter Gábor levele (cím és dátum nélkül), amely a Szabenyi-Villányi kapcsolatról és a két személy Rajkhoz fűződő viszonyáról szól.

217 Uo.

218 Uo. 54-59. a dátum és szerző nélküli másik irat, amelynek szövegéből azonban nyilvánvaló, hogy Péter Gábor levele – feljegyzése? – pártbeli feletteseihez. Az irat Farkas Mihálynál került irattározásra.

219 Villányi András ellen már 1948. október 2-án megszületik a konkrét vád is: a Kondor József és társai ügyben felmerül, hogy már 1945-től egy cigarettacsempészséssel is foglalkozó céget „fedez”. MOL M-KS 276. f. 67/144. ő. e. 1-2. Az irat szerint később a cigaretta mellett embercsempészséssel is foglalkoztak a cég tagjai, sőt ebbéli tevékenységük során a JOINT ausztriai részlegével is kapcsolatba kerültek.

Ugyanakkor 1949 májusában két rendőrtisztet is érintett a letartóztatás: Mátyás Lászlót és Marschall Lászlót. Fontos megismételünk, hogy Cseresnyés beemelése a nyomozásba nem vitte volna feltétlenül ebbe az irányba az eseményeket, hiszen az ÁVH külső munkatársaként az angol követség ellen dolgozott hírszerzőként és informátorként, így az a tény, hogy a belügyminisztériumi emberek irányába bővítették a letartóztatások körét, független volt az ő személyétől, és bizonyos fokig jegyzőkönyveinek tartalmától is. Előbb elhatározták, hogy Cseresnyés személyének segítségével a belügyesek felé bővítenek, és ezt jegyzőkönyvezték. Tehát egy előzetes koncepcióváltásnak lehetünk tanúi: a svájci kémértéket tudatosan a belügyminiszter – konkrétan Rajk László elleni – vizsgálattá bővítik ki, akit egészen más összefüggésben, politikai szempontok alapján már kiválasztottak erre a szerepre. Az más kérdés, hogy ha a koncepció ilyen irányba kezdett mozogni, akkor azt peresíthetővé kellett tenni: magyarán személyeket kellett rendelni a „belügyi vonalhoz”. Magát az „angol vonalú kémkedés felszámolását” – később még visszatérünk erre – nem vetették el teljes mértékben, azonban az itt felvett „BM-vonal” más összefüggéseket helyezett előtérbe.

A későbbiekben – már a Rajk-per lezárulta után – a civilek és a rendőrök két csoportban elkülönítve kerültek bíróság elé; egyrészt 1949. november 8-án a Marschall László és öt társa, valamint 1950. március 20-án a Szebenyi Endre és társai perekben hirdettek első fokú ítéletet.²²⁰ A két perbe az egyes eljárások egységes és zárt belső koncepciójának érdekében, valamint azért, hogy bizonyos személyeket egyszerűen ki lehessen iktatni, másokat is bevontak. A Szebenyi és társai perben ilyennek számított a Rajk-ügyben megvádolt Ráth Károly, valamint a vele egy időben letartóztatott Kovács Ferenc ügye, akiket szeptember 12-én, szinte az utolsók között vettek őrizetbe. Már maga ez a tény is jelzi, hogy letartóztatásuk idejére már egy teljesen kész koncepcióban esetleg meglévő „lyukak” betömése motiválta azt. A másik csoporthoz tartoztak a Villányi testvérek, akiket szintén csak szeptember 20-án és 28-án vittek az Sztálin út 60-ba.²²¹ Ehhez a „belügyi csoporthoz tartozott Vietorisz Géza esete is, akit 1949. június 2-án vettek őrizetbe. Vietorisz a budapesti VI-VII. kerület rendőrkapitányaként a „pártközpontot” informálta az Sztálin út 60-ról, miközben a

220 A belügyi koncepció polgári perének tekinthető Szebenyi Endre és társai per valamennyi vádlottja Cseresnyés Sándor letartóztatása után került az ÁVH fogságába. Mindez persze egyáltalán nem jelenti azt, hogy Cseresnyés vallomásai önmagában generáltak volna egy pert, hanem inkább azt, hogy a felsőbb koncepciót a tőle felvett jegyzőkönyvekkel „hitelesítették”, támasztották alá. Itt kell megjegyezni, hogy ez a per is „amalgám” módszerrel különféle csoportokat és őrizeteket kapcsolt össze, mint pl. Rajk Lászlóné.

221 A letartóztatások időpontjára és a perekben szereplő személyekre lásd.: ÁBTL 3.1.9 V-150019/1, Feljegyzés a Rajk László és társai ellen indult büntetőeljárás bírósági adatairól. 1-24. Fontos megjegyeznünk azt is, hogy Villányi Ernő, a GRÜ vezetőjének viszonylag kései letartóztatása azért is figyelemre méltó, jelzés értékű, mert ahogy Kádár János is megjegyzi, már Rajk László belügyminisztersége idején is tett Villányi elleni kirohanásokat Péter Gábor. Vö.: lásd a 215. l. ábrát és Iratok 2. Kádár János feljegyzése Rajk Lászlóról, 1954. július 20. 464-469.

Belügyminisztériumban Szebenyi Endrével is kapcsolatban állt. Ellene végül nem emeltek vádat, 1950. január 19-én internálták és előbb Kistarcsára, majd Recskre került.²²²

A belügyi koncepció létezése számunkra most kizárólag annyiban fontos, hogy egyrészt jelezzük, a „svájci kémkedés” és a „jugoszláv” koncepció közötti időszakban már feltűnt két másik fontos koncepció elem – a belügyi és az angol –, amelyeket a későbbiekben más eljárásokban tovább építettek. Másrészt ebből a belügyi koncepcióból sarjadzott ki a Szebenyi Endre és társai, valamint a Marschall László és társai per, melyekből az utóbbi a Rajk-per első katonai vonalának számított.²²³

Ennek a katonai jellegű, zömében a belügyminiszterhez kötődő csoportnak a létezése a koncepción belül jelzi, hogy a Pálffy György elleni eljárás megindítását nem indokolhatja a szovjet példa követésének szándéka, hiszen „katonai vonal” létezett a tábornok és társai nélkül is.

Visszatérve Szőnyi Tibor személyére, tőle már Cseresnyés őrizetbe vétele előtt terhelő jegyzőkönyvet vettek fel Rajk László ellen, tehát a koncepció felépítői felismerték a dologban rejlő politikai fantáziát, és egyrészt ezért, másrészt a szovjetektől érkezett jelzések alapján elkezdtek keresni Szőnyi felettesét – és megtalálták (mert őt akarták megtalálni) – Rajk Lászlót. De Rajk László kihallgatásai – legalábbis a kezdeti szakaszban – elsősorban a spanyolországi eseményekre és a háború előtti tevékenységére vonatkoztak, valamint a belügyre vonatkozó anyagot gyűjtötték.²²⁴

Mindebből viszont az is következik, hogy Rajk személyét nem eleve a jugoszláv koncepció érvényesítése emelte be a perbe – az más kérdés, hogy erre is alkalmas volt.

Nagyjából itt tartott a vizsgálat június utolsó napjaiban. „Hogy valami nincs rendben, az lemérhető volt Péter Gábor egyre idegesebb és türelmetlenebb magatartásán” – emlékezett erre az időszakra Farkas Vladimír.²²⁵ A várt eredmény nem született meg, a vádak egyre súlyosabbak lettek, miközben a másik oldalon csak bizonytalan igazságtartalmú és

222 ÁBTL 3.1.9 V-150019/2, Vietorisz Géza tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 18. 343-345. Vietorisz korábban az Atheneum korrektoraként dolgozott, innen került 1945 után a rendőrséghez.

223 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Jávor Iván nyomozati jegyzőkönyve, 1957. január 25. 57-63. „A Rajk-ügyben második katonai csoport is volt. Ebben az ügyben szerepelt Marschall László, Mátyás László, Kálcics, Deszkás és mások.”

224 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3; Károlyi Márton bírósági tanúvallomása 66. Károlyi Márton kezdetben Rajk László kihallgatója volt. Messzire vezetne azon tények felsorolása és az okok elemzése, amelyek oda vezettek, hogy a '30-as években Spanyolországban harcolt önkéntesek miatt és hogyan kerültek Magyarországon éppúgy az államvédelem látókörébe, mint másutt a keleti blokkban. Mindenesetre tény, hogy a „spanyolosokat” beleszerkesztették a Rajk-perbe is, azaz a Károlyi Márton által említett kihallgatási irány nem csak egy elterelő művelet része, hanem egy újabb koncepció szál. Ez a koncepció beépült a Szebenyi Endre és társai eljárásba is, pl. Kovács Ferenc esetén kifejezetten a „interbrigadisták” és Zalka Máté halálának körülményei képezték a kihallgatások fő irányát. Vö.: ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Toldi Ferenc tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 15., 136.

225 Farkas: i. m. 207-208.

meglehetősen sok különféle irányba mutató beismerő vallomások álltak. „Az egész Rajk-ügy bedöglött, az adatok összekuszálódtak, egymásnak ellentmondtak, senki sem ismerte ki magát. [...] Ezután jöttek Belkinék, akik átvették az irányítást.”²²⁶

1. 5. „A Rajk-ügy kifejlődésének azonban nemcsak magyarországi indítékai voltak.”²²⁷

Az ügy tehát kémtörténetként indult, majd egy „trockista kémbanda” leleplezését harangozták be, többek között az 1949. június 25-i, sportcsarnokban megrendezett nagy-budapesti kommunista aktívaülésen.²²⁸ Az ÁVH vezetője nemcsak hogy alátámasztotta Károlyi Márton fent idézett állítását, hanem még azzal is megtoldotta, hogy „Belkin, ahelyett, hogy tisztázott volna, az »igazán vastag« dolgokat ő csinálta”.²²⁹ Ha figyelembe vesszük is, hogy Péter Gábor – Károlyi Mártonhoz hasonlóan – saját felelősségét is csökkenteni akarta azzal, hogy Belkinre hárította a kivitelezés felelősségét, annyiban biztosan igazat mondott, hogy a szovjetek voltak azok, akik a „[Rajk] ügghöz kapcsolták a jugoszláv vonalat”.²³⁰

Décsi Gyula egy kicsit másképpen emlékezett erre a váltásra. „Megjegyzem azonban – kezdi mintegy félvállról odavetve –, hogy az egész Rajk ügy előre meg volt tervezve. Ez azt jelenti – folytatta vallomását –, hogy mielőtt Rajk beismerete volna, hogy provokátor volt, vagy kémkedett és szervezkedett, előre le volt rögzítve, hogy el kell vele ismertetni. Ez úgy történt, hogy Szücs és Péter ismertette Belkin altábornaggyal az egész ügyet. Ezt követően készült egy összefoglaló jelentés az egész ügy addigi – júliusban – állásáról és ebben az összefoglalóban majdnem minden szerepelt, ami később Rajk ellen vád tárgyát képezte, jóllehet Rajk csak később ismerte el bűneit.”²³¹ Ezek alapján viszont világos, hogy egyrészt a „megtervezett Rajk-ügy” csak ekkor vette kezdetét, másrészt azonban az is, hogy amit Belkin és csapata kitalált, az bizonyos mértékig a korábban felvett anyagokon – és ezzel koncepciókon – nyugodott.

Belkin és helyettesei július első hetében érkeztek meg az Sztálin út 60-ba, és egy értekezlet tartottak. Ezt a találkozást megelőzően, szűk körben a szovjet altábornagy már tájékozódott a Rajk-ügy állásáról, már akkor megkapták az addig felvett jegyzőkönyvek fordításait. A

226 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Károlyi Márton tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. december 17. 216.

227 Sipos Péter - T. Varga György: Jelentés 1956-ból Farkas Mihály bűneiről, *Társadalmi Szemle* 1990/6. 76.

228 Farkas: i. m. 207-208.

229 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Péter Gábor sajátkezű. vallomása, tisztázata; 1956. április 18. 291.

230 Iratok 1. Összefoglaló a belügyi és igazságügyi szervek vezetői számára a volt államvédelmi és igazságügyi szervek szerepéről a személyi kultusz idején a munkásmozgalmi emberek ellen elkövetett törvénysértésekben. 1962. november 14. 686.

231 ÁBTL 2.1. I/1-d, Décsi Gyula tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. augusztus 4. 371-375.

nagyobb értekezlet után néhány napig nem történt semmi.²³²

A technikai kivitelezés azonban a szovjetek számára sem volt egyszerű. Valamelyik terheltnek jegyzőkönyvi „bizonyítékot” is kellett szolgáltatni, és erre az emigráns jugoszláv diplomata, Lazar Brankov vált alkalmassá. Brankov ugyan a Tájékoztató Iroda határozata után emigrált, és „átállt” Titótól a moszkvai táborba, de pont ez az átállás szolgált megfelelő vádként egy, immáron ellene is Budapesten folyó eljáráshoz.

„Azok a koncepciók, melyek a tárgyaláson szerepeltek [kiemelés tőlem – Ö. I.], a lényegüket illetően Brankovtól indultak ki és az ő jegyzőkönyvében nyertek először rögzítést. A Rajk-ügy majdnem minden mozzanata úgy kezdődött, hogy megszületett Brankovnak egy-egy új vallomása. Brankov vallomását aztán megerősítette Rajk, Szőnyi vagy Pálffy.” – foglalta össze sommásan Brankov szerepét Farkas Vladimír, 1956 őszén, a felülvizsgálat során.²³³

A szovjetek Brankov személyével veszik át az irányítást, az ő általa „készített” terhelő jegyzőkönyvek váltak a végső, perbeli koncepciók alapjává, valójában az egész jugoszláv-ellenes elgondolás kiinduló pontjává és ebben az összefüggésben a Rajk László személyét terhelő vallomások kútfejévé.²³⁴ „Brankov vallomása már Bjelkin közlése előtt megvolt ... és így billent át az egész Rajk-ügy jugoszláv ügyé”²³⁵ fogalmaz szintén egyértelműen a bíróság előtt Farkas Mihály, tisztázva az időrendet.

A jugoszláv diplomata őrizetbe vételét 1949 nyarán Farkas Mihály követeli Puskin nagykövettől, de a szovjetek – akkor még – nem engedték előállítani.²³⁶ Farkas Mihály még azt is fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a szovjet nagykövet telefonon úgy tájékoztatta őt, Brankov az „ő emberük” és ezért ne tartóztassák le, de „másnap aztán a szovjetek vették őrizetbe”, kivitték Moszkvába, ahol – legalábbis a miniszter szerint – maga Abakumov hallgatta ki.²³⁷

A helyzet azonban az, hogy Farkas Mihály tévedett, Lazar Brankov 1949. május 19-én még saját akaratából utazott el a Szovjetunióba, ahol június 21-én vették őrizetbe, és július 8-án és 16-án vallomást tett Rajk László és Rankovics, illetve Tito kapcsolatáról.²³⁸ Azaz, ha a volt

232 Farkas: i. m. 210-214.

233 ÁBTL 3.1.9 V-150019/2, Farkas Vladimír tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 12. 441-449.

234 Iratok 2. Farkas Vladimír av. alzredes feljegyzése Dékán István av. vörgy., miniszterhelyettes részére. 1954. június 24. 451. és Farkas: i. m. 213-214. Farkas memoárjában úgy emlékezett, hogy Lazar Brankov vallomása „teljesen új megvilágításba helyezte a letartóztatottak ellenséges tevékenységét.” Uo.

235 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Farkas Mihály bírósági vallomása, 57.

236 ÁBTL 3.1.9 V-150019/5, Feljegyzés, 1956. március 27. 86. amely idézi Péter Gábor 1955. szeptember 3-án született vallomásának jegyzőkönyvét.

237 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Farkas Mihály bírósági vallomása. 57. Az Abakumovra vonatkozó közlést akár fenntartásokkal is fogadhatjuk. Ha viszont csak annak jeleként értékeljük a név megemlítését, hogy egy „fontos szovjet személy”, akkor – ebben a korlátozott értelemben véve a miniszter állítását – csak annak rögzítéséről van itt szó, hogy a legfelsőbb szovjet szervek tudtak Brankov vallomásáról, ezzel hallgatólagosan beleegyeztek egy ilyen nyomozási iránnyal, végeredményben tehát egyetértettek az ügy folytatásával.

238 Iratok 1. Lazar Brankov tanúvallomási jegyzőkönyve, 1955. január 29. 257-264. Ezzel a kihallgatási

miniszter nem téved, akkor abban az időben beszélt Puskinnal Brankov őrizetbe vételéről, amikor már a jugoszláv diplomata nem tartózkodott Budapesten. Mindez arra utal, hogy valójában egy olyan megoldást kerestek, amely a felelősség áthárítását tette lehetővé, amit megerősít az is, hogy Farkas Mihály nyilván nem tendencia nélkül hangsúlyozza, hogy Brankovot Moszkvában maga Abakumov hallgatta ki.²³⁹

Itt közbe kell vetnünk a kérdést, Brankov hogyan jutott egyáltalán ebbe a szerepbe? Hiszen ha Farkas vetette fel a letartóztatást Budapesten, akkor az arra utal, hogy vagy itt „találták ki” Brankovot, vagy Moszkvából kerülő úton utasították a honvédelmi minisztert a javaslat-tételre. De az utóbbi esetben miért kellett megvárni, míg Moszkvába ér? Feltételezve, hogy Farkasnak nem önállóan jutott eszébe ez az őrizetbe vétel, nem világos miért kellett Brankovot odaengedni és miért nem lehetett őt Budapesten lefogni?

Brankov kétféle magyarázatot arra, miért tett vallomást Rajk László ellen. Egy alkalommal úgy fogalmaz, hogy „... letartóztatásom előtt már a sajtón keresztül tudomásomra jutott, hogy őt (mármint Rajkot – Ö. I.) letartóztatták. Abból az elgondolásból kiindulva, hogy Rajk imperialista ügynök, hamis vallomásomban összefüggésbe hoztam ezt Titóval és Rankovicsal, hogy ezen keresztül bizonyítani lehessen azt, hogy Tito és Rankovics is imperialista ügynökök.” Ebben a változatban Brankov tehát saját maga eszeli ki a koncepciót. Ezt a gondolatmenetet vette át az 1955. április 8-án született összefoglaló jelentés is. A másik verzió szerint, amelyet a korábbi – 1955. március 30-án született összefoglaló jelentés rögzít, a jugoszláviai diplomata „...a kihallgatóitól olyan kérdéseket kapott, melyekből következtetni tudott arra, hogy a vizsgálatnak milyen vallomásra van szüksége”.²⁴⁰ A két szöveg ellentéte egyértelmű, a március 30-i jelentés az április 8-i fogalmazványa, tehát a Vizsgálati Osztály módosította eredeti, a szovjetek aktívabb szerepét hangsúlyozó elgondolását, hogy azt egy „puhább” állásponttal helyettesítse. Azok a jelentések, amelyek még 1954-ben születtek az ügyről, a szovjetek szerepét egyáltalán nem említik. Azokban még az sem egyértelmű, hol születtek a Rajk Lászlót terhelő Brankov-vallomások.²⁴¹ Tehát a felülvizsgálat során előbb a szovjetek szerepének hangsúlyozása irányába mozdultak el, majd mégis egy enyhébb álláspontot rögzítettek, nyilván nem véletlenül.

jegyzőkönyvvel hasonló tartalmú vallomásra épült a már többször idézett 1954. október 19-i Jelentés Rajk László és társai ügyében.

239 ÁBTL 3.1.9 V-150019/5, Farkas Mihály nyomozati vallomása, 1956. október 13. 140v. Ne feledkezzünk el arról, hogy az ekkor érvényes hivatalos értékelés szerint a Rajk-per (is) Abakumov és Berija provokációja volt, tehát Farkas Mihály egyszerűen alátámasztotta a párt álláspontját.

240 ÁBTL 3.1.9 V-142673/2, Jelentés Rajk László és társai ügyében, 1955. március 30., 101-120.

241 ÁBTL 3.1.9 V-142673/2, Jelentés Rajk László és társai ügyében, 1954. október 19. 25-44. Itt ezt a kérdést még úgy tárgyalják, mintha evidencia lett volna, hogy Rankovics és Tito valóban „számított” Rajk Lászlóra, és ezért születtek az 1949. júliusi vallomások.

Brankov szerepét a későbbiekben sokan és sokféleképp értékelték. Az ügy egyik közeli szemtanúja, Farkas Vladimír szerint a későbbiekben „egyöntetűen és közismerten az a vélemény alakult ki róla, hogy össze-vissza hazudik és pl. elegendő egy teljesen ismeretlen személy nevének és egy-két fontosabb adatának ismertetése előtte ahhoz, hogy részletes »felvilágosítást« adjon az illetőnek az UDB részére végzett kémtevékenységéről”.²⁴² Farkas Vladimír ugyan csak a Rajk-per utáni időszakra teszi felismerését, azonban akkor is felmerül az a probléma – amely végigkíséri az egész korszak eljárásait – hogy vajon mindez korábban miért nem tűnt fel senkinek, miért hitték el Brankov történeteit?

Azt tudjuk, hogy az adatokat nem ellenőrizték, az ügyek túlnyomó többségében valódi nyomozást nem folytattak. Tehát Budapesten Brankov vallomásait egyszerűen el akarták hinni, mert úgy vélték, hogy a szovjetektől jövő információknak hitelt kell adni, és a Rajk-ügy koncepcióját ki kell terjeszteni, politikai súlyt képezve ezzel. Azonban Farkas Mihály meg nem cáfolt vallomása szerint a Brankov-vallomások és Belkin megérkezése között volt valamennyi idő; ekkor nem tettek fel kérdéseket önmaguk számára? Maga Farkas Vladimír ugyanitt a jelenséget a pártfegyellemmel magyarázza, de működhet-e így egy politikai gépezet?

*

A szovjetek a kialakult új helyzetben nem csupán a már őrizetbe vettek számára alakítottak ki egy új koncepciót, hanem az „ügy” tovább szélesedett, és Pálffy György személyével egy újabb katonai vonalat is kapott. Erre persze azért is volt szükség, mert egy „igazi” összeesküvés katonai csoport nélkül – a ’30-as évek moszkvai forgatókönyve szerint – hiteltelen lett volna.

A vizsgálat első szakaszának második felében – tehát amikor a szovjetek még nem vettek részt közvetlenül az ügy vizsgálatában, de a nyomozás már Rajk László ellen is irányult –, akkor kihallgatásainak fő iránya – amennyire az megállapítható – a 1930-as évek hazai munkásmozgalmának néhány eseménye körül forgott. Ezt a kérdéskört a spanyol polgárháború története²⁴³, illetve belügyminiszteri tevékenysége kapcsán felmerült „homályos pontok” körüljárásával egészítették ki, így próbálva valamilyen terhelő adatot összeszedni. Azonban a szovjet szervek megjelenése nemcsak abban az értelemben adott új irányt a vizsgálatnak, hogy Rajk László és a hozzá kapcsolt személyek ügyét a Jugoszlávia elleni propagandakampány céljainak megfelelő irányba terelték, hanem hozzá kapcsoltak egy

242 Iratok 2. Farkas Vladimír áv. alezredes feljegyzése Dékán István áv. vörög., miniszterhelyettes részére. 1954. június 24. 454.

243 A spanyolos interbrigadisták az egész keleti blokkban célszemélyekké váltak ekkor. Vö.: Arthur London: *Beismerő vallomás. A prágai „nagy per”*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1991. 83. és másutt.

teljesen új szálát is: egy komplett katonai összeesküvést.

Mindezek a megfontolások alátámasztják azt, hogy bár a végső koncepció kialakításában nyilván a szovjet szándékok és célok domináltak, a Rajk-peret nem Moszkvában kezdték el, azaz nem a szovjetek találták ki, hanem Budapesten, Rákosi és köre kitalált egy pert, amelyet végül a szovjetek szabtak át a saját igényeikre.²⁴⁴

És a szovjet tanácsadók megjelenésével visszatértünk a kiinduló pontra, létrejön a Tito-ellenes per – amelyről aztán annyit beszélhetett Rákosi Mátyás, amennyit nem szégyellt.

2. Pálffy György a Rajk-perben

2. 1. „A Rajk-ügy kapcsán [...] letartóztatásba került többek között Pálffy György altábornagy is.”²⁴⁵

Az szinte evidencia, hogy a szovjet elméletnek és gyakorlatnak megfelelően a körvonalazódó Rajk-pernek – akármilyen is legyen a végleges koncepciója – szüksége volt egy katonai részre is, hiszen a politikusok összeesküvése katonai támogatás nélkül nem állhat meg. Így épültek fel a „klasszikus” moszkvai perek, de ilyen volt a Magyar Testvéri Közösség elleni 1947-es per koncepciója is.

Elvileg tehát – mint azt már fentebb már említettük – szükség volt egy ilyen csoportra a vádlottak között, azonban az, hogy ki kapja ezt a szerepet, korántsem volt ennyire egyértelmű. Korábban szó esett arról, hogy a belügyminisztérium tisztviselőit érintő letartóztatások során már őrizetbe kerültek olyan személyek, amelyek egy ilyen koncepcionális igényt kielégíthettek volna. Ezt a csoportot – mint ott már említettük – a későbbiekben is, egy második katonai csoportként is értékelték.²⁴⁶

2. 1. 1. Pálffy György letartóztatásának körülményei

Pálffy György és családja 1949. július 5-én Balatonlellén nyaralt, amikor a honvédség felügyelőjét²⁴⁷ a kertmoziban letartóztatta két civil ruhás nyomozó.²⁴⁸ Az '50-es évek közepén

²⁴⁴ Zinner 1988 17.

²⁴⁵ ÁBTL 3.1.9 V-150019; Farkas Mihály ítélete, 1957. március 23. 183-206. 14 oldal, de hibás az oldal számozása. (Katf. 119/1957)

²⁴⁶ ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Jávor Iván tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 25. 57-63.

²⁴⁷ HL HM 1948-eln 9550. Mindez pusztán formailag változtatott a Katona Politikai Csoportfőnökség irányításán, hiszen a Honvédség Felügyelője alá rendelte ezt a csoportfőnökséget. Vö.: HL HM 1948-eln. 14.455. Ez a szervezési utasítás határozta meg az új szervezési formát is, hét osztályt hozva létre a csoportfőnökségen belül, felülírva a korábbi, 1947-es szervezést, amelyet a HL HM 1947-eln. 7554. határozott meg.

²⁴⁸ ÁBTL Lánicz István sajátjező vallomása. Csupán érdekességként Schifferné Szakasits Klára egyik memoárja szerint a család 1949. július 7-ére emlékezett, itt vagy a feleség tévedett, vagy Szakasits Klára. In.: uő. *Holtvágányon, 1950-1956*. Budapest, Könyvtérképező Vállalat, 1987. 58.

született felülvizsgálati iratok szerint július 6-án vették őrizetbe.²⁴⁹ A felülvizsgálat idején még meglévő, 1957-ben bezúzott eredeti iratok között azonban már július 5-i keltezésű „önvallomás” is szerepelt.²⁵⁰ A hivatalos dokumentumokban szereplő időpontok közötti eltérés abból adódik, hogy a tábormokot előbb letartóztatták – ekkor született első jegyzőkönyve; majd csak másnap állították ki az őrizetbe vételt elrendelő hivatalos parancsot – amely aztán a felülvizsgálat idején megadott dátumot tartalmazta.

Pálffy György letartóztatását a jelek szerint némi huzavona előzte meg 1949-ben. Nem lehet véletlen, hogy Péter Gábor még 1956-ban is emlékezett arra, hogy a tábormok letartóztatása után Rákosi Mátyás telefonon figyelmeztette: „vigyázzanak, mit csinálnak”, lehet, hogy a tábormokot szabadon kell engedniük.²⁵¹ A Katpol korábbi vezetője a szovjet hírszerzőknek is dolgozott, tehát letartóztatásához vagy onnan érkező inspirációra, vagy legalább beleegyezésre volt szükség. Tehát a hivatalos őrizetbe vétel előtt felvett vallomás pontosan a „testvér szerveknek” szólhatott: irattal kellett bizonyítani, hogy Pálffy „beismerte”, hogy ellenség, azaz kész tényeket akartak produkálni – még ha hamisakat is –, amelyek levédtek az akciót. Rákosi emlékezetes – és meg nem cáfolt – telefonhívása alapján azonban egyértelmű, hogy a tábormok lefogásáról *előzetesen* nem konzultáltak a szovjetekkel (pedig tudták, hogy kellene), azonban *utólag* féltek esetleges beavatkozásuktól.

*

„A Rajk-féle összeesküvés katonai vonalának »lehetőségét« a Politikai Bizottság ülésén, beszélgetés közben vetették fel” – vallotta 1956-ban az ügyészségen kihallgatott Farkas Mihály. „Azt nem tudom megmondani, hogy én voltam, lehetséges hogy más. Ennek a vonalnak a lehetőségében azonban mindnyájan egyetértettünk. Pálffy nevének felmerülésére ugyancsak nem tudok konkrét választ adni” – idézte fel a terhelt vallomását az ellene született vádirat.²⁵²

A Farkas-vallomás legfontosabb eleme pontosan az, ami hiányzik belőle: nem idézi fel az időrendet: a „katonai vonal” lehetőségének, vagy Pálffy György nevének felvetése történt előbb? Ehhez képest figyelemre méltó, hogy a volt honvédelmi miniszter a „katonai vonal” és Pálffy György személyének kérdését egymástól szigorúan elválasztja. Mindebből következik, hogy Pálffy személye és a katonai vonal elvi lehetősége két külön problémaként jelent meg

249 ÁBTL 2.1 I/20, A Legfőbb Ügyész perújítási indítványa Pálffy György és társai ügyében, 1954. szeptember 14., 7-21.

250 ÁBTL 2.1 I/14-b, A dosszié eredeti tartalomjegyzékében még szerepel az 1949. június 5-i vallomás, amelyet az iratmegsemmisítést rögzítő jegyzőkönyv, mint koncepciót tartalmazót ítélt törlésre.

251 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Péter Gábor sajátkezű vallomása, 1956. április 18., 283.

252 ÁBTL 3.1.9 V-150019/5; Vádirat Farkas Mihály büntető perében; 1957. február 22. 4-15. (1956. Bül. 002734. Legf. Ü. sz.)

Farkas Mihály számára 1956-57-ben, de 1949-ben is.

„Emlékezetem szerint valamelyik gyanúsított terhelő vallomást tett rá, és ennek alapján járult hozzá a »trojka« Pálffy letartóztatásához” – folytatta Farkas Mihály, és idézte tovább a vádirat a vallomást.²⁵³ A korábbi megfontolásokkal együtt azt, hogy „valamelyik gyanúsított” *spontán* vallomása alapján született meg az összeesküvő Pálffy György története, teljesen kizárható. Ha felvettek egy vallomást, amely Pálffyra terhelő adatokat tartalmazott, hogy formálisan rendelkezzenek dokumentumokkal, a tényleges letartóztatást akkor is meg kellett előznie egy politikai döntésnek, azaz egy koncepciónak, amelyhez Pálffy Györgyre szükség volt.²⁵⁴

Bírósági kihallgatásán Farkas később tovább szűkítette az „ötletgazdák” körét, másrészt egy újabb problémával is előállt. „A Pálffy-féle vonalat lehet, hogy én, lehet, hogy Rákosi vetette fel. [...] Azt azonban nem tudom, hogy ez a döntés még Brankov megjötte előtt, vagy után történt.”²⁵⁵ – próbálta rekonstruálni a történeteket Farkas Mihály 1957-ben. Tehát a teljes Politikai Bizottság kollektív felelőssége helyett immáron csak Rákosi és saját személye került szóba. A két vallomás különbségét a megváltozott politikai helyzet is magyarázza. 1949 nyarán Kádár János és Rákosi Mátyás is tagja volt a párt vezető testületének, és míg 1956 kora őszén Rákosi Mátyás az „érinthatetlenek” körébe tartozott, így csak ilyen formában – a kollektivitás mögé rejtve – lehetett felvetni felelősségét. 1957 elején viszont Rákosit egyértelműen meg lehetett nevezni, de Kádárra még burkolt utalást sem volt tanácsos tenni. Ebből a szempontból inkább az a tény érdemel figyelmet, hogy az ítélet végül mégsem

253 Uo.

254 Az államvédelmi szerveknek általános törekvése volt, hogy lehetőség szerint mindenkiről rendelkezzenek nyilvántartási adatokkal. Így rengeteg olyan adatot tartalmazott a nyilvántartás, amelyet nem használtak fel soha. Ismerve a kihallgatási technikát és a számolatlanul felvett koncepciók jegyzőkönyvek tömegét, megállapítható, hogy a nyilvántartóba könnyen be lehetett kerülni, azonban a tényleges őrizetbe vételről – azaz egy-egy ügy „realizálásáról” – kivált, ha ennyire exponált pártembereket érintett, magasabb szinten döntöttek. Valójában az első komoly összeütközés Péter Gábor és az akkor még vidéki PRO-t vezető Tömpe András között is ilyen „technikai jellegű” vitára vezethető vissza: amíg Péter már 1945 nyarán – és vélhetően már korábban is – egy olyan rendszer kialakításának híve volt, amelyben a lehetőségeken belül „mindenkiről” rendelkeznek adatokkal, addig Tömpe – nem feltétlen humanitásától vezettetve – pusztán egy „szikárabb”, lényegre koncentráló adatfelvételt látott szívesebben. A vitában Tömpe veszített. Vö.: MOL XIX-B-1-r, BM./ Eln. 147979. Tömpe András levele a BM-nek: Jelentés a Hazahozatali Kormány Bizottság táborairól és határkirendeltségeiről, valamint Monostori László miniszteri osztályfőnök válasza Tömpe András jelentésére, 1945. szeptember 20. Tömpe elsősorban a katonai szervek munkáját tartja túl körülményesnek, azonban a minisztériumi tisztviselő válasza alapján kiderül, hogy a történetnek más előzményei is voltak, mert utal Tömpe András korábbi megjegyzéseire, amelyeket a hivatkozott irat nem tartalmaz. A vita lényege az, hogy mindenkitől – azaz nőktől és gyerekektől is – vegyenek-e fel jegyzőkönyvet a szűrőtáborokban és a határkirendeltségeken működő szervek, vagy csak az egyértelműen gyanús egyének esetében. Tömpe az utóbbi, míg a minisztérium az előbbi megoldás híve lenne. Tömpe célja nyilvánvalóan az, hogy mielőbb hazaeressze – és így az élelmezési létszámból törölhesse – a hazatérők zömét. Egy ismeretlen kéz azt is hozzáfűzi a szinte feljelentés értékű reakcióhoz, hogy „átirat nélkül irattár, mert Farkas Mihály áll. titk. úr a helyszínen gyors módon intézkedett.” Utóbbi megjegyzés – túl azon, hogy nem hagy kétséget a megoldás mikéntjéről – azt is jelzi, hogyan működött valójában az államgépezet 1945 őszén, a formálisan koalíciós időszakban.

255 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Farkas Mihály bírósági vallomása, 57°.

konkrét személyeket, hanem az egész PB-t nevezte meg.

Az új és fontos szempont, amelyet Farkas Mihály felvet, Brankov szerepének kérdése a Pálffy-ügy kialakításában. Lazar Brankovot a volt honvédelmi miniszter azért hozta összefüggésbe az ügy keletkezésének történetével, mert – mint korábban már láttuk – a jugoszláv emigráns diplomata személyéhez köthető a szovjetek direkt beavatkozása a vizsgálat folyamatába és végeredményben a Tito-ellenes koncepció kialakulása. Ha tehát Brankov megérkezése előtt születik döntés akár a „katonai vonalról”, akár Pálffy személyéről, akkor egyértelműen hazai döntésről van szó, ha viszont után, akkor a letartóztatás már a szovjet igényeknek megfelelően történt. Utóbbi eset automatikusan azt is jelenti, hogy Pálffyra a jugoszláv-ellenes koncepció keretében volt szükség.

Brankov 1949. július 19-én „került az ÁVH őrizetébe”,²⁵⁶ azaz egy hónap moszkvai „vendégség” után ekkor hozzák Budapestre. Pálffy ekkor már két hete fogoly, kihallgatása folyamatosan zajlik, bár még nem a jugoszláv-ellenes koncepció jegyében.²⁵⁷ A Katona Politikai Csoportfőnökség korábbi parancsnokának kihallgatását, őrizetbe vétele után Janikovszky Béla kezdte meg.²⁵⁸ A volt ÁVH-s az 1955-ös felülvizsgálat során egyértelműen kijelentette: „amikor én voltam a kihallgató [mármint Pálffyé – Ö. I.] a jugoszláv vonal még nem szerepelt. De egyéb kérdésekre Pálffy pontos választ adott.”²⁵⁹ Mindez – összevetve azzal –, hogy Janikovszky legalább egy hónapig folytatta a tábornok faggatását,²⁶⁰

256 MOL M-KS 276 f. 69/31. ö. e. Jelentés, 1956. augusztus 15.

257 Miközben Farkas Mihály bizonytalankodott és a kronológia szerint Brankov megérkezése előtt került sor Pálffy György letartóztatására, Péter Gábor vallomásában határozottan azt állította, hogy Korondy Béla letartóztatására már akkor került sor, amikor a vizsgálatot Bjelkin vezette. Vö.: ÁBTL 3.1.9 V-150019/4. Péter Gábor tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. február 1. 335. Korondy őrizetbe vételére július 6-án, tehát Pálffy letartóztatásával egy időben került sor, tehát ha az ÁVH korábbi parancsnokának igaza van, akkor – feltéve, hogy Bjelkin nem egyik napról a másikra vette át a teljes irányítást – már a tábornok letartóztatására is a Bjelkin által fémjelzett időszakban került sor. Csakhogy ez az időrend egyenesen ellentmond annak a ténynek, hogy Rákosi Mátyás óvatosságra intette Péter Gábort Pálffyval kapcsolatban, így ezt a szövegrészt minden bizonnyal sokkal inkább a „kémfőnök” mentegetőzésének egyik újabb scenáriója. Ugyanakkor nem kell teljesen elvetnünk Péter vallomását, hiszen Rajk László és Korondy Béla a Belügyminisztériumból ismerte egymást, így csupán annyi történt, hogy Korondy és Pálffy letartóztatása egymástól független koncepciók keretében történt.

258 Pálffy György legfontosabb kihallgatója Janikovszky Béla volt, tőle előbb Vajda Tibor, majd Horváth Sándor vette át a jegyzőkönyv-készítést. Utóbbi két kihallgató még a hatóságon belül is hírhedt volt „konkreciózásáról”. ÁBTL 3.1.9 V-150019/5, Károlyi Márton sajátkezű feljegyzése, 1954. május 18. 111-130.

259 Iratok 3. Tárgyalási jegyzőkönyv a Legfelsőbb Bíróság Pálffy György és 3 társa ügyében tartott perújítási tárgyalásáról. 1955. november 29-30. 271. és uo. Janikovszky Béla vallomása 282.

260 Uo. Janikovszky egyébként a felülvizsgálat során korábban – 1954. május 12-én felvett vallomásában még egy-két hónapra teszi azt az időszakot, amíg ő hallgatta ki Pálffyt, ez a későbbiekben rövidült, bár ebből a szempontból ennek nincs jelentősége. A Rajk-ügy Tito-ellenes koncepciója augusztus végére készült el. Tehát csak az azt megelőző időszak igazán érdekes, onnan kezdve már csak a jegyzőkönyvek összehangolása volt a feladat, amelyet viszont már Vajda Tibor végzett. Az a tény, hogy Janikovszky ez utóbbi jegyzőkönyvében kizárólag a jugoszláv-ellenes szálal taglalja, már pusztán csak annak a jele, hogy a felülvizsgálat koncepcióját pontosan megértve, minden egyéb felmerülő problémáról mélyen hallgatott, megvásárolva ezzel további karrierjének lehetőségét. Vö.: ÁBTL 2.1 I/1-a, Janikovszky Béla tanúvallomási jegyzőkönyve. Ebben a jegyzőkönyvben egyébként ott is tetten érhető Janikovszky tendenciózus ferdítése, amikor azt állítja, hogy Pálffy György Sólyom László és tábornoktársai ellen nem tett terhelő vallomást, ami egész egyszerűen nem igaz, hiszen a kivégzett tábornok ilyen vallomásai még a Farkas Mihály elleni eljárás során a bírósági iratok között is

egyértelműen kiderül, hogy júliusban még nem Tito kémét keresték benne, hanem – többek között – az 1944-es ellenállás tényeit rögzítették.²⁶¹ Hogy ezen túl, milyen „egyéb kérdések” merültek fel ekkortájt, arról Janikovszky nem számolt be. A letartóztatás időpontját követő, egy hónapig tartó kihallgatási szakasz, valamikor augusztus elején zárulhatott le.

Janikovszky Bélától Vajda Tibor vette át a tábornok kihallgatását. A kihallgatók megváltozása nem csupán egyszerű csere. Vajda Tibor már a jugoszláv-ügy keretében hallgatta ki a tábornokot, feladata az volt, hogy a többi őrizetes vallomásával összehangolja Pálffy György jegyzőkönyveit. De még így is implicit módon alátámasztotta azt az állítást, hogy nem ez a koncepció okozta a tábornok vesztét, amikor kijelentette: „Brankov vallomása volt még fontos Pálffy ügyében”.²⁶² A suta, magyartalan félmondat árulkodó: valami más is volt ott, amiről nem kívánt, esetleg nem tudott beszélni.

Fentiek alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a legmagasabb politikai döntéshozói szinttől a vallomásokat felvevő ÁVH-s nyomozókig folyamatosan rendelkezünk olyan adatokkal, amelyek alátámasztják, hogy Pálffy György őrizetbe vételére nem a Tito ellenes koncepció keretében került sor. Rákosi Mátyás emlékezetes telefonja és Farkas Mihály különböző vallomásainak részletezése alapján az is nyilvánvaló, hogy itthon döntöttek a tábornokról. Mindebből viszont egyenesen következik, hogy *nem* azzal a céllal indult eljárás a tábornok ellen, hogy a jugoszláv-ügyet katonai szempontból alátámassza. Hozzátehetjük, július legelején még Rajk László ellen sem ez volt a vád, Brankov jegyzőkönyvei még nem érkeztek meg és egyelőre Bjelkin sem vette át a nyomozást.

Ahogy a Rajk László elleni eljárásból a szovjet „nagypolitikai” szempontok létrehozták a jugoszláv-ellenes pert, minden őrizetben levőnek új koncepció találtak ki. Bjelkinnek Péter Gábor három órás tájékoztatást adott az ügy állásáról, a szovjet tiszt ezután vette át az irányítást.²⁶³ Miután eldöntötték, hogy ehhez az eljáráshoz hozzákapcsolják a tábornok személyét is, megfelelő jegyzőkönyvekre is szükség volt.

A jugoszláv-ügy legfontosabb koronatanúja, Lazar Brankov úgy emlékezett a felülvizsgálat során, hogy 1949-ben ő tett vallomást a tábornok és a belügyminiszter személyének összekapcsolásáról.²⁶⁴ Ez a vallomás valóban megszületett, a Pálffy-ügy kivitelezésében

szerepelt.

261 ÁBTL 2.1 I/14, Javaslat, 1954. augusztus 17. 10. A szöveg egyértelműen utal arra, hogy az 1949 júliusi jegyzőkönyvekben Orbán Lászlóval és Horváth Mártonnal fenntartott kapcsolatáról is faggatták a tábornokot. A tábornok ellenállási kapcsolatrendszerre nem csak azért lehetett ismert az ÁVH-n, mert ő maga is írt erről még 1945-ben, hanem azért is, mert ott dolgozó nyomozók – mint Décsi Gyula és Novák Károly – közvetlenül is kapcsolatban álltak vele 1944-45-ben. Lásd a 96. jegyzetet.

262 ÁBTL 2.1 I/14-a, Vajda Tibor tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. június 25. 292-295.

263 Iratok 1. Jegyzőkönyv Péter Gábor kihallgatásáról, 1957. február 13. 266-270.

264 ÁBTL 2.1 I/14-a Brankov Lazar tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. június 25. 284-286.

komoly szerepet vállaló Vajda Tibor is alátámasztotta létezését.²⁶⁵ Vajda Tibor Janikovszky Bélától azért vette át Pálffy György kihallgatását, hogy az új koncepciót dolgozza ki, majd felkészítette a tábornokot a tárgyalási procedúrára, végül egészen a siralomházig kísérte a tábornokot.

Janikovszky Béla vallomásaiból nem csak az derül ki, hogy a tábornok kihallgatásának iránya hosszú ideig nem a jugoszláv-koncepció jegyében történt, de azt is egyértelművé teszi, hogy ő Bjelkin megérkezése előtt hallgatta ki Pálffyt.²⁶⁶ Mindez számunkra most annyiban fontos új információ, hogy ezek szerint Pálffy György kihallgatása már Bjelkin – és Brankov – megérkezése előtt megkezdődött, így sokkal valószínűbb, amit a korábban tett megfontolások is alátámasztottak, hogy itt egy hazai döntés és koncepció érvényesült, tehát Brankov kijelentése – akinek egyébként érdekében állt saját személyének kiemelése – csupán saját koncepciók összefüggésrendszerében értelmezhető és releváns, az egész szempontjából nem.

Ismerve Brankov szerepét a Rajk-per koncepciójának felépítésében erősen valószínűsíthető, hogy valóban Brankov volt az, aki az eljárás továbbgördítéséhez szükséges jegyzőkönyveket szolgáltatva a tábornok ellen is. De bármennyire is fontos volt Brankov vallomása a koncepció építésében, egyértelmű, hogy Pálffy György letartóztatásának oka nem az ő vallomásaiban keresendő. A jugoszláv diplomata egyébként csak július 19-én érkezett meg Budapestre²⁶⁷, és még ha jegyzőkönyvei már korábban rendelkezésre álltak is – figyelembe véve Pálffy és Brankov őrizetbe vételének idejét – a jugoszláv emigráns legfőljebb Moszkvában tehetett volna terhelő vallomást, amely viszont az ottani szervek tevőleges közreműködésével született. Ebben az esetben Rákosi fentebb említett figyelmeztetése Pálffy őrizetbe vétele kapcsán szükségtelen lett volna, hiszen akkor a szovjetek tudtával történik a letartóztatás. Mindezek alapján tehát egyértelmű, hogy Brankov Budapesten tett vallomást a már őrizetben lévő tábornok ellen, és csak akkor, amikor már a szovjetek ejtették régi katpolos emberüket, de legalább engedélyezték „kikapcsolását”.

Azt is fontos hangsúlyoznunk, hogy Brankov valójában nem hazudik, amikor saját magának tulajdonítja Rajk László és Pálffy György személyének és ügyének összekapcsolását, hiszen a végső koncepció felől közelítve valóban ő volt az, aki kettejüket a jugoszláv ellenes ügy keretein belül összeköthette. Nem hazudik, csak már egy másik ügyről beszél. Tehát a saját szintjén igazat állít, az azonban már más kérdés, hogy valójában jegyzőkönyvei csupán formális „bizonyítékot” szolgáltatottak, az új, jugoszláv-ellenes koncepciót támasztották alá. Az más kérdés, hogy miután Brankov és jegyzőkönyvei megérkeztek és a jugoszláv ellenes

265 ÁBTL 2.1 I/14-a Vajda Tibor tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. június 25. 292-295.

266 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Janikovszky Béla tanúvallomási jegyzőkönyve 1957. január 29. 65-68.

267 Major: i. m. 424.

koncepció kidolgozása elkezdődött, az őrizetben lévő Pálffy Györgyöt szintén erre az ügyre helyezték át, és augusztus elején beemelték a *jugoszláv-ellenes* Rajk-koncepcióba.²⁶⁸

*

A Pálffy-ügy felülvizsgálata során 1954-55-ben keletkezett iratok szigorúan tartják magukat ahhoz az állításhoz, hogy a tábornok ellen semmilyen terhelő anyag nem létezett. Mindehhez képest Péter Gábor egy 1956 tavaszán – már a Pálffy-ügy felülvizsgálatának lezárulta után – született saját kezű vallomásában úgy fogalmazott, hogy nem volt tudomásuk „komoly terhelő anyagról” a tábornok ellen.²⁶⁹ A későbbiekben, mind a nyomozati szakban, mind a bíróságon már úgy emlékezett, hogy a tábornok őrizetbe vételéhez egyáltalán nem rendelkeztek terhelő dokumentumokkal.²⁷⁰ A vallomás megváltozásának oka ebben az esetben nem Péter Gábor „memóriazavarában” keresendő, hanem sokkal inkább az okozta, hogy 1956 tavaszán még egy előzetes, inkább feltáró jellegű vallomást tett, és még nem ismerte fel, miért kérdezik *ismét* ezekről az ügyekről, de 1957 elejére már „megvilágosodott”, és a Farkas-per aktuális koncepciójához inkább illeszkedő vallomást tett, amely szerint a letartóztatás kizárólag Farkas Mihály utasítására történt.²⁷¹ Azt is fontos figyelembe vennünk, hogy míg a korábbi szövegvariáns – melyben úgy emlékszik, hogy valamilyen „anyag” volt Pálffy ellen – egy saját kezű feljegyzés tisztázata, addig a későbbi szövegek már a kihallgatók által szerkesztett jegyzőkönyvek. Tehát 1956 őszén vagy már Péter Gábor sem beszélt ilyesmiről – mert rájött, hogy ez itt senkit sem érdekel –, vagy egyszerűen kiszervezték azokat a tényeket, amelyek tompíthatták a volt honvédelmi miniszter felelősségét és ezzel az ellene folyó eljárás koncepcióját gyengítették volna. A bíróságon pedig Péter Gábor már fegyelmezett kommunistaként ismételte el a szükséges szöveget.²⁷²

Fenti megfontolások alapján Péter Gábor vallomásaiból inkább az első tekinthető hitelesnek, amiből viszont egyenesen következik, hogy *valamilyen* terhelő anyaggal rendelkeztek Pálffy ellen. Hogy pontosan milyen volt az, és mennyire volt valóban terhelő, az persze megítélés

268 A fentebb már említett 1954. május 12-i vallomásában Janikovszky Béla érthető módon elkenni próbálja felelősségét. Ennek következtében azt a technikát választja, hogy egyrészt beszél Pálffynak a jugoszláv koncepció szerint megtett vallomásairól, másrészt általában a kihallgatási gyakorlatról. Ebből azonban nem következik az, hogy letartóztatása után azonnal a jugoszláv-ellenes koncepció mentén folytak volna.

269 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Péter Gábor sajátkezű vallomása 1956. április 18., 283. Fontos hangsúlyoznunk, hogy ez a vallomás öt hónappal az után született meg, hogy Pálffy György ügyének felülvizsgálatát a Legfelsőbb Bíróság 1955. november 30-án született ítéletével lezárta, tehát arra az ügyre már nem volt hatással ez a kijelentés, és ez a tény erősen valószínűsíti az állítás hitelességét.

270 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Péter Gábor tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. február 1., 335.

271 A nyomozás és a bírósági eljárás során született jegyzőkönyvekben éles cezúraként ismerhető fel a forradalom és Rákosi Mátyás bukása. Több tanú is megjegyezte, hogy 1956 elején-tavaszán egyáltalán nem jegyzőkönyvezték a Rákosi Mátyás felelősségére vonatkozó megjegyzéseiket, állításait, ugyanakkor 1957 elején már érzékelhetően elvárták az ilyen tények közlését.

272 Az első saját kezű Péter Gábor-jegyzőkönyv megszületik, más prominens nyomozókat is „íratnak” a börtönben, mint Farkas Vladimirt, vagy Berkesi Andrást.

kérdése. Az előzetes terhelő anyag létezését és jellegét a továbbiakban nem firtatták, nehogy ezzel összezavarodjon a Farkas Mihály elleni koncepció – még a végén kiderül, hogy a miniszter mégsem, vagy nem egészen úgy felelős a perért, ahogy azt elvárják.

De éppígy nem kapott a felülvizsgálat során különösebb hangsúlyt az az állítás sem, mely szerint Pálffy György ellen maga Rajk László tett terhelő vallomást, kb. egy hónappal azután, hogy letartóztatták és megverték.²⁷³ Ez az időrend még lehetséges is, ráadásul visszamenőleg már ellenőrizhetetlen is volt. Vajda vallomása ebben az összefüggésben nagyon sok kérdést vet fel. Azt fentebb már bizonyítottuk, hogy Pálffy György letartóztatásának nem lehetett oka a jugoszláv-ellenes koncepció, de azt is, hogy nem a szovjetek ötlete volt. Ehhez képest azt is láttuk, hogy mind Rajk, mind Pálffy vallatásának egy szakaszában az ellenállás tényei és személyi kapcsolatai képezték a kérdezősködés fő irányát. Ebben az összefüggésben nagyon fontos lett volna rákérdezni – de persze nem tették – hogy milyen összefüggésben tett vallomást a tábornokról a belügyminiszter. Ráadásul csak egy hónappal megveretése után, ami annyit jelent, hogy nem egyszerűen a fizikai erőszak hatására. Mindehhez hozzátehetjük, hogy még Rajk esetében sem feltételezhetjük, hogy felsőbb elképzelés nélkül akár a korábbi belügyminisztertől is elfogadtak volna egy ilyen vallomást. Ebben az esetben tehát az a kérdés, milyen koncepció is vezetett ehhez a vallomáshoz? Adatok hiányában azonban csak találgathatunk, így kénytelenek vagyunk megelégedni azzal, hogy jelezzük, az adatok egy fontos probléma felvetése felé mutatnak.

A letartóztatások és az ismert koncepció kialakulásának körülményeit figyelembe vevő időrend alapján Brankov sem szolgáltathatta a Péter Gábor által említett előzetes terhelő anyagot a tábornok ellen – bármi is volt későbbi szerepe a koncepció-építésben. Ráadásul hozzátehetjük, ha mégis ő adta volna azt, akkor arról minden további nélkül lehetett volna beszélni 1956-57-ben, márpedig – mint láttuk – nem tették.

Az előzetes terhelő dokumentumokról szóló vallomást az teszi még érdekesebbé, hogy Janikovszky Béla, korábban már említett 1954. május 12-i vallomásában elég sután ugyan, de nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy létezett ilyen anyag Pálffy György ellen. Amikor kijelenti, hogy „tevékenységére vonatkozóan sem tárgyi, sem egyéb bizonyítékokat én kézhez nem kaptam”, valójában nagyon furcsán fogalmaz. Állítása egyfelől igaz, hiszen a kihallgatás kezdetén valóban nem adtak bizonyítékokat, másfelől viszont ezzel azt nem állította, hogy ilyenek nem léteztek.²⁷⁴

273 ÁBTL 2.1 I/14-a Vajda Tibor tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. június 25. 292-295.

274 Iratok 2. Jegyzőkönyv dr. Janikovszky Béla volt államvédelmi ezredes tanú kihallgatásáról, 1954. május 12. 529. „Pálffy Györgynél tudom konkrétan, mivel én voltam a kihallgatója, hogy tevékenységére vonatkozóan sem tárgyi, sem egyéb bizonyítékokat én kézhez nem kaptam. A többi őrizetes ügyében hallomásból tudom, hogy Noel Field tett vallomást és annak alapján kezdődött meg az ügy felszámolása. Ezeket az anyagokat én nem

Mindezzel tehát visszakanyarodtunk Péter Gábor 1956. április 18-i vallomásának árulkodó szavaihoz: *valamilyen* anyag létezett a Katona Politikai Csoportfőnökség korábbi vezetője ellen, csak azt 1949-ben nem nagyon szellőztették, másrészt 1954-57 között erre az információra sem a felülvizsgálatokban, sem a különféle egyéb ügyekben, mint például a Farkas Mihály elleni eljárásban, nem volt szükség.

A felülvizsgálat és a Farkas-per végül éppúgy megválaszolatlanul hagyta ezt a kérdést, mint ahogy azt is, hogyan és kitől indult ki a Pálffy-ellenes eljárás ötlete. A későbbiekben – nyilván az 1954-55-ös politikai helyzet miatt is – a perújrafelvétel mielőbbi lezárásának szándékától vezetve végül csak annyit rögzítettek, hogy Rajk László és Pálffy György személyét egy felsőbb koncepció alapján kötötték össze.²⁷⁵ Ez bizonyos szinten igaz is volt, hiszen *abban a koncepcióban*, amelyet végül szovjet segédlettel felépítettek, valóban egy „felsőbb koncepciót” érvényesítettek.

Végeredményben tehát Pálffy György letartóztatása nem a jugoszláv-ellenes per előkészítése miatt történt, ugyanakkor Rajk László ellen folyó vizsgálatban, amelyről viszont tudjuk, hogy hamis állításokat sorjázott és ebből a szempontból konstrukció az egész. Akkor viszont végképp megmarad a kérdés, mi vezetett, mi vezethetett Pálffy György őrizetbe vételéhez és végső soron halálához?

2. 2. A Pálffy-per és a Pálffy-ügy

Ezen a ponton szükséges szétválasztanunk a Pálffy-per-t és a Pálffy-ügyet. A per, amelyben az ítélet megszületett – éppúgy, mint a Rajk-pernél, vagy a Sólyom-per esetében – egy koncepció jegyében fogant, ezért a lehetőségekhez mérten logikus és zárt rendszer, de voltaképpen hamis, vagy a koncepció kedvéért kiszínezett állításokat tartalmaz. A perbe már csak azok a személyek kerülhetnek be, akikre ott szükség van, a felesleges vádlottakat más eljárásokba helyezték át és ítélték el. Az ügy ezzel szemben a nyomozás megkezdésekor érvényesített elgondolás, amely mentén az őrizetbe vételek és az első kihallgatások haladtak. Kiváló példája a fenti technika alkalmazásának a Pálffy-ügy és a per viszonya. A Pálffy György elleni eljárás kapcsán összesen hét személy került őrizetbe, akiket végül kiegészítettek Nagy Pállal – aki különleges helyet foglalt el a koncepcióban, amelyről később még szót ejtünk. Időrendben ezek a letartóztatások 1949. július 5. és augusztus 16. közé estek,

ismertem.” – állítja Janikovszky. A vallomás különös, hiszen Pálffy kapcsán Field személyére asszociál, úgy fogalmaz, mintha Noel Fieldnek kellett volna vallomást tenni Pálffy személyére is. Persze lehetséges, hogy az ávós egyszerűen kódósítani akar, de azt sem felejtethjük el – bár pozitív adatokkal alátámasztani nem lehet – Pálffy tudott valamit a svájciakról...

275 ÁBTL 2.1 I/1-a Jelentés Pálffy György ügyének felülvizsgálatáról, 1955. április 9. 24-32.

mint az alábbi táblázatban összefoglaltuk:

név	őrizetbe vétel ideje	Pálffy-per	Marschall-per
Csatári Kálcsics József	1949. július 6.		x
Deszkás János	1949. július 5.		x
Horváth (Hönigsberg) Ottó	1949. július 5.	x	
Konkoly Thege Barna	1949. július 18.		x
Korondy Béla	1949. július 6.	x	
Láncz István	1949. július 8.		x
Nagy Pál	1949. augusztus 16.	x	
Németh Dezső	1949. augusztus 6.	x	

A fenti áttekintés időrendje szerint egyértelmű, hogy a fenti személyeket mind a Pálffy-ügy nyomozása során vették őrizetbe. A Deszkást és Horváthot ugyanazon a napon tartóztatták le, míg Csatári Kálcsicsot és Korondyt a rákövetkező napon. Ezután került sor előbb Láncz István, majd Konkoly Thege Barna őrizetbe vételére.

A korábban megállapított időrend figyelembe vételével leszögezhetjük, hogy a július folyamán foganatosított letartóztatások idején még a jugoszláv-ellenes koncepció nem érvényesült. Tehát a nyomozás valahol Pálffy személye körül folyt, elsősorban baráti kapcsolatait érintette, illetve már azokat, akik közte és Rajk László között kapcsolatot jelenthettek. Előbbi körbe tartozott Láncz István, aki már a Ludovikán jó barátja volt a tábornoknak és később is több alakulatnál szolgáltak együtt²⁷⁶, a másodikra példa Korondy Béla, aki ugyan a háború előtt a csendőrség kötelékében dolgozott, azonban 1945 után már a Pálffy vezette Katpol által létrehozott határőrség vezetésében, majd főparancsnokságán szolgált. A határőrségtől került át a Belügyminisztériumba, ahol a karhatalmi erők megszervezésén dolgozott.²⁷⁷ Ehhez képest a Láncz István és Konkoly Thege Barna más-más perben került bíróság elé. A helyzet teljesen egyértelmű: míg egyikük Rajk Lászlóval is összeköthető volt, addig másikkuk nem, így a koncepció számára értéktelenné vált.

Másik oldalról is megerősíthetjük a fenti okfejtést, mert volt olyan személy, akinek későbbi

²⁷⁶ ÁBTL 2.1 I/87-a Láncz István tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 6. 22-33. Láncz Istvánnal Kecskeméten nem csak együtt szolgáltak, hanem együtt is laktak. Pálffyt Láncz ismerteti meg a '30-as években a népiek szociográfusaival, elsősorban Reitzer Bélával, akin keresztül az akkor fiatal tisztek Ortutay Gyulával, Erdei Ferencsel is kapcsolatba kerülnek. A kapcsolat tehát nem korlátozódik a közös szolgálatra, hanem kvázi ideológiai tartalommal is bírt.

²⁷⁷ Iratok 3. A Budapesti Katonai Törvényszék ítétele Pálffy György és 4 társa ügyében, 1949. október 10., 252. A kapcsolatot számos más kihallgatási jegyzőkönyv is megerősíti, azonban különösen fontos, hogy maga az elmarasztaló ítélet is külön kitér erre, amely nyilvánvalóan annak a jele, hogy a koncepció felépítése során ezekre a tényekre különösen támaszkodtak.

időpontban történt lefogásának az a magyarázata, hogy pont órá volt szükség a koncepció egyik részének betömésére, ő tudta „hitelesen” jegyzőkönyvbe diktálni a koncepcióhoz szükséges körülményeket. A határország vezérkari főnökét, Nagy Pált 1949. augusztus közepén tanúként idézték a Sztálin út 60-ba, kihallgatásának iránya pedig az volt, hogy ismerje be, hogy a dél-baranyai határőrizeti szervek helyzetéről Pálffy tudomással bírt.²⁷⁸ Eredetileg tehát tanúskodnia kellett volna, de kiderült, hogy szereplése elengedhetetlen a koncepció teljessé tételéhez, így terheltté vált és kapott 12 év fegyházbüntetést. Kései őrizetbe vétele tehát nem valamiféle tévedés következménye, hanem egyszerűen találtak egy „lukat” a felépített rendszerben.

A felülvizsgálatok során keletkezett dokumentumok szintén arra a következtetésre engednek okot, hogy az „ügy” és a „per” egymástól minden tekintetben elkülönített dolog. Mint láttuk a bírósági eljárásban Pálffy „összeesküvő társaként” Korondy Béla, Németh Dezső, Horváth Ottó és Nagy Pál szerepelt.²⁷⁹ Az 1954-ben kezdett felülvizsgálat²⁸⁰ során azonban Pálffy társaiként már Mátyás László, Láncz István, Konkoly Thege Barna, Csatári Kálcsics József és Nagy Pál kihallgatását tervezték.²⁸¹ A két névsor között köszönő viszony sincs. Természetesen mindez magyarázható azzal is, hogy Nagy Pált leszámítva az alapeljárás összes vádlottját kivégezték, tehát kihallgatni csupán más perekben elítélteket lehetett. Azonban ez a különbség valójában mélyebb összefüggést is mutat, hiszen a felülvizsgálatba bevont személyeket nem véletlenszerűen választották ki. Ráadásul, ha a felülvizsgálati tervben szereplő személyek releváns információval rendelkeztek a Pálffy-ügyről – nem a perről(!) – 1954-ben, akkor ugyanúgy fontosak lettek volna 1949-ben is.

A későbbiekben megsemmisített iratok jegyzéke alapján megállapítható, hogy 1949 nyarán Pálffy György ügyében a későbbi vádlottakon kívül kihallgatták még Marschall Lászlót és Deszkás Jánost – akiket 1949 őszén, külön eljárásban ítélték el, és végezték ki, valamint Rosenfeld Editet, Pálffy titkárnőjét.²⁸² Azonban a felülvizsgálat során beidézt többi tanúról – Mátyás László, Láncz István, Konkoly Thege Barna, Csatári Kálcsics József – itt sem maradt fenn utalás.

A korábbi magasabb szinten született dokumentumokra támaszkodva a felülvizsgálatot

278 ÁBTL 2.1 I/14-a, Nagy Pál tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. április 30. 99-101.

279 Iratok 3. A Budapesti Katonai Törvényszék ítélete Pálffy György és 4 társa ügyében, 1949. október 10. 242.

280 Pálffy ügyében a felülvizsgálatot 1954. június 8-án a Belügyminiszter utasítására kezdték meg. Az utasítás nyomán született meg 1954. augusztus 2-án egy határozat, amely ténylegesen megindította felülvizsgálat folyamatát. Vö.: ÁBTL 2.1 I/14-a Határozata felülvizsgálat megkezdéséről, 1954. augusztus 2. 86.

281 Iratok 2. Tervezet Kádár János, Pálffy György, Sólyom László és társai ügye felülvizsgálatának előkészítésére, 1954. április 6. 517.

282 ÁBTL 2.1 I/14-a, (V- 142674/1), A BM II/II. osztály jegyzőkönyve az 1959. július 11-én történt iratmegsemmisítéséről, szám nélkül.

konkrétan Pálffy György személyére szűkítve, 1954. június 12-én, láthatóan a korábban született ítélet és a „Kék könyv” alapján rekonstruálták az 1949-es vádakat, majd tíz nappal később javaslatot tettek a tanúkihallgatások megkezdésére.²⁸³ A fentiekhez képest ez a javaslat Láncz István nevével hoz többet.

Ezek után 1954. július 1-jén születik az a jelentés, amelyből kiderül, hogy a korábbi javaslatban szereplőkön túl kihallgatták Földi Lajost, Konkoly Thege Barnát, Kuthy Lászlót a szervezkedés és ismét Földit és Kuthyt a hűtlenség büntette kapcsán – akiket a korábbi összefoglalók alapján készített vizsgálati tervek nem, vagy nem pontosan ebben a kontextusban említettek.²⁸⁴

A fennmaradt iratok áttekintése alapján rekonstruálható, hogy az eredeti Pálffy koncepcióban nem csupán azok a személyek voltak jelen, akikkel végül együtt ült a vádlottak padjára. Egészen addig, amíg 1949 nyarán a Rajk-per koncepciója nem kezdett kialakulni, addig a Pálffy György és társai ellen folyó nyomozásnak sem volt valódi iránya. Amikor azonban a „nagy per” elkezdett testet öltetni, a „katonai vonal” is átértékelődött: egyrészt a Tito-ellenes koncepciót kellett alátámasztani ezzel, másrészt az összeesküvésnek adott szélesebb keretet. Ebből a szempontból az ÁVH-sok – immár Belkinék vezetésével – követték a „klasszikus” szovjet mintát, amely szerint nem lehet politikai összeesküvés katonák bevonása nélkül, és megfordítva, nem lehet katonai összeesküvés politikai vezetés hiányában.²⁸⁵

A felülvizsgálatba bevont személyek:

	1949-ben vallottak	1954. április 6-i javaslat	1954. június 22-i javaslat kihallgatásukra	1954. július 1-jei javaslat kihallgatásukra
Marschall László	x †1949			
Deszkás János	x †1950			
Mátyás László		x	x	x
Nagy Pál		x	x	x
Csatári Kálcsics József		x		x
Láncz István		x	x	x
Rosenfeld Edit	x		x	x

283 ÁBTL 2.1 I/14-a, (V- 142674/1), Javaslat, 1954. június 22. Az irat Nagy Pál, Láncz István, Rosenfeld Edit, Brankov Lazar, Tőkés Ottó, Somogyi Imre, Janikovszky Béla, Vajda Tibor tanúkenti kihallgatására tesz javaslatot.

284 ÁBTL 2.1 I/14-a, (V- 142674/1), Jelentés, 1954. július 1.

285 Az már egy tágabb elemzés tárgya lehetne, hogy a bolsevikok valójában a saját hatalom-átvételi technikájukat vetítették ki az általuk vizionált „ellenségre”.

Konkoly Thege Barna	x	x
Kuthy László		x
Földi Lajos		x
Somogyi Imre	x	
Tökés Ottó	x	
Vajda Tibor	x	
Janikovszky Béla	x	

A táblázatból kitűnik, hogy valójában a felülvizsgálatot lefolytató nyomozók komoly zavarban voltak, honnan is tudnának megfelelő adatokhoz jutni az alapeljárásról. Rajk László titkárának, Tökés Ottónak kihallgatása nem vitte túlzottan előre a nyomozást, csupán arról tudott beszámolni, hogy nem volt különösebb kapcsolat a tábornok és minisztere között. Somogyi Imrét pedig csak 1950 tavaszán vették őrizetbe, tehát értelemszerűen csak Pálffy személyéről, illetve a kihallgatások általános jellegéről tudott számot adni. A volt ÁVH-sok kihallgatása a felülvizsgálat során követelmény volt, és ez magyarázza Janikovszky és Vajda szereplését a listán.

Egészen más kérdés Somogyi Imre, Kuthy László és Földi Lajos beemelése a felülvizsgálati eljárásba. Földi Lajos vezérőrnagyot, a Katona Politikai Csoportfőnökség vezetőjét 1948. szeptember 16-án egy provokáció során vették őrizetbe.²⁸⁶ Ellene vádemelés nem történt, három és fél év vizsgálati fogság után 1952. február 25-én ítélték el.²⁸⁷ Az 1953-as közkegyelem során szabadlábra helyezték. Földi ügyét Pálffy György „csinálta”, egy provokátorral nagy összegű készpénzt adtak át azzal, hogy azt a disszidálni szándékozó hölgy részére juttassa külföldre. A provokátor korábban a katonai elhárítás ügynökeként is dolgozott és Pálffy utasítására hajtotta végre provokációját Földi lebuktatására.²⁸⁸ Kuthy László ügye pedig 1950 márciusában kezdődött. Jegyzőkönyveinek komoly szerepet szántak a „tábornoki-szociáldemokrata” koncepció kialakítása során. Somogyi Imre szerepéről a Sólyom-per kialakulása kapcsán még lesz szó. Ennek a három személynek a felbukkanása a Pálffy-ügy felülvizsgálatában tehát egyértelmű jele annak, hogy sokkal nagyobb ívű koncepciókat sejtettek már 1954-től a háttérben. Azokat azonban már ekkor megpróbálták homályban

286 ÁBTL 2.1 IV/12, Összefoglaló jegyzőkönyv Földi Lajos kihallgatásáról, 1954. november 1. 24-27.

287 ÁBTL 2.1 IV/12, A Budapest hadbíróóság KB. IX. 035/1952. sz. ítélete Földi Lajos ügyében, 1952. február 25. 3-5.

288 ÁBTL 2.1 IV/12, Jelentés, 1954. október 19. 14-15. és uo. Domány Imréné tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. október 25., 33-37. A jelentés utal egy 1950-ben született jegyzőkönyvre is, amely alátámasztotta a provokáció tényét. Földi saját maga kérte ügyének felülvizsgálatát 1954. szeptember 20-án egy Dékán Istvánhoz címzett feljegyzésben (uo. 11-13.) majd megszületett az említett jelentés, és csak ez után(!) hoztak határozatot az ügy felülvizsgálatáról: uo. Határozat, 1954 október 26. 22.

hagyni, hiszen kifejezett cél volt a felülvizsgálati eljárás szűkebb mederben tartása és minél kevesebb tanú bevonása a vizsgálati munkába.²⁸⁹

Összefoglalva tehát a letartóztatások – még ha a lehetőségekhez képest legszűkebben értelmezzük is a „katonai vonalat” – 1949 nyarán egy sokkal szélesebb kört érintettek, mint akik végül perében vádlott-társai lettek. Számos érintett így nem az „alapeljárasnak” tekintett Pálffy György és társai elleni büntetőperben, hanem csak később, pl. a Marschall László és társai elleni per során, vagy más perekben elszórva kerültek bíróság elé, de nem ritkán eljárás nélkül egyszerűen az internálótáborba.²⁹⁰ Valójában azonban ezen személyek ügye 1949 nyarán nem alkotott külön-külön eljárást, hanem egyetlen letartóztatási hullám keretében kerültek az ÁVH-ra és perüket – éppen olyan technikával, mint később a Súlyom-perben – a koncepciók kedvéért választották szét.²⁹¹

*

A Pálffy-ügy kérdéseinek vizsgálata tehát csak akkor lehetséges, ha nem csupán a perben és a felülvizsgálatban szereplő személyekre korlátozzuk vizsgáladásunkat, hanem a tágabb körben érintő őrizetbe vettek hátterét is megvizsgáljuk.

2. 3. A „Kopjasok”

Az államvédelmi szervek – ideértve a Katona Politikai Csoportfőnökség is – 1945-től kezdve folyamatosan harcban álltak az emigráns magyar szervezetek közül a legszervezettebbnek számító Magyar Harcosok Bajtársi Közössége, vagy „Kopjasok” néven emlegetett csoporttal.²⁹²

289 Iratok 1. Czákó Kálmán feljegyzése a kormányfőhöz (Nagy Imréhez) a politikai ügyek felülvizsgálatáról, 1954. november 6. 503-514. Czákó szerint: „Nehézséget okozott a felülvizsgálatnál a kihallgatandó tanúk számának leszűkítése. Sok tanú kihallgatása veszélyezteti a felülvizsgálat zárt kereteit, viszont a minden részletre kiterjedő alapos ténymegállapításokat tanúkihallgatások nélkül nem lehetséges elvégezni.”

290 Itt – és számos más pontos is – egy terminológiai problémára kell felhívni a figyelmet. Mivel a koncepció-építés során az egyes lépéseket egyáltalán nem, vagy csak esetlegesen rögzítették, továbbá azért, mert a rendelkezésünkre álló iratanyag a felülvizsgálat során keletkezett, a végső pert kell „alapeljárasnak” neveznünk. Így tettek a korszakban is. Ugyanakkor látható, hogy az alapeljáras valójában nem alap, hanem egy végeredmény amelyet mégcsak nem is politikai, hanem büntetőjogi, eljárásjogi logika és szükségszerűségek mentén alakítanak ki, még akkor is, ha a perbe vont személyeket politikai logika mentén választották is ki, és valós bűncselekményük egyáltalán nem is volt.

291 A Súlyom-per esetében azért vagyunk sokkal könnyebb helyzetben, mert mint később látni fogjuk, ott körülbelül a nyílt nyomozati szakasz végén születik egy összefoglaló jelentés az eljárásba vont személyekről, akiket végül más-más perekben állítottak bíróság elé. Tehát az 1950-es pereknél nem szorul különösebb bizonyításra kik tartoznak egy eljárási körbe a különféle perek terheltjei közül.

292 Az ügy teljes mélységének és összefüggés-rendszerének ismertetése mindenképpen meghaladja ennek a dolgozatnak a kereteit, itt pusztán csak azt a részét emeljük be, amely a Pálffy-ügy keletkezése szempontjából érdekes lehet. Csak arra szorítkozik vizsgálatunk, mi is lehetett az a vonal, amelyre Péter Gábor, mint „valamilyen terhelő anyagra” emlékezik vissza 1956-ban. Mint a későbbiekben látni fogjuk a „nagy” katonai ügyeknél rendre megjelenik az MHBK-s, vagy annak látszó összefüggésrendszer. Ebben a szövegben arra sem áll módunkban kitérni, mennyiben tekinthető az MHBK és a „Kopjasok” szervezete azonosnak. Azt azonban jelezni kell, hogy egyrészt jelen pillanatban megállapíthatatlannak tűnik egyrészt az, hogy az MHBK hogyan

Ezen a ponton válik érdekessé számunkra a Pálffy György letartóztatásának időszakában őrizetbe vettek – de a peréből kimaradtak – közül a már említett Konkoly Thege Barna és Láncz István.

Konkoly Thege Barna – aki már 1945 előtt is katonai szolgálatot teljesített – 1947 augusztusában tér haza szovjet hadifogságból. Miután kérte a hadseregbe történő visszahelyezését, Pálffy Györgynél jelentkezett, aki elsősorban a szovjet hadifogság eseményeiről faggatta őt, majd utasította, hogy Illy Gusztávnál jelentkezzen beosztásáért. Megbízhatónak bizonyult, ezért 1947 október végén visszavették a fegyveres testületbe, és a HÖR anyagi osztályának vezetését bízták rá.²⁹³

Konkoly Thege Barna nem 1949 nyarán a Pálffy-ügy kapcsán került először őrizetbe, hanem már március 4-én letartóztatta őt egyszer a Katpol. A felülvizsgálat során, 1954-ben úgy emlékezett vissza, hogy pusztán névcseré miatt, tévedésből tartóztatták le, és ennek köszönhetően alig egy hónap múlva, 1949. április 7-én kiszabadult. Ezután munkahelye egy hónapra, Mátraházára küldte üdülni, ahol május 16-áig tartózkodott. Szabadsága lejártával nem került vissza eredeti beosztásába, hanem az új szolgálati szabályzat szerkesztésével bízták meg, majd a magasabb parancsnoki tanfolyam parancsnokhelyettesévé és törzsparancsnokává nevezte ki őt minisztere.²⁹⁴

Csak hogy ez a történet meglehetősen bornírt. Egy névcseré tisztázása legfeljebb egy-két napot vehet igénybe, tehát az egy hónapos vizsgálati fogság már eleve gyanút kelthet. Ráadásul a mátraházi üdülés szintén kétféleképp magyarázható. Egy hónapos raboskodás után valóban hasznos lehetett egy ilyen kirándulás, másrészt azonban azzal a gyakorlati előnnyel is járt, hogy nem került vissza korábbi munkatársai közé, a minisztériumba. Magyarán tudatosan távol tartották korábbi munkahelyétől. Ezt a későbbi feladat – a szolgálati szabályzat szerkesztése – megtoldotta azzal, hogy bár a minisztériumba visszakerült, de korábbi munkatársai körétől továbbra is elvonták.²⁹⁵ Ráadásul azt is tudjuk, hogy Konkoly Thege

manipulálta az ÁVH munkáját, és viszont, másrészt az is, hogy amit az államvédelem egy szálon futtat (Prónay-, Héjjas- különítmény, Rongyos-gárda – kopjások – MHBK – Szt. László, illetve Görgey hadosztály) valójában mennyiben tekinthető egymás folytatásainak, és mennyiben jelentenek a más-más szervezetek más-más politikai orientációt, szándékokat. Az mindenesetre biztosnak látszik, hogy az ÁVH ezeket egymás folytatásainak tekintette, és annak megfelelően kezelte. Az ügyszökhöz kapcsolódó egyes bírósági eljárásokat ismerteti Zsitnyáni Ildikó: Egy „titkos háború” természete. A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége tagjaival szemben lefolytatott internálási és büntetőeljárásai gyakorlat, 1948-1950. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2002/4. 1086-1101.

293 ÁBTL 2.1 I/14-a Konkoly Thege Barna tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 7. 123-129.

294 Uo.

295 Egy ilyesféle technika alkalmazása nem volt különleges a szintén a Rajk-per egyik mellékperében elítélt Varga Endre emlékirataiban kifejezetten tendenciaként említi, hogy bizonyos, letartóztatásra kiszemelt személyeket szándékosan elkülönítettek korábbi munkahelyükről, és egy ilyen sem ide, sem oda tartozó, „lebegtetett” helyzetben vették őrizetbe, amely így jóval kisebb feltűnést keltett. Vö.: *Nem felejtünk. Varga Endre elmondja életét Hegedűs B. Andrásnak és Kozák Gyulának*, Budapest, Vita kiadó, 1989. 66.

Dezsőt már 1949. február 23-ától őrizetben tartották²⁹⁶ – csak ezt vagy nem tudta unokatestvére, vagy az adott helyzetben nem tartották jegyzőkönyvezhető információnak.

Konkoly Thege Barna letartóztatására Berkesi András, korábbi kihallgatója, úgy emlékezett, hogy a vezérkaron belüli „ellenséges politikai elgondolású csoport” utáni nyomozás során kellett őrizetbe venni. Kihallgatásainak iránya is az volt, hogy tisztázzák, milyen célból tartott fenn kollégáival hivatalon kívüli kapcsolatot. Berkesi 1954-ben úgy emlékezett, hogy Konkoly Thege szerint a tisztikarban erős volt a félelem a jövőjüket illetően, és ez tartotta össze a bizonytalankodó társaságot. „Mivel bizonyítékok hiányában nevezett bűnösségét megállapítani nem tudtuk, magam részéről javaslatot tettem főnökömnek, Kardosnak, nevezett szabadlábra helyezésére.”²⁹⁷

Ennek a kihallgatási iránynak valóban volt értelme, – az más kérdés, hogy mennyire volt megalapozott a gyanúsítás – azt alátámasztja az is, hogy Konkoly Thege letartóztatásával egy időben vették őrizetbe Varró Lászlót, Pálffy Muhoray Sándort, Czebe Jenőt (február 26-án) is. Főleg az utóbbi letartóztatása nagy feltűnést keltett a régi tisztek között.²⁹⁸

Kardos György beosztottjánál részletesebben számolt be Konkoly Thege Barna letartóztatásának hátteréről. 1949 elején a Katona Politikai Csoportfőnökség nyomozói egy „kopjás” ügynököt fogtak el, akinek vallomása alapján egy francia irányítású magyarországi kémszervezetet kezdtek felgöngyölíteni.²⁹⁹ Ennek kapcsán Konkoly Thege Barnával kapcsolatban konkrét kémgyanú merült fel. A vizsgálat során, Kardos szerint kiderült, hogy unokaöccse, Konkoly Thege Dezső beszerzése történt meg, ugyanakkor Konkoly Thege Barna beszerzése csak távolabbi célként merült fel, arra még nem volt adat, hogy valóban „megközelítették” volna.³⁰⁰ Kardos itt nyilvánvalóan elhallgat valamit, hiszen a két Konkoly Thege letartóztatásának időrendje szerint a „beszerezett” unokatestvért már februárban fogoly volt, tehát ha addig nem is tudták pontosan melyik Konkoly Thegét akarták

296 ÁBTL 4.1 A-2126/66. Lista a Dósa-ügy terheltjeiről, szám nélkül. Kivonat a V-90034/1. sz dossziéból. A szöveg nem a bíróság elé kerülő vádlottakat vette sorra, hanem az őrizetbe kerülteket.

297 ÁBTL 2.1 I/14-a Berkesi András tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 17. 154-156.

298 ÁBTL 2.1 I/87-a, Láncz István tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 17. 88- 91. Czebe Jenő letartóztatása azért lehetett ennyire feltűnő, mert 1947-ben a cseh-magyar, majd a szovjet-magyar határmegállapító bizottság tagjaként fontos beosztásban dolgozott. Czebe Jenő 1949. június 7-én, állítólagos szökése közben éri halálos lövés, bár Kubiny Ferenc szerint élve fogták el, és a Katpolon gyilkolták meg. Vö. Kubinyi Ferenc: *Fekete lexikon*. Budapest, k. n., 1994. 214-216. Czebe Jenő a háború előtti években a Magyar Testvéri Közösség egyik fedőszerveként működő Balaton Fürdőegyletben is tevékeny szerepet vállalt, így már 1947 tavaszán a közösség elleni nyomozás során felmerült, hogy aktív tagja és szervezője az összeesküvéssel vádolt szervezetnek. Vö.: ÁBTL 3.1.9 V-2000/20, Dr. Tóth János tanúvallomási jegyzőkönyve, 1947. február 28. 171-181.

299 A francia kémszervezet felszámolása nem csak a Katpolon, de az ÁVH-n is feladat volt ekkor. Vö.: MOL M-KS 276. f. 69/32. ö. e., Tóth László államvédelmi százados sajátkezű feljegyzései 1950. november 30. és december 1.

300 ÁBTL 2.1 I/14-a Kardos György tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 21. 164-166.

beszervezni, az első letartóztatás idején már rendelkezniük kellett elképzeléssel, különben mi alapján intézkedtek?

Kevésbé határozott formában, de ugyanezt megerősítette Berkesi András is, kijelentve: „halványan emlékszem, hogy 1949. januárjában a Dózsa-kémhálózat (helyesen itt és másutt: Dósa – Ö. I.) vizsgálata során Dózsa Attila egy olyan értelmű vallomása hangzott el, hogy egy Konkoly-Thege nevű, vezérkarnál szolgálatot teljesítő tiszt állítólag kapcsolatot tart fenn a Korponay-féle kopjás mozgalommal. Erre vonatkozóan semminemű közelebbi adatot, vagy egyéb bizonyítékot felhozni nem tudott.”³⁰¹

Valójában az elhárító szervek már 1945 decembere óta foglalkoztak Konkoly Thege Dezső személyével. Megállapították róla, hogy a pécsi kerületi parancsnokság D-tisztjeként tevékenykedő hadnagy „nem demokratikus” gondolkodású, és két szintén megbízhatatlannak minősített tiszt befolyása alatt áll.³⁰²

Hogy valami köze ennek az akciónak lehetett a későbbi Pálffy-ügyhöz, az a felülvizsgálat során is felmerült. Azonban ezt a két Katpolos nyomozó határozottan tagadta az összefüggést, hangsúlyozva, hogy Pálffy György ellen még nem folytattak adatgyűjtést. „...Ez csak úgy lehetséges, ha egyik előadója, vagy öntevékenyen tett fel kérdéseket, vagy esetleg az én megkerülésemmel közvetlen utasítást kapott. Ez utóbbit azonban nem tartom valószínűnek” – fogalmazott Kardos.³⁰³ Ez a tény azonban csak annyit bizonyít, hogy 1949 tavaszán hivatalosan(!) még nem foglalkoztak Pálffy „bekerítésével”, azonban azt nem, hogy nem itt született meg az a bizonyos „terhelő anyag” a tábournok ellen, amelyre Péter Gábor még hosszú évek múltán is úgy emlékezett. Hozzátehetjük, Kardos is elég bizonytalanul fogalmaz, amikor megengedi, hogy az ő megkerülésével rákérdezhetek a tábournok személyére.

Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy Kardos és Berkesi vallomása egy olyan felülvizsgálat során került jegyzőkönyvezésre, amelynek célja nem az igazság feltárása, hanem magának a felülvizsgálati koncepciónak a végigvitele volt. Márpedig azt senki nem gondolta komolyan, hogy egy ilyen messzire vivő anyagot a felülvizsgálatba be lehet emelni, mert az bizonytalanná tehetné annak kimenetelét.

301 ÁBTL 2.1 I/14-a Berkesi András tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 17. 154-156.

302 ÁBTL 3.1.9 V-32000/9. Az 1945. évi december 28-i jelentésben szereplő személyek működésének jellemzése. é. n. A két megbízhatatlannak minősített tiszt közül az egyik Virágh nevű, akinek anyagát – milyen véletlen – a Farkas-perben, mint az ügghöz kapcsolódó elfekvő iratanyagot ismertetik. Az 1945-ben Pécssett kezdett nyomozásnak később több kifutása is lett, egyrészt egy nagyszabású, az egész dunántúli térséget érintő összeesküvést „alapozott meg”, másrészt fontos eleme lesz a Vaikó György és társai pernek, amelyre a Súlyom-ügy kapcsán térünk ki részletesen.

303 ÁBTL 2.1 I/14-a, Kardos György tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 21. 164-166., valamint uo. Berkesi András tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 17. 154-156. Berkesi megfogalmazásában: „Határozottan állítom, hogy Konkoly Thege Barnát nem névcsere folytán, és nem azért vettük őrizetbe, hogy Pálffyra kihallgassuk.”

Mindezzel kapcsolatban még két fontos elemet kell megfontolnunk. Konkoly Thege Barnát első fogságából Révész Géza parancsára engedik szabadon, aki megbeszéli a történeteket magával Pálffy Györggyel.³⁰⁴ Ugyanakkor Révész Géza vallomásaiban – nem tudni miért – erről az akcióról hallgat.

Konkoly Thege persze erről a háttérről vagy nem tud, vagy inkább nem akar beszélni, azonban Révész Géza szerepével ő is tisztában volt, amikor megállapítja, hogy „kiszabadulásom [április 7.] után Révész altbgy. parancsára jelentkeztem Pálffynál. Korábban a Katpolon kihallgatásaim során Berkesi őrgy. azt mondotta, hogy én azt terjesztettem Czebe Jenő barátom előtt Pálffyról, hogy az olyan részeges, hogy négykézláb jár be munkahelyére ... Amikor szabadon bocsátottak az esti órákban, a Kat.Pol-os indulás előtt megkérdeztem a jelenlévő Kardos és Berkesi őrgy-ot, hogy a velem történekről és a kihallgatásomról a honvédelmi minisztert és Pálffyt tájékoztathatom-e? Berkesi azt mondotta, hogy a minisztert igen, de Pálffynak ne tegyek róla említést. Kardos, ki Berkesinek parancsnoka volt közölte, hogy mindkét személyt a velem történekről teljes mértékben tájékoztathatom. Amikor a fenti alkalommal jelentkeztem Pálffynál, jelentettem neki, hogy a Kat.Polon azzal vádoltak, hogy róla olyan híreket terjesztek, hogy négykézláb jár be a minisztériumba stb. *Feltűnő volt, hogy nem háborodott fel, hanem egyet legyintett.* Ez alkalommal nagyon el voltam keseredve, mire Pálffy azt mondta, ne keseredjek el, ez előfordult másokkal is, előfordult ilyen eset a Szovjetunióban is.”³⁰⁵ Ez alapján viszont két dolog egyértelmű: egyrészt akár egy nyomozó öntevékeny akciója, akár egy Kardost megkerülő felsőbb utasítás volt is az oka: Konkoly Thegét valóban faggatták Pálffy Györgyről, vagy valamiről amit a tábornok egy ellene is irányuló akcióként értelmezett. Ráadásul erről a tábornok már 1949 tavaszán tudott. Másrészt Révész Géza tevőlegesen hozzájárult Konkoly Thege Barna ügyének alakulásához, amely alapján egyáltalán nem zárható ki az, aminek lehetőségét Kardos elvetette, tehát hogy Berkesit az ő megkerülésével utasították, másrészt – és ez szintén megerősíti ilyen gyanúkat, hogy Kardos és Berkesi más-más irányba „húz”, másképpen és máshová lojális – ezért adtak kétféle választ Konkoly kérdésére. Révész pedig egyértelműen játszik Pálffyval, amikor kifejezetten utasítja Konkoly Thege Barnát, hogy jelentkezzen és referáljon letartóztatásáról. Hiszen ha ezt megteszi, akkor nyilván a Pálffyra vonatkozó kérdésekről is be fog számolni.

304 ÁBTL 2.1 I/14-a, Berkesi András tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 17. 154-156. Berkesi jegyzőkönyvének külön érdekessége, hogy a nyomozó határozottan tagadja, hogy Pálffy azután, hogy tárgyalt Révészszel bármilyen utasítást adott volna neki. Ez arra utal, hogy az ÁVH-nak esetleg lehettek olyan adatai, mely szerint Pálffy utasította Berkesit Konkoly Thege szabadon bocsátására. Maga Berkesi nagyon furcsán viselkedik ebben a kérdésben – de számos más helyen is –, amikor tanújelét adja Kardossal kibontakozó ellentétének.

305 ÁBTL 2.1 I/14-a, Konkoly Thege Barna tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 7. 123-129.

Konkoly Thege Barna második letartóztatására 1949. július 17-én került sor és immár egyértelműen Pálffy György elleni vallomást várnak tőle.³⁰⁶ Kettejük kapcsolatáról 1949 nyarán Láncz Istvántól is külön jegyzőkönyvet vesznek fel,³⁰⁷ ami szintén azt jelzi, hogy amíg a végső koncepció nem alakult ki, addig élt egy olyan elképzelés, amely az MHBK-ügyből, de legalább egy ilyen koncepcióból származtatta volna Pálffy György elleni pert.

Végeredményben tehát Konkoly Thegével együtt vélelmezhetjük, hogy a Pálffy György elleni adatok rendszerezett gyűjtése valahol 1949 tavaszán már kezdetét vette. Ez az adatgyűjtés teljesen független volt a Rajk-per eredete kapcsán felmerült kutatási irányoktól, de bizonyos szempontból a valóban létező Rajk-Pálffy munkakapcsolattól is. Ez a vizsgálat hozta felszínre azokat a terhelőnek nyilvánítható jelentéseket és dokumentumokat amelyekre Péter Gábor utalt. Ez azért nagyon fontos, mert ekkor még a Rajk-ügy csak csírájában létezett – bár a Katpolon már ismertek voltak a Ferenczi-féle dokumentumok, és az ÁVH megkezdte Szőnyi Tibor és társainak telefonlehallgatását.

Ilyen előzmények után került Konkoly Thege Barna a Pálffy-ügybe 1949 nyarán. Úgy tűnik, hogy – bár Károlyi Márton többször megverette – vagy a jugoszláv koncepció kialakítása tette feleslegessé személyét, vagy nem tudtak megfelelő tartalmú záró-jegyzőkönyvet felvenni tőle, ezért a perből kihagyták. Ezután október közepéig nem foglalkoztak vele.³⁰⁸ Az új kihallgatások során – mivel lakásán egy nem rendszeresített Browningot találtak a házkutatásakor, – fegyverrejtegetéssel „fogták meg”,³⁰⁹ és Marschall László perében ítélték el. A „fegyverrejtegetés” lehetővé tette, hogy önállóan állítsák bíróság elé, de – ismerve az általános gyakorlatot – nem kockázatos vélelmezni, hogy a Pálffy-ügy végleges, jugoszláv-ellenes koncepciójának rögzítése után mindenképpen kerestek volna, akár hamis vádat is, vagy egyszerűen internálják, csak azért, hogy ezt az összefüggésrendszert „kikonspirálhassák” a tábornok elleni eljárásból.

Ahogy Konkoly Thege Barna neve is felmerül Pálffy György letartóztatása kapcsán, úgy őrizetbe kerül másik régi ismerőse *Láncz István* is, akit már a Ludovikán barátai között tartott számon.³¹⁰

Láncz István 1944-ban nem csatlakozott az ellenállási mozgalomhoz, azonban egyrészt

306 ÁBTL 3. 1. 9 V-150019/2, Konkoly Thege Barna tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. szeptember 27. 11-12.

307 ÁBTL 2.1 I/87-a, Láncz István tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 17. 88- 91.

308 ÁBTL 3.1.9 V-150019/2, Konkoly Thege Barna tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. szeptember 27. 11-12.

309 ÁBTL 2.1 I/87-a, Berkesi András tanúvallomási jegyzőkönyve 1954. május 19. 97-98. Ez a fegyverrejtegetés egyébként nagyon fontos 1949 nyarán, hiszen így Konkoly Thege egy megfélemlített tanúvá vált, aki szinte korlátlanul felhasználható volt a koncepciók jegyzőkönyvek előállításakor.

310 ÁBTL 2.1 I/87-a, Láncz István tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 6. 22-33. Az említett nevek azért fontosak, mert jelzik, Pálffy honnan érkezett az illegális kommunista mozgalomba, a falukutató „népiek” kapcsolatrendszere az ellenállás és az 1945 utáni események szempontjából is nagyon fontos.

tisztában volt Pálffy György és mások ilyen irányú tevékenységével, másrészt – ezzel összefüggésben a mozgalom külső szimpatizáns köréhez tartozott. Csapatával a háború végén Ausztriába kerül, és ott előbb – a Görgey hadosztály részeként a német Ringel tábornokkal vette fel a kapcsolatot, majd angol hadifogságba került és Szügyi Zoltánnal kellett kapcsolatba lépnie, tekintettel arra, hogy a brit csapatok Szügyit jelölték ki a kinti magyarok felettesének. Láncz kezdetben hadifogoly, később szabadon él, és ekkor kerül kapcsolatba a titokzatos Vogel³¹¹-lel, aki – a vallomások szerint – a háború alatt német tisztként szolgált, majd 1945-től az angol titkosszolgálatnak dolgozott. Pontosan Vogel személye köré épül a Láncz elleni eljárás koncepciója 1949-ben, amikor ezt a kapcsolatrendszert egyenesen kémkedéssé minősítik. Vogel személye és tevékenysége valóban nem világos. Bizonyos adatok szerint valóban „érdeklődött” a magyar katonák által elrejtett fegyverek után,³¹² ugyanakkor Láncz szerint – aki érthetően inkább tompítani igyekszik a dolgot – csak egy gyanús személy, aki esetleg kém is lehet.

Miután Láncz több üzenetet küld régi barátjának, Pálffy Györgynek Ausztriából, 1946. december 19-én egy szabályos repatriálós vonattal átlépi a határt. Láncz István személye – úgy tűnik fontos volt Pálffy György számára, mire a szerelvény Kaposvárra, a szűrőtáborba érkezik, Lánczot már táviratilag felrendeli Budapestre. A Katpol parancsnoka ekkor utasítja Kardos Györgyöt, hogy jegyzőkönyvezzék Láncz történetét: hogyan és miként ismerkedett meg ezzel a bizonyos Vogelgel, és miként kérte az „egykori német tiszt” arra, hogy hazatérése után jelentse az itthon megtudott katonai jellegű információkat. A kihallgatásra 1946. Karácsony előtt meg is történik, végül január 10-ére készül el a jegyzőkönyv.³¹³

Az ausztriai események másik kulcsfigurája Vogel mellett egy bizonyos Biczó Elemér, aki azért érdekes, mert a felülvizsgálati iratokban nevével nem találkozunk. A Grazban élő Biczó – akit az ÁVH a későbbiekben mint szélsőjobboldali beállítottságú katonatisztet azonosít – Láncz vallomása szerint kifejezetten „vadászott” a repatriálós szerelvényekkel hazatérőkre, hogy ügynökként beszervezze őket. Utóbbiak közül 18-at meg is nevez, majd hozzáteszi, hogy – tudomása szerint – Biczót egy angol őrnagy szervezte be erre a munkára.³¹⁴

A kapcsolatfelvétel kulcsa Biczó Elemér Szombathelyen élő felesége lett volna, akit

311 Nincs mód ellenőrizni az említett személyt, és információt kizárólag a különféle jegyzőkönyvekből meríthetünk. Ezek viszont tendenciózusan készültek, így állításaik végeredményben csak arra nézve értékesek, hogyan akarta látni az ÁVH Vogelét. Az adott helyzetben viszont a korszak gondolkodásának megfelelő paneleket alkalmaztak.

312 ÁBTL 2.1 I/87-a, Kertész Pál tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 29. 156-158. Kertész Ausztriában ismeri Lánczot

313 ÁBTL 4.1 A-2129/89, Láncz István vallomása é. n., A dossziében található összefoglaló jelentés alapján egyértelműen azonosíthatóan 1950. augusztus 2-án készült szövegről van szó.

314 ÁBTL 4.1 A-2129/89, Összefoglaló jelentés é. n., 5-7.

„postaládaként” használtak volna fel. Pálffy – és a Katpolt – 1946-47-ben valójában a kapcsolatrendszer érdekelte, hátha Vogel és Biczy nem hazudott, és ezen az úton, természetesen Lánicz „megfordításával” be lehet épülni az angol titkosszolgálat információs hálózatába, vagy dezinformálni, vagy adatokat gyűjteni tevékenységükről. Mindehhez fontos hangsúlyoznunk, hogy magát Lániczot 1947-ben nem tekintették kémnek.

A Lánicz által elmondottakat 1954-ben Kardos György is alátámasztotta mind a Vogel-történetet, mind a szombathelyi postaláda (Biczinét) tekintetében. Mint a nyomozó elmondta, a katpolt egy alkalommal meg is próbálta ezen az úton felvenni a kapcsolatot ezzel a titokzatos Vogel-lel – Kardos és Lánicz közösen írnak egy kb. nyolc oldal terjedelmű levelet –, azonban a kísérlet sikertelennek bizonyult. Ugyanakkor – mutat rá Kardos –, Lánicz még a hadseregbe történt visszavétele előtt kisebb ügynöki tevékenységet folytatott a Katpolnak, bár ennek jellegéről senki nem számolt be. Kardos mindehhez még azt is hozzátette, hogy erről az ügyről még a Katpol. nyilvántartásának vezetője, Csonka György tudott.³¹⁵

Lánicz Istvánt 1949. július 8-án, a Pálffy György elleni nyílt nyomozás megindulásakor vették őrizetbe. Amennyire az utólag készített iratokból megállapítható a nyomozás a kezdeti szakaszban a Vogel-kapcsolat körül forgott, azonban a Pálffy-ügy koncepcióváltása miatt érdektelenné vált. Így Lánicz István ügyét elkülönítették és a Marschall-perben ítélték el, 1949. november 8-án. Mindehhez képest akár meglepő is lehet, hogy 1950. augusztus elején – pont a Sólyom László és társai ügy nyomozásának idején ismét foglalkoznak vele, és ami még fontosabb: erről a felülvizsgálat során mindenki mélyen hallgat.

A felülvizsgálat során megszületett vizsgálati terv alapján Zagg János a Vizsgálati Osztály részéről egy 1954. április 24-én kelt szolgálati jegyen kért adatokat azokról a személyekről, akiknek kihallgatását tervezte.³¹⁶ Ez teljesen a normális ügymentet jelentett. Azonban a szolgálati jegyre érkezett válasz egy érdekességgel szolgál: a szolgálati jegyen ugyan nem kérdezték, mégis közölték a fentebb már említett Konkoly Thege Dezső adatait is...³¹⁷ Úgy látszik valaki még a vizsgálat vezetőjénél is pontosabban tudta, mit kellene tenni. Azonban Konkoly Thege Dezső ezután eltűnik az iratokból, és helyére – ismét egy láthatatlan kéz közbeavatkozására – unokatestvére, Barna kerül.

Konkoly Thege Barna 1949-ben Pálffy György vezérkari főnökeként teljesített szolgálatot,

315 ÁBTL 2.1 I/14-a, Kardos György tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 21. 160-163., valamint ÁBTL 2.1 I/87-a, Csonka Györgyöt – már a móri tüzérezred parancsnokaként – 1950. április 15-én vették őrizetbe, október 17-én emeltek ellene vádat, és 1950. október 31-én ítélték el, életfogytiglani börtönbüntetésre. 1956. április 21-én szabadult és szeptember 19-én rehabilitálták.

316 ÁBTL 2.1 I/87, Szolgálati jegy, 1954. április 24. 14-15.

317 ÁBTL 2.1 I/87, Jelentés Lánicz István ügyéről 1954. május 5. 16-17.

1947-ben pedig az I. honvéd kerületi parancsnokság igazolta – éppúgy, mint Lánctot.³¹⁸

Miután Lánct ügyének felülvizsgálata a Rajk-Pálffy per felülvizsgálatának keretében zajlott, annak fő iránya az volt, hogy azt jegyzőkönyvezzék, hogy nem létezett a Pálffy-vezette összeesküvés. Ezt a felülvizsgálatot 1954. június 9-ére be is fejezték, az új nyomozás eredményeit összefoglalták. Az iratból egyértelműen megállapítható, hogy a korábbi – a szervezkedésre vonatkozó – vallomásokat a terheltek visszavonták, a korábbi ügyek nyomozói pedig a protokollnak megfelelően kijelentették az 1949-es vádak hamisságát. A szervezkedés esetében egyértelmű is volt a helyzet, ugyanakkor a hűtlenség büntette – azaz a Vogel-lel kapcsolatos események – kapcsán azonban új információk is jegyzőkönyvezésre kerültek. Berkesi András vallomására építve az összefoglaló megállapította, hogy hazatérése után Pálffy azzal adta át Kardosnak kihallgatásra Lánctot, „hogy L. igen értékes adatokat fog szolgáltatni a Kisbarnaki-Korponay-féle katonai emigrációnak ellenforradalmi terveiről, továbbá az imperialista titkosszolgálatokhoz fűződő kapcsolatairól.”³¹⁹ Berkesi ugyan ehhez még azt is hozzátette, hogy az adatokat még 1947-ben Gát Zoltánhoz továbbította,³²⁰ ezt azonban – talán pont azért, mert akkor számos új kérdést generált volna Révész Géza személyével és a tárgyalt ügy egészével kapcsolatban – már nem tartották érdemesnek a jelentésekben is rögzíteni.

Az 1954-es jelentés egyébként hangsúlyozottan és kifejezetten csak a Pálffyval kapcsolatban 1949-ben peresített „összeesküvést” és „hűtlenséget” annulálta. Ugyanakkor fenntartotta, pontosabban még határozottabb formában állította, hogy Lánct 1945 áprilisában azért vette fel Ringel német tábornokkal a kapcsolatot, hogy magyar alakulatokból tüzér egységet szervezve tovább harcolhasson a szovjetek ellen – és ezt próbálták háborús büntettként értékelni. Mindezt persze valóban lehet így is értelmezni, azonban – bár ezt pozitív adatokkal alátámasztani szinte lehetetlen – sokkal valószínűbb, hogy Lánct István pusztán ellátást akart biztosítani a katonák és természetesen önmaga számára is. Ugyanis csak akkor kap élelmet egy katona, ha egy magasabbegység részeként szerepel az élelmezési létszámban... Anélkül csupán egy kóbor fegyveres, akinek ellátásáról senki nem köteles gondoskodni. Lánct képzett katonaként minden bizonnyal tisztában volt azzal, hogy Ringel tábornok, még ha akarja sem tudja felfegyverezni a magyar alakulatokat. A Görgey hadosztály egyébként ekkor már nem rendelkezett fegyverzettel, a németek viszont be akarták vetni Graz alatt. Ekkor Lánct ismét kénytelen felkeresni Ringelt. Lánct 1954-ben pontosan ennek a logikának a mentén próbálja magyarázni tevékenységét, azt állítva, hogy 1945-ben rájátszott a szétzüllött állapotokra,

318 ÁBTL 2.1 I/87, Szolgálati jegy, 1954. május 12. 22.

319 ÁBTL 2.1 I/87, Jelentés, Lánct István ügyéről 1954. június 9. 98-103.

320 ÁBTL 2.1 I/87-a, Berkesi András tanúvallomási jegyzőkönyve 1954. május 19. 97-98.

„olyan szükségleteket terjesztett elő, amelyet a németek nem tudtak teljesíteni”, továbbá katonái számára engedélyezte a laktanya elhagyását is, sőt embereinek kifejezetten azt tanácsolta, hogy inkább maradjanak vele, mert a németek össze akarják szedni a magyarokat, ellenben az egyéni szökéseket semmivel nem gátolta meg.³²¹

Az 1945-ös történet „felmelegítésének” határozottan politikai, de másrésztől határozottan gyakorlatias célja is volt. A politikai oldalt az jelentette, hogy mivel Láncz István nem szerepelt a kiemelt volt kommunista személyek között, ezért esetében egy „pöttyös” rehabilitáció utólag – igaz megváltozott tényállással – „jogszerűvé” teszi legalább a fellépést személye ellen. Másrészt az 1953-as felülvizsgálat során elvi jelentőségű kérdéssé vált, hogy a háborús és néPELLenes bűncselekményt állapítsanak meg, hiszen akkor a „terheltet” nem mentesítették a korábbi ítélet jogkövetkezményei alól, tehát formálisan is lefedték a korábbi ítéletet.

A felülvizsgálat irányára jellemző, hogy míg Kardos György vallomására hivatkozva már az 1954. szeptember 13-i jelentés megállapítja, hogy Lánczon keresztül a kapcsolat felvételi kísérlet sikertelen volt az angol titkosszolgálat felé³²², ugyanakkor 1955. május 11-i jelentés megismétli azt az állítást, hogy „Lánczot nyugaton az angol hírszerző szervek kémkedésre beszervezték.”³²³ Mindehhez az is hozzátartozik, hogy a későbbiekben Láncz 1950-es letartóztatását úgy magyarázták, hogy „1947-es kihallgatása és beszerzése alkalmával nem volt őszinte, ezért 1950 augusztusában ügyét újra vizsgálat alá vonták”.³²⁴ Mi csak azt tehetjük hozzá, hogy Lánczot – mint már említettük – nem 1950-ben vették őrizetbe, hanem 1949-ben! Azt, hogy Láncz István valóban kémkedett-e ezen iratok alapján megállapítani nem tudjuk. Ennek oka, hogy 1950-ben már kifejezetten azzal a céllal tartóztatták le, hogy Pálffy ellen terhelő adatokkal szolgáljon, ehhez viszont saját ügyét olyan megvilágításba kellett helyezni, hogy ő maga is büntethetővé váljon. Azonban nem is ez a lényeges kérdés, hanem sokkal fontosabb információ az, hogy míg 1947-ben nem tekintették őt „ellenséges elemnek”, addig 1950-ben – és hozzátehetjük, utána is – már egyértelműen kémként viszonyultak hozzá, potenciális ellenséget láttak benne. Mindez a korszakos szemléletváltáson túl azt is jelzi, hogy 1950-ben a korábbi Katpol. ügynökhálózatának széles körű és mélyreható felülvizsgálata folyt.

Annak a nyomozásnak amelybe itt a Pálffy-ügy kapcsán „belebotlottunk” további szálai is

321 ÁBTL 2.1 I/87-a, Kenderes István tanuvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 26. 110-114. Görgeis,

322 ÁBTL 2.1 I/14, Jelentés 1954. szeptember 14. 26-32.

323 ÁBTL 2.1 I/14, Jelentés 1955. május 11. 49.

324 ÁBTL 4.1 A-2129/89, kiértékelő jelentés é. n. 16-20. Láncz István személyével 1977-ig folyamatosan foglalkoztak a BM illetékes ügyosztályai. Vö.: uo. Kérdőjegy, 1977. november 12. 24.

bogozódtak,³²⁵ kiindulópontjává vált egy, a támadólagos elhárítás ügynökhálózatát általánosságban érintő nyomozásnak is. Mindenekelőtt a Láncz Istvánnal közvetlenül összefüggésbe hozható személyeket érintette, így a Katpol másik ügynökét, Kása Tibort is.

Láncz Istvánt más formában is felhasználta Katona Politikai Csoportfőnökség saját ügynökhálózatának építése során. Sármány József – Pálffy György sógora és a Katpol őrnagya – hivatalosan kereste fel, hogy ajánljon a hírszerzésnek nyugatra küldhető, ügynöki feladatra alkalmas személyeket. Láncz ekkor régi katonáját Kása Tibort javasolja beszervezni.³²⁶

Kása Tibor Láncz-cal együtt tartózkodik Ausztriában. Később így emlékezett erre: „1945 május-júniusában hamisítottam egy angol nyelvű mozgási igazolványt, melynek segítségével, autóval Láncz Istvánnal együtt elmentünk Zell am See nevezetű osztrák fürdőhelyre, ahol Láncz sógornője, Kovács alezredes felesége élt. /Kovács testvére 1945-ben Budapesten a Szent-István kórházban teljesített orvosi szolgálatot./ Kovács alezredes, mint gk. vez. a CIC. alkalmazásában volt.”³²⁷ Tehát Kása további részletekkel egészítette ki a Láncz vallomásaiban csak homályosan és kizárólag Vogel személyével kapcsolatos történetet: ők valóban társadalmi kapcsolatban álltak olyanokkal, akik az amerikaiaknak dolgoztak, ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy ez nem formális ügynöki viszony volt.

Miután Kása Tibor hazatérése után munkanélküli lett, régi ismerősén, Kenderes István volt hadnagyon keresztül megismerkedett Sármány Józseffel, aki bemutatta két aktív katpolos ügynöknek, akik ausztriai felderítéssel bízzák meg, cserében családjá itthon anyagi segítséget kap.

Sármány maga is a Katona Politikai Csoportfőnökségen nyert beosztást 1947. július 1-től.³²⁸ Feladatul kapta, hogy a kinti magyarok között forgolódva, azok kapcsolatáról tegyen jelentést. „1949. március 10-én Sármány [József – Pálffy sógora, szintén Katpol alkalmazott – Ö. I.] személyesen Ágfalvánál tett át a határon.” Ausztriában elvégzett feladatáról Sármány Józsefnek május 4-i hazatérésekor tett jelentést, amiért – saját bevallása szerint – kétezer

325 A másik vonal, amelyen folytatódott egy nagyobb kémhálózat leleplezése a Dósa-ügy volt. Ezzel itt nem foglalkozunk, mert egyrészt egy teljesen független ügyről van szó, másrészt politika-formáló hatása kevésbé volt, harmadrészt annak ellenére, hogy peresített formájában ugyan ez az ügy is hordozott koncepcionált elemeket, végeredményben azonban valóban egy külföldi hírszerzési kombináció felszámolását valósította meg. Ahogyan ezt megfogalmazták: egyrészt 1948 augusztusától „a felderített tagokat megszakítják”, és „mélyreható felderítést indítanak el”, amelynek eredményeként a Dósa-ügyben 39, a Zách Sándor és társai ügyben 19 fő került bírósági elé. In: ÁBTL 4.1 A-2126/66, Az Innsbrucki központtal működő francia hírszerző szerv tevékenysége és kádereinek felderítése, egyik csoportjának leleplezése sz. n., é. n.,

326 ÁRTL 2.1 I/14-a (V-142674/2), Láncz István tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 6. Az alapper koncepciózusságára és az ÁVH gyakorlatára jellemző, hogy Láncz perében Kása Tibor a „kém” futárjaként szerepelt.

327 ÁBTL 2.1 I/87-a, Kása Tibor tanúvallomási jegyzőkönyve 1954. május 27. 123-127. Kása is Görgeis.

328 HL HM 1947-eln. 14455.

forintot kapott. Következő megbízatása teljesítésére május 9-én ismét kiviszik az országból. Kása Tibor két futarra dolgozott együtt: Hatwagner Józseffel, és Löbl Helénával. Ausztriában beszervezte információs hálózatába egy Rita Brenneis nevű osztrák lány testvérét, aki – szerinte – a linzi amerikai telefonközpont munkatársa volt. Azonosított három amerikai kémeket: Erich Kernmayer, dr. Wimmer ügyvéd, és Schneider fűszerkereskedő, akik a Bécs és Gmunden közötti vonaton titkos szolgálatot teljesítenek. Ezzel kapcsolatban kérte azt is, hogy a Katpol helyezze át az enns-i orosz parancsnokságra, hogy tovább tudjon dolgozni a megkezdett operatív akcióban, de intézkedés nem történt.

Kása Tibor végül az amerikai zónában lebukott: 1949. november 16-án Gmundenben letartóztatták és 1951. október 24-ig volt őrizetben. Hazatérése előtt megpróbálja magát „lefedni”, azonban hiába ír levelet a bécsi magyar követnek, valamint Erdei Ferencnek – „akihez személyes barátság fűz” – és Ortutay Gyulának, az ÁVH szombathelyi kirendeltsége – jelentkezése után – letartóztatja tiltott határátlépésért. Előadója ekkor ráveszi, hogy hallgasson a Katpolos megbízásáról, így kap három és fél év börtönt.³²⁹ Az ÁVH koncepciózusságára és hamisításaira jellemző, hogy Kása Tibor 1949-ben még szabadlábban dolgozik a Katpol ügynök-hálózatában, amikor a Láncz István elleni nyomozásban úgy vesznek fel adatokat ellene, mint akit Láncz saját kémhálózatának tagjaként küldött ki nyugatra. Azaz személyesen az ő ügynöke – hiszen ezzel lehetett „bizonyítani” mindkettőjük kémtevékenységét – és nem Sármány Józsefé, aki valóban tartótisztje volt, és ebben a minőségben hivatalosan foglalkoztatta az ügynököt.³³⁰

Miközben a Farkas-per során Pálffy őrizetbe vételének körülményeit nem tisztázzák pontosan, csupán megelégednek a fenti – kollektív felelősséget állító – formával, az események rekonstruálása során 1957-ben azt az álláspontot fogadták el – amely egyébként az 1954-55-ös felülvizsgálatok során alakult ki³³¹ –, hogy 1949 az államvédelmisták egy felsőbb, koncepciózus utasítás alapján kapcsolták össze Rajk László és Pálffy György személyét.

Végül a „vonalon” dolgozó valamennyi ügynököt és olyan személyt őrizetbe vettek, akik tudtak ezekről az ügyekről, és rendelkeztek „élesíthető” nyugati kapcsolatrendszerrel.

329 ÁBTL 2.1 I/87-a, Kása Tibor tanúvallomási jegyzőkönyve 1954. május 27. 123-127.

330 ÁBTL 2.1 I/87-a, Láncz István tanúvallomási jegyzőkönyve 1954. július 4. 189-202.

331 Mind a Rajk-per, mind a Pálffy György ellen folytatott eljárás felülvizsgálati szakaszában számtalan összefoglaló jelentés, kiértékelés és nyomozati terv született, ezekben a két pert élesen elhatárolva tárgyalják, de szinte soha nem próbálják feltárni azt, hogyan kapcsolódtak egymáshoz ezek a szálak, legfeljebb azt rögzítik, hogy a két eljárást összekötötték, majd a bíróságon szétválasztották.

2. 4. A Pálffy György elleni bírósági eljárás koncepciója

A Konkoly Thege Barna és a Lánosz István elleni vizsgálatok 1949 nyarán egybeestek a Pálffy György elleni első vizsgálati szakasszal. Amikor a fővádlottá tett volt belügyminiszter ügyét a szovjetek jugoszláv-ellenes kirakateljárássá tették, a katonai vonal számára is megfelelő koncepciót kellett felépíteni, amely szorosán illeszkedett az „alapperéhez” és alátámasztotta annak állításait. Ennek megfelelően alakították ki a Pálffy-per belső koncepcióját és válogatták ehhez a szereplőket is. Mivel a Rajk-perben azt állították, hogy az összeesküvők katonai puccsot akartak végrehajtani, Pálffyk perében azt kellett „hitelt érdemlően bizonyítani” hogy a határőrség és a karhatalmi alakulatok Pálffy György és társai vezetésével hajtották volna végre a katonai akciót. Mivel a Rajk-perben kitalálták a paksi találkozót, ezért a Pálffy-perben azt kellett elmagyarázni, hogy a határőrség hogyan szervezte meg Rankovics jugoszláv belügyminiszter „illegális magyarországi útját”. Ilyen értelemben tehát Pálffy György és társainak szerepe és ítélete már a Rajk-ügy koncepciójának véglegesítésével és tárgyalásával eldőlt. A tábornok és társai ügyének katonai bíróság előtt történt tárgyalása valójában „csupán formalitás volt”.³³² Ezt a formalitást azonban a bíróságnak végig kellett játszani, tehát az „alapeljárás”, azaz a Rajk-per során a bíróság mondta ki illetékességének hiányát, majd tette át Pálffy és társai ügyét a katonai bíróságra.

Az így keletkezett per – a megvalósult eljárás keretei között egy katonai mellékper – öt vádlott ellen folyt le. Az első rendű vádlott Pálffy György mellett Korondy Bélát, Horváth Ottót, Németh Dezsőt és Nagy Pált állították bíróság elé. Utóbbi kivételével mindegyiküket halálra ítélték, és 1949. október 24-én kivégezték. A *megvalósult* Pálffy-per vádlottjait valójában csupán a koncepcióban állított bűncselekmények azonossága – hűtlenség és szervezkedés –, valamint az feltételezés kötötte össze, hogy mindannyian a Rajk László vezette „összeesküvésnek” Pálffy György személyéhez kötődő tagjai.

Ehhez a kérdéshez tartozik, hogy Péter Gábor fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy Korondy Béla letartóztatása már a „Bjelkin-szakaszban” történt.³³³ Péter az időrendet illetően tévedett, Korondy Bélát 1949. július 6-án, valójában Pálffy Györggyel egy időben vették őrizetbe. De a tábornokkal kapcsolatban már tisztáztuk, hogy letartóztatása nem a jugoszláv-koncepció keretében történt, tehát Korondy Béla esetében sem lehetett ez az ok.

Magyarán Pálffy György és a katonai csoport elleni vizsgálat – Brankov fentebb ismertetett szerepén túl – Korondy Béla letartóztatásával fordult át a jugoszláv-ellenes koncepció irányába. Brankov „csupán” egy általános jellegű vallomást tett a tábornok kémkedéséről, és

³³² ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Farkas Mihály bírósági vallomása, 57.

³³³ ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Péter Gábor tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. február 1. 335.

Korondy Bélára várt az a feladat, hogy a kémkedés és a szervezkedés részleteit „feltárja” a vizsgálók előtt. Korondynak tehát ugyanaz a szerep jutott a legszűkebben vett Pálffy-perben, mint ami a jugoszláv diplomatára a Rajk-ügy egészében várt.

Mivel a formai elkülönítés során kialakított önálló perben legalább részben önálló tényállást kellett konstruálni Pálffy György személye köré, ezért komoly súlyt fektettek arra, hogy „bizonyítsák”, a tábornok 1947 nyarától Lozics katonai attasén keresztül önállóan is kapcsolatot tartott a jugoszláv hírszerző szervekkel. A rögzített tényállás szerint a későbbiekben Nedelkovics és Zsokalj ezredesekkel is összekapcsolták a tábornokot. Mindez persze érthető, hiszen ha a koncepció-építés Rajk László esetében jugoszláv ellenes irányt vett, akkor a katonák esetében is szükséges volt egy ilyen irány hangsúlyozása. No és persze ne feledkezzünk meg arról, hogy Brankov egyrészt valóban kapcsolatban állt Pálffy Györggyel, másrészt ugyanúgy képes volt bármilyen koncepció alátámasztására.

A Rajk-per esetében egyértelmű, hogy a jugoszláv kapcsolat – abban a formában, ahogy a perben állították – nem lehet reális. Ugyanakkor a Katpol volt vezetője esetében ez korántsem ilyen egyértelmű, hiszen Lazar Brankov még a felülvizsgálati eljárás során is terhelő vallomást tett a tábornok ellen, amikor kijelentette „...Jávorszkytól tudom, hogy Pálffyt maga Jávorszky szervezte be az UDB részére végzendő kémtevékenységre. Ezt 1947 közepén Jávorszky mondta el nekem, amikor visszahívták Magyarországról és nekem adta át az UDB ügyeit. Pálffyt annak az adatnak az alapján szervezték be, hogy különböző katonai adatokat adott a Katonai Misszió részére.” Az általános vádaskodáson túl arra, hogy valóban kémadatokat kapott-e a tábornoktól, vagy csak olyan általános jellegű információt, amelyet más forrásból is megtudhatott volna, Brankov nem tudott – esetleg nem is akart – válaszolni.³³⁴ De éppígy nem tudott válaszolni arra a korántsem elhanyagolható kérdésre sem, hogy a Jugoszláv Katonai Misszió a kapott adatokat ellenséges célból gyűjtötte, esetleg csak a szomszédos ország iránti rutinszerű érdeklődés vezette őket. Azt azonban határozottan kijelentette – mentve ezzel Pálffyt az esetleges kémkedési vád alól –, hogy a Tájékoztató Iroda határozata után további adatot, információt nem kapott. Ezt persze eddig is tudtuk, a lényeg itt Brankov szerepe, amely a koncepció felépítésének egyik elemére világít rá, hiszen a valós tényeket részben kivetítették az 1948-49-es időszakra, részben utólag festették át. Mindemellett kifejezetten meglepő, hogy Brankov egyszerre képvisel két, lényegében ellentétes álláspontot, hiszen vagy kémkedett a tábornok és átadott adatokat, vagy pedig nem.

334 Brankov 1949-ben és 1954-ben is terhelő vallomást tett Pálffy ellen, amelyet 1955-ben vont vissza a bíróság előtt. Akkor természetesen felmerült, hogy miért erősítette meg a felülvizsgálat során is az 1949-es állításokat, így felelt: „még tavaly is ingadoztam, nem tudtam, hogy az igazságot kérik tőlem.” ÁBTL 2.1 I/20, Tárgyalási jegyzőkönyv. 70-87.

Úgy tűnik, Brankov végeredményben úgy értékelte az eseményeket, hogy a TI határozatig megvalósult az adatok átadása – amit akár kémkedésnek is tekinthetnek – utána pedig már nem. A dolog érdekességét tetézi, hogy a felülvizsgálat fősodratól teljesen egyértelműen eltérő álláspontot *jegyzőkönyveztek*.³³⁵

Brankov saját maga is érzékelte, hogy vallomásával nincs minden rendben, belezavarodott a helyzetbe, összekeverte az 1949-es és a felülvizsgálatbeli szerepét. Az egész kérdést végül ezzel a mindent elkenő formával zárta le: „nyilatkozatot a beszerzéséről [mármint Pálffy Györgyről – Ö. I.] én nem láttam, de azt tudom, hogy Jávorszky Pálffyt mint beszerzett ügynököt tartotta, mert valamit tudhatott a múltjáról.”³³⁶ Vagy valami egyéb ügy került a jugoszláv szervek érdeklődési körébe, amely terhelő lehetett a tábornokra – tehetjük hozzá.

*

A perben elfogadott koncepciózus tényállítás a tábornok mellett szereplő vádlottak közül Németh Dezső és Korondy Béla beszerzését közvetlenül Pálffy Györgynek tulajdonította. A határőrséget Pálffy György még a Katona Politikai Csoportfőnökség vezetőjeként Illy Gusztáv HM személyügyi osztályvezetővel és Kornis Pállal, a Katpol párttitkárával együtt szervezte meg 1946-ban. Ebben az időben került a Belügyminisztériumba Korondy Béla.³³⁷ Korondy Béla 1945-től Pálffy Györggyel szolgált a Katona Politikai Csoportfőnökségen, majd határőrség megszervezésekor oda helyezték, majd 1947-ben, az ő szervezése alatt állt fel az új karhatalom, 1949. július 6-án a Belügyminisztérium ezredeseként tartóztatták le.

Korondy Bélát előbb Horváth Sándor³³⁸ hallgatta ki, de csak azután tett vallomást Pálffy György ellen, hogy Károlyi Márton a kihallgatás közben elvitte és négyszemközt „beszélgetett” vele. Hogy pontosan mi történet kettőjük között azt nem tudjuk, de tény, hogy amikor Korondyt visszavitték Horváthhoz, röviden vallomást tett egy puccs tervéről. Korondy vallomásainak végül kulcsszerepük lett az egész bíróság elé került ügyben, hiszen végül „a Horváth [Sándor] által kicsikart Korondy-féle sablonos szervezkedési história, bár ezt Korondy, Péter előtt új kihallgatójánál, Vajdánál többször visszavonta, s amelyről ordított kiagyalt és valótlan volta – később alapjává lett a Párt vezetőinek felszámolására irányuló tervről szóló résznek.”³³⁹

335 Felmerülhet egy olyan megoldás is, hogy Brankovnak ezt a jegyzőkönyvét azért vették fel és őrizgették az iratmegsemmisítések során is, hogy mégis tudják bizonyítani a tábornok kémtevékenységét. Ebben az esetben viszont megválaszolatlan az a kérdés, hogy erre miért volt szükség?

336 ÁBTL 2.1 I/14-a, Brankov Lazar tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. június 25. 284-286.

337 ÁBTL 2.1 I/14-a, Kuthy László sajátkezű feljegyzése, 1954. június 26. (1954. július 15-i másolat) 302-306.

338 Fontos közbevetnünk, hogy Horváth Sándor ÁVH-s társai véleménye szerint számos provokált ügy kútfeje volt a hatóságnál, és még Rajk László belügyminisztersége idején több konspirált ügyet szervezett az általa vezetett osztály.

339 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Décsi Gyula tanúvallomási jegyzőkönyve 1956. április 19. 216. Ez a jegyzőkönyv még az előzetes nyomozás szakaszában készült, amikor még ezeknek a kihallgatásoknak nem adtak olyan

A másik kulcsfigura Németh Dezső volt, akire szintén Pálffy György tett terhelő vallomást. Németh Dezső moszkvai katonai attaséként két szempontból is alátámasztotta az új koncepciót. Egyrészt azt a vádat konstruálták ellene, hogy a szövetséges fővárosban kapcsolatot teremtett a jugoszláv követség tagjaival a kémkedés kiterjesztése céljából. Ugyanakkor olyan adat is felmerült, hogy ezt a kapcsolatot a szovjet szervek kérésére tartotta fenn, de ezt az információt csak a felülvizsgálat során használták fel, 1949-ben nem.³⁴⁰

Németh Dezső és felesége szabadságra érkezett haza Moszkvából, a repülőtérrel a Katpolra ment, ahonnan már ki sem engedték.³⁴¹ Németh Dezső vallomása révén emelték be a Nagy Pált.³⁴² Mint fentebb már utaltunk rá, Nagy Pált 1949. augusztus közepén tanúként idézték be az ÁVH-ra, majd a koncepció kialakítása miatt szükségessé vált a vádemelés ellene.³⁴³ Vallomásával a Rajk-per koncepciójában helyet kapott paksi találkozó hitelességét támasztották alá. Nagy Pál ügyének teljes koncepciózusságát az is alátámasztja, hogy Janikovszky Béla beszélte rá terhelő vallomásának megtételére.³⁴⁴ Korondy és Pálffy szembesítése 1949. augusztus 17-én történt meg, ekkor vált véglegessé a karhatalom és a határőrség szerepe a koncepcióban.³⁴⁵ A szembesítés során mindkét személy teljes beismerésben volt, bár ez – ismerve a módszereket – egyáltalán nem meglepő.

Pálffy György és Nagy Pál kapcsolata 1946-ban kezdődött. Németh Dezső ismerteti meg őket egymással, és intézte el Nagy Pál visszakerülését a hadseregbe, ahonnan aztán a határőrség állományába került és annak vezérkari főnöke lett. Németh Dezsővel és Pálffyval a kapcsolata ezzel meg is szakad, mert a tábornok ekkorra a honvédség felügyelője lett, a Határőrség – így annak vezetői – pedig az ÁVH-hoz került. Az átszervezést Pálffy György hajtja végre, ekkor utasítja hány tisztet, és tiszthelyettest kell átadni az ÁVH-nak és a honvédségnek. Nagy Pál így lényegében Németh Dezső utódja lett.³⁴⁶

egyértelmű irányvonalat, mint az őszi, vagy 1957 tavaszi nyomozás során, amikor már egyértelmű volt kire kell és kire nem lehet terhelő vallomást tenni.

340 ÁBTL 3.1.9 V-142673/1, Jelentés 1955. április 11. 108-111. A jelentésnek ez az adata Vajda Tibor vallomására támaszkodik.

341 ÁBTL 3.1.9 V-150019/2, Riba Jánosné sz. Botka Jolán tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 3. 5-7. Ribáné Németh Dezső felesége volt. A perrel és férje kivégzéséről csak a Szabad Népből értesült, ezután Szolnokot jelölik ki kényszerlakhelyéül, rendőri felügyelet alá helyezve. Mikor Révész Gézánál érdeklődött férjéről azt a tanácsot kapta, „hogy tekintsem lezártnak a házasságomat a férjemmel, mint hazaárulóval ne törődjek [vele] és igyekezzem férjhez menni.”

342 ÁBTL 2.1 I/14-a, Nagy Pál tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 4. 102-103.

343 Uo. Nagy Pál tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. április 30. 99-101.

344 Uo. Ennek a dolgozatnak ugyan nem tárgya, de külön, ilyen irányú, kiterjedt szövegelemzést igényelne annak feltárása, hogy az ÁVH-n szolgálatot teljesítők között milyen „munkamegosztás” érvényesült. A felülvizsgálati anyagok és más dokumentumok alapján úgy tűnik, hogy Szücs Tihanyi János és Vajda Tibor voltak a kiigazítói a koncepcióknak, míg néhány „rábeszélő” dolgozta ki a részleteket. Közöttük az egyik legfontosabb Janikovszky Béla volt.

345 ÁBTL 2.1 I/14-a sz. dosszié tartalomjegyzéke. Az eredeti jegyzőkönyvet megsemmisítették, azonban a tartalomjegyzékben még megtalálható az irat címe és dátuma.

346 ÁBTL 2.1 I/14-a, Nagy Pál tanúvallomási jegyzőkönyve 1954. május 4. 102-103. A jegyzőkönyv külön

Az ítélet – azaz a koncepció – szerint Németh Dezsőt Pálffy szervezte be, ismertette meg Brankovval és adta át neki a kapcsolat-tartás feladatát, továbbá azért küldette ki Moszkvába tábornok-társát, hogy ott a jugoszlávoknak kémkedjen. Márpedig a koncepció zártsága megkövetelte, hogy ha Pálffy beszervezte Németh Dezsőt, akkor Nagy Pált is be kellett szervezni, különben nem juthatott volna magas beosztásába.

Az ítélet által elfogadott tényállás szerint a Jugoszláv Katonai Misszió főleg a határőrséggel és a háborús bűnösök hazaszállításával kapcsolatos adatokat kapta meg a Katpoltól. 1947 novembere után pedig a két ország közötti segélynyújtási egyezmény alapján cseréltek információkat, ami – ismerve a katonai elhárítás ügykörét – nyilván felderített hírszerzési kombinációkra vonatkozott. Végül 1947 végétől a Tájékoztató Iroda határozatáig – azaz néhány hónapon át – a hadsereg újjáépítéséről, fejlesztéséről kaptak adatokat déli szomszédaink; ez utóbbi kapcsán azt is meg kell jegyeznünk, hogy ezek az adatok csupán a folyamat kezdetéről szólhattak, és az első részben áttekintett igen erőltetett és gyors fejlesztés miatt rendkívül gyorsan el is avultak. A per idején így már gyakorlati hasznuk egyáltalán nem lehetett.

Különösen fontos eleme a perbeli tényállásnak a karhatalmi erő kérdése. Ezt Pálffy Korondyval együtt szervezte meg, azonban ekkor Pálffy már a hadseregben, Korondy pedig a BM-ben teljesített szolgálatot. A karhatalom kérdése természetesen a felülvizsgálat során is felmerült, az eljárást lefolytatók egy ténylegesen elkészített tervezetet tekintettek az 1949-es koncepció alapjául szolgáló bizonyítéknak.³⁴⁷ A probléma pusztán csak az, hogy annak nem maradt jegyzőkönyvi nyoma, hogy Földi, akinek vallomására az összefoglaló hivatkozik, valóban beszélt volna erről a kérdéstről 1954-56 folyamán.³⁴⁸

Végeredményben tehát Korondy, Németh, Horváth Ottó, Nagy Pál azért került a Pálffyval egy eljárásba, mivel a Rajk-perben kialakított koncepció jugoszláv-ellenes élet, és az összeesküvést egy ilyen változattal lehetett alátámasztani. A Rajk-ügybe bevont Pálffy György elleni eljárás koncepcióját 1949 nyár végére alakították ki, ami ezután történt az puszta formalitás.³⁴⁹

érdekessége, hogy ezzel kezdődik: „Előző jegyzőkönyvemben nem emlékeztem határozottan arra, hogy Janikovszky Bélának milyen szerepe volt abban, hogy hamis, tényeknek meg nem felelő vallomást tettem 1949-ben.”

347 ÁBTL 2.1 I/14, Jelentés 1954. július 1. 12-20.

348 ÁBTL 2.1 I/14-a, Földi Lajos vallomása, 1954. június 26. 322-324.

349 A Titkárság 1949. augusztus 24-én döntött a Rajk-per menetrendjéről, itt határozták el, hogy szeptember 3-án tartják a KV zárt ülését, ahol Kádár ismerteti a bizottság jelentését a Rajk-ügyről. Ebből következően augusztus 24-ére elkészült a forgatókönyv. Vö.: *Törvénytelen szocializmus*. 62. Másik oldalról a dátum pontos meghatározásában segíthet, hogy Nagy Pált 1949. augusztus 16-án vették őrizetbe, hogy vallomását felhasználják egy koncepció lyuk betöltésére, tehát augusztus közepétől már csak az „összeecsizoláson” dolgoztak.

Formalitás volt az ítélet éppúgy, ahogyan a felülvizsgálat is. Ahogyan 1954-ben megállapították: „A felülvizsgálat eredményeként megdőlt a vádlottak ellen az összeesküvés és kémkedés miatt emelt vád. Kiderült azonban, hogy jelentős részük más politikai, vagy katonai bűncselekményt követett el, ha a legtöbb esetben nem is olyan súlyos formában, mint azt az 1950-es ítélet megállapította.³⁵⁰ Mindehhez még egy megjegyzés kívánkozik: 1953-ban jogszabályt alkottak arról, hogy a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőit nem lehet rehabilitálni – tehát az összefoglalóban megemlített „más bűncselekmények” még korántsem jelentik azt, hogy azokat valóban elkövették volna a terheltek. Ennek elemzése azonban már egy másik, a felülvizsgálatok részletes lefolyását elemző szöveg feladata lenne.

*

A Pálffy György névvel jelzett eljárás iratainak elemzése alapján összegzésül megállapítható, hogy a tábornok ellen indított eljárás két, egymástól független koncepciót érvényesített. Az egyik koncepció 1949 júliusában létezett és ez alapján fogatosítottak számos őrizetbe vételt, köztük az övét is. Az elképzelés minden eleme nem rekonstruálható, azonban az biztos, hogy az eljárást nem a jugoszláv-ellenes koncepció keretében kezdték meg, hiszen még azelőtt került sor a letartóztatásra, hogy a szovjetek átvették volna az ügy irányítását. Ugyanezt erősítették meg a kihallgatók által vallott tények, melyek szerint a tábornok őrizetbe vételét követően nem ilyen irányban folyt a „nyomozás”. Másrészt a fentiek alapján egyértelműen létezik egy olyan összefüggésrendszer, amely a tábornok által vezetett Katona Politikai Csoportfőnökség nyomozati, hírszerzési tevékenységével függött össze. Hozzátehetjük, a Rajk-ügy egyik kiinduló pontjának számító svájci ügynöki jelentés is ebből az irányból érkezett, tehát a Pálffy György elleni eljárás valahol a mélyben összefüggött a katonai hírszerzés 1945-49 közötti tevékenységével is. Végeredményben tehát az egész 1949-es ügykomplexum – Rajk- és Pálffy-ügy külön-külön – rendelkezett egy ilyen forrással is. Ráadásul – visszakanyarodva Brankov szereptévesztéses elszólására, mely szerint Jávorszky ügynökükként tartotta számon a tábornokot – a hírszerzést végző jugoszlávok tudhattak olyasmit Pálffy Györgyről, amely valamilyen szempontból akár meg is alapozott ilyen jellegű vádat. Az pedig ismét más kérdés, hogy ezekre az alapokra milyen egyéb politikai szempontok rakódtak rá, értve ezalatt a később megvalósult perek Tito- és Jugoszlávia-ellenes koncepcióit is. Nem kizárólagos okról van tehát szó, hanem a számos ok egyikéről, amely végül a többi okokkal együtt vezetett egy nagyszabású kirakateljáráshoz. A továbbiakban azt fogjuk megvizsgálni, kimutatható-e ilyen összefüggésrendszer a Pálffy-ügy folyamánként

350 ÁBTL 2.1 I/14-b, Jelentés a Rajk László és társai bűnügyéhez kapcsolódó katonai csoport felülvizsgálatáról, 1954. június 10. 66- 72.

megvalósított perekben.

3. A Marschall László és társai elleni per

A Rajk-per lezárulta után – mint arra már számtalanszor utaltunk – a visszamaradt őrizetesekből újabb vádlott-csoportokat alakítottak ki. Erre azért volt szükség, hogy egyrészt utólag is „súlyt adjanak” az eredeti pernek – azaz a további súlyos ítéletek is jelezzék, mennyire szigorúan ítélik meg az alapperben szereplőkkel való bármilyen kapcsolatot, másrészt azért, hogy a tanúkat „eltüntessék” szem elől – értve ezalatt azokat a személyeket, akik tudták, mert átélték, hogyan is épült fel az eljárás, milyen hazugságok révén jutottak el a tárgyalóteremig.

Tarisznyás Györgyi és Klein Antal esete példázzák ezt a technikát, hiszen a Rajk-perben azért volt szükség, hogy tanúsítsák a „paksi találkozót”, amely nem volt egyéb, mint Szücs Ernő elmeszüleménye. Szabadon bocsátásuk ilyen körülmények között persze lehetetlen volt, tehát valamilyen megoldást kellett találni ügyükben. A dolog hosszan húzódott, míg végül Klein Antal esetében 1951. augusztus 15-én, Tarisznyás Györgyi esetében 1952. június 24-én hoztak elmarasztaló ítéletet.³⁵¹

Mindezek mellett azért is nagyon fontosak ezek a szatellitperek, mert – esetünkben – a Pálffy-per és a Pálffy-ügy teoretikus szétválasztásánál láthattuk, hogy bizonyos vádlottakat kifejezetten azzal a tábornok személyével és ügyével összefüggésben vettek őrizetbe. Másik perbe kerülésük oka pedig a Rajk-per koncepciójának már fentebb jelzett megváltoztatása volt. A mellékperben megfogalmazott koncepció tehát korlátozott mértékben bár, de visszautal, visszautalhat a benne szereplők letartóztatásának mélyebb okaira. Ebben az esetben tehát a Pálffy György elleni fellépés okára is utalásokat találhatunk, megértve azt is, miért kellett a tábornokot őrizetbe venni.

3. 1. A megvalósított koncepció

A Marschall-per egy klasszikusan „amalgámozott” eljárás. A Rajk-, és a Pálffy-per tárgyalása után visszamaradt személyek közül, akik a nyomozati szak különböző fázisaiban, az éppen aktuális koncepciók érvényesítése miatt kerültek őrizetbe, hatot válogattak össze. Az ügyben szereplő közül Marschall László és Mátyás László a Rajk-ügy vizsgálatának abban a szakaszában került lefogásra, amikor egy belügyminisztériumi koncepciót követtek a

351 ÁBTL 3.1.9 V-150019/1, A Legfőbb Ügyészség 1956. Bül. 002734. sz. Feljegyzése „A Rajk László és társai ellen, valamint a szocdem ügyben és más ügyekben őrizetbe került személyek elítélése után visszamaradt [kiemelés az eredetiben – Ö. I.] őrizetesek bírósági elítélése adatairól.” 11-14.

nyomozók. Ez a nagy per elmaradt, helyette kialakították a Szebenyi Endre és társai, valamint az itt tárgyalandó Marschall László és társai pereket. Láncz István, Deszkás János, Konkoly Thege Barna pedig Pálffy György elleni ügy vizsgálata során került a Sztálin út 60. fogdáiba. Az ÁVH számára a mellékperek technikája nem csak azért volt ideális, mert megszabadult a módszereket és az alapeljárás jellegét ismerő tanúktól, hanem azért is, mert az újabb koncepciók elfedték az alapkonceptiót. Láthatatlanná vált, hogy ki miért is került börtönbe, milyen logika mentén kezdték a „nyomozást”, hiszen a kialakuló újabb eljárások egyrészt teljesen zavarossá tették a vádlottak közötti összekapcsolódásokat. Mindemellett meg is erősítették az alapeljárás állításait, hiszen újra és újra megismételték az ott „bizonyított” összeesküvéseket, kiagyalt kémhistóriákat. Ráadásul az újabb ítélethozatalok során már alapvető fontosságú tényállásokat egyáltalán nem kellett bizonyítani, csak hivatkozni az „alapeljárásban” született ítéletre is.

Ezt tették ebben az esetben is: az összeesküvés tényét egyáltalán nem bizonyították, csak kimondták, Rajk László és Pálffy György vezetésével létezett egy szervezkedés – hiszen azt a bíróság egyszer már megállapította – a terheltek pedig személyükben kapcsolódtak fent nevezettekhez, tehát az szervezkedéshez is.³⁵²

*

A Marschall-perben hat vádlottat állítottak a Budapesti Katonai Törvényszék elé, amely 1949. november 8-án hozta meg elsőfokú elmarasztaló ítéletét.³⁵³ A perbe fogottak ügyét kizárólag az alapeljárás terheltjeihez fűződő személyes kapcsolatuk kötötte össze. A hat személy ügye – kiinduló pontjukat, és a koncepcióban állított tevékenységüket tekintve – teljesen független egymástól. Mindehhez az is hozzátartozik, hogy az ügy harmadrendű vádlottjaként szereplő Láncz István az első rendbeli vádlott Marschall Lászlót egyáltalán nem ismerte és a másodrendű vádlott Deszkás Jánost is csupán látásból.³⁵⁴

A belügyes koncepcióból érkezett Marschall László és Mátyás László, azaz az első és a hatod rendű vádlottak, valamint Csatári Kálcsics József, ötöd rendű terhelt esetében, bűnös tevékenységük „bizonyításakor” – éppúgy, mint Rajk László esetében – a ’30-as évek Spanyolországához nyúltak vissza az ávosok.³⁵⁵ A három régi párttag esetében az „ellenséges tevékenység”, a „trockista kapcsolatok felvételének” kezdetét onnan datálták, vagyis a „munkásmozgalom régi harcosát” testesítették meg az eljárásban.

352 Iratok 5. A Budapesti Katonai Törvényszék ítélete Marschall László és 5 társa ügyében. 1949. november 8. 369-384.

353 Uo.

354 ÁBTL 2.1 I/73, Láncz István feljegyzése Deszkás Jánosról, 1954. június 3. 73-74.

355 Ebből a szempontból figyelemre méltó, hogy mindannyian önszántukból, felsőbb pártutasítás nélkül indultak a spanyolországi polgárháborúba és ugyanezt állították – hamisan – Rajk Lászlóról is 1949-ben.

Az eljárás a már ismert koreográfia szerint zajlott le, a vádak a szokványos sematizmus szerint azt hangsúlyozták, hogy Marschall László a spanyol polgárháborúban ismerkedett meg Rajk Lászlóval, majd az internálás során Cseresnyés Sándorral, ekkor került kapcsolatba a trockistákkal, többek között Mód Péterrel – „Rajk bizalmasával” – akinek utasítására amerikai és jugoszláv szervekkel került kapcsolatba. A háború utáni tevékenysége „természetesen” ennek jegyében „demokrácia-ellenes” volt, politikai orientációját tekintve pedig „trockista”. A vádak alátámasztására a határőrségnél és a belügyminisztériumban folytatott tevékenységét megfelelő átszínezéssel taglalják. Így a határrendészetnél elszabotálta a nyugati és déli határvédelmet, nevelési alosztály-vezetőként pedig „demokrácia-ellenes” nevelőket jelölt ki. Mindehhez még azt is hozzátették, hogy „kémkapcsolatban” állt Kojcsa Ilonával, az USC magyarországi munkatársával.³⁵⁶

Mátyás László esetében gyakorlatilag ugyanezt a sémát alkalmazzák, pusztán annyit módosítanak rajta, hogy életrajzi adataihoz igazítják az állításokat.³⁵⁷ Így a nevelési alosztály vezető-helyetteseként szabotálta a munkáskáderek előre jutását. Mindezt azzal is kiegészítették, hogy az „összeesküvés rendőrségi vonalán” a szervezetet „dezorganizálta” a pártszervezetek feloszlásában részt vett.

A másik három vádlott – Deszkás János, Lánicz István és Konkoly Thege Barna – 1949 nyarán, Pálffy György személye köré szerveződő koncepció kapcsán került őrizetbe. Ők képviselték a „horthysta katonatiszti” vonalat, amely „átmentette magát” a háború után és „befurakodott” az államapparátusba. Ez az összevegyítés tehát demonstrálta a régi párttagok árulását éppúgy, mint a „régik” emberek megbízhatatlanságát.

A peresített koncepció szerint Mátyás László a belügyminisztériumban került kapcsolatba Rajk László személyén túl a perében szereplő Marschall Lászlóval, Szebenyi Endrével – aki a „civil” belügyi csoport elsőrendű vádlottja volt –, Oszkó Gyulával és Cseresnyés Sándorral – akik szintén a Szebenyi vádlott-társai lettek, valamint Korondy Bélával – akit, mint azt fentebb láttuk, Pálffy György perében ítélték halálra. Ez a perbeli tényállás azért is figyelemre méltó, mert meg sem próbálta a per hat terheltjét valóban összekötni egymással.

A katonák közül Konkoly Thege, valamint Lánicz kapcsolatát Pálffy Györggyel már fentebb ismertettük, az valóban nem volt koncepcionált, éppúgy, mint Deszkás János esetében sem. Deszkás János ugyanis a HM pártszervezési osztály vezetőjeként számos esetben Pálffy kérésre visszavett a pártba egyes személyeket. Deszkás János ügyével kapcsolatban már ez a

356 Iratok 5. A Budapesti Katonai Törvényszék ítélete Marschall László és 5 társa ügyében. 1949. november 8. 369-384. Az utóbbi állítás igaz, hiszen Kojcsa Ilona valóban rengeteg pártfunkcionáriust segélyezett 1945 után, Marschall László pedig egy időben nála lakott. Vö.: ÁBTL 2.1 I/5, Vértés János tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. szeptember 7. 48-51. A párttagok segélyezésére vonatkozóan pedig lásd Varga Endre: i. m. 55-56. 357 ÁBTL 2.1 I/6, Kiértékelő jelentés, 1954. április 14. 3-4.

bírósági ítélet is utal a lakásán talált fegyverekre, amelyeket a „puccsnál leendő felhasználás végett” gyűjtött össze.³⁵⁸

Mindehhez hozzá kell tennünk, hogy sem Mátyás László, sem Marschall László nem volt jelentéktelen figura 1945 után. Princz Gyula meg nem cáfolt vallomása szerint, letartóztatása után maga a miniszter, Farkas Mihály hallgatta ki Mátyást, és verette meg előbb magával Princzcel, majd később Kajli Józseffel.³⁵⁹

3. 2. A Marschall-per két politikai dimenziója

3. 2. 1. A „spanyol vonal”

Azonban a Mátyás László és a Marschall László elleni eljárás mélyén nem csupán kettejük – és a hozzájuk kapcsolt személyek – belügyminisztériumi tevékenysége húzódott meg, hanem egy szélesebb értelemben véve Rajk László köré szerveződő koncepciót is érintett. Az alapeljárásban elítélt Rajk László esetében különös körtekintéssel beemelték a koncepciót szervező elemek közé, hogy „trockista tevékenysége” „spanyolországi éveiben” vette kezdetét.

Ez a kapcsolati pont nem csupán ekkor és nem csupán Magyarországon volt meghatározó. Elegendő itt a szintén spanyolos, és a Rajk-ügy nyomozati részében őrizetbe vett, azonban a Szebenyi-perben elítélt Cseresnyés Sándorra gondolnunk. (De ez a szál fut tovább Ráth Károly, Csébi Lajos, vagy Oszkó Gyula elleni eljárásokban.) Ezen a ponton a Rajk-, Szebenyi- és Marschall-per sajátos módon összekapcsolódott Noel Field tevékenységével is, hiszen utóbbi ott végzett segélyezési tevékenységet, miközben még a szovjet szervekkel kapcsolatban állt. De a későbbi csehszlovákiai koncepciók perekben is fontos szervező elemmé válik a spanyolországi múlt.

Mindez tehát egy sokkal mélyebben fekvő, valószínűleg az egész ügy-komplexum eredetével összefüggő egyik koncepció. A spanyolországi tevékenység szorosan összefügg egy, szintén a koncepciók perek okaként számon tartható politikai üggyel is: a kommunista pártok népfrontos korszakával, és ezzel egy új dimenziót fog kapni a „trockizmus” is. Valószínűleg az lehetett ezekkel az emberekkel az egyik „probléma”, hogy „a spanyolországi nemzetközi brigádok volt harcosai óhatatlanul olyan népfront-kormányzatú országra gondoltak, amilyen a köztársasági Spanyolország volt.”³⁶⁰ Ez pedig akkor, amikor a Szovjetunió iránti feltétlen

358 Iratok 5. A Budapesti Katonai Törvényszék ítélete Marschall László és 5 társa ügyében. 1949. november 8. 369-384.

359 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Princz Gyula tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 30.

360 Komját Irén: Magyarország felszabadulása és a párizsi magyarok, In: *Valóság* 1970/3. 21.

hűség vált az egyetlen zsinórmértékké, nem maradhatott meg. Hozzátehetjük, hogy a nemzetközi baloldallal korábban fenntartott kapcsolatok – pláne, ha ezek a kapcsolatokat ráadásul nem is kommunistákkal, hanem egyéb baloldali szimpatizánsokkal tartotta fel valaki, akkor az a harmadik világháború előestéjén a potenciális árulást hordozta magában, hiszen „átjárást” biztosított az ellenfél táborában élő, ellenőrizhetetlen személyekhez.

Az egyes személyek spanyolországi részvétele körül sok bizonytalanság mutatkozik. Mind az odaérkezésük, mind a távozásuk körülményeit összevetve komoly különbségeket láthatunk. Míg néhányan a szovjetek kifejezett utasítására mennek Spanyolországba, addig jó néhányan saját elhatározásból jutnak oda. Utóbbiak között is nagy különbségek vannak, hiszen a baloldali mozgalmak és pártok szerte Európában szerveztek akciókat a harcolni igyekvők megsegítésére. Ennek megfelelően voltak olyanok, akik a Komintern ellenőrzésével, és voltak olyanok, akik ilyen szűrés nélkül kerültek Hispániába.³⁶¹

Hasonló különbségeket mutat a távozásuk körülményei is. Mint az a Rajk László esetében is történt, a spanyolországi interbrigadistákat a francia hatóságok internálták, majd a világháború alatt a német megszállás és ellenőrzés következtében bonyolult utakon kerülhettek haza. Azonban néhányukat még a világháború kitörése előtt a szovjet konzulátus kiemelte és kijuttatta a Szovjetunióba. Ugyanez történt, csak kisebb mértékben, azokkal az internáltakkal, akiket a francia hatóságok Afrikába szállítottak.³⁶² Cseresnyés Sándor és Mátyás László is Afrikába került, csakhogy őt a szovjetek – kérésük ellenére – nem emelték ki a táborból, míg Mátyás Lászlót igen: 1943. november végén a szovjet konzulátus segítségével Moszkvába jutatták.³⁶³

A szovjet szervek pontosan ismerték az internáltak káderanyagát, nem csupán a saját szerveik által (NKVD) létrehozott anyagot, hanem a Spanyolországban keletkezett dokumentumokat is, amelyeket a polgárháború végén Párizsba menekítettek.³⁶⁴ Az internacionalistákra vonatkozó káderanyagokkal már korábban rendelkeztek Párizsban, ugyanis amikor a kommunista önkéntesek onnan elindultak, részletes káderezésnek vetették alá őket, és megfelelő apparátust építettek ki Spanyolországba juttatásuk segítésére. És milyen véletlen, a Rajk-per vádlottjának, Szőnyi Tibornak a húga, Hoffmann Olga, kezelte ezeket a francia fővárosban.³⁶⁵ Másrészt, az az Artur London (egyébként korábban szintén interbrigadista, csak

361 Jellemző példája a Moszkvából küldötteknek Nógrádi Sándor, aki már 1933-ban odaérkezi; az önkéntes, de ellenőrzöttek csoportjához tartozik Cseresnyés Sándor, míg az ellenőrizetlenek között tarthatjuk számon Orwellt.

362 Az afrikai internálótáborok közül Djelfa és Bosnet nevű helyek azonosíthatóak ebből az anyagból.

363 ÁBTL 2.1 I/6, Vizsgálati terv, 1954. április 19. 5-12.

364 Balázs Eszter: A nemzetközi brigádok magyar önkéntesei az argalési és a saint-cyprieni francia internálótáborban (1939 február-május), *Múltunk* 1999/2. 147.

365 Román József: *Távolodóban*, Budapest, Magvető, 210.

őt szintén nem internálják!) veszi fel – pártmegbízatásból – a kapcsolatot az internáltakkal, aki később majd a Šlansky-per kiindulópontja lesz Prágában.³⁶⁶ Másik szereplőnk, Noel Field is a francia határon folytat jószolgálati tevékenységet a polgárháború végeztével.

Mindez átvezet minket az egész 1949-53 közötti perkomplexum – és ebben az esetben nem csak a magyarországi perekről van szó – egy másik rendező elvéhez. A táboron belül tartott koncepciók eljárások szorosan összefüggtek a spanyol polgárháború idején kialakult nemzetközi helyzettel. A baloldal – nem csak a kommunisták – számára a spanyol polgárháború az első nagy antifasiszta küzdelemként jelent meg. Így nem csupán a Szovjetunióból küldött, vagy szovjet utasításra indultak harcosok Madrid mellé, hanem az európai országokból számos „szimpatizáns” indult el – akár magánúton, így megkerülve az előzetes káderezést –, hogy internacionalista segítséget nyújtson a spanyol népfrent-kormánynak.

A segítségnyújtás a szovjetek számára sok szempontból nagyon hasznosnak tűnt, hiszen annak örve alatt politikai és egyéb célokat valósíthattak meg. A nem politikai jellegű akciók egyike a spanyol aranykészlet „szovjetizálása” volt, bár az bizonyos, hogy ez nem előre tervezett akció, csupán a politikai helyzet adta lehetőség kihasználása volt.

A politikai jellegű célok között – melyek szintén nem előre tervezettek voltak, pusztán kihasználták a kínálkozó alkalmat – szerepelt, hogy a spanyol anarchizmussal és ezzel valójában az egész európai mozgalommal leszámoljanak, és ezzel párhuzamosan a Komintern politikáját nem követő Spanyol Kommunista Pártot betörjék. Utóbbi törekvésük azonban nem ment minden erőszak alkalmazása nélkül.

Pontosan ez a két momentum okozott problémát 1945 után. Egyrészt a spanyol veteránok ismerték az ott alkalmazott eszközöket,³⁶⁷ másrészt olyan kapcsolatrendszerrel rendelkeztek egy valóban nemzetközi összefüggésrendszerben, amely lehetővé tett számukra, hogy egész Európában mozoghassanak.

Ebben az összefüggésben válik fontossá – és értelmezhetővé – hogy az alapeljárás során miért ragaszkodnak ahhoz a formulához, hogy Rajk László a magyar titkosrendőrség utasítására utazott Spanyolországba, majd ugyanígy a felülvizsgálat során bizonyítani kellett, hogy a párt engedélyével távozott Csehszlovákiából.³⁶⁸

3. 2. 2. *A kémkedés*

366 Balázs Eszter: i. m. 147.

367 Román József írja le, hogy nem csak Spanyolországban, de még Párizsban is elterjedtek riasztó hírek arról, hogy szinte több interbrigadista esik az NKVD áldozatául, mint ahányat Franco seregei megölnek, de hozzáteszi, hogy ezeket a híreket az ellenséges propaganda számlájára írták.

368 ÁBTL 2.1 I/1-c, Sebes Imréné tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. szeptember 2., 244-248.

Mint az szokásos, az ügyben a felülvizsgálat során számos összefoglaló és kiértékelő típusú jelentés keletkezett, amelyekből egyértelműen kirajzolódik az a tendencia, hogy a felülvizsgálat *kizárólag* az alapeljárás során megfogalmazott vádak felülírását, szétzúzását tekintette céljának. Ennek következtében ezek a dokumentumok csak hézagos információkat tartalmaznak az ügyek valódi mozgatórugói kapcsán.

Mint azt a Rajk-per kezdete kapcsán már említettük Révész Gézát 1948 őszén azért hívták vissza varsói követi posztjáról, hogy a Katonapolitikai Osztály vezetőjévé nevezzék ki. Kinevezése kapcsán leszögezték, hogy feladata kettős: egyrészt meg kell tisztítani a hadsereget a kémektől, másrészt ki kell építenie a „támadólagos elhárítást”.³⁶⁹ Mindezek után a Fieldről szóló jelentések kapcsán elinduló vizsgálatnak csak az egyik része kap nagyobb nyilvánosságot; az, amelyik végül a Rajk-perbe torkollik. Azonban a másik oldalon ott áll a Pálffy György elleni eljárás, amely mint láttuk a koncepció egyik – propagandisztikus – szintjén valóban Tito-ellenes akcióvá vált, azonban ha a később elkülönített perek terheltjeit összegereblyézzük, és a vádlottakat újracsoportosítjuk, kiderül, hogy határozottan a korábbi titkosszolgálati operatív hálózat ellen is felhasználták. Ennek egyik vonulatát már Láncz István és Konkoly Thege Barna ügyeinek tárgyalásakor láthattuk. Másik részét Marschall László személye képviseli.

Az egész ügy felderítése során letartóztatásba kerül Pálffy György, aki 1945 és 1947 között már szervezett egy támadólagos elhárítást.³⁷⁰ Hozzá kapcsolódtak – mint láttuk – olyan személyek, mint Konkoly Thege Barna és Láncz István, akik valójában ellenőrizhetetlen kapcsolatban álltak bizonyos operatív kombinációkkal – gondolunk itt Láncz István esetében arra, hogy személyén keresztül nem tagadott kapcsolat felvételi kísérlet történet egy vélelmezett angol ügynökkel, illetve Konkoly Thege Barna esetében arra, hogy ő az MHBK-ÁVH közötti akcióba került bele, a már ismertetett módon.

Marschall László 1945-ben már biztosan a Katona Politikai Csoportfőnökség ügynökeként tevékenykedett. Nem csupán ő maga jelentett Vörös Jánosról, hanem újabb ügynököt is beszervezett a honvédelmi miniszter mellé egy Érdi Sándor nevű textilkereskedő személyében.³⁷¹ A katpol nyomozói már korábban is érdeklődtek a honvédelmi miniszter személye iránt, elsősorban az 1944. október 15-i kiugrási kísérlet kudarcában játszott szerepét

369 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4; Révész Géza tanúvallomási jegyzőkönyve; 1956. december 27., 13-17.

370 Hozzátehetjük ehhez, hogy ha ezt a tényt vizsgáljuk, akkor Révész kinevezésének fentebb említett célja voltaképpen érthetetlen lenne, mert *létezett* hírszerzés. Ha ennek ellenére a varsói követet ennek létrehozásáért hívták haza – vagy küldték vissza – akkor az azt jelenti, hogy ez a hírszerző apparátus nem volt megfelelő a szovjetek számára.

371 ÁBTL V-32000/22, Feljegyzés, 1945. augusztus 30. 177-178. Ez a szöveg egyértelműen leszögezi, hogy Marschall László szervezte be Érdit, ugyanakkor Szász Béla szerint Pálffy György tette ezt. Vö. Szász 1989, 151.

akarták körüljárni.³⁷² Az 1945-ös év végére azonban már a háború alatt a Hadianyagforgalmi Intézet útján nyugatra került állami pénzek sorsa foglalkoztatta őket. Hogy ehhez a kérdéshez a Vörös János személye elleni vizsgálatokon, vagy esetleg más úton jutottak el, az itt lényegtelen, az azonban már korántsem véletlen, hogy ehhez Vörös János szoros ellenőrzésére volt szükség. Vörös ugyanis, mint honvédelmi miniszter az pénzek sorsának követéséhez elengedhetetlen iratok és információk birtokában volt. Ezeket az információkat, és a pénzt is meg akarták szerezni, hogy milyen céllal, azt pontosan nem tudjuk. Annyit sikerült is elérni a miniszternél, hogy Érdit és Marschallt bízta meg azzal, hogy Svájcba utazzanak és ott a miniszteri rendelkezéseket közvetítsék Rakolczai Lászlónak és Bakách-Bessenyei Györgynek.³⁷³

Miközben a nyugati pénzek utáni kutakodás folyt, Érdit azzal is megbízta a miniszter – és az ügynök ezt jelentette megbízóinak is – hogy „teremtsen az angolszászokkal kapcsolatot”.³⁷⁴ Tekintettel arra, hogy a kiugrási kísérlet előkészítésében, valamint a nyugati hatalmakkal történő háború alatti kapcsolat-építésben milyen jelentős szerepet játszott a két Svájcban maradt diplomata, az elképzelés egyáltalán nem volt kivitelezhetetlen. Ráadásul Vörös és Rakolczai kapcsolata a miniszterrel 1944-ből datálható, amikor vezérkari főnökeként neki tartozott jelentéstétellel. Ismerték egymást és Vörös tudott a svájci kapcsolatokról. Mindehhez az is hozzátartozik, hogy Érdi segítségével megpróbálták a minisztert Soós Gézával is összekapcsolni. Nagyon fontos ez, hiszen Rakolczai László mellett Soóst tekintik a Magyar Közösség egyik fő külföldi megbízottjának.³⁷⁵ Miután Vörös János 1945 végén megvált tárcájától elvesztette fontosságát, azonban a fenti kapcsolatrendszeréről tudott a Katpol és a mi még fontosabb tudott Marschall László is.

Vörös Jánost végül 1949. március 25-én vette őrizetbe a Katona Politikai Csoportfőnökség³⁷⁶ Ez a nyomozás immár nem érintette sem a pénzügyeket, sem a háború alatti eseményeket, kizárólag egy, az amerikai követséggel fennálló kapcsolat „feltárására” koncentrált, a korszakban alkalmazott technikával egyre inkább élesítve a jegyzőkönyvek megfogalmazásait.³⁷⁷ A felvett tényállás megállapította, hogy Vörös az amerikai követségen dolgozó Peter Kopcsakkal kapcsolatban állt és neki kémadatokat adott át.³⁷⁸ Vörös János ügye ezzel együtt nem zárult le, közel egy éves fogság következett, majd 1950. június 22-én

372 ÁBTL V-32000/24, Összefoglaló Vörös János vezérezredes ügyében, 1946. április 16. 279-280.

373 ÁBTL V-32000/23, Feljegyzés, 1945. október 6. 39.

374 ÁBTL V-32000/22, Feljegyzés, 1945. szeptember 5. 199.

375 ÁBTL V-2000/34, Jelentés a Magyar Közösség külügyi vonaláról, 1947. március 3. 26-28.

376 ÁBTL V-32000/26, Jelentés Vörös János őrizetbe vételéről, 1949. március 25. 76.

377 ÁBTL V-32000/26, Vörös János tanúvallomási jegyzőkönyve, 1949. március 29, 90-98, majd uo. 1949. április 7. 120-128., végül uo. 1949. április 11. 132-139.

378 ÁBTL V-32000/27, Összefoglaló jelentés, 1949. május 5. 21-29.

mondta ki életfogytiglan tartó fegyházbüntetéséről szóló ítéletét a katonai törvényszék.³⁷⁹

A volt honvédelmi miniszter elleni eljárás Marschall ügyének megítélése szempontjából két dolog miatt is fontos. Egyrészt bizonyítja, hogy amikor Marschall László még a Katpol ügynökeként is tevékenykedett, olyan nyugati kapcsolatokra tett, vagy tehetett szert, amelyeket nem lehetett ellenőrizni, ezért a fokozott háborús veszéllyel terhes helyzetben ezek veszélyessé váltak. Másrészt ismert különféle korábbi titkosszolgálati kombinációkat, amelyek szintén ismeretlen kapcsolódási pontokkal rendelkezettek. Mindezt még veszélyesebbé tette, hogy Marschall kapcsolatba került olyan 1945 előtti prominens személyiségekkel, mint Bakách-Besseney, vagy Rakolczai László – akiknek már a háború alatt megvoltak az összeköttetések angol és amerikai hírszerzők és politikai körök felé. Mindez nem jelenti azt, hogy a Marschall elleni kémkedési vádakból akár egy szó is igaz lenne, azonban potenciálisan rendelkezett kapcsolatokkal, amelyeket bármikor élesíthetett volna anélkül, hogy azt bárki ellenőrizni tudta volna.

Mindehhez kapcsolódik még két ügy – a szűkebben vett Rajk-Pálffy-ügy peremén –, amely már szovjet ügynököket is érint: Gát Zoltán és Mátyás László esete. Mindketten a szovjet katonai hírszerzésnek dolgoztak, miközben idehaza a Katpol. alkalmazásában álltak. Ez a kettős kötődés sem mentette meg a letartóztatástól őket.

Gát Zoltánban a szovjetek olyannyira megbíztak, hogy előbb tábornoki előléptetését javasolták, de a magyar szervek ehelyett 1949. december 28-án őrizetbe vették, majd – miután valódi vádat emelni nem tudtak ellene – 1950. október 1-jén internálták.³⁸⁰ Révész Géza emlékezete szerint Gát Zoltán letartóztatása után egy komoly vitára került sor közte és az Operaházi beszélgetésen jelen lévő két Farkas – apa és fia – valamint Kádár János és még két szovjet tanácsadó között. Azt is hozzátette ehhez, hogy Gát ügye sokáig húzódott, amikor lépre csalva dr. Tomeket – Gát postását és kiértékelőjét – is őrizetbe vették. Egyrészt, miért nem 1948 októberében – kinevezése³⁸¹ után azonnal – kezdett hozzá kutakodásához? Ezután nézett bele beosztottja anyagába, és emelte ki azokat az anyagokat, amelyeket márciusban mutatott meg a honvédelmi miniszternek!

Fentiek alapján Gát Zoltán sorsa egyáltalán nem volt egyértelmű kérdés. Gát – aki tudott egy

379 ÁBTL V-32000/27, Budapesti Katonai Törvényszék. Kb. I. 036/1950. -14. sz. 132-138. Fontos megjegyeznünk, hogy a Vörös János elleni eljárás szerint Marényi Ernő, a B-listázott vezérkari őrnagy teremt összeköttetést Kopcsak és volt miniszter között. Marényi szoros baráti kapcsolatot tartott fenn Czebe Jenővel és a miniszter fiával, Vörös Tiborral. Mindkét kapcsolatról tudott a Katpol. ÁBTL 4.1 A-2126/140. Jelentés, 1947. június 19. 34. Marényi a Vörös János elleni perből végül kiharadt, de internálták 1950. február 9-én, ahonnan 1953-ban szabadult. Uo. Marényi Ernő volt vk. őrgy. és társai az USA hírszerzés ügynökének hűtlenségi ügye, szám nélkül.

380 Zinner 2001. 273.

381 Révész kinevezésére 1948. október 16-án került sor.

svájci kombinációról, még az is lehet, hogy a Ferenczi-féle anyag eredetéről is – útban volt. Az más kérdés, hogy 1949 nyarán a Ferenczi-anyagra alapozott ügy már egészen más irányt vett.

Mátyás László előtörténete ugyancsak a szovjet titkosszolgálatokhoz nyúlik vissza. Ténylegesen 1948. január 1-ig a szovjet hadsereg tisztjeként teljesített szolgálatot, 1944-45-ben a 2. Ukrán Hadsereg politikai osztályának 7. osztályánál dolgozott, így kerül vissza Magyarországra.³⁸² Mindehhez képest 1947 után már a „szovjet elhárító szervek közlése” alapján angol-amerikai „kémgyanúsként” tartották nyilván.³⁸³ Mindez alapozódhat ugyanúgy az afrikai internálásban, mint Cseresnyés Sándornál, akkor azonban az nem világos, miért hozzák ki Djelfából Mátyást, hiszen éppúgy ott maradhatott volna, mint Cseresnyés. Ráadásul azt is érdemes hozzátenni, hogy – éppúgy mint Rajkék esetén a németországi munkára történő jelentkezés – az Afrikában internáltak is az FKP engedélye és határozata alapján jelentkeztek az angolok által szervezett munkásszázadokba. A párt – vagy pontosabban a szovjetek – tehát még itt is szelektáltak, volt akit kimentettek az internálásból, volt akit nem.

Mátyás 1928-ban kerül ki Antwerpenbe, ahol gyémántcsiszoló munkás lesz, 1930-tól a belga Kommunista Párt tagja, majd, a Vörös Segély megbízottja 1935-ig, amikor a „párt utasítására” átlép a szakszervezetbe, ahol pártsejtek létrehozásán dolgozik.³⁸⁴

*

Egy harmadik „fél”-koncepció is csatlakozik Marschall László személyéhez. Mint fentebb már említettük letartóztatása szorosan összefüggött Cseresnyés Sándor ügyével. A „belügyi koncepció” részét képezte, hogy Szebenyi Endre egy saját bizalmi hálózatot tartott fenn, részben a belügyminisztériumon belüli „reakciósok” megfigyelésére. Ennek tagja volt Sally Judit is, akit a belügyminisztérium apparátusán belül kellett a régi rendőrtisztek munkájának ellenőrzése.³⁸⁵ A hölgy eközben Marschall László titkárnőjeként teljesített szolgálatot. Ugyanakkor arra vonatkozó jegyzőkönyvet is felvettek, amely Szebenyi és Marschall közötti bizalmasabb kapcsolatra is utalt.³⁸⁶ Esetünkben ez azért számít „fél”-koncepciónak, mert a katonai perhez valójában nem volt köze, teljes egészében a Szebenyi Endre és társai per háttérében meghúzódó koncepció feltáratlan részéről van szó. Ugyanakkor a Marschall-per egésze szempontjából fontos volt jeleznünk létezését, hiszen ennek az eljárásnak a teljes

382 ÁBTL 2.1 I/6, Vizsgálati terv, 1954. április 19. 5-12.

383 ÁBTL O-9244, Magyarországon tevékenykedő I. S. ügynökök c. dosszié. 118-120. Az irat dátum nélküli, azonban tartalma alapján nem készülhetett 1947 január előtt.

384 ÁBTL 1.1. I/6, Mátyás László sajátkezű önéletrajza, 1953. december 14. 14-16.

385 ÁBTL 1.1. I/5-a, Sally Judit tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. július 21. 73-79.

386 ÁBTL 1.1. I/5-a, Dr. Szilágyi József tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. augusztus 4. 101-104. Szilágyi 1948-ban az MKP majd MDP Pártközpontjában működő Karhatalmi Osztály vezetője, aki mind Szebenyi Endrével, mind Marschall Lászlóval hivatali kapcsolatban volt.

megértéséhez ez nélkülözhetetlen. A koncepció másik fele tehát egy másik perbe került, magával vonva még jónéhány más egyéni ügyet is.

3. 3. A Deszkás-Tardi-per

Az egész Rajk-Pálffy-ügy komplexum egyik legrejtélyesebb része a Deszkás János ellen folytatott második eljárás. Deszkást, aki valóban jó viszonyban volt Pálffy Györggyel 15 év szabadságvesztésre ítélték a Marschall-perben.

A Marschall-per koncepciójában Deszkás János nem kapott jelentős szerepet. A hivatásos katonatiszt pályája rendkívül hasonló a korszak pereiben elítélt katonatisztekéhez, hiszen a '30-as évek végén lemondott tiszti rangjáról és tisztviselőként helyezkedett el, majd a háború alatti fokozatosan balra tolódva, de unokaöccse hatására is, 1941-ben lett a szociáldemokrata párt tagja.³⁸⁷ A háború alatt a szociáldemokratákon keresztül kapcsolatba került az illegális kommunista párttal is, a háború végeztével így azután az MKP közigazgatási osztályán dolgozott, majd a Honvédelmi Minisztériumba helyezték át, ahol a pártszervezési osztályon dolgozott. Személyére – a későbbi felülvizsgálat adatai szerint – Pálffy György tett terhelő vallomást. De hangsúlyoznunk kell, hogy Deszkás János nem volt ismeretlen a hazai kommunista mozgalomban, a háború alatt Orbán Lászlóval és Szalai Andrással – Szönyi helyettesével és a Rajk-per egyik fontos terheltjével – dolgozott együtt.³⁸⁸

Deszkás János valójában azért került Pálffy György ügye kapcsán bíróság elé, mert a tábornok vele intéztette el pártfogoltjai pártügyeit. Többek között olyan eseteket, amikor valakit politikailag meg akart védeni – amihez szükséges volt, hogy az illető a MKP tagja legyen –, formálisan Deszkás intézett el. Az ítélet hosszasan sorolja, hogyan és miként rombolta a honvédségen belüli pártszervezeteket, „fasiszta beállítottságú tiszteket” helyezett el és „tétlenségre kárhóztatta a munkáskadereket”.³⁸⁹ Mindez egy „önleleplező” érvelés: világossá teszi, miért is került sor Deszkás lefogására, de az is egyértelmű, hogy ez nem kerülhetett bele a megvalósult Pálffy-per Tito- és jugoszláv-ellenes irányába.

Deszkás János tehát alkalmasint a pártvonal és a katonai vonal összekapcsolódását testesítette meg a Pálffy-ügy eredeti koncepciójában és ezt vitték át a Marschall-perbe. A Pálffy György elleni alapeljárás koncepcióváltása miatt őrre ott már nem volt szükség, sem a jugoszláv-

387 ÁBTL 1.1. I/75. Tárgyalási jegyzőkönyv Deszkás János és Tardi István bűnügyében. 1954. szeptember 17. 161-173. Orosz Dezső és Sasvári György tanúk vallomásai.

388 ÁBTL 1.1. I/75. A Legfelsőbb Ügyészség perújítási indítványa Deszkás János és Tardi István ügyében, 1954. augusztus 26. 134-142.

389 Iratok 5. A Budapesti Katonai Törvényszék ítélete Marschall László és 5 társa ügyében, 1949. november 8. 369-384. De ugyanezt az indoklást majd a második perben is megismétli a bíróság. Iratok 5. A Budapesti Katonai Törvényszék ítélete Deszkás János és Tardi István ügyében. 1949. december 22. 393-401.

vonalon folytatott kémkedés, sem a határőrség köré szerveződő szabotázások „bizonyítására” nem volt alkalmas, tehát személyét a Marschall-perbe helyezték át. A perben 15 éves fegyházbüntetésre ítélték, azonban valakinek valahol ez kevésnek tűnt, ezért elrendelték a perújrafelvételt. Ehhez azonban újabb bizonyítékokra, vagy újabb tényállás felvételére volt szükség, legalább egy új tanú, vagy tettestárs kellett.

*

Miközben a Pálffy-ügy mellékszereplői ügyeinek felszámolása folyt, 1949. október 27-én az ÁVH őrizetbe vette Tardi István rendőr ezredest. Tardi István letartóztatása – úgy tűnik – nem volt összefüggésben az 1949-ben folyó nyomozásokkal.³⁹⁰ A Deszkás Jánost elítélő jogerős bírói döntés november 8-án született meg, tehát Tardi letartóztatása biztosan nem a Deszkás ellen imásodik per megindításának céljából történt.

Tardi István letartóztatásának oka, hogy szabotázással vádolták. Történt ugyanis, hogy 1949 őszen a belügyminisztérium általános lakcím-bejelentési kötelezettséget írt elő, oly módon, hogy mindenkinek a rendőrkapitányságon kellett megjelenni és bejelentkezni. A miniszteri rendeletet kihirdető plakáton ehhez képest nem a rendőrkapitányság, hanem a kerületi előjáróság szerepelt eljáró szervként. Mivel Tardi valóban részt vett a plakát elkészítésében, és úgy tűnik nem tudta időben kihúzni magát, ezért őt vették őrizetbe. A meglehetősen bornírt „szabotázs” mellé még néhány hivatali visszaélés-féltet tettek – például, hogy „az ellenőrzése alá tartozó »Sanghaj-bár«-ból rendszeresen hordatott fel lakására ellenszolgáltatás nélkül ételeket” – amelyeket azonban a terhelt beismerő vallomása túl semmilyen bizonyíték nem támasztott alá. Ezt a vádat később ejtették, viszont „ha már egyszer itt vagyok, valamit csinálni kell velem” – láttatta utólag Tardi saját helyzetét.³⁹¹ Hozzátehetjük, hogy bár módosították a vádat, és az 1946. évi VII. tc. hatálya alá tartozó demokratikus államrend és köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben találta őt bűnösnek a bíróság, a módosítás során a szabotázst elhagyták, azonban a hivatali visszaélés *tényállását* – tehát a köztörvényes ügyet –, mégis megemlítették az ítélet indoklásában, miközben ezért a cselekményért nem marasztalták el. A helyzet tehát az, hogy a bíróság Tardi esetében rögzít egy olyan üldözendő tényállást 1949-ben, amely miatt nem hoz ítéletet, és ezzel valójában újabb törvénysértést követett el.

A fentebb bemutatott ügyment néhány elemét pontosíthatjuk Toldi Ferenc vallomásával. Ebből kiderül, hogy őrizetbe vétele után „kb. két héttel” a Tardi-ügy már készen állt arra,

³⁹⁰ Ez a kijelentés csak a kutatás jelen állása szerinti állapotban tehető, bármikor felszínre kerülhetnek olyan dokumentumok, amelyek bizonyítják, hogy Tardi István letartóztatásának itt tárgyalt indoka csak annak leplezett valami más.

³⁹¹ ÁBTL 1.1. I/75. Tárgyalási jegyzőkönyv Deszkás János és Tardi István bűnügyében. 1954. szeptember 17. 161- 173. Tardi István vallomása.

hogy átkerüljön a bíróságra. Ez, az október 27-i őrizetbe vétel alapján november 11-12 körüli, esetleg kevéssel utáni időpontra eshetett. Ekkor Décsi Gyula utasította a vizsgálót, hogy egyrészt várjon; majd később, hogy hallgassa ki Deszkással való kapcsolatáról. Ezután Pál Ákos már egy teljes koncepciót ismertet vele, amelynek lényege, hogy Deszkás a Rajk-Pálffy-összeesküvést támogatta és ezért fegyvereket gyűjtött lakásán. Sőt a per célját is elmondta a kihallgatónak: amely Deszkás halálos ítélete lesz. Tardinak el is mondja Toldi, hogy milyen céllal kell vallomást tennie Deszkás ellen, amely ellen a terhelt tiltakozott.³⁹² A koncepció érvényesítése során Tardival szemben „fizikai kényszer” alkalmazott Pál Ákos és Moravec László.

Az eredeti ügy látszólag valóban ilyen egyszerű, azonban a rendőrtiszt mélyen elhallgat néhány nagyon fontos részletet. Tardi István korábban a különböző hivatali engedélyeket kiadó rendőrségi részlegen dolgozott. Az általa vezetett osztályhoz tartoztak a vendéglői, vállalkozói működési engedélyek, de a gépkocsik forgalmi engedélyének kiállítása, a fegyvertartási- és viselési engedélyek kiadása is. Tevékenységét természetesen a különféle nyomozószervek – köztük a Katona Politikai Csoportfőnökség – és a rendőrség is élénk figyelemmel kísérte. A katonai hírszerzés állományából bizalmas kapcsolatot épített ki Berkesi Andrással.

Tardi István tehát hivatali működése révén segítséget nyújthatott különféle ügyekben így amikor a Katona Politikai Csoportfőnökség bizalmasan nyomozni kezdett a Köztársasági Magyar Automobil Club és annak vezetője, Landauer Eduárd ellen, őt is felhasználták. Landauert a Katona Politikai Csoportfőnökség azzal vádolta, hogy az angol, vagy az amerikai követség számára valamilyen kémtevékenységet folytat és ennek minőségét próbálták felderíteni. Így amikor az autóklub főtitkára 1948-ban titkárként keresett, Berkesi András javaslatára Tardi István beajánlotta Mátay Florance-ot a főtitkár mellé. Ezzel – bármilyen is volt korábbi kapcsolata Berkesivel – Tardi a katonai elhárítás ügynökévé vált.³⁹³ Az nem tisztázható teljes mértékben, hogy Berkesi jelentkezett Tardinál, hogy helyeztesse az autóklubhoz Mátay Florance-ot – mert ismerte a rendőrtiszt kapcsolatait, vagy Tardi tudta meg a beépülési lehetőséget és – tudva, hogy Landauer célszemély – jelentkezett Berkesinél, azonban a tény egyértelmű: a rendőrtiszt immáron ügynök lett, és információkat szerzett egy kémkedési ügy nyomozásáról.

Az ügyben szereplő Mátay Florance 1946-tól állt bizalmi kapcsolatban az elhárító szervekkel,

392 ÁBTL 1.1. I/75. Tárgyalási jegyzőkönyv Deszkás János és Tardi István bűnügyében. 1954. szeptember 17. 161- 173. Toldi István vallomása.

393 ÁBTL 2.1 VII/26-b, Jelentés. 25.

tartótisztje kezdetben Vértes Imre ezredes volt,³⁹⁴ akitől előbb Berkesi András, később Kardos György „vette át”. A tisztviselő 1946-47 során belekeveredett egy, az angol követség felé irányuló kémkedési ügybe, amelynek szála Szentgyörgyi Albertig – a világháború alatti aktív ellenállás egyik kulcsfigurájáig – nyúltak, és ezzel „megfogták”, majd beszervezték.³⁹⁵ Több jel arra mutat, hogy Mátay más kapcsolatokkal is rendelkezett, az időközben külföldre távozott diplomaták felé, ezért lehet, hogy ezeket akarták feltárni a nyomozók. Közvetítőn keresztül Velics Lászlóval tartott valamilyen kapcsolatot, de sejtették, hogy Gellért Andorhoz – aki ekkor Párizsban tartózkodott – is el tudott juttatni információkat.³⁹⁶

A katonai kémelhárító szervek – igaz immár megváltozott szervezeti keretek között – 1950 februárjáig nyomozott az általa angolszász kémként számon tartott Landauer után.³⁹⁷ Mátay Florance őrizetbe vételére pedig 1950. szeptember 30-án került sor³⁹⁸, majd október 3-án letartóztatták tartótisztjét, Kardos Györgyöt is.³⁹⁹ Mátayt és Kardost egy perben állították bíróság elé, jogerős ítéletük 1951. március 21-én született meg kémkedésért, illetve titoksértésért.

Tardi jól ismerte Berkesit és rajta keresztül Mátayt is. Egyértelműen tudott a Landauer melletti ügynöki tevékenységről, és feltehetően azzal is tisztában volt, mivel gyanúsítják az Köztársasági Magyar Automobil Club vezetőjét.

De Tardi István nem csak a katonai hírszerzéssel, de az ÁVH-val, vagy a rendőrséggel is jó kapcsolatokat ápolt. Már 1947-48-ban titkos megbízottként dolgozott valamelyik szerv részére. Hogy pontosan kinek végzett titkos megbízatással felderítői tevékenységet az az iratokból nem világos, hiszen mindenütt csak a „felső pártszervekre”, valamint „előjárói utasítására” hivatkozik, azonban nem derül ki, hogy ezalatt rendőrségi, vagy államvédelmi személyeket ért. Az viszont biztos, mert Horváth Sándor tanúként megerősíti, hogy 1948-tól a Magyarországi Szabadjóműves Nagypáholy tagjaként már az ÁVH részére végzett bizalmi munkát, konkrétan a Horváth vezette alosztály hálózatát erősítve.⁴⁰⁰

394 ÁBTL 2.1 VII/26-a, Jelentés, 1948. május 29. lapszám nélkül. Az anyag eredetileg a 10-50385/50. sz. dosszié volt, azonban a felülvizsgálat során az anyagokat összevonták és átszerkesztették.

395 ÁBTL 2.1 VII/26-b, Feljegyzés, é. n., szerző nélkül, 23-26. A szöveg minden bizonnyal Berkesi Andrástól származik, és 1951 őszén keletkezett.

396 ÁBTL 2.1 VII/26-b, Összefoglaló jelentés a Kardos-Mátay ügyben. 1950. december 23. 140-147. A jelentés hivatkozik Tóth Miklós 1950. október 7-i vallomásra.

397 ÁBTL 2.1 VII/26-b, Jelentés, 1950. szeptember 30. 19.

398 ÁBTL 2.1 VII/26, Jelentés, 1955. január 14. 3-4.

399 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Kardos György tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. szeptember 21. 88-89

400 Uo. Tardi és Horváth Sándor vallomása. A két szöveg annyiban tér el egymástól, hogy míg Tardi már 1947-es belépését is felsőbb utasítással magyarázta, addig Horváth csak 1948-tól datálja bizalmi együttműködésüket. Magyarán határozottan úgy tűnik, hogy valaki másnak az utasítását követte Tardi 1947-ben, mint 1948-ban. Ebből viszont az is következik, hogy a rendőrség saját bizalmi hálózatot épített ki. Ennek az információnak a birtokában viszont egészen más megvilágításba kerül Péter Gábornak Rajk Lászlóval szemben még a felülvizsgálatok során is állandóan hangoztatott vádja az ÁVH bizalmi hálózatának névsora kapcsán. Ez utóbbit

Tardi és a „politikai osztály” mélyebb kapcsolatát jelzi az a történet is, amelyet a felülvizsgálat során jegyzőkönyveztek. Tardi menyasszonyát a háború alatt üldözettek bűjtatásáért feljelentik, és a nyilasok őrizetbe veszik, majd a háború után már azért tartóztatták le, mert ismét feljelentették, ezúttal már azt állítva, ő adta fel a korábban általa elrejtett személyeket. Tardi így folytatja: „a politikai osztályról átkérettem ügyének iratait, megállapítottam, hogy valóban ártatlan, s csak ezután költöztem össze vele”.⁴⁰¹ A terhelt valószínűleg éberségét akarta bizonyítani, azonban számunkra azért fontos, mert a nyomozati anyag ilyen ellenőrzése nyilván csak azoknak adatott meg, akik megfelelő személyeket ismertek a „politikai osztályról”, és azokkal bizalmas viszonyban is álltak.

Az a tény, hogy a működési engedélyeket kiállító hivatal vezetőjét a különféle rendőri szervek ellenőrzik, esetleg munkájukba is bevonják, nem meglepő. A szabadkőművesek figyelése, és Mátyás Florance beajánlása Landauer mellé azonban már túlmegy ezen a határon. Éppúgy, ahogy Marschall, vagy Mátyás, vagy még korábban Lánicz István és Konkoly Thege Barna tudott olyan manőverekről, amelyeket a Katona Politikai Csoportfőnökség nyomozói hajtottak végre.

*

Ekkor sodorták össze Deszkás János perújrafelvételét és Tardi István ügyét. Ők ketten találkoztak már korábban is, az engedélyügyi osztályt vezető Tardi „1948 folyamán” teljesen hivatalos körülmények között 9-10 db. fegyvert adott át, mivel azokat a „Párt”, azaz annak katonai osztálya kérte tőle, egyes funkcionáriusok számára. „Deszkás kérése nem volt egyedülálló eset, mert ilyen más vezető állásban lévők vonatkozásában is gyakran megtörtént, adtunk át fegyvereket pártfunkcionáriusok részére és nagyobb tömegben az államvédelmi hatóság részére is. Deszkás kérését én jelentettem Münnich Ferenc akkori főkapitánynak, aki a kérés teljesítését engedélyezte...”⁴⁰² Itt volt tehát az a tényanyag, amelyet megfelelő élesítéssel át lehetett vinni Deszkás János elleni vádra.

Ezt tetézte, hogy a Tardi esetében felvett „angolszász-vonalat”, ha csak csírájában is, de Deszkás esetében is „adatolni” tudta az államvédelem, amely rendelkezett olyan jegyzőkönyvvel, amely szerint a HM pártszervezetének vezetője 1940-41 folyamán

ugyani a belügyminiszter elkérte, és „több napig magánál tartotta”. Vajon miért? Ha az eredeti kontextusban tárgyaljuk a Rajk-pert, ennek a megjegyzésnek nincs túl sok értelme, csupán a két személy közötti torzsalkodás egyik újabb bizonyítéka. Ezzel az információval együtt már sokkal érdekesebb a helyzet, hiszen Rajk ettől kezdve tudott Péter bizalmi hálózatáról, míg fordítva nem; azaz az ÁVH nem tudott a rendőrségi hálózatról. Az összképhez az is hozzátartozik, hogy a Horváth-féle alosztály még a hatóságon belül is hírkedt volt provokációról.

401 Iratok 5. Tárgyalási jegyzőkönyv a Katonai Felsőbíróóság Deszkás János és Tardi István ügyében tartott perújítási tárgyalásáról, 1954. szeptember 17. 411-425.

402 ÁBTL 2.1 I/75. Tárgyalási jegyzőkönyv Deszkás János és Tardi István bűnügyében. 1954. szeptember 17. 161- 173. Tardi István vallomása.

valamilyen kapcsolatban állt Pálóczy-Horváth Györggyel.⁴⁰³ Mindez persze ellenőrizetlen adatként áll, azonban egy gyanúsításra elegendőnek bizonyult, és mivel Tardi személyével összefüggésben egy hasonló irányba mutató összefüggést mutattak ki, a koncepció kikerekedett.⁴⁰⁴

A Deszkást elmarasztaló ítélet után „néhány hét múlva” Pál Ákos, hivatkozva Décsi Gyula vagy Károlyi Márton utasítására, közölte a kihallgatókkal, hogy a foglyot vissza kell hozni és újabb eljárást kell indítani ellene.⁴⁰⁵ Pál Ákostól Toldi Ferenc kapta a feladatot, hogy a pártra történő hivatkozással kényszerítse ki az új Deszkás-vallomást.⁴⁰⁶ Az események azonban úgy tűnik gyorsabban peregtek. Láncz István úgy emlékezett, hogy Faludi Ervin november 11-12-re virradó éjszaka kereste fel „cellaszomszédját” a Margit körúton, aki a fogva tartási körülményekre tett panaszt az államvédelmi tisztnek. Másnap mindkettőjüket elszállították az ÁVH központjába, de két héttel később, november 25-én Lánczot visszavitték,⁴⁰⁷ míg Deszkás János sorsa a perújrafelvétel lett. A perújrafelvétel során, 1949. december 22-én ítélték kötél általi halálra Deszkás Jánost, amelyet 1950. január 6-án végre is hajtottak.⁴⁰⁸

*

A történet letragikusabb vége, hogy Deszkás János halálát megtudva édesanyja öngyilkosságot követett el.⁴⁰⁹ Tardi István pedig a felülvizsgálati tárgyalás utáni napon véget vetett életének.⁴¹⁰

403 ÁBTL 3.1.9 V-142687, Orosz Dezső tanúvallomási jegyzőkönyve, 25.

404 Az adat hitelességét további kutatásoknak kell igazolniuk. Itt csupán azt a tényt kívántuk rögzíteni, hogy az ÁVH-nak volt ilyen adata, amelyből szükség szerint messzemenő következtetéseket vonhattak le.

405 ÁBTL 2.1 I/75. Faludi Ervin tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. július 28. 43-47. Faludi Ervin másutt már úgy emlékezett, hogy Péter Gábor kevesellte az első perben hozott ítéletet. In: ÁBTL 2.1 I/73. Kivonat Faludi Ervin 1954. augusztus 6-i feljegyzéséből. 28. Faludi ugyanitt úgy nyilatkozott, hogy Pál Ákos vette fel a vallomást, de valójában Pál beosztotta, Toldi Ferenc tette ezt. Faludi nyilván csak a vele egy szinten álló Pállal beszélt a történetéről, ebből adódik tévedése.

406 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4. Toldi Ferenc tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 15. 138-144.

407 ÁBTL 2.1 I/73. Láncz István feljegyzése Deszkás Jánosról, 1954. június 3. 73-74. Láncz története sok kérdést vet fel, hiszen ha Deszkás tényleg panaszt tudott tenni a fogva tartási körülményekre, akkor hogyan jutatta ki üzenetét? Ha pedig kijutatta, hogyhogy meghallgatásra talált? A korszak börtönviszonyai valóban nem voltak barátságosak, azonban a panaszosokat ritkán hallgatták meg.

408 ÁBTL 2.1 I/73. Határozat Deszkás János ügyének felülvizsgálatáról, 1954. július 16. 21.

409 ÁBTL 2.1 I/75. Tárgyalási jegyzőkönyv Deszkás János és Tardi István bűnügyében. 1954. szeptember 17. 161- 173. Széll Jenő tanúvallomása.

410 Iratok 5. Jelentés Tardi István öngyilkossága ügyében, 1954. szeptember 24. 435-439.

V. Konceptióváltások II. Pálffy Györgytől a tábornokok peréig

1. A Sólyom-ügy kezdetei

Az 1950-ben megkezdett koncepció építés – éppúgy, mint a Rajk-Pálffy-ügyben – nem egyenesen haladt a végső koncepciókat megjelenítő perekig. Az eljárás megindításakor, 1950 tavaszán, eleve két koncepciót érvényesítettek: egyrészt az ügyet az előző évi Pálffy György elleni eljárás – és háttérben a Rajk-per – egyenes folytatásának tekintették, másrészt viszont az aktuális politikai ellenségképnek megfelelően a szociáldemokrata politikusok elleni nyomozás részeként tekintettek rá.

A politikusi csoport bevonását a Szovjetunióból „importált” technika éppúgy megkövetelte, mint az előző évi „nagy per” hasonló szerkezete, amely – többek között – szintén a szovjet inspirációk hatására vált ilyenné. A politikusok és a katonák elleni eljárások automatikusan feltételezték egymást. Ahogy már korábban is említettük, a bolsevik logika – amelyet már a ’30-as évek végén megrendezett moszkvai perekben is érvényesítettek – kizárta, hogy egy hatalom-átvételi kísérlet a két csoport szoros együttműködése nélkül megvalósulhasson.

A Sólyom-per esetében ugyanazzal a nehézséggel kell megküzdenie a kutatásnak, mint a Rajk-Pálffy-ügynél. Az eredeti iratanyagot több lépcsőben megszürték és részben megsemmisítették, így a felülvizsgálati, illetve a későbbi koncepciók perek – elsősorban a Farkas Mihály és társai ellen folyt büntetőügy – során keletkezett iratanyagokra kénytelen támaszkodni a rekonstrukció. Mindezzel az a legfőbb probléma, hogy mind a felülvizsgálat, mind a Farkas Mihály elleni per bizonyos értelemben egy-egy előzetes koncepciót követett. Így tehát sem a felülvizsgálat, sem az újabb perek nem az eredeti – 1950-es – „forgatókönyvet” akarták feltárni, hanem a rendelkezésre álló régebbi és újabb iratanyagot saját, új koncepciójuknak megfelelően elrendezni. Ennek következtében viszont a kutató előtt immár három koncepció tornyosul: az első az „alapeljárások” során érvényesített, melynek iratanyaga meglehetősen hiányos. Ezen fekszik egyik másik koncepció, amelyet a megvalósított bírósági eljárások mutatnak be, és amelynek igazságtartalma ugyan abban a formában, ahogyan lezajlottak nincs, azonban az ügyek politikai motivációira nézve érdekes és értékes összefüggéseket mutatnak meg; ráadásul ennek iratait is nagyon megrostálta az idő és a kádár-rendszer belügyi apparátusa. Végül harmadikként a felülvizsgálati koncepció, amelyek nem az igazság kiderítéséről szóltak, hanem a korábbi eljárást a létező legegyszerűbb technikával felülírták és éppoly formális bizonyítási eljárás végén a politika által kijelölt

személyek esetében a korábbi ítéletet megsemmisítették.⁴¹¹ Mindezt tetézi, hogy az egyes felülvizsgálatok politikai célja is különböző volt, így – néha csak árnyalatnyi, de mégsem elhanyagolható – különbségek vannak az azokban érvényesített koncepciókban is. A vázolt problémákat még tovább súlyosbítja, hogy a Sólyom-per ugyan még a felülvizsgálatok fő sodrába esett – mint „régii kommunista elvtársak ellen irányuló eljárás” –, de szatellitperei közül már nem mindegyik. Így katonai mellékperére, a Vaikó György elleni eljárásra már nem így tekintettek. Ezért ugyan a későbbi, Farkas Mihály elleni eljárás során elsődleges kérdésként merült fel, hogy tisztázzák a miniszter szerepét a Pálffy-, illetve a Sólyom-per születésében, de az már nem érdekelt senkit, hogy a mellékesnek tekintett eljárásokban volt-e valamilyen szerepe. Így a vizsgálatokat lefolytató nyomozókat sem kérdezték erről, és végeredményben ezek kapcsán jóval kevesebb anyag gyűlt össze, miközben az iratmegsemmisítés ugyanúgy folyt.

Ebben a helyzetben – éppúgy, mint a Pálffy György elleni eljárás vizsgálata során – meg kell különböztetnünk a Sólyom-ügyet – azaz a letartóztatások során érvényesített koncepciót –, és a szűkebb értelemben vett Sólyom-per-t, amelyben egy gyökeresen más koncepciót alkalmaztak egy a nyomozás során kiválogatott csoporttal szemben.

Az események rekonstruálása során, mind az 1953-55 közötti felülvizsgálatokban, mind 1957-ben, a Farkas-perben azt a álláspontot fogadták el, hogy az államvédelmisták egy felsőbb, koncepciózus utasítás alapján kapcsolták össze Rajk László és Pálffy György személyét. Így sem a letartóztatást megelőző politikai döntést, sem annak konkrét, operatív előzményeit nem vizsgálták érdemben. A későbbiekben ez a „maszatolás”, és a Pálffy-perből történő származtatás azzal az együttes eredménnyel járt, hogy a tábornoki per esetében már eleve fel sem kellett tenni az eredet mélyére irányuló kérdést, hiszen azt kizárólag a Pálffy György által adott jegyzőkönyvekből vezették le; másrészt a pert annak a Pálffy Györgynek a számlájára lehetett írni, aki már halott volt.

2. „... mint régi tiszteket megbízhatatlannak tartottak , és ezért kellett minket eltávolítani a hadseregből”⁴¹²

Bár a hadsereg 1945 után helyzetének vázlatos áttakintése során arra a következtetésre jutottunk, hogy a Magyar Néphadsereg 1949-1950-es helyzete, az új feladatokhoz új, megbízható káderállomány kialakítása nem igényelt volna nagyszabású politikai pert, mégis

411 Utóbbi technikát legérzékletesebben a Rajk-per egyik tanúja, Vándor Györgyi írta le: „Mindazt, amit annak idején a jegyzőkönyvekben felvettek, most elismételték, újból lerögzítették, a legteljesebb részletességgel. A különbség annyi volt, hogy minden mondat így kezdődött: »Nem igaz az, hogy...«” Vándor Györgyi: A rémület éjszakái, 3. kiadás Budapest, 1990. Dóvin Kiadó 138.

412 ÁBTL 2.1 II/1-a Bodorssy Erik tanúvallomási jegyzőkönyve. 1954. május 3. 34-39.

tény, hogy az 1950-es tábornoki ügynek – minden más, később tárgyalandó összefüggése mellett – határozottan rendelkezett katona-politikai forrásokkal is. Nem igényelt volna pert, hiszen már korábban számos technikát dolgoztak ki, amelyekkel el tudták távolítani a politikailag nem kívánatos személyeket.

A tisztikar tagjai már 1947 tavaszától folyamatosan az államvédelem figyelmének fókuszában voltak. Mint azt már akkor rögzítették, nem az egyszerű csapattisztek tevékenységét kellett az operatív osztályoknak figyelemmel kísérniük, hanem kifejezetten a magasabb parancsnoki beosztásokban dolgozó főtiszték, tábornokok kerültek a célkeresztbe.⁴¹³ Ebből a szempontból az 1950-es per – legalábbis annak egyik koncepciója – sokkal inkább a hadseregről szólt, mint az előző évi eljárás, amelyben ugyan koncepciók per szempontjából „katonai vonal”-ként jelent meg a Pálffy György és társai elleni eljárás, és részben a Marschall László és társai per vádlottjai, de a lényeg mégis a határőrség és a belügyminisztérium „ellenséges tevékenységének bizonyítása” volt. Ezen nem változtat az a tény sem, hogy Pálffy György kiemelése a honvédségből magával vont bizonyos szervezeti változásokat is.⁴¹⁴ Nem változtat, mert az korántsem bizonyított – sőt, következtetésünk pontosan ellenkező előjelű volt –, hogy az volt a per *célja*, hogy ezt a változtatást végrehajthassák.⁴¹⁵

De nem csupán az ÁVH, hanem – értelemszerűen – a Katona Politikai Csoportfőnökség is gyűjtött hálózati anyagot a tisztikar tagjairól. Mint fentebb a Pálffy-per kapcsán érintettük, számos vezérkari, vagy minisztériumi szolgálatban álló tisztet folyamatosan figyeltek, köztük Sólyom Lászlót is.⁴¹⁶ Ezt tetézte az 1949 végétől kezdett bizalmas nyomozás Sólyom László ellen, amelyre Farkas Mihály és Rákosi Mátyás adott utasítást.⁴¹⁷ Mindehhez kapcsolódva a letartóztatások megkezdése előtt már elkészültek a nyilvántartási összefoglalók a később őrizetbe vett tisztekről.⁴¹⁸

413 ÁBTL 3.1.9 V-150339, Az ÁVO vidéki operatív csoportvezetői értekezlete jegyzőkönyve, 1947. április 11. 96. Mátray Tamás megjegyzése.

414 Pálffy György őrizetbe vétele után, 1949. július 19-én megszüntették a honvédség felügyelője beosztást és a törzset is felszámolták. Okváth 1998. i. m. 96.

415 Hasonló a helyzet a Rajk-perrel is. Ságvári Ágnes megfigyelése szerint a nomenklátúra rendszer bevezetése egybeesett Szőnyi Tibor és helyettese letartóztatásával. Vö.: Ságvári Ágnes: Mert nem hallgathatók. Egy jó házból való pártmunkás emlékei. Magyar Hírlap könyvek, 1989. 41. Tehát a perrel időben egybeesett az átszervezés, azonban ez nem jelenti azt, hogy ez lett volna a per oka.

416 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Janikovszky Béla bírósági vallomása, 81v. Janikovszky ügy fogalmaz, hogy a „régik katapultól” kapták a hálózati anyagot, amely kijelentés jól illeszkedik az ÁVH-Kat.Pol. állandó rivalizálásába is, azonban – mivel az igazolások számára 1945 után ez a szerv állította össze az esetleg szükséges nyomozati anyagot biztos, hogy rendelkeztek nyilvántartott dokumentumokkal is. A hálózati anyag létezésére és jellegére még visszatérünk.

417 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3 ítélet Farkas Mihály ügyében, 199. Az információ hitelességét némiképp ugyan megkérdőjelezi, hogy pont azt a Farkas Mihályt teszik az ügy egyik kútfőjévé, akit éppen el akarnak ítélni, és azt Rákosi Mátyást, akinek politikai felelősségéről 1957-ben már szabadon lehet beszélni, holott más MDP KV tagok is ismerték és követték az eseményeket.

418 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Kardos György tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 22. 94.

Az általános politikai környezet megváltozása mellett kétségtelenül az is hozzájárult a per kialakulásához, hogy a kommunista katonai eliten belülről bizonyos rivalizálás, amelyben Sólyom László, Pálffy György és Illy Gusztáv vett részt.⁴¹⁹ Pálffy Györgyöt ugyan 1949-ben, a legdurvább módon „kiemelték” ebből, Illy Gusztávot 1949 végén pontosan azért nyugdíjazták, mert korábban bonapartizmussal vádolta tábornoktársait, ami miatt „önkritikát kellett gyakorolnia”⁴²⁰, azonban a kérdés mégsem jutott nyugvópontra.

Az 1949 végén megindított nyomozások egyik alapját képező, a tábornoki kar politikai állásfoglalásait és szakmai munkáját értékelő jelentéseket Szabó István személyügyi főnök „szállította”.⁴²¹ Szabó István később sem tagadta, hogy Révész Géza kért tőle „kaderszerű” adatokat, amelyeket ő megadott, de ezek – vélekedése szerint – nem voltak kompromittálóak.⁴²² Szabó ezzel a vallomásával saját magát és egyben Révész Gézát is megvédi az esetleges támadásoktól, hiszen „csak” kaderszerű kérdésekre adott „nem kompromittáló” válaszokat. Azt is sietett kijelenteni a személyügy régi vezetője, hogy Révész Géza sokat vitatkozott a régi tisztek kapcsán Farkas Mihállyal, aki utasította a katonai elhárítás vezetőjét, hogy osztálya gyűjtsön adatokat a „horthysta” tisztek ellen.⁴²³ A személyügyi vezető megfogalmazásából tehát úgy tűnik, hogy a miniszter erőltette a dolgot, míg Révész Géza ezt elutasította.⁴²⁴

Nyilvánvaló, hogy Szabó jelentései – akár akaratlanul is, esetleg követve a „felsőbb sugallmazásokat” – alátámasztották a már megfogalmazott gyanúsításokat. Létrejött tehát az a helyzet, amelyben a felelősség teljesen elhárítható. Szabó „csak” káderanyagot adott Révésznek, aki „csak” referált a miniszternek, és a miniszter azért dönt az eljárás megindítása

419 Okvách Imre: A katonai elit metamorfózisa, 1945-1950. In: Okvách 2001. 28.

420 ÁBTL 2.1 II/5 Dr. Arany Sándor sajátkezű feljegyzése a Pálffy-Illy kapcsolatáról, 1954. július 20. 80.

421 ÁBTL 2.1 II/1 (V-142756) Kiértékelő jelentés Sólyom László elítélt ügyében, 1954. június 12. 3-6. Sólyom Lászlónak a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben kifejtett tevékenységét alátámasztó bizonyítékok között felsorolják Szabó István altbgy. szakértői véleménye mellett Székely Béla vörgy. szakértői véleményét, Weller Antalnak a Nehézipari Minisztérium főosztályvezetőjének állásfoglalását a HVK „tervszerű szabotázsáról, valamint egy nem nevesített szakértői véleményt a honvédségi építkezések kapcsán. Szabó István szerepét kiemeli Farkas Mihály is. ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Farkas Mihály bírósági vallomása, 58v. Szabó István szerepének megítéléséhez fontos hangsúlyoznunk, hogy már 1950-ben tagja volt a Központi Vezetőségnek, később a honvédelmi miniszter helyettese lett, 1957-ben pedig Hajdú-Bihar megye kormánybiztosaként tehetett vallomást. A kiértékelő jelentés ismeretében még fontosabb lehetett Szabó számára, hogy a honvédelmi miniszter elleni vallomásaiban jól fogalmazzon, hiszen az 1954 szöveg alapján bizony ő is vádolható lett volna, de a dokumentum felhasználásától a Farkas Mihály elleni perben eltekintettek.

422 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Szabó István bírósági vallomása, 63r.

423 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Szabó István tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 15. 7-10.

424 „Lehetségesnek tartom, hogy a Sólyom-ügyben letartóztatott tisztek személyére vonatkozóan a katonai elhárító főosztály vezetője tett javaslatot. Kétségtelennek tartom azonban, hogy ez azért történt, mert Farkas Mihály e szervet ilyen irányú javaslat megtételére felhívta.” – fogalmazza meg vallomását Szabó, aki láthatóan nagyon jól szeretne teljesíteni a bíróság előtt. Miközben azonban nem győzi mentegetni kollégáját, kénytelen elismerni, hogy „két nappal a letartóztatások foganatosítása előtt” Bata, Nógrádi és Révész társaságában részt vett egy, a miniszter által összehívott értekezleten. ÁBTL 3.1.9 V-150019/1, Szabó István tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 15. 2-4.

mellett, mert neki azt referálták, hogy a célszemélyek „ellenségek”.⁴²⁵

Mindehhez talán annyit érdemes hozzáfűzni, hogy Szabó Istvánt az utolsók egyikeként emelik be tanúként az eljárásba, így a Farkas-perben az ő helyzete a legegyszerűbb, és feladata is világos: már egy kész koncepciót kell alátámasztania. A helyzet tehát az, hogy Szabó vallomásainak alapmotívuma – bár feltárható belőle néhány részlet – az, hogy önmagát és – nem mellékesen – Révész Gézát is mentesse.

A személyügy korábbi vezetője saját szerepét értelemszerűen bagatellizálni akarta, azonban a per egyik vádlottja, Porffy György ügyének felülvizsgálata kapcsán más kép alakul ki. Az 1954-es nyomozás során megállapították, hogy nem csupán a terheltek egymásra tett vallomásai, hanem Szabó István altábornagy 1950. július 31-i jelentése is alátámasztotta Porffy György „bűnösségét”, mert „fasiszta tisztak visszavételével vádolta” őt.⁴²⁶ Tehát nem csupán a per megkezdése előtt, hanem még akkor is adott a személyügy elmarasztaló állásfoglalást, amikor már javában folytak a kihallgatások és a későbbi vádlottak jórésze már előzetes letartóztatásban várta sorsának alakulását. Azt azonban természetesen nem tudjuk megállapítani, hogy az adott esetben presszionálták-e Szabó István ez utóbbi irat megszerkesztésére.

A Sólyom-per előjátékához tartozik egy másik feljegyzés is, amely az egyes tábornokok – elsősorban Sólyom László, Lőrincz Sándor és Vértes László – munkáját értékeli. A szöveg legfontosabb vádja, hogy a „munkáskáderekkel” szemben elutasító magatartást tanúsítanak.⁴²⁷

425 A Farkas-perben megszületett, az önmentegőzéstől nyilván nem mentes vallomásokból kirajzolódó kép kísértetiesen hasonlít ahhoz, amelyet Ságvári Ágnes így jellemez: „A KEB a káderosztályokkal dolgozott együtt. A káderosztályokra meg Kovácsék olyan embereket raktak, akikről eleve feltételezni lehetett, hogy reggel felébrednek, és keresik az ellenséget. Tévedés nem történhetett ebben a kontraszelektált rendszerben, mert azt úgy építettük ki, hogy mindenki felmenthette magát. A személyzetis azért, mert ő csak információt adott. A szakvezető azért, mert őt ugyan megkérdezték, de ő csak véleményt mondott. A KEB munkatársa azért, mert a rábízott ügyeket a neki átadott információk bázisán tisztességesen kivizsgálta. A KEB-tag azért, mert ő konzultált és döntött ugyan, de végső soron a Politikai Bizottság sugallta a döntést és meg is változtatta azt.” Ságvári Ágnes: Mert nem hallgathatok. Egy jó házból való pártmunkás emlékei. Magyar Hírlap könyvek, 1989. 52.

426 ÁBTL 2.1 II/4-a, Jelentés, 1954. július 6. 21-25. Külön vizsgálat tárgyát képezhetné, hogy a korszakban olyan politikai vádak fogalmaztak meg, amelyeknek valójában – még a korszakban érvényes büntetőjog szerint sem (!) – nem voltak üldözhetőek. A „fasiszta tisztak” egyértelműen nem büntetőjogi kategória, ehhez képest a vád tárgyát képezte számos esetben.

427 ÁBTL 3.1.9 V-150019/5 Feljegyzés 1956. március 29. 92-93.; a Sólyom-dossziéból csatolt jelentés, dátum és szerző nélkül. Az irat előtörténetéről nincs tudomásunk, de mindenesre elgondolkodtató, hogy 1949. december 22-ei dátummal küldte vissza Farkas Mihály Péter Gábornak, tehát úgy tűnik egy korábbi szöveget „altattak”, és csak akkor vették elő ismét, amikor arra az új eljárás kivitelezéséhez szükség volt. Az irat tartalma alapján a szöveget a HM pártbizottság, a személyügy, vagy a katonapolitikai osztály készíthette. Mivel a Farkas-perben tanúként meghívott Gyémánt András – a HM párttitkára – nem tett igazán ellenséges vallomást a tisztikarról, bár elismerte eltávolításuk szükségességét, inkább valószínűnek látszik Révész, vagy Szabó tevőlegessége, akik közül utóbbi tűnik valószínűbbnek. Mindez azonban ellentmondani látszik Szabó perbeli állításainak, mely szerint ő csak egyszerű adatszolgáltatásra szorítkozott. Másrészt Gyémánt András vallomása is fenntartásokkal kezelendő, a vélemények nagyon gyorsan változtak. Jellemző a Kossuth Akadémián szolgálatot teljesítő Vízny-Makkai Ákos esete, akiről az 1949 tavaszán készített pártanyagok még nagyon pozitív képet festettek, míg 1950 tavaszára teljesen ellenséges hangnemre váltanak át, előlegezve a letartóztatást, amely

Az teljesen egyértelművé vált 1949-50 fordulójára, hogy a Magyar Néphadsereg legfelsőbb vezetése immár politikailag nem számított megbízhatónak. Történt mindez elsősorban a változó nemzetközi helyzet miatt, amelyben a két tábor egyre élesebb szembenállása egy közeli világháború kitörésével fenyegetett.⁴²⁸ A jelek szerint a szovjetek ekkorra már konkrét terveket készítettek egy Jugoszlávia elleni háború esetére, amelyben a magyar hadsereg szinte kísértetiesen hasonló szerepet kapott volna, mint 1941 tavaszán a németek oldalán.⁴²⁹

A fokozott háborús készülődésnek végeredményben az egész hazai gazdaságot és társadalmat alávetették, abból a feltételezésből indulva ki, hogy a küszöbön álló összecsapás világháborúhoz, de legalábbis egy elhúzódó, tartós konfliktushoz vezet majd.⁴³⁰ Tekintettel arra, hogy ez a harc a szovjet célok melletti kizárólagos elköteleződést kívánt a hadsereg vezetésétől, a régi tábornoiki kart megbízhatatlannak nyilvánították.

A tisztikar lecserélésének szándékát Szabó István soha nem tagadta. Megfogalmazása szerint „a régi tisztek eltávolítása leszerelések alapján történt. 1949-ben egy büntető paragrafus 8. pontja alapján távolítottunk el a régi tiszteket. Egy bizonyos hányadot bírósági úton kívántunk eltávolítani.”⁴³¹ A suta megfogalmazás ellenére is világos, mire akar kilyukadni a személyügy egykori irányítója. Egyrészt nyilván arra, hogy a tábornoiki kart lecserélése politikai okokból történt. Másrészt viszont az is világos, hogy technikailag ehhez nem volt feltétlen szükség konstruált perre, ugyanakkor az is kiviláglik, hogyan is gondolkodtak az igazságügyi szervek szerepéről az „osztályharc” egyre „élesedő” viszonyai között. Szabó vallomásából csupán az nem derül ki, kit is értett pontosan a „mi” alatt, azaz kit takart a megfogalmazás többes száma – a pártot, a szovjeteket, vagy a hadsereg Farkas Mihály személyéhez kötődő szűkebb vezetését.

A tábornoikok elleni eljáráshoz természetesen hozzájárult a politikai megbízhatatlanságuk *vélelmezése*. Ebből a szempontból „aggasztónak” tartották a vezérkar 1949-50-es helyzetét. A Honvédelmi Minisztérium párttitkára még 1957-ben is úgy értékelte, hogy néhány tiszt – konkrétan Solt Pált és Varga Tibort említve – „egészen durván rendszerellenes magatartást tanúsított”. Ezzel összefüggésben kifejezetten rossznak értékelték a hadtáp „vonal”, azaz a pénzügyi, anyagi szervek tevékenységét.⁴³² A perbe fogottak közül ezen a területen dolgozott

1950. október 19-én meg is történt. Vö.: ÁBTL 2.1 IV/50. sz. dosszié

428 Farkas Mihály mindezt így foglalta össze: „Egy gyenge népi hatalom, bonyolult nemzetközi körülmények között, növekvő háborús veszély közepette építette fiatal hadseregét.” In: Farkas Mihály nyomozati vallomása, 1956. október 13. 137.

429 Király Béla: 2004. 175. és a térkép: 184.

430 Lényegében ezt fogalmazta meg Hegedűs András is, amikor a gumipitypang- és a gyapottermesztés erőltetésének gazdaságon túli okait elemzi. Vö.: Hegedűs András: Történelem és hatalom igézetében; Budapest, Kossuth, 1988. 181.

431 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Szabó István bírósági vallomása, 63r.

432 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Gyémánt András tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 31. 31-32.

Beleznay István és Somogyi Imre is, akiket számos beosztottjuk letartóztatása követett. Az eljárás kivitelezésében részes nyomozók is tisztában voltak azzal, mit is tesznek. Berkesi András, Gáspár őrnagynak jelezve a kihallgatásokon felmerült „furcsaságokat”, azt a választ kapta, hogy „a nemzetközi feszültség szempontjából szükséges a Horthy-tisztek kikapcsolása, valamilyen címen”. A nyomozó ehhez még azt is hozzátette, hogy „egy ilyen irányú hangulat a Hatóságon belül akkor uralkodó volt.”⁴³³ Túl azon, hogy ez a magyarázat hozzásegítette Berkesi Andrást – de a többi ÁVH tisztet is –, hogy szabaduljon a felelősségtől, azt is pontosan jelzi, hogy minden nyomozó tisztában volt azzal, koncepciót épít. Márpedig egy koncepció eljárás végén ártatlan embereket ítélnék el, sőt akár még végrehajtandó halálos ítélet is születhet.

A legfelsőbb politikai vezetés részéről természetesen Rákosi Mátyás adta meg a hangütést, akinek „az volt az elmélete és mondása, hogy a régi tábornokok félfasiszták és kémek. [...] ... a magyar burzsoázia legfejlettebb képviselői.”⁴³⁴ Rákosi szerepéről eltérőek a vélemények. Vannak, akik szerint egyáltalán nem értett és nem érdeklődött a hadsereg iránt, ellenben többen állítják, hogy igenis tájékozott volt, sőt beavatkozott a per lezajlásába.⁴³⁵

Mindezen politikai koncepciók – bár nyilván nemcsak hogy hozzájárultak a per kialakításához, hanem biztosan okai között is szerepeltek – két dolgot nem magyaráznak meg: a perbe fogottak nagy számát és széles körét, valamint az ítélet szigorúságát. Ráadásul, mint azt elemezni fogjuk, számos olyan személyt is érintett az 1950-es koncepció, akik a fenti kategóriákba semmiképpen sem erőltethetők be.

Mint fentebb a Pálffy György elleni eljárásnál láttuk, az ítéletek ott is hasonlóak, sőt, az arányokat tekintve még súlyosabbak, azonban abban az esetben egy kirakateljárásról volt szó, amelyben példát kellett statuálni. Az 1950-es tábornoki per azonban titokban folyt le, tehát nagyszabású propaganda-szemponatok nem motiválhatták a „rendezőket”.

433 ÁBTL V-142760/1, Berkesi András sk. feljegyzése az 1947-es György-napi megbeszélésről, 1954. július 20. 74.

434 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Farkas Mihály bírósági vallomása, 52v. Itt jegyezzük meg, hogy miközben Farkas a tárgyaláson már hibának nevezi a tábornokok kivégzését, azért a politikai bűnösségük mellett érvel: „Ők voltak a dezorganizátorok, ők oszlatták fel a pártot a hadseregben. [...] Ezek a tisztek becsmérelték a szovjet fegyvereket és harci technikát.” Uo. 53r.

435 A pártfőtitkár beavatkozását említette Janikovszky Béla (ÁBTL 3.1.9 V-150019/5, Janikovszky Béla tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 29. 149.), amit megerősített a volt honvédelmi miniszter is (ÁBTL 3.1.9 V-150019/5, Farkas Mihály tanúvallomási jegyzőkönyve 1956. október 18-i jegyzőkönyv.). Ráadásul mind Nógrádi Sándor, mind Farkas Mihály azt is tudni vélte, hogy a katonai ügyek vádlottjai közül Deszkás Jánost, illetve Somogyi Imrét Rákosi Mátyás személyesen is ismerte a második világháború alatt a Szovjetunióból (Vö.: ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Nógrádi Sándor tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. január 23. 136v., illetve Farkas Mihály uo.).

3. A „realizálás” első szakasza

3. 1. Pálffy György vallomásainak szerepe a Sólyom-per kialakulásánál

A Sólyom-per 1950-ben éppúgy, mint a felülvizsgálatok során, két kontextusban helyezték el. Az egyik összefüggés rendszer a Rajk-Pálffy-Sólyom koncepciók láncolatának a vélelmezése volt, amely révén az 1950-es katonai per automatikusan az előző évi eljárás folytatásává vált. A másik elképzelés szerint az 1950-es katonai eljárás saját politikusi csoporttal, a szociáldemokratákkal rendelkezett, teljesen önálló eljárást képzett, amely azonban Pálffy Györgyön keresztül kapcsolódott az előző évi ügyhöz is.

Az első megközelítés nyilván azért is rögzült, mert a felülvizsgálatokat eleve egy meghatározott körre akarták szorítani, amely szinte kizárólag a Rajk-per köré szerveződőnek minősített eljárásokat érintette.

A Rajk-Pálffy-Sólyom koncepciók lánc feltételezését az alapozta meg, hogy 1949-ben Pálffy Györgytől valóban vettek fel a tábornoikat érintő terhelő jegyzőkönyveket.⁴³⁶ Ezeket Vajda Tibor vette fel, mint pl. a Farkas-per ítéletben hivatkozott siralomházbelt is, 1949. október 24-én. De Décsi Gyula is tudott ilyen vallomás létezéséről.⁴³⁷ Az ÁVH koncepció-bővítési technikáját jól szemlélteti, hogy Décsi Gyula szerint Pálffy György letartóztatásakor azért is merült fel Sólyom László neve, mert jó barátok voltak⁴³⁸

Mivel utólag elsősorban a Pálffy-vallomásokból eredeztették a Sólyom-per kiindulását, felmerül a kérdés, hogyan és miért tett terhelő vallomást a Katona Politikai Csoportfőnökség néhai vezetője a „szervezkedő” tisztikar egyes tagjaira. A felülvizsgálat során az ilyen típusú összefüggéseket megpróbálták nem firtatni⁴³⁹, bár sokszor napvilágra kerültek olyan adatok,

436 A Farkas-per tárgyalásán 1957 elején még megvoltak Pálffy György 1949-es vallomásai, amelyeket „az ügyben elfekvő iratok között” fel is sorolnak, így az 1949. június 7-én „katonatársaira”, 1949. október 12-én Sólyom Lászlóra tett vallomását. Mindehhez a Farkas Mihályt elmarasztaló ítélet azt is hozzátette, hogy „A Rajk-ügy kapcsán 1949. július 7-én letartóztatásba került többek között Pálffy György altábornagy is. [...] A kihallgatás során 1949. július 8-án, augusztus 2-án több tábornok társára is hivatkozott. Így például Korondy Béla rendőr ezredes, Németh Dezső ezredes, Vértes Imre ezredesre, Deszkás János ezredes, Lánicz István ezredes, Sólyom László altábornagyra, Bereznai (helyesen: Belezna – javítva Ö. I.) István, Illy Gusztáv, Pórfy György, és Somogyi Imre vezérőrnagyra, Marschall Lászlóra.” In: ÁBTL 3.1.9 V-150019/3; Farkas Mihály perében született ítélet, 1957. március 23. 183-206. A továbbiakban az ítélet utal a siralomházban tett vallomásra is: „Pálffy György közvetlenül kivégzése előtt 1949. október 24-én is terhelő nyilatkozatot tett Sólyomra, Illyre, Révaira. A nyomozás során vallomást tett Földi vezérőrnagyra is, aki ebben az időben még bűncselekmény miatt letartóztatásban volt.” In.: uo. ÁBTL 3.1.9 V-150019/5 Farkas Mihály és társai perében született ítélet, 1957. március 23. 197. (Katf. 119/1957). Ugyanez a tárgyaláson is megerősítette Vajda Tibor, aki Pálffy mellett töltötte a siralomházbelti éjszakát Vö.: ÁBTL 3.1.9 V-150019/3 tárgyalási jegyzőkönyv, 84v.

437 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4 Décsi Gyula nyomozati jegyzőkönyve, 1957. február 1. 272.

438 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Décsi Gyula vallomása a Farkas-per tárgyalásán, 79 v.

439 A felülvizsgálatok során a kihallgatások és a jegyzőkönyvezések megpróbálták arra koncentrálni, hogy az alapeljárás során megfogalmazott vádakat megsemmisítsék, a korábban keletkezett terhelő tartalmú jegyzőkönyveket visszavonják, és helyettük új vallomásokat vegyenek fel. Az esetleges új vizsgálatok – a katonák esetében szinte kizárólag – a háborús és népellenes bűncselekmények felkutatására korlátozódtak. Ezzel a technikával sikerült elérni, hogy a felülvizsgálat megfelelően szabályozott keretek között maradjon, azonban az összefüggések feltárását nem könnyítette meg.

amelyek utaltak mélyebb kapcsolódásokra. A Farkas Mihály ellen folytatott büntetőeljárás során, 1957-ben azonban – igazolandó a volt miniszter kizárólagos felelősségét a koncepciók megszületésében – kénytelenek ezt a kérdést is felvetni.

Az 1957-ben elfogadott történet szerint tehát lefogása után, a Katona Politikai Csoportfőnökség volt parancsnoka azonnal és önként terhelő vallomást tett a vezetésével szervezkedő tisztakar tagjairól. Ezt követően több ízben vallomást tett katonatisztek ellen, majd a siralomházban, az 1949-es eljárásban nyomozóként tevékenykedő ÁVH-s, Vajda Tibor előtt megismételte. Figyelemre méltó, hogy miközben Décsi Gyula kifejezetten hangsúlyozza, hogy Sólyom László ellen is szolgált terhelő adatokkal,⁴⁴⁰ a Farkas-perben az általános értelmű vallomásokra hivatkoznak. A Pálffy György által említett tiszteket a következő év tavaszán vették őrizetbe – és az ún. tábornoki (Sólyom László és társai) perben ítélték el.⁴⁴¹

Pálffy György jegyzőkönyveinek eredetét keresve, az '57-es vádirat – Jávor Iván⁴⁴² vallomásra hivatkozva – megállapította, hogy „Pálffy György, részben fenyegetés, részben félrevezetés⁴⁴³ (kiemelés tőlem – Ö. I.) hatása alatt részletes vallomást tett arról is, hogy a honvédségen belül az általa irányított szervezkedésben több tiszt és tábornok, közöttük Somogyi Imre vezérőrnagy, és Vértes Imre ezredes is részt vettek. Ezekre a személyekre, továbbá Révai Kálmán vezérőrnagyra, Kászonyi András, és Csonka György ezredesekre a »hatalom átvétele« eseten számított. Részletes vallomást tett Sólyom László altábornagy, Péter Borisz alezredes, Gát Zoltán alezredes és mások jobboldali beállítottságáról.”⁴⁴⁴

Miközben az ügyben bíróként eljáró Jávor Iván egyértelműen pressziót vélelmez Pálffy György vallomásainak megszületése okának, Janikovszky Béla – aki a vizsgálat megindulásakor még az ÁVH-ba frissen integrált Katonai Elhárítási Főosztály vezetője volt –

440 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4 Décsi Gyula nyomozati jegyzőkönyve, 1957. február 1. 272.

441 Érdekes csavarral még azt is bűneként rótták fel Farkas Mihálynak hogy csak egy év múlva intézkedett a Pálffy által megnevezettek őrizetbe vételére, és nem azonnal. Holott a fő probléma inkább az, hogy intézkedett egyáltalán. Mindezzel együtt kijelentik, hogy „ismeretes volt előtte a Pálffy vallomásának erőltetettsége” azonban azt nem bizonyítják, hogy a miniszter valóban tudott arról, mindez hazugság.

442 Jávor Iván (Debrecen, 1919. október 23-Budapest, 1993. május 7.) jogász. Az ellenállási mozgalomban a XIII. kerületi KISKA tagja. Az Igazságügy Minisztériumba berendelt népügyész, majd 1946 tavaszától a Budapesti Büntetőtörvényszék tanácsstagja. 1947 végétől tanácselnök, 1949 áprilisától az MDP javaslatára alezredessé léptetik elő és a Budapesti Katonai Törvényszék parancsnoka volt, 1950. december 2-i letartóztatásáig. Elítélték, majd 1954. április 24-én hatályon kívül helyezték, és 1954. július 27-étől végérvényesen szabadlábra került. Ezt követően különböző munkahelyeken dolgozott.

443 Ezzel a megjegyzéssel az ítélet elvetette azt a kézenfekvő és később széles körben elterjedt magyarázatot, amelyet egyébként Farkas Mihály ad Pálffy vallomásainak magyarázatául, miszerint Pálffy „magával akarta rántani” tábornoktársait. Farkas Mihály bírósági vallomása, 1957. ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, 57.v. Természetesen azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a Farkas Mihály elleni ítéletben kényelmesebb volt fenntartani a félrevezetés elméletét, hiszen annak kiindulópontja maga a miniszter lehetett, ellenben ha azt fogadják el, hogy a Pálffy-vallomás egy provokáció, akkor implicite mentesítik Farkas felelősségét a Sólyom-ügy kirobbantásában.

444 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3; Vádirat; 1957. február 22. 4-15. (1956.Bül. 002734.Legf. Ü. sz.)

határozottan azt állította, hogy Pálffy György önként, 48 órán belül mindent bevallott. Ennek oka az lehetett – vélte Janikovszky –, hogy a katonai elhárítás régi főnöke ismerte a módszereket, és meg akarta kímélni saját magát az ismert fizikai és lelki kényszerek alkalmazásától.⁴⁴⁵

A két felvetés egyébként nem zárja ki egymást, egyszerre lehet tény a fenyegetés és félrevezetés, és az önkéntes vallomás-tétel. Janikovszky ugyanis – miközben az adott helyzetben egy olyan lehetőséget vetett fel, amely minden résztvevő számára ideális menekülési útvonalat biztosított –, másutt egyértelműen Péter Gábor felelősségét hangsúlyozta – igaz, csak általánosságban. „Ha egy őrizetes bekerült, azzal Péter beszélt, majdnem bizonyos, hogy Péter beszélt rá Pálffyt is a beismerő vallomásra...”⁴⁴⁶ – próbálta rekonstruálni az eseményeket a volt nyomozó. Magyarán már szó nincs valódi önkéntességről, hanem Péter Gábor befolyásolta az őrizetest, és ebben az esetben Janikovszky Béla – még ha csak implicit módon is – alátámasztotta Jávor Iván állítását. Végeredményben a „fenyegetés és félrevezetés” alkalmazását egy szinttel feljebb tolta. Így ők, a kihallgatók valóban nem kényszerítették a tábormokot, de arra nem is volt szükség, hiszen az ÁVH vezetője megtette helyettük. A két vallomás tehát még ki sem oltja egymást, csak más-más szintről beszél.

A Jávor Iván által említett „fenyegetés és félrevezetés” létezésének elfogadása a jegyzőkönyvek okaként nagyon kényelmes helyzetet teremtett, hiszen egy ismeretlen cselekvőre hárít minden felelősséget. Ez azonban más összefüggésben már rendkívül problematikus. A valamikori hadbíró vallomásából ugyanis nem derül ki, hogy már 1949-50-ben is tudta, hogy presszió hatására született a vallomás, vagy csak 1957-re „világosodott meg”? Ha csak 1957-ben ismerte fel a Pálffy-vallomás hamisságát, akkor nem egyértelmű, hogy mi motiválta ezt a felismerést? Az, hogy a Farkas-per koncepciójához a bíróságnak erre volt szüksége, vagy valóban rádöbrent az igazság egy részére? Ha ugyanis csak azért állította, hogy Pálffy György vallomásai kényszer hatására születtek, mert a Farkas Mihály elleni eljárás koncepcióját ez jobban alátámasztotta, mint a Janikovszky Béla állította önkéntességi teória, akkor állítása egyáltalán nem perdöntő. Magyarán egyáltalán nem biztos, hogy *valóban* nyomást gyakoroltak Pálffy Györgyre.⁴⁴⁷ Ebből azonban logikusan következik a kérdés: ha *mégsem* kényszerítették Pálffy Györgyöt ilyen vallomások megtételére – magyarán

445 Iratok 3. Tárgyalási jegyzőkönyv a legfelsőbb Bíróság Pálffy György és 3 társa ügyében tartott perújítási tárgyalásáról. 1955. november 29-30. 271., Janikovszky Béla vallomása 446 Uo. 285.

447 Hozzá kell tennünk azt is, hogy az államvédelmistáknak valójában a Janikovszky-féle önkéntes vallomásokról szóló verzió volt a legkényelmesebb, hiszen akkor Pálffy György egyszerű provokátorra, ők pedig „áldozatokká” váltak, akik semmiről sem tehettek.

Jávor Iván csak azért állította, hogy kényszerítették Pálffy Györgyöt, mert 1957-ben ezt kívánták tőle, és mégis Janikovszkynak van igaza –, akkor miért állította *önként* a Katona Politikai Csoportfőnökség egykori vezetője, hogy ezek a tiszték összeesküvők és kémek? Ráadásul, ha mindez így volna, akkor miről beszélt Péter Gábor – aki nem tiltakozott Janikovszky kijelentése ellen – Pálffy Györggyel? Csak nem arról van szó, hogy Péter megosztja a nyomozás valódi koncepcióját az őrizetbe vett tábournokkal, aki ezt alátámasztja jegyzőkönyveivel?

Janikovszky Bélának – a saját szintjén – kész válasza volt arra, miért is vallott Pálffy György: egyrészt azért, mert Péter Gábor rábeszélte, másrészt mert félt az esetleges fizikai kényszertől. Az első válasza akár úgy is értelmezhető, hogy alátámasztja Jávor Iván vallomását, csupán – ahogy már említettük – egy szinttel feljebb tolja a felelősség kérdését. Utóbbi magyarázta a fizikai fájdalom elkerülésének szándékáról összefügg azzal, hogy a tábournok még a Katona Politikai Csoportfőnökség vezetőjeként megismerte a módszereket és nem kívánta, hogy azokat rajta is kipróbálják. Azonban Janikovszky Béla arról nem tud beszámolni, mi történt Péter Gábor és Pálffy György beszélgetésein, és az ÁVH egykori főnöke is hallgatásba burkolózik. Ez a hallgatás nagyon fontos tény, hiszen végeredményben Jávor Iván és Janikovszky Béla vallomásainak együttes értelme szerint Péter Gábor „fenyegetett és félrevezetett”, tehát bűnös. Hallgatásának oka pedig az, hogy biztonságban tudta magát: az előzetes koncepciók létezését nem fogják „peresíteni”, azaz számon kérni rajta. Janikovszky állítása pedig csak a hierarchia alsóbb szereplői számára igaz: ők valóban annyit láttak, hogy a tábournok *önként* vall.

Végeredményben tehát Janikovszky vallomásának másik része és Jávor Iván jegyzőkönyve együtt mégis arra utal, hogy Péter Gábor – vagy esetleg valaki más – valamilyen módon megtalálta a módját annak, hogy Pálffy jegyzőkönyveket írjon. Nem feltétlen direkt erőszakkal, hanem más úton. Viszont mindez fordítva is igaz, a – bizonyos szempontból – felsőbb szinten álló Jávor Iván tudhatott olyasmiről, amit fenyegetésként és félrevezetésként *értékelt*. Azt nem tudjuk *állítani*, hogy Péter Gábor fenyegette meg és vezette félre a tábournokot, azt azonban igen, hogy mondott neki valamit – esetleg adott egy koncepciót – amelynek hatása alatt a Katona Politikai Csoportfőnökség volt vezetője „tollba mondta” a szükséges adatokat, és a megfelelő körítést.

Hogy a különböző szinteken álló államvédelmisták mennyire nem ismerték az egy-egy szinttel feljebb történeteket, mutatja az is, hogy Pálffy György utolsó jegyzőkönyvét a siralomházban felvevő Vajda Tibor szerint: „... [Pálffy] nem tett terhelő vallomást [Sólyomra]. Csak közvetlenül a halála előtt azt a megjegyzést tette, hogy Sólyom és Illy nála

veszélyesebb emberek voltak, azok mégis kint maradtak, míg őt halálra ítélték. Szücs ezds. [ezredes – Ö. I.] utasítására ezt írásban jelentettem.”⁴⁴⁸ Mint fentebb már bemutattuk, a tábornok jóval korábban is tett terhelő vallomásokat a tábornoki kar tagjai, köztük konkrétan Sólyom László elleni is, csak azokat Vajda Tibor nem ismerte – vagy 1954-ben, mikor erről faggatták, már nem akarta ismerni. Elvileg egyébként elképzelhető, hogy nem ismerte Pálffy Györgynek a tábornoktársaira vonatkozó korábbi jegyzőkönyveit, hiszen az ő feladata arra szorítkozott, hogy a jugoszláv-vonalat kidolgozza, ahhoz pedig ezekre a jegyzőkönyvekre nem volt szükség.

Mind az 1950-es nyomozás *eredete*, mind az 1957-es per szempontjából azért fontos probléma ez, mert ha valóban megfenyegették Pálffyt, akkor – normális esetben – legalább 1957-ben rá kellett volna kérdezni arra a valóban kulcsfontosságú tényre, hogy ki, miért és mivel fenyegette meg Pálffyt, hogy terhelő vallomást tegyen a tábornokokra? Azonban ezt nem kérdezték sem Jávör Ivántól, sem mástól. Ugyanakkor az ügyész, és a vádirat nyomdokain haladva a bírósági ítélet mégis átvette az egykori bíró állítását a fenyegetésről és félrevezetésről, ami viszont azt jelenti, hogy – ha nem is kezdünk találgatni, kitől is érkezett ez a kényszer – Pálffy György mégiscsak tudta mit, miért csinál, miért tesz vallomást, és ki ellen kell tennie.

Az is egyértelmű, hogy akár „presszionálták” Pálffyt, akár az államvédelem vezetője mondta el az eljárás koncepcióját a tábornoknak, 1949 nyarán már rendelkezniük kellett a döntéshozóknak valamiféle „elképzeléssel” arról, hogy kik a hadseregen belül „működő ellenséges elemek”, akikre alkalmasint le akarnak csapni. Ebben az esetben a Pálffy-vallomás csak a szükséges *jegyzőkönyvet* – azaz terhelő adatot szolgáltatott, és csak taktikai okokból vártak ennek felhasználásával a következő év tavaszáig.⁴⁴⁹

Pálffy vallomásainak megszületése kapcsán Farkas Mihály vetette fel a harmadik lehetséges magyarázatot. A volt honvédelmi miniszter szerint a tábornok egyszerűen provokálta nyomozó hatóságokat, és „be akarta rántani” a többieket is.⁴⁵⁰ Ennek lehetőségét nem csak azért vetjük el, mert a fentebbi megfontolások szerint az események úgy alakultak, hogy 1949 nyarán már egy nagyjából kész koncepció keretében vették fel a tábornoktól a további perekhez szükséges jegyzőkönyveket, hanem azért is, mert – mint azt számos visszaemlékező leírja –, a Sztálin út 60-ban nem jegyzőkönyveztek akármit. Aki eltért a szükséges – azaz a kihallgatók által megkívánt – iránytól, annak vallomását egyszerűen megsemmisítették.

448 ÁBTL 2.1 I/14-a, Vajda Tibor tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. június 25. 292-295.

449 Janikovszky Béla csak Beleznay István esetében emeli ki a kényszerítő eszközök nyomatékos alkalmazását, esetében azonban nem világos, hogy állítása csak az 1950-es, vagy már az 1949-es ügyre is érvényes?

450 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Farkas Mihály bírósági vallomása, 51-92. 58.

Fentiek alapján világos, hogy Pálffy György 1949-es jegyzőkönyveinek születésekor már rendelkeztek egy olyan koncepcióval, amely egy Sólyom László és társai per alapját képezhette, miközben természetesen annak az eljárásnak a részletei még messzemenőig nem voltak rögzítve.

Arra a kérdésre, hogy miért kell várni ezeknek a terhelő jegyzőkönyveknek a felhasználásával és miért nem tartóztatják le azonnal a nevezett személyeket, mindenki Farkas Mihályra hivatkozik, aki kijelentette: a hadseregnek még szüksége van a tábormokokra.⁴⁵¹

3. 2. Somogyi Imre letartóztatása

A Pálffy-vallomások megszületésének igazi okát tehát homály fedi, miközben irányuk nyilvánvaló. Az 1950-es eljárás során azonban az ÁVH munkatársai számára egy kézzelfoghatóbb eredetet is „feltaláltak” a forgatókönyvek kiagyalói.

Az utólagos rekonstrukció szerint az ügy nyílt nyomozása – a kihallgatók számára – Somogyi Imre vezérőrnagy 1950. március 29-i őrizetbe vételével vette kezdetét.⁴⁵² Somogyi Imrét az 1950-es történet szerint azért tartóztatták le, mert a honvédség egyik gyógyszerészével közösen valamilyen gazdasági visszaélést követett el.⁴⁵³ Azután – még saját kollégáik előtt is konspirálva – úgy viselkedtek, mintha Somogyi Imre vallomásai egészen meglepő adatokat szolgáltatottak a főtiszti kar ellen és ebből született meg a Sólyom-per.⁴⁵⁴

Mivel a Pálffy Györgytől származó jegyzőkönyvek már rendelkezésre álltak, egyértelmű, hogy Somogyi Imre vallomásaira csak azért volt szükség, hogy aktuális, új „bizonyítékokkal” lendületbe hozza a nyomozókat. Ez a konspirált eredet-mítosz ugyanakkor lehetővé tette, hogy a vizsgálatot lefolytatók számára a későbbiekben csak a Somogyi Imrétől származó jegyzőkönyveket adhassák kiindulópontként. Somogyi Imre, aki valójában sem a perben, sem a hadseregben nem volt Pálffyhoz, vagy Sólyomhoz mérhető politikai súlyú személy,

451 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Jávor Iván vallomása a Farkas-perben, 70v. Jávor kérdésére Farkas csak annyit felelt: „még várni kell”. Ugyanerről Décsi Gyula úgy nyilatkozik, hogy Farkas Vladimír azt mondta neki, a főtisztek még kellenek az apjának. Uo. 79. Jávor vallomása igazából nem egyértelmű, mert arról nem beszél, mire is kell várnia a miniszternek, míg Décsi áttételes, azonban ismerte, hogy az erőltetett fejlesztés idején a hadsereg tiszti állományában milyen súlyos hiányok jelentkeztek, az indoklás elfogadható. Másutt is jelezni fogjuk, hogy a valódi probléma nem a tábormokok lecserélésének ténye, hanem a módja – azaz a per és az ítéletek.

452 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Somogyi Imre tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 3. 107-110. ugyanezt az adatot közli: Iratok 2. Jegyzőkönyv Somogyi Imre v. ht. vezérőrnagy tanúnak, a Sólyom László és társai perújítási tárgyaláson tett vallomásáról. 1954. szeptember 16. 555-562.

453 Oláh András, aki orvosi vonalon Merényi Gusztáv, anyagi vonalon pedig Beleznyay István beosztottjaként is dolgozott, később külön eljárás során ítélték el. Egyébként jellemző, hogy Jávor Iván utólag szintén azon „csodálkozott”, hogy Somogyit valójában ezzel a váddal vették őrizetbe. ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Jávor Iván tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 25. 57-63.

454 Olymértéig jól működött ez a konspirált eredet-történet, hogy Czákó Kálmán még 1954. november 6-i feljegyzésében is úgy szerepel, hogy Somogyi vallomásai okozták a tábormoki pert. Vö.: Iratok 1. Czákó Kálmán feljegyzése a kormányfőhöz a politikai elítéltekről. 1954. november 5. 511.

kizárólag azért kerül exponált helyzetbe, mert a nyílt nyomozás – látszólag – az ő személyével vette kezdetét.

Farkas Mihály 1957-ben fontosnak tartotta azt is hangsúlyozni, hogy Somogyi Imre őrizetbe vételére a „trojka” adott utasítást, amit ő személyesen Szücs Ernőnek továbbított.⁴⁵⁵ Az ex-miniszter nyilván azért is hangsúlyozta a döntés kollektív voltát, mert ezzel csökkentette saját felelősségét. Azonban kijelentését a per során senki nem kérdőjelezte meg. Ez viszont nem csupán annyit jelent, hogy Somogyi Imre őrizetbe vétele már eleve a koncepció része volt – amit eddig is sejtettük –, de azt is, hogy erről a koncepcióról a „trojka” nemcsak hogy tudott, de a realizálás megindítása egyenesen a legfelsőbb pártvezetéstől származott. Mindezt Janikovszky Béla annyiban erősítette meg, hogy hangsúlyozta: Rákosi Mátyást is „érdekelte” a tábornoki per.⁴⁵⁶ Hogy ez alatt pontosan mit értett, és honnan tudta, nem tudjuk, azonban már az érdeklődés ténye is elegendő volt a gépezetben dolgozók számára, hogy úgy érezzék, felsőbb utasítást hajtanak végre.⁴⁵⁷

Másik fontos eleme Farkas Mihály kijelentésének, hogy ő Szücs Ernőt utasította a letartóztatás foganatosítására.⁴⁵⁸ Péter Gábor is a Farkas Mihály és Szücs Ernő közötti különleges kapcsolatról tett vallomást a tábornoki ügy kapcsán – és ezzel saját magát kimentette – hangsúlyozva, hogy a miniszter Szücs Ernővel beszélte meg Sólyom László őrizetbe vételét.⁴⁵⁹

1950 elejétől az ÁVH-n belül működő katonai elhárítás kettős alárendeltségben végezte feladatait. Munkáját egyik részről az ÁVH vezetője felügyelte, másrészt a honvédelmi miniszternek is jogában állt utasításokat adni és jelentést kérni. Azonban az átszervezés után először Janikovszky Béla lett az ÁVH-n belül működő II. Katonai Elhárító Főosztály vezetője, tehát elvileg a miniszter őt utasíthatta volna és nem Szücs Ernőt. Később valóban változás történik a katonai elhárítás vezetésében, és Janikovszky Bélát hírhedt kollégája váltotta fel. Hogy azért tett volna terhelő vallomást Farkas Mihály a már halott Szücs Ernőre, hogy Janikovszkyt védje, aligha hihető. Az 1957-es tárgyalás egészét inkább a kettejük közti ellentét, mintsem egymás védelme jellemzi. Ráadásul már a felülvizsgálatok során több

455 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3 Farkas Mihály bírósági vallomása, 57v. Farkas vallomását, ha csak közvetve is, de alátámasztja Nógrádi Sándor véleménye is, mely szerint a hadsereg kérdésében – és még általánosabban valamennyi kérdésben – a trojka döntött. Vö.: Nógrádi Sándor: Új történet kezdődött. Második kiadás, Kossuth könyvkiadó, Budapest, 1966. 175.

456 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4. Janikovszky Béla tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 29. 65-68.

457 Szendy György korábban idézett vallomásában egyértelműen meg is fogalmazza, amikor általánosságban a koncepciók eljárások kapcsán kifejti, hogy a koalíciós időszakban mindig világos volt, miért kell egy-egy eljárást lefolytatni, így megszokták a felülről érkező utasítások és sugalmazások végrehajtását.

458 Ezt erősíti meg a perében született ítélet is, vö.: ÁBTL 3.1.9 V-150019/3. ítélet Farkas Mihály bűnperében. 198.

459 ÁBTL 3.1.9 V-150019/5 Péter Gábor sk. feljegyzésének tisztázata, 1956. április 21. 115.

forrásból is megerősítést nyert: Janikovszky Béla nem csupán a végrehajtás tekintetében vezette ezt a vizsgálatot, hanem abban – ha korlátozottan is – kezdeményező szerepe volt.⁴⁶⁰ Mindent egybevetve négy forgatókönyv lehetséges. Vagy arról van szó, hogy a miniszter már tudta, hogy Janikovszky Bélát hamarosan le fogják váltani és helyét Szücs Ernő foglalja el, ezért már eleve vele tárgyal. Vagy arról – és ez sokkal valószínűbb –, hogy Farkasnak ezt az ügyet azzal a személlyel kell megtárgyalnia, aki a kémelhátítási struktúrában megfelelő helyen van – és ez nem a formálisan vezető pozícióban lévő Janikovszky, hanem éppen Szücs. Ebben az esetben viszont elgondolkodtató, hogy a katonai kémelhátítás informális struktúrájában milyen szerepe volt Szücsnek, Farkasnak, Péternek és Janikovszkynak. Vagy egyszerűen Szücs és Farkas között van egy olyan bizalmas kapcsolat, mint amilyen Pálffy György és Rajk László között a Magyar Testvéri Közösség-ügy felderítésének idején volt, és a miniszter szándékosan kerülte meg katonai elhárítás főnökét. Negyedikként szóba jöhet az is, hogy Farkas Mihály valójában 1950 májusában utasította a kivizsgálásra a Katonai Elhárító Főosztályt – tehát már akkor, amikor valóban Szücs Ernő volt annak vezetője – és egyszerűen ezt az időpontot vetítették vissza a másfél-két hónappal korábbi letartóztatás idejére is, egyszerűen azért, hogy fennmaradjon az a koncepció, hogy Somogyi Imre őrizetbe vételével indult meg az ügy.

Hogy Szücs Ernőt szabályosan utasította-e Farkas Mihály, azt nem tudjuk ellenőrizni,⁴⁶¹ az viszont biztos, hogy Somogyi Imre letartóztatását Janikovszky Béla parancsára Berkesi András hajtotta végre.⁴⁶² Tehát ha a miniszter Szücshez fordult is, ő továbbadta a parancsot Janikovszkynak, aki utasította beosztottját.

Somogyi Imre kihallgatását Tihanyi János kezdte meg, aki felvette a „szükséges” terhelő vallomások a tábornokok bűnösségéről.⁴⁶³ Ezután a „terheltet” átadták Kardos Györgynek,

460 Vö.: Iratok 1. Czákó Kálmán feljegyzése a kormányfőhöz a politikai elítéltekről. 1954. november 5. 506. A feljegyzés Péter Gábor vallomását idézi: „Emlékezetem szerint Janikovszky volt ezredes referátumai alapján a Honvédelmi Miniszter jóváhagyása, illetve utasítására történtek az őrizetbe vételek...” Még ha figyelembe vesszük is Péter Gábor önmentegető szándékát, akkor is igazat kell neki adni abban, hogy pártvonalon az ÁVH felügyeletét Farkas Mihály, a katonai elhárítását pedig pártvonalon és állami vonalon szintén a miniszter látta el. Abban már biztosan nem állít igazat, amikor – másutt – már úgy jellemzi a helyzetet, hogy ő egyáltalán nem tudott a katonai ügyekről. Ugyanakkor attól sem tekinthetünk el, hogy Péter Gábor egyes vélekedések szerint még a börtönben is gyorsan tudott alkalmazkodni a politikai változásokhoz és azokhoz illeszkedő vallomásokot tenni. Vö.: Nógrádi: i. m. 192.

461 Azt azonban közbe kell vetnünk, hogy ebben a kérdésben láthatóan Szücs Ernő felelősségét próbálja a vizsgálat hangsúlyozni, amikor Janikovszkyval ugyanazon a napon egy ilyen vallomást vesznek fel: „utólag gondolkodtam az eseményeken és lehetségesnek tartom, hogy ezt az utasítást (ti. Somogyi letartóztatására) nem Péter Gáboron keresztül, hanem Szücs Ernőn keresztül ... kaptuk meg.” ÁBTL 3.1.9 V-150019/5, Janikovszky Béla tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 29. 149. Ez a szöveg tehát ugyanazon a napon születik, mint amikor a Péter Gábort terhelő, csak pótlásaként születik. Vajon miért?

462 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Berkesi András tanúvallomása a tárgyaláson, 72r.

463 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Kardos György tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 22. 94. Tihanyi egyértelműen koncepciójait jegyzőkönyveket vett fel Somogyitól, aminek tudatában is volt, hiszen a Farkas-perben nem is hajlandó vallomást tenni, mivel az – úgymond – saját magára is terhelő lenne. Uo. Tihanyi János

akinek már az általános beismerés kidolgozásának, részletezésének feladata jutott. A szervezkedési vádat – a Farkas-per ügyésze szerint – a honvédelmi miniszter ötletei alapján egészítették ki egyéb, „személyre szabott” bűncselekményekkel, mint a szabotázs, gazdasági visszaélés, háborús büntett.

Janikovszky Béla – akit természetesen kihallgattak Somogyi Imre ügyével kapcsolatban – mindenekelőtt kijelentette, hogy „nem tudok az ügy indulására vonatkozóan határozott választ adni. Úgy emlékszem, hogy Somogyi Imre, aki valamilyen gazdasági visszaélések (sic!) miatt került őrizetbe, tett terhelő vallomást Sólyomra és társaira...”⁴⁶⁴

Az államvédelem egykori ezredese vallomásának kulcsa pontosan a fentebb említett mondatokban megfogható kettősség: hiszen egyrészt azt mondja, hogy nem tud határozottan válaszolni az ügy indulására vonatkozó kérdésre, majd határozottan állítja, hogy az ügy Somogyi Imre gazdasági visszaélésének nyomozásával vette kezdetét.

A tábornoki ügy *nyílt nyomozati szakaszának egyik fázisa* valóban Somogyi Imre letartóztatásával vette kezdetét. Janikovszky Béla ekkor – mint fentebb már szót ejtettünk erről – a katonai elhárítás vezetőjeként dolgozott, tehát ha ennek ellenére úgymond „nem tud” az „indulásról” beszámolni, akkor az azt is jelenti, hogy nem Somogyi letartóztatása volt az igazi kezdet.⁴⁶⁵ Erre az ellentmondásra két lehetséges magyarázat is adható. A nyomozó nyilván tisztában volt azzal a ténnyel, hogy a tábornoki ügy másik koncepciójának forrását jelentő szálon, a szociáldemokrata politikusok és a tisztikar közötti együttműködésről szóló jegyzőkönyveket már jóval Somogyi Imre őrizetbe vétele előtt felvették.⁴⁶⁶ Másrészt Janikovszky ezzel a megegyezésével burkoltan utalhatott egy előzetes koncepcióra, amelyről nem tudott, vagy nem akart beszámolni. Az adott körülmények között 1950-ben ez az előzetes koncepció Janikovszky számára akár a Pálffy Györgytől felvett jegyzőkönyvek terhelő megállapításai is jelenthették ezt, ugyanakkor a Pálffy-vallomások keletkezésével kapcsolatos korábbi megfontolásokat is figyelembe véve a nyomozó utalhatott arra a még korábban meglévő, előzetes koncepcióra is, amely már 1949 nyarán is rendelkezésre állt.

A volt államvédelmi ezredes a Sólyom-per szűkebben vett előzetes koncepciójának létezését másképpen is megerősíti, amikor kijelenti, hogy Péter Gábor már a nyomozás kezdetén úgy instruálta a nyomozókat, hogy ez „egy összetartozó társaság, azonos politikai beállítottsággal, és ezek a személyek „Pálffy annak idején őrizetbe nem vett kapcsolatai.” Ezek után már végképp ködbe vész az ügy indulásának az a része, amelyről a volt ávós állítólag nem tudott

vallomása, 71v.

464 Iratok 2. Jegyzőkönyv dr. Janikovszky Béla v. áv. ezredes, tanú kihallgatásáról, 1954. május 12. 533.

465 Mindehhez hozzátehetjük, hogy Janikovszky „Péter Gábor egyik főbizalmasa volt”. Vö.: ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Károlyi Márton tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 22. 94.

466 Ennek a koncepciónak az elemzését lásd később.

beszámolni, hiszen Pálffy György vallomásaira hivatkozott előttük főnöke is.

Egy ilyen előzetes tájékoztatásról Tihanyi János is beszámolt, azonban azt szerinte Szücs Ernő tartotta, és egy „államellenes összeesküvés felszámolását” jelölte meg a vizsgálat céljául.⁴⁶⁷ Ezután Janikovszky közölte Tihanyival, hogy a Somogyi Imrétől származó jegyzőkönyvekre épülnek a további kihallgatások.⁴⁶⁸

A nyílt nyomozás kezdetét végeredményben tehát úgy rekonstruálták, hogy a „trojka” döntése után Farkas Mihály utasította Szücs Ernőt, aki a parancsot továbbította Janikovszky Bélának. Utóbbi, a katonai elhárítás vezetőjeként parancsot adott Berkesi Andrásnak, aki 1950. március 29-én letartóztatta Somogyi Imrét. Ezek után Péter Gábor, illetve Szücs Ernő, akik ismerték az 1949-ben felvett Pálffy-féle jegyzőkönyveket, illetve a vizsgálat előzetes koncepcióját, instruálták a nyomozókat a kihallgatás irányát illetően. Az őrizetbe vett Somogyi Imrétől felvett újabb terhelő adatok birtokában tovább gördítették az ügyet, és megindították a letartóztatások következő hullámát – amelyet immár friss jegyzőkönyvek adataival indokolhattak.⁴⁶⁹ A per koncepciója realizálásának kezdetekor, meg nem cáfolt forrás szerint, Farkas Mihály személyesen is tartott egy eligazítást a nyomozók számára. Az értekezleten – amelyen Péter Gábor mellett Károlyi Márton, Szücs Ernő és valamennyi kihallgató részt vett – a miniszter a „párt ellenségeiként” jellemezte az őrizeteseket, és ezzel indokolta a megkezdett eljárást.⁴⁷⁰ A kör tehát így zárult be. A nyomozók számára kézzel fogható volt a pártvezetés utasítása, ugyanakkor a honvédelmi miniszter bármikor visszadobhatta a felelősséget az eljáró hatóságra, hiszen Somogyi Imre jegyzőkönyvei alapján kezdték az eljárást, és esetleges előzetes utasításának nem maradt nyoma.

467 Mint fentebb már szó volt róla, azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy ki adott utasítást Somogyi letartóztatására, Janikovszky előbb Péter Gábort, majd módosítva eredeti vallomását Szücs Ernőt nevezte meg. Ennek mentén haladva az is lehetséges, hogy Tihanyi János ennek a kérdésnek a felvetésekor jobban tájékozott a kihallgatók igényeiről, mint Janikovszky és később már nem „csiszolták össze” a két szöveget.

468 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Kivonat Tihanyi János tanú(!) Somogyi Imre perújításán tett vallomásából, 1954. 73-74.

469 Ezt a forgatókönyvet mások is megerősítik, így pl Károlyi Márton, aki szerint a Sólyom-ügy forrásai a „Rajk-ügyből elfekvő vallomások”, illetve Somogyi jegyzőkönyvei voltak. ÁBTL 3.1.9 V 150019/4, Károlyi Márton tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. december 18. 220. Károlyi vallomásainak egyetlen problémája, hogy nem derül ki belőlük, hogy 1950-ben is tisztában volt-e ezzel, vagy csak később – pl. a börtönben – jutott erre a felismerésre? Továbbá hogy ha 1950-ben tudta ezt, annak az az oka, hogy tájékoztatták, vagy egyszerűen rájött, hiszen már 1949-ben is részt vett a Rajk-ügy nyomozásában.

470 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Szántó György tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 10. 147-151. Szántó György sajnos nem utal ennek az eligazításnak a pontos időpontjáról. Mindez a már korábban felvetett problémák megválaszolása miatt rendkívül fontos lenne. Harsányi Zoltán áv. főhadnagy úgy emlékezett vissza, hogy „1950. május 21-én, vagy 22-én vasárnap este” Pál Ákos tartott egy eligazítást, amelyen a katonai összeesküvés leleplezéséről tájékoztatta a nyomozókat. In: ÁBTL 2.1 II/24, Harsányi Zoltán feljegyzése Lepsényi László ügyében, 1955. február 28. 82. Ekkor minden kihallgató néhány soros írást kapott, arról, hogy melyik őrizetes kikkel tartott kapcsolatot. Harsányi nem tett említést Farkas jelenlétéről, ami, tekintve vallomásának keletkezési időpontját még nem perdöntő, hiszen akkor még nem folyt nyomozás a volt miniszter ellen. Valószínű, hogy több eligazítást is tartottak az ügy kezdetekor. Azonban a katonai elhárítás vezetése kapcsán jelzett probléma megoldásához mindezzel annyiban kerülünk közelebb, hogy ezek szerint számos nyomozó számára csak május végén indult meg az ügy, ekkor tehát már Szücsöt kellett utasítania a miniszternek.

Arra kérdésre, hogy Janikovszky mindezt miért nem mondja el egyértelműen, két lehetséges válasz van. Vagy arról van szó, hogy Péter Gábor csupán Pálffy György vallomásaiból leszűrt koncepciót adta tovább beosztottainak és így haladtak a Sólyom-per felé, vagy arról, hogy az ÁVH főnöke egy koncepciót és Pálffy vallomásait – esetleg azok egy részét – adta tovább, tehát a nyomozók valóban nem tudták mit miért is csinálnak.⁴⁷¹ Az informális hierarchiában alacsonyabb szinten álló vizsgálók esetében könnyen elképzelhető, hogy nem voltak tisztában a valódi okokkal, de hogy Janikovszky sem ismerte volna az ügy igazi eredetét, kevésbé valószínű, hiszen – ismételjük – 1950 januárjától ő maga volt az ÁVH-ba integrált II. Katonai Elhárító Főosztály vezetője.⁴⁷² A Sólyom-ügy első szakaszát ő és Gáspár Márton vezette,⁴⁷³ míg Szücs Ernő 1950. május 2-án vette át a katonai kémelhárítás vezetését, és vele együtt a tábornoki ügyet irányítását.⁴⁷⁴ Mindezek alapján egyértelmű, hogy nem csak ezt az ügyet, és közvetlen forrásait, hanem az előző évi Pálffy-ügyet, de a hatóság munkájának szélesebb összefüggéseit is alaposan ismernie kellett.

Bár a kémelhárítás részben a honvédelmi miniszter alá is tartozott, a hatóság volt vezetőjének olyan kijelentései, hogy „a katonai ügyekben nekem alig volt beleszólásom, és mintegy csak közvetítő szerepet vittem a HM és a főosztályvezető között”,⁴⁷⁵ egyszerűen nem felelhetnek meg a valóságnak. Ugyanakkor figyelembe véve Janikovszky formális és informális helyét az államvédelmi struktúrában, valamint Farkas Mihály egyéb beavatkozásait az államvédelem munkájába, Péter Gábor állítását részben elfogadhatjuk. Végeredményben tehát Janikovszky tisztában volt az ügy kezdeteivel, csak hallgatott róla, és mint a koncepció-építések aktív szereplőjének minden oka meg is volt erre.

*

A tisztikar Somogyi Imre őrizetbe vételét egyébként egyértelműen úgy értékelte, hogy arra csupán azért került rá sor, hogy terhelő vallomásokot tegyen⁴⁷⁶ Egy sokkal keményebb

471 Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a Janikovszky -jegyzőkönyvek felvételekor nem az igazság kiderítése motiválta kihallgatóit, hanem az újabb és újabb koncepciók alátámasztása. Így 1853-ban a Péter Gábor és társai perben a vádlott ÁVH-sok tevéleges közreműködését kellett bizonyítani, 1954-ben azt, hogy a felülvizsgálatra került eljárások állításai hazugságok, 1956-57-ben pedig azt, hogy Farkas Mihály tehet a koncepciók ügyekről. Ráadásul mindezt úgy, hogy saját magát megkímélje a kellemetlen kérdésektől, hiszen az események aktív szereplőjeként mindhárom esetben akár a vádlottak padján is ülhetett volna.

472 Janikovszky Béla 1950 elején az ÁVH II. Katonai elhárítási főosztály élén állt, egyben a hatóság vezetőjének helyettese volt. Vö.: Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950-1953.; in: Trezor 1. A Történelmi Hivatal évkönyve, 1999. Történelmi Hivatal, Bp., 1999. 93.

473 Iratok 1. Szücs Ernő jelentése, Budapest, 1950. november 7. 317-320.

474 Farkas i.m. 251. valamint Péter Gábor tanúvallomási jegyzőkönyve 1957. február 1. In: ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, 335.

475 ÁBTL 3.1.9 V-150019/5, Feljegyzés; 1956. március 28. Péter Gábor vallomása saját perújrafelvételi tárgyalásán 1954. szeptember 16-17. 88.

476 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Gyémánt András tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 31. 31-33. Gyémánt a minisztérium párttitkáraként dolgozott 1950-ben, a tábornokokat mind ismerte.

megfogalmazás szerint Somogyi egy „jelentéktelen gazdasági tiszt volt a háború előtt és alatt,” egy „karrierista senki”, aki 1945-ben „be tudta hálózni” Nógrádi Sándort, Farkas Mihályt és Pálffy Györgyöt is. A tábornoki per későbbi vádlottjával, Porffy Györggyel együtt antifasiszta iskolát is végzett, amely tovább segítette karrierjét a háború után.⁴⁷⁷

Somogyi Imre jellemének megítélése nem lehet feladatunk, azt azonban határozottan le kell szögezni, hogy semmiféle felelősség nem terheli a tábornokok peréért. Nem csak a katonai ügyekben, de számos más perben elítélt személy emlékezett arra, hogy az ÁVH-n nem beszélhettek akármiről, az ÁVH-sok nagyon keményen irányították a jegyzőkönyveket – ha nem éppen ők fogalmazták.⁴⁷⁸ Mindezek alapján kizárható, hogy ha Somogyitól nem akarnak volna felvenni a tábornokokra vonatkozó jegyzőkönyveket, akkor bármennyire is szeretett volna egy összeesküvésről beszélni, nem tehetett volna meg. Sőt, kihallgatója, felsőbb utasítás nélkül, hirtelen ötlettől vezetve sem vehetett fel egy terhelő vallomást.

3. 3. A szociáldemokraták elleni koncepció és a tábornokok pere

A tábornoki per eredete kapcsán a fentebb bemutatott, Somogyi Imre vallomásait előtérbe helyező koncepció az 1954-57 közötti iratokban rögzült. Az ügynek azonban egy másik forrása is volt, amelynek kezdete időben megelőzte Somogyi letartóztatását. A szociáldemokrata politikusok és a tábornokok együttes összeesküvésének teóriája már évek óta formálódott az Államvédelmi Hatóságon. Az összefüggés látható, azonban az 1954 utáni politikai helyzetben nem tartották aktuálisnak ennek túlzott hangsúlyozását.⁴⁷⁹

A két ügy együttes nyomozásáról persze tudtak az '50-es évek második felében, azonban a koncepció rekonstruálásakor csak annyit állapítottak meg, hogy a tisztek elleni eljárás „párhuzamosan folyt” a szociáldemokraták elleni perekkel⁴⁸⁰, azaz a két eljárás között *érdemi, logikai kapcsolatot* a későbbiekben nem feltételeztek, pusztán rögzítették azok időbeli egybeesését. Károlyi Márton szigorúan tartotta magát ehhez az értelmezéshez, és csupán a két ügy időbeli egybeesését rögzítette vallomásában⁴⁸¹, de Berkesi András a két nyomozás összefüggését egyértelműbben említette.⁴⁸²

A Szociáldemokrata Párt szétverésének és vezető politikusai elleni fellépésnek több fázisa

477 ÁBTL 2.1 I/87-a, Láncz István tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 14. 79-82. Láncz nem tud Somogyi és Pálffy barátságáról.

478 Csak egy, a tábornoki perhez közeli példa Láncz Istvántól: „Előadóm, Novák Károly szétépte a neki nem tetsző jegyzőkönyveket.” Láncz István tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. május 14. ÁBTL 2.1 I/87-a, 79-82.

479 Legfontosabb bizonyítéka egy 1950. június 21-én született összefoglaló, amelynek részletes ismertetéséről a későbbiekben lesz szó.

480 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Vádirat; 1957. február 22. 4-15. (1956.Bül. 002734.Legf. Ü. sz.)

481 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Károlyi Márton tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. december 18. 220.

482 ÁBTL 3.1.9 V-150019/3, Berkesi András tanúvallomása a tárgyaláson 72. Berkesi így fogalmaz: „Volt arról szó, hogy a katonai összeesküvők a szocdemek katonai vonala.”

volt 1945 és 1950 között, sőt még később is. A jogi eszközök igénybe vételével fogatosított üldözés valójában a Peyer Károly elleni, távollétében lefolytatott eljárással vette kezdetét⁴⁸³. Ezután a kifejezetten politikai szempontok figyelembe vételével a pártegyesítésről döntő szociáldemokrata kongresszusra időzített Kelemen Gyula elleni perrel folytatódott⁴⁸⁴, és csak jóval az 1950-es eljárások befejezése után fejeződött be.

A tábornokok és a szociáldemokraták összekapcsolásának koncepcióját kétféleképpen is megalapozták.⁴⁸⁵ Egyrészt 1950. március 3-án Kuthy Lászlótól, az 1945 előtti időszak VKF2 irányítójától felvettek egy jegyzőkönyvet,⁴⁸⁶ amelyben rögzítették, hogy Szakasits Árpád találkozott és megbeszéléseket folytatott vele. Korábbi nyilvántartási anyag is rendelkezésükre állt – ami jelzi, hogy már készültek erre az eljárásra is –, hiszen már 1947-ben felvettek egy jegyzőkönyvet a Kruchina Viktor ügyében megindított nyomozás során letartóztatott Dudás Bélától – aki Zentai Vilmos politikai államtitkára volt a minisztériumban. Ebben az államtitkár és a tábornoki kar egyes tagjainak kapcsolatát részletezték.⁴⁸⁷

A Kuthy-Szakasits találkozó pillanatában a magyar politikai elit jelentős része már tisztában volt azzal, hogy a háborút a németek el fogják veszíteni, tehát az adott helyzetben megkísérelték a politikai kibontakozás útját keresni. A számos politikai lehetőséget mérlegelő kiütkeresés során a szociáldemokraták irányába történő „nyitás” is felmerült, hiszen már nyilvánvalóvá vált, hogy a háború utáni politikai életben mások lesznek a főszereplők. Közvetlenül a háború után, a kommunista politikusok – legalábbis verbálisan – még nem elleneztek az ilyen antifasiszta jellegű összefogást, azonban a hidegháború élesedésének idején már egyértelműen „árulásnak” bélyegezték.

További hasonló kapcsolatfelvétel nyomára bukkantak a Szakasits Árpád ellen folytatott nyomozás során. Andorka Rudolftól szintén a háború éveiben érkezett levél – melyben a bolsevizmus elleni összefogást és együttműködést ajánl a szociáldemokrata vezetőnek –, és ez már elegendő bizonyítéknak tűnt Szakasits ellen.⁴⁸⁸

Ami számunkra most a legfontosabb, az a jegyzőkönyv születésének pillanata. Hiszen

483 Peyer Károlyt 1948. február 16-án ítélte el a Budapesti Népbíróság.

484 Kelemen Gyulát a Szabó Kornél és társai – azaz a Nitrokémia – perben ítélték el első fokon, 1948. március 4-én.

485 Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a koncepciónak bármilyen alapja lett volna.

486 ÁBTL 3.1.9 V-150019/ 5, Az 1950. március 8-i feljegyzés hitelesített másolata, amely 1956. március 29-én készült Kuthy Lászlóról, valamint Zinner Tibor: A szociáldemokraták és a katonai vezetők ellen koholt perek közötti kapcsolatáról, *Ügyészségi Értesítő*, 1990/1. 17-18.

487 ÁBTL 3.1.9 V-32000/31. Dudás Béla tanúvallomási jegyzőkönyve Almásy Pál és Zentai Vilmos kapcsolatáról, 1947. június 11. 166. Az 1947-es politikai helyzetben, és nem utolsó sorban a Magyar Testvéri Közösség elleni perrel a háttérben még csak az államtitkár és az 1950-ben a Sólyom-ügy egyik mellékperében elítélt Almásy Pál számított célszemélynek. Azonban ez az elfekvő anyag a politikai helyzet függvényében bármikor élesíthetővé vált.

488 Kozák: i. m. 103.

Somogyi Imre letartóztatására csak a hónap végén kerül sor, a Kuthy jegyzőkönyv alapján viszont egyértelmű, hogy jóval azelőtt, hogy a szociáldemokrata politikusok, illetve a tábornoki per szereplőinek lefogását megkezdték volna, összekötötték a két csoportot. Mindez viszont azt jelzi, hogy a Pálffy-jegyzőkönyvek leporolása és Somogyi Imre nevével jegyzett koncepció felépítése között már felbukkant a politikai koncepció. Ez a koncepció – bár úgy tűnik soha nem vált elsődlegessé – mégis folyamatosan végigkísérte a nyomozás első szakaszát. Már a tábornokok őrizetbe vétele után Károlyi Mártonnak is Szücs Ernő ad utasítást a két ügy összekötésére.⁴⁸⁹

A Kuthy Lászlótól származó vallomáson túl ennek a kettős koncepciónak a felépítését más személyek köré is építhették. Így került letartóztatásba Zentai Vilmos a HM szociáldemokrata politikai államtitkára, vagy Dumbovich Emil, aki szintén a szociáldemokrata párt tagjaként dolgozott a honvédségben. A szociáldemokrata Dumbovich egyértelműen a Zentai Vilmossal fenntartott kapcsolat miatt került be, az államtitkár tett ellene terhelő vallomást, azt is állítva, hogy Kéthly Anna, Szakasits Árpád, Bán Antal, Sélíg Imre és Schiffer Pál áll szervezkedésük mögött.⁴⁹⁰

A vizsgálatnak ebben a szakaszában számos olyan kapcsolatrendszert agyalt ki a hatóság, amelyet a végén úgy realizáltak, hogy közben magasabb szinten az összefüggést elvetették. Ilyen Bodrossy Erik esete, aki ellen szintén Zentai Vilmos volt államtitkár tett vallomást. Bodrossy valóban szociáldemokrata volt, és korábbi kapcsolatai segítségével az SZDP „összhonvédelmi szervezetének” Végrehajtó Bizottságával elfogadtatott egy határozatot, amely szerint minden honvédségi tagjelöltet a Katona Politikai Csoportfőnökség segítségével prioráltak. A jelöltek listáját ő készítette el, majd odaadta Kálmán Emilnek, aki bevitte a Katona Politikai Csoportfőnökségre.⁴⁹¹ Bodrossy Erik vezetésével 1945-ben összekötő üléseket tartott az MKP-val, és megtárgyalták az esetleges személyi jellegű kifogásokat, ami – tekintettel arra, hogy az üléseken 1945-46-ban Jánosi Ferenc, később Révész Géza vett részt –, életszerűen azt jelenti, hogy a szociáldemokrata Bodrossy hajlandó volt alárendelni magát a kommunistáknak. Tehát ebben az időszakban Bodrossy Erik teljes mértékben szemben állt az államtitkár által képviselt szociáldemokrata politikával – amelyet szerinte Révész Géza tudott volna igazolni.⁴⁹² Mindez azonban 1950-ben nem számított. Bodrossy ellenőrizhetetlen

489 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Károlyi Márton tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. december 18. 220. Sajnos Károlyi nem vall konkrét formában erről a tanúvallomási irányról.

490 ÁBTL 2.1 II/1-a Dumbovics Emil tanúvallomási jegyzőkönyve. 1954. május 6. 40-45.

491 Ez egyébként a legérdekesebb része ennek a „mini-koncepciónak”, mert valószínűleg ez a priorálás nem lehetett hivatalos, - a katpolnak nem volt hivatalos feladata, hogy pártok számára adatokat szolgáltatson, de azt a felülvizsgálat során senki nem firtatta, hogy az adatszolgáltatás milyen formában történt?

492 ÁBTL 2.1 II/1-a, Bodrossy Erik tanúvallomási jegyzőkönyve. 1954. május 3. 34-39.

kapcsolata a katonai elhárítókkal és gyanús „pártkapcsolatait”, kiegészítve a Zentai Vilmos elleni koncepcióval, magával rántotta őt is.

Ezzel szorosan összefüggött az is, hogy Zentai Vilmos pártja számára a honvédség fejlesztésére vonatkozó javaslat kidolgozását kérte a békeszerződés rendelkezéseinek életbe lépésének esetére. A javaslat egyes részeit Dezsényi Miklós ezredes, Török János vezérőrnagy, Dumbovich Emil vezérőrnagy, dr. Gömörly Viktor és Bodrossy Erik jegyezte. Gömörly a személyi utánpótlás, Bodrossy a gazdasági szervek, Dumbovich a szolgálati szabályzat problémáinak kidolgozását végezte el. A névsor azért rendkívül érdekes, mert az államtitkár láthatóan polgári származású tisztek, a volt ellenállók között kereste szakmai-politikai szövetségeseit.

Gömörly Viktor valóban tájékoztatta a szociáldemokrata pártszerveket a honvédség belső helyzetéről, és szorosabb kapcsolatot tartott fenn Schiffer Pállal.⁴⁹³

Végeredményben tehát Zentai Vilmos köréből összességében három személlyel bővült a vádlottak listája: Dumbovich Emilt és Gömörly Viktort a szociáldemokrata párthoz fűződő kapcsolatuk és az államtitkárral fenntartott érintkezés juttatta a Sólyom-perbe, Bodrossy Eriket pedig 1950 nyarán illesztették bele az eljárásba.

4. A koncepciók összeillesztése

A felülvizsgálatok, valamint a politikai felelősség megállapítását célzó Farkas-per során voltaképpen kizárólag a fentebb áttekintett három forrást tekintették a tábornoki per okának. Ezek közül is valójában két okot emeltek ki: Pálffy György és Somogyi Imre szerepét. A harmadik elemet – a szociáldemokrata politikusok elleni eljárást – pusztán az ügy háttérben meglévő, másik eljárásnak tekintették.

A Pálffy- és a Somogyi-jegyzőkönyvek ahhoz tényleg elegendőnek bizonyultak, hogy koncentrikus körökben szélesítve a terheltek körét, egyre több és több vádlottat emeljenek be az eljárásba. Ebből a szempontból különösen hasznosnak bizonyult Somogyi Imre őrizetbe vétele, akinek vallomásait az összeesküvés koncepció magjává tették. A letartóztatott főtiszt az 1950-et megelőző időben a hadsereget érintő valamennyi legfelsőbb szintű tárgyaláson részt vett. Vallomásaiban ezekről a megbeszélésekről és bizottsági ülésekről tett említést, ezeket színezték át a nyomozók és mint az összeesküvők találkozóit jegyzőkönyvezték. Innentől kezdve minden csak megfogalmazás kérdésévé vált, kezdetét vehette a jegyzőkönyvek „élesítésének” folyamata. A baráti megbeszélés összeesküvéssé vált, a honvédség problémáinak nem hivatalos fórumokon történő említése a „szabotázsterveik

⁴⁹³ ÁBTL 2.1 II/28, Zentai Vilmos sajátkezű feljegyzése. 1954. július 23. 27-29.

egyeztetésévé” változott a kihallgatók keze nyomán.

Mint azt már a hadsereg helyzetének alakulása kapcsán említettük, 1948. április 22-én egy új Katonai Bizottság kezdte meg működését a MDP-n belül, amelynek tagjai Farkas Mihály, Pálffy György, Elek Tibor, Kádár János, Sólyom László, Illy Gusztáv, Somogyi Imre, Szalvay Mihály, Földi Lajos, Jánosi Ferenc és Révai Kálmán lettek.⁴⁹⁴ Úgy tűnik, elsősorban ennek a Katonai Bizottságnak az üléseit jegyzőkönyvezték Somogyi Imre vallomásai nyomán. Azt is hozzáfűzte a terhelt, hogy kétféle ülést tartottak: hivatalos formában a Pártközpontban, Farkas Mihály, vagy Kádár János vezetésével, illetve nem hivatalosat valakinek a lakásán.⁴⁹⁵ Minden bizonnyal ez utóbbi volt az, ami végképp „bebizonyította” a rosszindulatú gyanúsításokra amúgy is hajlamos ÁVH-s kihallgatók számára, hogy ez a katonatiszti társaság túl szoros személyes kapcsolatokkal rendelkezik ahhoz, hogy megfelelően ellenőrizhető legyen.

A Katonai Bizottság üléseivel kapcsolatos kérdések tisztázására bevonták a felülvizsgálatba Jánosi Ferencet is, akinek részvételére több vallomás is utalt. Az 1946-47-es értekezletekre, amelyeket később az összeesküvéssé minősítettek át, a kommunista politikus úgy emlékezett vissza, hogy azokon minden kérdést előbb egymást közt beszéltek meg az érintettek, majd a többségi véleményt terjesztették fel Révész Gézának, illetve Farkas Mihálynak, és a végrehajtást csak a párt-jóváhagyást követően kezdték meg.⁴⁹⁶ Ez az eljárás talán demokratikus körülmények között megállná a helyét, de a korszak politikai viszonyai között már nem.

Viszont formailag ebből a vallomásból kiindulva lehetett előállítani a hadsereg egész felső vezetését érintő összeesküvés és szabotázs vádat. Ez az összejövétel abban a formában, ahogyan azt „vizionálták” soha nem történt meg, azonban könnyedén peresíthető volt. A vádlottak köre így minden következmény nélkül növelhető és csökkenthető volt, teljesen önkényesen lehetett neveket beemelni és kihagyni, csupán a koncepció belső logikája és a peresíthetőség szempontjai szabtak – igaz, nem túl szűk – korlátokat.

Valamilyen szűrést valószínűleg Somogyi Imre jegyzőkönyveinek felvételénél is alkalmaztak, ha maga a terhelt nem is szelektált, kihallgatói biztosan kihagyták a kommunistákat, mint pl. Elek Tibort, Szalvay Mihályt vagy Jánosi Ferencet. Leszámítható továbbá a két vezető KV-tag, Kádár és Farkas, bár az előbbi esetében további kutatást igényel, hogy az ellene indított vádaskodás során nem használták-e fel ezt a vallomást is. Néhányat az említettek közül már

494 Mucs Sándor: Politika és hadsereg Magyarországon, 1944-1948. Zrínyi Katonai Kiadó – Kossuth Könyvkiadó, 1985. 59.

495 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4 Somogyi Imre tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 3. 108.

496 ÁBTL 2.1 II/1-a Jelentés, 1954. augusztus 9. Barkóczi Pál osztályvezető helyettes Jánosi Ferencsel folytatott „beszélgetéséről”. 160.

vagy letartóztattak, mint Földi Lajost, vagy el is ítélték, mint Pálffy Györgyöt. A többieket pedig ekkor készültek bíróság elé állítani.

Egy másik összefüggésrendszerben Somogyi Imre egy 1948-as karhatalmi megbeszélés résztvevőit sorolta az összeesküvők közé. Ezen az értekezleten Somogyi mellett Sólyom László, Illy Gusztáv, Révay Kálmán, Jánosi Ferenc, Otta István, Szalvai Mihály, Földi Lajos, és Elek Tibor vettek részt.⁴⁹⁷ A felülvizsgálat során az 1950-ben – talán június 25-i⁴⁹⁸ – keletkezett Somogyi-jegyzőkönyv még a vizsgálatot folytató nyomozók rendelkezésére állt. Az eredeti szöveggel szembesítik is a tanút: „Beismerem, hogy részt vettem azon az 1948 kora nyarán Pálffy HM-beli irodájában tartott megbeszélésen, ahol a karhatalmi alkalmazással kapcsolatos utasításokat dolgoztuk ki. Pálffy akkor közölte velem, hogy a közeljövőben sor fog kerülni a csapatok meglepetésszerű Budapestre való összevonására... Az összevonással fogjuk biztosítani a jobboldali fordulatot.”⁴⁹⁹ A technika ugyanaz, az exponált kommunisták kihagyásával ismét összeállt ugyanaz a tábornoki, főtiszti csoport.

A Pálffy György személyéhez kötött koncepciós összefüggés révén aztán újabb és újabb köröket lehetett húzni. A Katona Politikai Csoportfőnökségt hosszú ideig irányító tábornok természetesen nem csak hivatali úton érintkezett beosztottaival, ráadásul nem is minden kérdést akart kizárólag a kommunista párt keretein belül megtárgyalni. A bizalmi viszony jele volt, hogy „1949. ápr-ban [sic!] Pálffy szerette volna észrevétlenül kipuhatolni, hogy mi a volt osztálytársainak őszinte véleménye egy esetleges imperialista támadás elleni védekező háború esélyeiről. E célból György nap táján általam meghívatta őket lakására, hogy ott kedvező légkört teremtsen bizalmas beszélgetés számára. Porffy [a] mondott napon kb. 7 óra tájban érkezett meg Miskolcra, s Pálffy lakásán talált engem, Csonka Györgyöt, Kászonyi Andrást, Lepsényi Lászlót és Vaikó Györgyöt.”⁵⁰⁰

A fentebbi listákat a tanúvallomások alapján állították össze. Azonban más forrásokból is hozzájutottak olyan anyagokhoz, amelyek „alátámasztani” látszottak az összetartó és összetartozó társaságról szóló koncepciót éppúgy, mint a Pálffy-ügyben érintettekkel való szoros kapcsolódás „elméletét”. A „magasabb parancsnokként szolgáló elvtársak” számára párt iskolai tanfolyamot szerveztek 1946 tavaszán. A résztvevők névsorát tartalmazó levelet gondosan beszerezték – sajnos megállapíthatatlan, hogy 1950-ben, vagy a felülvizsgálat idején –, amelyből megállapítható, hogy a későbbi vádlottak közül Illy Gusztáv, Révay

497 ÁBTL 2.1 II/4, 1954. június 23. Somogyi Imre tanúvallomási jegyzőkönyve

498 A felülvizsgálat során keletkezett jegyzőkönyvben a kihallgató idéz Somogyi Imre 1950. június 25-én keletkezett vallomásából. Ennél a kérdésnél azonban a kontextusból nem rekonstruálható pontosan, hogy itt is a június 25-i vallomás alapján teszi fel kérdéseit, vagy más irat is rendelkezésére állt.

499 ÁBTL 2.1 II/1-a Somogyi Imre tanúvallomási jegyzőkönyv, 1954. június 2. 54-63.

500 ÁBTL 2.1 II/4, 1954. június 20. Lánosz István tanúvallomási jegyzőkönyve,

Kálmán, Porffy György és Györgypál László vett részt, olyan személyekkel együtt akiket már korábban őrizetbe vettek, mint Földi Lajos és Nyerges Pál.⁵⁰¹

Mint már korábban utaltunk rá, Pálffy György biztosan vallomás tett Sólyom László, Révai Kálmán, Kászonyi András és Péter Borisz személyére, kiknek őrizetbe vételére szintén ekkor került sor.

A fentieken túl számos más listát is készíthettek 1950-ben, ám végül a perben egy 1947-ben, Pálffy György irodájában tartott György-napi ünnepségből vezették le az összeesküvés és szervezkedési koncepciót.⁵⁰²

A koalíciós időszak végére kialakult az a tábornoki és katonai vezető gárda, akik a fejlesztési időszak legelején is meghatározták a távlati teendőket. Mint azt a hadsereg helyzetével foglalkozó részben vázlatosan áttekintettük, ezt a vezető réteget a kommunista párt tudtával, sőt inspirációjára helyezték el a hadseregben, juttatták magas rendfokozathoz és értékes, fontos beosztásokhoz. 1949 végén a helyzet azonban megváltozott. Immáron nem szakszerű irányítókra, hanem – elsősorban a szovjet tanácsadók megérkezése után – fegyelmezett parancsvégrehajtókra volt szükség, akiknél még csak a gyanú sem merülhet fel, hogy valamikor meg fogják kérdőjelezni a párt utasítását. Mindez nem jelenti azt, hogy bármilyen adatunk lenne arra, hogy az 1949-50-ben félreállított tisztek és tábornokok ezt valóban meg akarták volna tenni, azonban tény, hogy elvileg képesek lettek volna rá. Mind a szakmai kompetenciájuk, mind a kapcsolatrendszerük megvolt, és miután már túléltek – sokuk az illegáltságban és a fronton súlyos veszélyeket vállalva – egy világháborút, nem valószínű, hogy akármilyen kalandba bocsátkoztak volna. Katonai szaktudásuk birtokában pedig arra is képesek voltak, hogy pontosan megítéljék, milyen kilátásai vannak az országnak és saját maguknak egy esetleges harmadik világháborúban.

A tábornoki per évében úgy értékelték, hogy Sólyom László a „saját vezérkarát építette fel”. Beletartozott ebbe Révay Kálmán, a páncélos csapatok szemlélője, Porffy György a tüzér csapatok szemlélője és Beleznyai István anyagi főcsoportfőnök. A csoporthoz tartozott, azonban 1949 novemberétől már nyugállományba került Illy Gusztáv, aki korábban a személyügyi osztályt vezette, utolsó beosztása pedig a kiképzési csoportvezetői pozíció volt. Bevonta továbbá Vértes Lászlót, Varró Lászlót – hadiipari összekötő tiszt, aki első igazolás eljárásán kibukott, ám visszavették –, Horváth Barnát, Padusitzky Lászlót – akit a szervezési osztály élére állított –, Györgypál Lászlót – akit műszaki osztály élére hozott be, végül Réczey Lászlót és Péter Boriszt akik a vezérkar tanulmányi és könyvtár osztályhoz nyertek

501 ÁBTL 2.1 II/4, 48 lap – lista, 53. lap – 1946. április 24-én kelt levél fotokópiája.

502 ÁBTL 2.1 V-142760/1, Berkesi András sk. feljegyzése az 1947-es György-napi megbeszélésekről, 1954. július 20. 74.

beosztást.⁵⁰³

Valójában ennek a tábournoki gárdának az eltávolítása volt valódi hatással a hadsereg felső vezetésére. A csoport likvidálása beleillik abba a képbe, amelyet a hadsereg átalakításáról bevezető fejezetben megrajzoltunk, tehát a „régii” személyi állomány eltávolításának és lecserélésének hosszú folyamatába. Ők voltak azok, akiket Szabó István, vagy Révész Géza mindig a „horthysta”, vagy „ludovikás” jelzővel illetett, eleve azt sugallva, hogy ellenségek. Csupán egyetlen megjegyzés kívánkozik ide. Az 1950-ben őrizetbe vett tábournokok közül sokan – mint Sólyom László és Illy Gusztáv – már a világháború előtt leszereltek, vagy a háború során fogságba estek. Őrájuk tehát a „horthysta tisztek” kategória csak erős fenntartásokkal használható.

*

Ugyanakkor egy másik, személyesebb kört is érintettek a letartóztatások. Ebbe a csoportba négy személy került: Papp János, Sólyom László apósa, Forgács Jenő, a szárnysegéd,⁵⁰⁴ valamint Bodrossy Erik és Horváth Imre. Közülük kettő kifejezetten személyes kapcsolata miatt került célkeresztbe, ketten pedig az ÁVH részére végeztek olyan „munkát”, amely olymértékig kompromittálta őket, hogy szabadon hagyásuk nem tűnt célszerűnek.

Papp János 1948-ig a HM elnöki osztály vezetője volt, ekkor nyugdíjazták. Személyét valójában kizárólag a Sólyom Lászlóval meglévő rokoni kapcsolata miatt vonják az eljárás alá.⁵⁰⁵ Személyét a hadsereg ügyeiről döntő bizottságok nem érintették egyértelműen. Őt és Forgács Jenőt a Vaikó-perben ítélték el, ami ismét bizonyítja a korábban már bemutatott technika működését: a tanúkat és „csatolt terhelteket” lehetőleg más perben állították bíróság elé, így konspirálva a per valódi célját illetően.

Bodrossy Erik személyére igényt tarthatott volna a nyomozás akkor is, amikor még a katonák és a politikusok csoportját akarta összekapcsolni, hiszen exponált szociáldemokrata tisztként erre alkalmas volt. Azonban letartóztatására viszonylag későn került sor,⁵⁰⁶ így inkább azért kerülhetett sor erre, mert az ÁVH-t rendszeresen tájékoztatta a tábournokról.⁵⁰⁷ Horváth Imre

503 ÁBTL 2.1 II/1-a, Kuthy László sk. vallomása, 1954. július 15. 148- 152.

504 ÁBTL 3.1.9 V-150019/2, Forgács Jenő tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. szeptember 19. 223-225.

505 Vö. Sólyom Ildikó: *Megtörténhetett?* I. U. S. Párizs, 1988. 182-183. és tovább.

506 Bodrossy Eriket 1950. június 18-án, tehát három nappal a fent említett összefoglaló jelentés megszületése előtt került rá sor. Mint fentebb szó volt róla, a tábournokokat a szociáldemokratákkal összekapcsoló koncepció márciustól adatolható, tehát egy tavaszi őrizetbe vétel esetén – még az elsődleges iratanyag hiánya ellenére is – valószínűsíthetnénk, hogy azt a koncepciót szolgálta. Így azonban szinte kizárható.

507 ÁBTL 3.1.9 V-32000/31, Bodrossy Erik jelentései Sólyom László családjáról. Bodrossy 1946. augusztus 30-ától adott jelentéseket a Honvédelmi Minisztériumban történt eseményekről, Uo. Feljegyzés, 1946. augusztus 30. 95-95. A Sólyom-családra vonatkozó iratokat közli Sólyom Ildikó: *Összetört- szétszakadt- elillant. A Sólyom tábournok-per utóélete, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 2003. I kötet, 77-80.* Sólyom Ildikó ugyan nem ilyen szempontból érdeklődött az iratok iránt, de Bodrossy valójában Beszenszky Gábor volt ezredes iránti ÁVH-s érdeklődést elégítette ki. A Bodrossy és a Beszenszky család egy házban lakott, a Sólyom Lászlónéra

pedig úgy került az ügybe, hogy – egyes adatok szerint –, a Deuxième Bureau beszervezte és Magyarországra küldte, azzal a feladattal, hogy felkeresse Sólyom Lászlót azzal az üzenettel, hogy „mindent a megbeszélés szerint”. Másik feladata szerint Sólyom apósának kellett egy olyan levelet írnia, amelyben a nyugaton maradt fiú üzeni, hogy a család disszidálását előkészítette. A provokáció sikerült, Horváthot elfogták.⁵⁰⁸ Két magyarázat is adható arra a kérdésre, mi történhetett a háttérben? Az egyik szerint a nyugati emigrációban létrejött Magyar Harcosok Bajtársi Körének akciójáról van szó, amely szervezet francia közreműködést vett igénybe, vagy hazudtak Horváthnak, aki így azt hitte, a Deuxième Bureau-nak dolgozik. De lehetséges az is, hogy a francia ügynököt Budapesten leleplezték és az ÁVH „visszafordította”, és az egész francia kémvizsgálati háttér csupán egy fedőtörténet, és így Horváth voltaképpen azt sem tudta kinek is dolgozik.

Utóbbi két személyt nem a valóban meglévő baráti kötődés miatt soroltuk ebben a személyes körbe, hanem azért, mert a letartóztatásokat kizárólag az motiválta, hogy a tábornok személyével kerültek – jelen esetben mindegy milyen külső hatásra – kapcsolatba.

5. A „nagy koncepció” – és szétesése 1950-ben

A tábornokokat és a szociáldemokrata politikusokat egy nagy ügryhöz kapcsoló koncepció 1950. június 21-ig bizonyosan élt, hiszen ekkor készült az az összefoglaló jelentés, amely – érdekes összemosással – egyrészt a „Rajk-Pálffy-összeesküvésből” származtatta az aktuális nyomozást, ugyanakkor felsorolta az ügy kapcsán lefogott valamennyi később vádlottat.⁵⁰⁹ Ez a mindenkiket együttesen szerepeltető „nagy koncepció” a szovjet tanácsadók szerint egyenesen Rákosi Mátyástól személyesen származott.⁵¹⁰ A „nagy koncepciót” azonban a későbbiekben ejtették, és „... utasítás alapján a katonai ügyet a szociáldemokrata ügytől különválasztva ... tárgyalták le” – vallotta 1950 őszén Szücs Ernő⁵¹¹, azonban az „utasítás” forrásáról nem számolt be.

Azáltal, hogy létezik az az összefoglaló jelentés, amely a letartóztatási periódus végén, de a konkrét perek koncepciójának kialakítása előtt született, rekonstruálható két különféle, egymástól független koncepció. A nyomozás során megvalósított Sólyom-ügy, és a vádlottak csoportokra bontása után keletkezett Sólyom-per koncepciója. A Sólyom-ügy 1950

vonatkozó anyag ebből a szempontból valójában itt másodlagos volt. Beszenszky pedig azért vált a megfigyelés célszemélyévé, mert a Vöröskeresztnél dolgozott. Ez pedig – mint minden nyugati kapcsolatokkal rendelkező segélyszerv – eleve gyanúsnak számított, elég ha Kojcsa Ilona és az USC kapcsolati hálót említjük meg, amely a Rajk-per kapcsán is feltűnt.

508 Zinner: A szociáldemokraták... 17.

509 Iratok 2. Jelentés a katonai összeesküvésről, 1950. június 21. 511-514.

510 Murasko: Múltunk, 1999. 166.

511 Zinner: A szociáldemokraták... 17.

júniusának közepéig alakult, majd a letartóztatottak tömegéből kiemelték különböző csoportokat, és azokból kialakították a Sólyom-, a Vaikó- és Kővágó-pert, illetve többeket egyénileg állítottak bíróság elé, vagy internáltak. Az „ügy” koncepciója sokkal szélesebb kört érintett, ehhez képest a „per” már csak egy kisebb csoportot, amely – nyilván a korábban felvett jegyzőkönyvek és koncepciók mentén létrehozva – már lehetővé tette egy-egy per kivitelezését. Hasonló következtetésre jutottunk a Pálffy-ügy és per szétválasztása során is, azzal a különbséggel, hogy az 1949. évi eljárás során az 1950-es hasonló dokumentum vagy nem keletkezett, vagy nem maradt fenn, mindenestre még nem ismert. Tehát az őrizetbe vételek során érvényesített koncepció feltárása során az őrizeteselemek a névsora is kérdéses, a további kutatások során elképzelhető, hogy bővülni fog a lista. Ehhez képest 1950-ben adott egy lista, amely – az ÁVH egykorú leírásában – közli azokat, akik a koncepció részét képezték, más forrásokból pedig ismerjük a perek névsorait, és koncepcióit is. A „per-koncepció” merőben formális és funkcionális, kizárólag egy formális jogi aktus kivitelezésének céljából született meg, miközben az „ügy-koncepció” valódi politikai logika mentén jött létre. A perek és felülvizsgálataik iratanyaga alapján így meghatározhatóak azok a jellegzetességek, amelyek a letartóztatások során érvényesített „alapkoncepciót” jellemzik. Az alábbi táblázatban összefoglalva közöljük, mely katonákat sorolt az 1950. június 21-én született irat a Sólyom-ügy során őrizetbe vettek közé, és ezeket a személyeket mely perben ítélték el.

	Sólyom- per	Vaikó- per	Kővágó- per	egyéb eljárás
Andorka Rudolf				*
Kuthy László	*			
Sólyom László	*			
Illy Gusztáv	*			
Almássy Pál			*	
Kozma István				*
Révay Kálmán	*			
Beleznay István	*			
Somogyi Imre	*			
Porffy György	*			
Dr. Merényi Gusztáv	*			
Dr. Réczey Ferenc		*		
Dumbovich Emil	*			
Gömöri Viktor	*			
Lőrincz Sándor	*			
id. Jándy Jahn Géza		*		
Csonka György				*
Vértes László	*			
Zsigmondi László		*		
Papp János		*		
Lipták Balázs		*		
Dr. Aranyi Sándor	*			
Györgypál László		*		
Varga Tibor	*			
Lepsényi László		*		
Péter Borisz		*		
Vermes Zoltán	*			
Solt Pál	*			
ifj. Jándy Géza		*		
Forgách Jenő		*		
Pogány Lajos	*			
Bányai József		*		
Bánlaki László				*
Porffy Endre		*		
Horváth Imre		*		

Táblázatunkban tehát azok szerepelnek, akiket 1950. június 21-én a katonai személyek között tartottak számon, és az ÁVH saját összesítése szerint azért vettek őrizetbe, mert a „Rajk-Pálffy-összeesküvés” folytatóit „fedezték fel” bennük. A megvalósított perekbe ehhez képest még néhány olyan személyt is belevontak, akik egyáltalán nem, vagy nem katonaként szerepeltek a fent említett listán.

A megvalósított Sólyom-perbe beemelnek még két személyt: Bodrossy Eriket és Koszorús Gábornét. Bodrossyt egyáltalán nem említi az összefoglaló, Koszorúsét pedig a „polgári személyek” között szerepelteti. Bodrossy letartóztatásának okáról már a szociáldemokrata koncepció kapcsán már szóltunk.

A Vaikó György nevével jegyzett eljárásba további katonákat is bevonnak, így magát az első rendű vádlottat, Vaikó Györgyöt, továbbá a szintén katona Kászonyi Andrást és Szalay Tibort, akiket egyáltalán nem említett a közölt lista Diettrich Lajost, Lőrincz Sándornét, Pocsátkó Istvánt és Gallus Viktornét szintén a polgári személyek között tartották számon, amely formálisan helytálló, hiszen ügyeik nem katonai cselekményekkel fügtek össze.

Ennek kapcsán meg kell jegyezzük, hogy az összefoglaló meglehetősen lazán kezeli azt a kérdést, kit is tekint katonának és kit nem. A katonaként számon tartottak között szerepelt Andorka Rudolf, a második világháború alatti madridi követ, aki már 1942-től nem teljesített szolgálatot, és a háború után nem is kérte felvételét az új honvédséghez. Hasonlóan a katonák között kapott helyet az az Almásy Pál, aki 1947 végén vonult nyugdíjba, és Illy Gusztáv – a Néphadsereg kiképzési csoportjának vezetője, aki 1949 novemberében. Esetükben tehát teljesen önkényes a katonák közé sorolás.

6. Változatok a kémkedésre 1950-ben

A felülvizsgálatok és kisebb mértékben a Farkas Mihály elleni per során Pálffy György és Somogyi Imre vallomásaiból vezették le az 1950-es tábornoki pert. A felülvizsgálatok során azért korlátozták a vizsgálódás körét, hogy csak az előre meghatározott személyekre korlátozhassák a rehabilitációt. A Farkas-per során pedig azért tettek így, mert a csak azt akarták számon kérni a volt honvédelmi miniszteren, amiről már – az előre meghatározott politikai szempontok szerint kidolgozott koncepció szerint – korábban kijelentették, hogy törvénysértő eljárás volt. A dolog végeredményben logikus, hiszen ha egy korábbi eljárást nem vontak be a felülvizsgált perek körébe, akkor az nem volt törvénysértő, és akkor azt nem lehet számon kérni senkin.

Mindehhez megkerülhetetlenül hozzá kellett tenni a szociáldemokrata politikusok elleni eljárást, egyrészt mert azokat is törvénysértőnek minősítették, másrészt viszont igyekeztek minél inkább szeparálni a két per felülvizsgálatát, hogy a felülvizsgálat korlátozott maradjon. Ez a kettősség okozta, hogy a két eljárás összefüggését ugyan jelezték, de nem vizsgálták a kapcsolódás mélyebb rétegeit.

A fenti gondolatmenet valóban a Sólyom-per összefüggéseire mutat rá. Csakhogy a perek nem korlátozódtak a fentebb ismertetett dokumentumban szereplő személyekre. De miért

nem? A koncepció perben létrehozott formális bizonyításhoz miért volt szükség újabb személyek bevonására? Ráadásul más forrásokból tudhatjuk, hogy az 1949-50-es években nem csupán ezekre a személyekre, nem csak ezekre a tisztekre korlátozódtak a represszív intézkedések.

6. 1. A jugoszláv vonalú kémkedés

A korszak gyakorlatának megfelelően a Sólyom-perben is „bizonyítani” kellett, hogy a tábornokok a Titoista politika ügynökei és kapcsolatban álltak a délszláv állam hírszerző szerveivel. A jugoszláv hírszerzés részére átadott anyagokról a Rajk-per korábbi tanúja, Lazar Brankov szolgáltatott itt is adatokat, „beismerve”, hogy ő nem csak Rajk Lászlót és Pálffy Györgyöt, hanem Sólyom Lászlót is beszervezte. Ahogy maga Brankov Pálffy György nyomozása kapcsán megfogalmazta: „Tudomásom van arról, hogy Jávorszki úgy tekintette mint ügynökét, az adott információk alapján. Azt nem tudom, hogy be lett-e szervezve, vagy sem.” Majd később: „akkor azért állítottam, hogy én szerveztem be, mert elmondtam, hogy Jávorszkitől tudtam, hogy több tábornokról adott jellemzést és lényegtelennek tartottam, hogy ki szervezte be.”⁵¹² Ugyanezt azonban Sólyomékra is át tudta vinni a jugoszláv diplomata.

A vallomás csupán a perben megfogalmazott koncepció vád miatt fontos, hiszen Brankov nevét mindenki ismerte az előző évi Rajk-perből, a jegyzőkönyv pedig alkalmas volt arra, hogy nyomást gyakoroljanak az egyes őrizetésekre, mondván, ha Brankov már úgyis mindent beismert, akkor nincs értelme tagadni.

A merőben formálisan bizonyított kémkapcsolat esetében pusztán annyit módosítottak, hogy Sólyom László 1947-től Lozits és Zsokalj ezredeseknek adták át a kémadatokat. A felülvizsgálat során ennek a vádnak a megsemmisítésére Lazar Brankovot, Földi Lajost, Kuthy Lászlót és Aranyi Sándort hallgatták ki. Brankov elismerte, hogy vallomást tett Sólyom kémkedéséről, azonban a tárgyaláson mégsem kellett tanúskodnia, mivel Pálffynak tulajdonították a vezérkari főnök beszerzését.⁵¹³ A másik három tanú feladata pedig arra korlátozódott, hogy elmondják, a kapcsolatok hivatalos keretek között maradtak és kizárólag a terheltek hivatali tevékenységével függtek össze.

A per vádlottjai közül valójában csak néhány esetében vélték szükségesnek a jugoszláv vonalú kémkedés bizonyítását. Illy Gusztáv ebben az esetben a kivételek közé tartozott, hiszen a vád azt állította, hogy abból a célból adott át „kémadatokat” Pálffynak, hogy a tábornok azokat a jugoszlávoknak adja át.⁵¹⁴

512 ÁBTL 2.1 II/1-a, Lazar Brankov tanúvallomási jegyzőkönyve. Vác, 1954. június 25. 137-139.

513 ÁBTL 2.1 II/1, Jelentés, 1954. július 3. 10-15. és Iratok 2. A BM Vizsgálati Főosztály jelentése Sólyom László ügyében, 547-554.

514 ÁBTL 2.1 II/5, Jelentés Illy Gusztáv ügyéről, 1954. július 1.

A jugoszláv vonal tehát pusztán formális volt és az a tény is jelzi, hogy valójában csak a korábbi koreográfia miatt került rá sor, hogy még a koncepció kidolgozására sem fordítottak túl sok energiát, hanem megelégedtek a Pálffy György személyéhez történő kapcsolódás bizonyításánál. Tekintetbe véve Pálffy György szerepét és helyét a háború utáni hadsereg hierarchiájában a kapcsolatok létezése minden esetben valós tényen alapult, ugyanakkor a kémkedés nyilván egy konstrukció maradt.

6. 2. A nyugati „kémkapcsolat”

Van azonban egy másik kémkedési koncepció is az 1950-es tábornoki ügyben, amely már bonyolultabb képet mutat. Az a teória, hogy a tábornokok „angol kémek”, magától Rákosi Mátyástól származott, és már jóval megelőzte a pert. „1949 november végén, vagy december elején [Rákosi] irodájában három szovjet tábornok elvtársat mutattam be neki, akiket abban az időben tanácsadókként kértünk a Szovjet Hadseregtől. Egyiküknek a Néphadsereg vezérkari főnöke mellett kellett volna dolgoznia. Megkérdezte Rákosit, milyen ember a vezérkar főnöke, Sólyom László elvtárs. Rákosi egyből rávágta: »Angol kém.« [...] hozzáfűzte, hogy Sólyom az Egyesült Izzóban dolgozott és aki ott dolgozott, azt az Intelligence Service beszervezte kémnek.”⁵¹⁵

Azonban ennek a kihallgatási iránynak – legalábbis az Egyesült Izzós kapcsolatrendszer tekintetében – semmiféle dokumentálható alapja nem volt. A tábornoki per *után* bő fél évvel kéri az Egyesült Izzóban dolgozó „angol ügynökök” névsorát, amelyet a nyilvántartóban elfekvő Gestapo kartonok alapján akkor állítanak össze.⁵¹⁶

Az Egyesült Izzóból eredő kapcsolatrendszer mindenképpen gyanússá vált 1950-re. Ne feledjük el, hogy az Egyesült Izzóban dolgozott tudományos igazgatóként az a Bay Zoltán⁵¹⁷, aki Szentgyörgyi Alberttel szoros kapcsolatot tartott, és a Nobel-díjas tudós nevével jegyzett ellenállási csoport tagja volt. Sólyom László leszerelése után, a háború alatt valóban az Egyesült Izzóban helyezkedett el, ahol Pálffy Györgyön kívül azzal Varga Endrével is együtt dolgozott, akit a Rajk-per kapcsán fogtak le és ítélték el 1949-ben.⁵¹⁸ Az „elméleti

515 Nógrádi Sándor: Új történet kezdődött. Kossuth könyvkiadó, Budapest, 1966². 165. Ugyanezt számos más forrás is megerősíti: ÁBTL 3.1.9 V-150019/5, Farkas Mihály tanúvallomási jegyzőkönyve 1956. október 13., valamint ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Nógrádi Sándor tanúvallomási jegyzőkönyve 1957. január 23. 136v. Az utóbbi érdekessége, hogy míg a kézzel írt változatban Nógrádi említést tett erről a teóriáról, addig ugyanennek a vallomásnak a gépelt tisztázataiban már nem szerepel! Vö. dosszié 20. és 23-25. lap. Valószínűleg a szakirodalomban fel-felbukkanó hasonló tartalmú állítások kútforrása is ezekben a vallomásokban kereshető.

516 ÁBTL 3.1.5 O-9244, Szolgálati jegy, 1951. március 6. 87. és az Egyesült Izzóbeli priorálandók névsora, 99-100.

517 Bay Zoltán Lajos (1900-1992) fizikus, 1936-tól az Egyesült Izzó kutatólaboratóriumának igazgatója, az MTA tagja 1939-től. A washingtoni G. Washington Egyetem professzora 1948-1955 között, majd az USA Méréstudományi Intézetének fizikusa, 1972-ig.

518 Pálffy György az Egyesült Izzóból vitte magával a Katona Politikai Csoportfőnökségra titkárnőjét, Rosenfeld Editet is, akit szintén 1949. július 5-én tartóztattak le, majd 1951 januárjáig ítélet nélkül börtönben

megalapozást” követően az ÁVH-nak már csak bizonyítani kellett az egyes őrizetesk esetében is, hogy fennállt egy ilyen kapcsolódás.

6. 2. 1. Aranyi Sándor és a Pálóczy-Horváth kapcsolat

Aranyi Sándort 1950. április 13-án tartóztatták le.⁵¹⁹ Az orvos ezredest Merényi Gusztáv⁵²⁰ letartóztatása után vitték be a Sztálin út 60-ba.⁵²¹ Első kihallgatásai alapján még egy kizárólag orvos kollégája ellen folyó vizsgálatot sejtett az ezredes. Vizsgálótisztje azonban néhány nap után megverte, és ezután a kérdések iránya is fokozatosan megváltozott. Ekkor derül ki számára, hogy Sólyom László és más tábornokok ellen gyűjtenek anyagot, és ezért vették őrizetbe Merényi Gusztávot is.⁵²² De a vélelmezett orvosi vonalon folytatott nyomozás mellett egy másik koncepciót is érvényesítettek. Őrizetbe vétele után Aranyi a Rajk-per kapcsán letartóztatott Rex Józsefet kapta zárkatársul, aki részben Pálóczy-Horváth György, részben Tábori Pál után érdeklődött nála, kiegészítve a kihallgatások másik – Sólyom Lászlótól független – irányát is. Aranyi valóban ismerte Táboriékat 1938-tól, és 1948-ban – amikor hazalátogatott a házaspár, egy tízórai erejéig találkozott a két család, és telefonon is keresték egymást. A találkozó után egy, a Katona Politikai Csoportfőnökség állományába tartozik tiszt kereste fel az orvost, és figyelmeztette, hogy Tábori Pált és feleségét minden magyarországi útjuk alatt szorosan figyelik. Mivel a tiszt hálás volt Aranyinak, mert korábban a feleségét kezelte, ígéretet tett, hogy nem fogja jelenteni ezt a találkozást, azonban hangsúlyozta, ne találkozzanak ismét.⁵²³ Azt azonban, hogy telefonlehallgatás is követte a Tábori házaspár magyarországi útját nem tudjuk, márpedig ha igen, akkor a hírszerző tiszt figyelmeztetése és diszkréciója ellenére az ÁVH nyomon követhette Aranyi kapcsolatát. Tábori Pál a háború alatt a BBC bemondójaként dolgozott, és összeköttetésben állt mind a Londoni Magyar Club tagjaival, mind Pálóczy-Horváth Györggyel. Mindez pedig azt jelentette 1950-ben, hogy Aranyi Sándor egy angol ügynöknek tekintett személlyel állt ismeretségben, amely kapcsolat ismeretlen veszélyt jelentett egy totális elhárítást megvalósító államvédelem számára.

Az orvos ezredes esetében az angol kémkedési szálát végül nem emelték be a perbe. Ahogyan a Merényi Gusztáv elleni eljárás a francia kémkedés irányába fordult, Aranyit is ezzel vádolták, konkrétan a Lannurien francia attachéval fenntartott kapcsolatait „élesítették”, majd peresítették.⁵²⁴ Ha az Aranyi Sándor ügyében felvett angol kapcsolat csupán ebben az egy tartották, majd internálták 1953. július 23-án szabadult.

519 Aranyi: i. m. 99.

520 Merényi –Scholz Gusztáv(Kassa, 1895-Budapest, 1950.) A Magyar Honvédség, majd a Néphadsereg egészségügyi szolgálatának megszervezője, és vezetője. 1950. május 21-én vették őrizetbe.

521 Merényi letartóztatásának történetét közli: Aranyi: i. m. 95-96.

522 Uo. 104.

523 Uo. 106-107.

524 ÁBTL 2.1 II/37. Jelentés 1954. június 9.

esetben merülne fel, akkor sorolhatnák a kivételek közé, azonban még számos ponton „előtüremkedik” majd a brit titkosszolgálati kapcsolódás.

6. 2. 2. *A francia „vonal”*

A jugoszláv mellett egy mási kémkedési szálat is érvényesítettek az eljárás során, amely nem csak a Sólyom-pert, hanem tágabban értelmezve az egész ügyet végigkísérte. Mind a Sólyom, mind a Kővágó-perben helyet kapott a francia titkosszolgálati kapcsolatrendszer koncepciója. A két „kémcsoportot” nem kötötték össze, a Sólyom-per vádlottjainak körében sem érintett mindenkit, éppígy a Kővágó-perben is csak egyes személyeket vontak be ebbe.

Sólyom László esetében ennek a koncepciónak az „alapját” az a tény képezte, hogy a tábornok a Hadiakadémiai tanulmányai során kötelező külföldi vezérkari gyakorlatát a világháború előtt, a francia hadseregben teljesítette. Továbbá a tábornok személyéhez kapcsolták Aranyi Sándor orvos ezredes személyét is, aki jó viszonyt ápolt a Sólyom családdal.⁵²⁵ Ráadásul Aranyi Sándor ugyanúgy az orvosi kar tagjaként szolgált, mint a szintén letartóztatott Merényi Gusztáv, akihez baráti szálak is fűzték. A Merényi Gusztávval kapcsolatos koncepció egyik kiinduló pontját az a tény képezte, hogy a háború alatt, orvosként, ő látta el a balatonboglári francia fogolytábor egészségügyi szolgálatát.⁵²⁶ A tevékenységből a háború utáni időkben is élő francia kapcsolat származott, az orvos valóban jó kapcsolatokat ápolt Lannurien francia attaséval, de ebben az esetben mégsem a megfogalmazott vád mögött felsejlő valamiféle igazság a lényeges. Ismerve az ügyek kialakulásának és a koncepciók felépítésének módját, nem nagy kockázat kijelenteni, hogy ha soha az életben nem látták volna egymást, akkor is előállíthatott volna az ÁVH egy kémkedési koncepciót. Az a tény érdemel figyelmet, hogy a Rajk-perben ezt a francia „vonalat” Justus Pál ügye kapcsán már felvették egyszer. Ott csak egy vádlottat érintett, és látszólag „lógott a levegőben” az egész: sem a jugoszláv-ellenes koncepcióhoz, sem Rajk László személyéhez nem volt semmi köze. Ahogy a Justus Pál ügyben volt valóságmagja a Gachot-val való kapcsolatnak, de nem volt kémkedésről szó. Ugyanígy Merényi Gusztáv – aki kiválóan beszélt franciául – esetében értelemszerűen jó kapcsolatot alakított ki a francia követség katonai attaséjával. Az ismeretség önmagában „megalapozta” azt a vádat, hogy az orvos ezredes francia kém, amelyet a honvédelmi miniszter többször is határozottan hangoztatott.⁵²⁷

A francia vonalat tehát Merényi Gusztáv és Aranyi László orvos ezredesek „képviselték”,

⁵²⁵ Aranyi: i. m. 62.

⁵²⁶ Uo.

⁵²⁷ Nógrádi 196.

akiket a francia katonai attaché – Lannurien – jól ismert. A francia katonai attachét 1950 tavaszán kiutasították az országból. A kémkedést tehát ezen a vonalon – az ÁVH szerint – „ők hajtották végre”, a Sólyomtól kapott adatokat ők továbbították, a koncepció szerint 1946-tól 1950 tavaszáig álltak kapcsolatban. Merényi, a Sólyom-per bírósági tárgyalásán tett – az ÁVH koncepciót megjelenítő – vallomásában mindehhez azt tette hozzá, hogy a Sólyom és Lannurien közötti kémkapcsolat már sokkal korábban fennállt, de 1948-tól konspirációs okokból őt használták „postásnak”.⁵²⁸ „Merényi vallomásának lényege Sólyom francia hírszerzőkkel való kapcsolata. Lehetséges, hogy Aranyi tett erről vallomást”, emlékezett a történetekre Janikovszky Béla a felülvizsgálat során.⁵²⁹

Aranyi Sándor bevonása tovább szélesítette a kört, hiszen Literáty Ervin ezredes húga Aranyi Sándor menyasszonya volt,⁵³⁰ tehát egy újabb terhelttel gyarapították a kört. Literáty Ervin, aki az attachéi csoporthoz beosztott tiszt személyére és külföldi kapcsolataira terjesztették ki a vizsgálatot,⁵³¹ immáron parttalan lehetőséget teremtve bármilyen „kémkapcsolat” „realizálásához”.

6. 2. 3. Porffy György és az amerikai kémkapcsolat

Porffy György vezérőrnagyot egyrészt az összeesküvésben való részvételét Pálffy, Sólyom, Beleznay, Révay támasztották alá.⁵³² A másik kihallgatási irány ebben az esetben is a hűtlenség „bizonyítása”, egy megfelelően élesztett koncepció alkalmazásával. Porffy családja – vesztére – még jóval a háború előtt magához vette Kormos Ilonát. A hölgy 1945 után megismerkedett Steve Knerlyvel, egy amerikai századossal, aki a követségen és a SZEB amerikai részénél teljesített szolgálatot. Az amerikai tisztről készült katonai hírszerzési anyagokban ugyan nem szerepelt Porffy György neve, de Kormos Ilona 1949. október 27-én valóban vallomást tett ismeretségéről.⁵³³

Annak ellenére, hogy Porffy ellen nem rendelkeztek terhelő adatokkal, az alapeljárás szerint Steve Knerly, amerikai századossal Porffy György Kormos Ilonán keresztül ismerkedett meg és tartott fenn „kémkapcsolatot”.

A felülvizsgálat során, amikor a kémkedési vádat meg akarták semmisíteni, némi zavar érhető tetten az egyes iratok között. Az 1954-ben megszületett jelentések⁵³⁴ az 1950-es ítéletben megfogalmazott vádakot – elsősorban a kémkedést – megpróbálták úgy kezelni, hogy azok

528 ÁBTL 2.1 II/1 kiértékelő jelentés Sólyom László elítélt ügyében, 1954. június 12. 3-6.

529 Iratok 2. Jegyzőkönyv dr. Janikovszky Béla volt államvédelmi ezredes, tanú kihallgatásáról, 1954. május 12. 527-536.

530 Aranyi: i. m. 59.

531 Uo.: 107-108.

532 ÁBTL 2.1 II/4-a, Jelentés, 1954. június 11. 5-6.

533 ÁBTL 2.1 II/4, Jelentés, 1954. június 22. 25.

534 Az 1954. június 11-i és az 1954. július 6-i.

eleve csak a koncepció részei lehetnek. A kiinduló jelentés szerint nincs más bizonyíték a kémkedésre, mint Porffy György saját beismerő vallomása. A dokumentumok Kormos Ilonát következetesen „bárnóként” nevezik meg, dehonesztálni próbálják, holott az adott helyzetben arról volt szó, hogy a pincérnőként dolgozó fiatal hölgy gyermekkorától a Porffy családnál nevelkedett, velük lakott és az amerikai tiszt az ő udvarlója volt. Az államvédelem tehát 1950-ben is a korábbi, bevett gyakorlat szerint „élesített”. A pincérnőből bárno lett, az udvarlóból kémkapcsolat, Porffy Györgyből – és nem mellékesen testvéréből is – pedig kém.

A július 6-án született második jelentés szintén azt hangsúlyozza, hogy nem lehet bizonyítani a kémkedés tényét. Ezzel kapcsolatban hivatkozik Kormos Ilona két jegyzőkönyvére, valamint Oszkó Gyula és Somogyi Imre vallomásaira. Kormos Ilona hivatkozott jegyzőkönyvei közül a jelentés szerint az első 1945(!). október 27-én született, a második pedig 1954. június 28-án készült. Csak hogy ezeket a felülvizsgálati anyag nem tartalmazza, helyettük egy 1954. július 7-én (!) készült Jelentést csatoltak,⁵³⁵ amely – nem meglepő módon – valóban az egy nappal korábban készült összefoglaló megállapításait támasztja alá. Az összefoglalóból az 1945-ös jegyzőkönyv említése a legfeltűnőbb. 1949. október 27-én ugyan felvettek egy ugyanilyen tartalmú jegyzőkönyvet.

Oszkó és Somogyi jegyzőkönyvei nem bizonyították a kémkedést, csupán másodkézből vett információkat rögzítettek, amelyek alapján Porffyt gyanús személynek tekinthették. A legfontosabb Oszkó Gyula szereplése, hiszen a belügyminisztériumban dolgozó tisztviselőt a Rajk-ügy kapcsán vették őrizetbe. De mit tudott mondani Porffy bármilyen kapcsolatáról, vagy szabotázsáról? Oszkó Gyula a börtönben Porffy György mellett tevékenykedő zárkaügynök is volt,⁵³⁶ vajon milyen információkkal rendelkezett, a felülvizsgálat alkalmával jegyzőkönyvezeteken túl?

Egészen más képet mutat az 1950-es őrizetbe vételkor felvett házkutatási anyag.⁵³⁷ Egyrészt kiderül belőle, hogy Pálffy és Porffy között – aki 1945-ben Bp. városparancsnoka volt – a hivatalosan túlmenő kapcsolat volt, hiszen a Katpol vezetője legalább egy nyomozóját konspiratív okokból a városparancsnokság állományába vétette,⁵³⁸ egyébként 1947. november 14-től Porffy rendelkezett állandó Katpol belépővel is. Ráadásul a házkutatási anyagból az is egyértelműen kiderül, hogy Porffy Szebenyi Endrével is valamilyen kapcsolatban állt.

Mindezek alapján világos, hogy Porffy olyan kapcsolatrendszerrel rendelkezett, amely több

535 ÁBTL 2.1 II/4, Jelentés 1954. július 7. 36. A jelentés nem tanúvallomási jegyzőkönyv, hanem Farkas Miklós államvédelmi főhadnagy által rögzített, Kormos Ilonával folytatott „beszélgetés” írásbeli összefoglalója.

536 Vö. ÁBTL 2.1 II/4, Jelentés 1954. június 22. Oszkó Gyula – „Porffy György cellatársa” – 1950. június 27-i tanúvallomási jegyzőkönyve.

537 ÁBTL 2.1 II/4, Jelentés Porffy György házkutatási anyagáról, 1950. június 10.

538 Tihanyi nevű nyomozó.

szálon is hozzákötötte a Rajk-, illetve a Pálffy-ügy több vádlottjához is, és valamilyen módon a Katona Politikai Csoportfőnökség tevékenységéhez is.

6. 2. 4. Az MHBK ismét színre lép

Ahogy a Pálffy György elleni eljárásban, úgy az 1950-es tábornoki ügy háttérében is végig követhető egy, a kiinduló koncepció mellett folyamatosan jelenlévő másik szervező elem – a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségével szembenálló operatív akciók sorozata. Voltaképpen ez egy újabb koncepciós szint, hiszen az egyes katonai vádlottakhoz a fentebb már ismertetett koncepció-sorozatok révén is eljuthatott az államvédelem. Így valójában megválaszolhatatlan az a kérdés, hogy azért választották-e ki ezeket a terhelteket, mert létezett ellenük operatív anyag, és a Sólyom-ügy koncepcióját azért forgatták úgy, ahogy tették, mert eleve ezekhez a személyekhez akartak eljutni, vagy a Sólyom-ügy koncepciójának ilyen alakulása és ezen operatív anyagoknak a létezése pusztán véletlen egybeesés.

*

Az MHBK magyarországi hálózata ellen folytatott nyomozás során őrizetbe vett Dósa Attila 1949. február 10-én született jegyzőkönyvében arról vallomást tett Koszorús Ferenc vezető szerepéről a nyugati szervezkedésben. A volt vezérkari ezredes, aki 1944 nyarán még a páncélosadosztály parancsnokaként azért érkezett egységével Budapestre hogy megakadályozza a „csendőrpuccot”, Ausztriában az MHBK eggenfeldi központjának vezetője lett. Miután az MHBK-ra az ÁVH úgy tekintett, hogy az a Magyarország ellen irányuló kémszervezet, ebben a minőségében Koszorús az ország ellen irányuló hírszerzés egyik irányítójává vált.

A Koszorús Ferencel fenntartott kapcsolat Belznay István – aki beosztottjaként is szolgált a háború alatt⁵³⁹ – merült fel kémkedésként. Valójában a hűtlenség büntetést csupán Koszorús Gáborné vallomására alapozta a vád.⁵⁴⁰ Beleznay István ellen megfogalmazott gyanút még az is erősítette, hogy igazolása során az a Czebe Jenő is nyilatkozatban ismerte el a tiszt ellenállási érdemeit, akinek nevével egy másik MHBK-val összefüggő szálon, Konkoly Thege Barna ügyében már találkoztunk.⁵⁴¹

A Beleznay elleni hűtlenségi vádat ennek a kapcsolatnak a vélelmezésére építették fel, bevonva az eljárásba a Koszorús Ferenc sógornójét, Koszorús Gábornét, aki – mint azt a

539 ÁBTL 2.1 II/2-a, Kuthy László sk. feljegyzése 1954. július 2. 95.

540 ÁBTL 2.1 II/2, Jelentés, 1954. június 11. 3-5.

541 ÁBTL 2.1 II/2-a, Czebe Jenő nyilatkozata, 1945. 84. Sajnos az megállapíthatatlan, hogy már 1950-ben is ismerték ezt a nyilatkozatot, vagy csak a felülvizsgálat számára keresték meg. De mivel a több tanú is állította, hogy a Katona Politikai Csoportfőnökség készítette nyilvántartási összefoglalókat a tábornoki per kapcsán joggal vélelmezhetjük, hogy már ekkor átnézték mindenkinek az igazolási iratait is, hiszen ez nagyon fontos információs bázis lehetett a kapcsolatok és ismeretségek megállapításánál.

perben végül tényként állították – Beleznyay István és az emigráns tábornok közötti összeköttetést teremtette meg.⁵⁴²

6. 2. 5. A Vaikó-Diettrich-ügy

A Vaikó-perként ismert ügy tárgyalását 1950. augusztus 15-én folytatta le a bíróság. A megvalósított per vádlottjainak zöme a már említett 1950-es listából kerültek bele a perbe, de maga Vaikó György és halálraítélt társa Kászonyi András, valamint az egyik életfogytiglani fegyházra ítélt Szalay Tibor nem. Mindez azért fontos, mert ezek szerint ők hárman külön egységet képeznek saját perükön belül, az eredetileg tervezett ügyben még nem kaptak helyet. A többi vádlott négy jól elkülöníthető csoportot alkotott az eljárás során. Az egyik csoport a Sólyom-ügy „maradékaként” jött létre, azokból akik tanúként szerepeltek az előző perbe, mint a már említett Papp János, és Forgács Jenő. A második csoport a per névadója, Vaikó György köré szervezhető fentebb már említett csoport. A harmadik Diettrich Lajos neve köré csoportosítható vádlottak köre, és végül a Jándy Géza elleni eljárás, amelynek vádlottjai közül ebbe a perbe helyezték az apát és fiát, azaz ifjabb és idősebb Jándy Gézát, akik valóban katonák voltak, azonban – mint látni fogjuk – ügyüknek ehhez a tényhez vajmi kevés köze volt.

*

A Sólyom-per mellékpereként megvalósított Vaikó-pernek semmi köze nem volt a tábornokok őrizetbe vételéhez. Még jóval Somogyi Imre letartóztatása előtt összeállították azt az összefoglalót, amely szerint a támadólagos elhárítás 1948 végétől kezdett foglalkozni egy Grazban szerveződő emigráns csoporttal, amely – nem részletezett adatok szerint – hírszerzési tevékenységet is folytatott. A jelentés megállapítja, hogy a katonai kémelhátítás egyik „kutatója” egy Szikszay Edit nevű őriszentpéteri lakost ügynökként beszervezett.⁵⁴³

Szikszay Editet – saját állítása szerint – a Katona Politikai Csoportfőnökség nyomozója, Abaffy Zoltán szervezte be hálózatába, hogy Óriszentpéteren néhány személyt, többek között a papot és a kocsmároszt megfigyelje. Arra vonatkozó adat, hogy a Katpol a hírszerzőkkel kapcsolatos felderítésre is fel akarta volna használni nincs, azonban a nyomozót, aki Szikszay Editet beszervezte, az államvédelem később Rátky Henrik ügynökei között tartottak számon.⁵⁴⁴ A nyomozó ekkor eltűnt Szikszay Edit szeme elől, viszont a Katpol ügynökei Abaffyra hivatkozva felkeresték. Miután megerősítették Szikszay hálózati beszervezettségének tényét, kiküldték Ausztiába, a grazi csoport felderítésére. Az akció

⁵⁴² ÁBTL 2.1 II/2, Jelentés, 1954. június 11. 3-5.

⁵⁴³ ÁBTL 3.1.9 V-32000/9, Összefoglaló jelentés, 1950. február 7. 90.

⁵⁴⁴ ÁBTL 3.1.9 V-32000/9, Szikszay Edit tanúvallomási jegyzőkönyve, 1949 február 28 után. 80-87.

sikeresnek bizonyult, az ügynöknő azonosította annak vezetőjét, egy volt „horthysta” katonatisztet, Rátky Henriket.⁵⁴⁵ Rátky az ügynöknőt – talán egy újabb beszervezést követően – visszaküldte Magyarországra, azonban a szovjet szervek a határátlépéskor őrizetbe vették. Az ausztriai hírszerzőket elsősorban akkor kezdte érdekelni a jövevény hölgy, amikor kiderült, hogy kapcsolatban áll, vagy állt Tolvay Bélával.⁵⁴⁶ Olyannyira fontossá vált, hogy eltűnése után – ott nem tudták, hogy a szovjetek tartóztatták le – egy megbízottat küldtek felkutatására.⁵⁴⁷

Szikszay Edit tehát azért volt olyan fontos Ausztriában, mert már 1942-től ismerte Tolvay Bélát.⁵⁴⁸ Összevetve ezt azzal, hogy Abaffyra szintén Rátky Henrik ügynökének tekintették a kémelhárítás munkatársai, elképzelhető, hogy a hírszerző tiszt eleve azzal a szándékkal kereste meg a tanítónőt, mert már korábban Tolvayt kerestették vele az ő megbízói. Ezek lehetnek a grazi hírszerzők éppúgy, mint a budapesti katonai hírszerzők.

*

Eközben a magyar szervek más vonalon is dolgoztak Rátky Henrik magyarországi kapcsolatainak feltárásán és ők is megállapították, hogy kapcsolatban állt Tolvay Bélával. Tolvay őrnagy 1947-ben még a HM ruházati osztályán dolgozott, majd Kruchina Viktor ügyével kapcsolatos nyomozás kapcsán közel két évre internálták. Szabadulása után először Rátky Henrikhez disszidált Grázba,⁵⁴⁹ de később elvesztették szem elől, és mint Szikszay Edit segítségével megállapították, visszatért Budapestre.

A magyarországi kémelhárítás a Szikszay Edit-féle vonalon túl egy másik irányban is elkezdte feltárni Rátky Henrik hazai kapcsolatait. Így megtalálták feleségét, a Pécsen élő Rátky Henriknét, és vejét, az aktív szolgálatot teljesítő tüzértisztet, Vaikó Györgyöt. Az itthon élő rokonokat 1950-ben őrizetbe vették és Vaikó Györgyöt az éppen aktuálisan formálódó Sólyom-ügy mellékperébe helyezték el. Valójában nem is állították, hogy köze lenne a tábornokok ügyéhez, hiszen a fent említett összefoglalóba sem vették fel. A perbeli koncepció szerint az adatokat az aktív katonatiszt személyes kapcsolatai révén szerezte be, majd feleségén – Vaikó Györgyné, született Rátky Alice –, illetve anyósán keresztül juttatta ki Ausztriába. Vaikó György családjának nőtagjait önálló eljárás keretében állították bíróság elé, és az elsőfokú bíróság 1950. október 30-án hozta meg elmarasztaló ítéletét.⁵⁵⁰

Az eljáró bíróság tényállásként megállapította, hogy Rátkyné férje – Rátky Henrik – 1945-46-

545 ÁBTL 3.1.9 V-32000/9, Összefoglaló jelentés, 1950. február 7. 90.

546 ÁBTL 3.1.9 V-32000/9, Szikszay Edit tanúvallomási jegyzőkönyve, 1949 február 28 után. 80-87.

547 ÁBTL 3.1.9 V-32000/9, A nyilvántartó anyag alapján készített kiértékelés, 1950. február 6. 89.

548 ÁBTL 3.1.9 V-32000/9, Szikszay Edit tanúvallomási jegyzőkönyve, 1949 február 28 után. 80-87.

549 ÁBTL 3.1.9 V-32000/9, A nyilvántartó anyag alapján készített kiértékelés, 1950. február 6. 89.

550 HL 028/195; Bp-i Kb. IX. 053/1950. sz. 4-6. f.

ban Grazban az angol hatóságok szolgálatában állt, és neki segített a Magyarországról érkezett levelek híryanagának kiértékelésében. Később, 1946 végétől 1950 júniusáig – őrizetbe vételéig – Pécsen tartózkodott, onnan informálta férjét. A hadseregbe vonatkozó információkat vejétől Vaikó György alezredestől szerezte be. Lánya, Vaikó Györgyné esetében ugyanezt a tényállást rögzítette az ítélet, azzal a különbséggel, hogy ő csak 1948 nyaráig tartózkodott Pécsen, utána már Budapestről hozta a „kémadatokat”, mintha ő látta volna el a futárszolgálatot férje és édesanyja között. A bíróság Rátky Henriknét kötél általi halálra, míg Vaikó Györgynét 15 év fegyházra ítélte. A megállapított tényállás külön kiemelte – ezzel is bizonyítva Rátky Henrik ellenséges beállítottságát, fasiszta múltját, és az ügy komolyságát –, hogy Grazba emigrált férfi a háború előtt és alatt a Vkf/2. osztályán, majd a tábort csendőrségnél teljesített szolgálatot.

Vaikó György családtagjait tehát rövid úton elítélték, azonban a Szikszay Edittel kapcsolatos vizsgálat nem csak a család számára bizonyult végzetesnek, hanem az egész 1950-es per kapcsán meghatározó jelentőségűvé vált. Az immáron Tolvay Bélára fókuszáló vizsgálat során, még a tábornoki ügy kezdete előtt rögzítették, hogy a grazi kémek magyarországi ügynökeként azonosított tiszt, emigrálása előtt, Budapesten Zentai Vilmossal is baráti kapcsolatot ápolt.⁵⁵¹ Mindezzel visszakanyarodtunk a Sólyom-per kezdete kapcsán ismerttetett szociáldemokrata-tábornoki koncepcióhoz, csak hogy kiegészítette azt egy angol kémkedési „vonal”. Vaikó György személye immár kiinduló pontként szolgált a tiszt csoportok, a honvédelmi államtitkár pedig a politikusok irányába is. Ez az összefüggés nem tartozott azok közé, amelyek a koncepció alapját képezték, ugyanakkor a nyilvántartási összefoglaló létezése önmagában is azt jelzi, hogy amikor az ügy vizsgálatát elkezdték, az államvédelem rendelkezett terhelő adatokkal – az más kérdés, hogy ezek az adatok mennyire voltak megbízhatóak.

Szintén Tolvay Béla kapcsolatrendszere kapcsán ismét előkerült egy 1947-ben kezdődött – még a Magyar Közösség-ügy nyomozásakor felvett – kémkedési történet. Tolvay fontosságát jelzi az a tény is, hogy az ellene folytatott adatgyűjtés még 1954-ben is tartott.⁵⁵²

Tolvay Béla nem csupán grazi és hazai szociáldemokrata kapcsolatokkal bírt, de baráti szálak fűzték Szalay Péterhez is.⁵⁵³ Szalay Péter neve szintén az 1947-es Kruchina Viktor elleni

551 ÁBTL 3.1.9 V-32000/9, A nyilvántartó anyag alapján készített kiértékelés, 1950. február 6. 89.

552 ÁBTL 3.1.5 O-9295, Hálózati jelentés, 1954. június 17. 7-8. A „Pálos” fedőnevű ügynök ekkor ugyan egy véletlen találkozott valakivel, aki állítólag kapcsolatban állt Tolvay Bélával, azonban azonnal utasítást kapott az ismeretség „elmélyítésére”. Az is kiderül a jelentésből, hogy „Pálos” már 1951-52-ben is Tolvay után nyomozott. Hozzátehetjük, „Pálos” azon személyek ügyében is felhasználta a katonai kémelhárítás, akiket Landauer Eduárd ügyével hozták kapcsolatba. ÁBTL 3.1.5 O-9295, Hálózati jelentés 1955. június 23.

553 Uo.

nyomozáskor merült fel. Az angol ügynök Kruchina – aki disszidálása után Nagy-Britanniában a hírszerzés iskolájában kiképzőként is dolgozott – disszidálásával kapcsolatos nyomozáskor kiderült, hogy két forrásból jutott a hadseregre és a magyar kémelhátításra vonatkozó adatokhoz. Az egyik a már említett Dudás Béla – Zentai Vilmos HM politikai államtitkár titkára –, a másik Vincze Tibor, aki a Katpol nyilvántartási részlegén dolgozott.⁵⁵⁴ Ehhez a csoporthoz kapcsolódott Szalay Péter is, aki az általa megszerzett anyagokat Clarknak, a brit követség egyik munkatársának adta át. Vincze pedig, mivel a Katona Politikai Csoportfőnökség nyilvántartójában dolgozott, egyszerűen kiemelte a szükséges dokumentumokat, amelyeket rövid idő elteltével kapott vissza. Nem állították egyértelműen, de érzékeltették, hogy ezek az iratok rendre a brit követségre kerültek. Vincze Tibor szerint nem csupán Kruchina, hanem Földy Lajos, Vértes Imre és Kornis Pál is hasonló módon, szabálytalanul nézte át a nyilvántartó anyagát.⁵⁵⁵

A Szalay Péter elleni 1947-es nyomozás egyik eredménye a Deszkás-ügy kapcsán már említett Mátay Florance beszerzése lett. A Vaikó-per szereplői közül pedig valami köze volt még ehhez a kémelhátítási kombinációhoz a szintén a Súlyom-perben letartóztatott Récezi Ferencnek is, azonban hogy pontosan micsoda, azt az iratmegsemmisítés miatt megállapítani nem lehet.⁵⁵⁶ Ugyanez a helyzet Porffy Endrével is, bár ebben az esetben is sötétben tapogatózunk, csak annyi állítható biztosan, hogy összefüggésben állt a két személy ügye.⁵⁵⁷

A Rátky Henrik magyarországi kapcsolatait feltáró kutatás során még egy – már korábban részben elemzett – összefüggésrendszert is feltártak. Megállapították, hogy a grazi hírszerzőtiszt Pécssett rendelkezik katonai kapcsolatokkal. Ezek egyike felesége és veje volt, a másik Virág István alezredes.⁵⁵⁸ Virág már korábban is ismert volt a katonai elhárító szervek nyomozói előtt. Már 1945 decemberében is „nem demokratikus” szemléletét ostromozták, külön kiemelve, hogy Konkoly Thege Dezsőnek a pécsi D-tisztnek egyik legfőbb befolyásolója – negatív irányba.⁵⁵⁹ Mint a Pálffy-ügy kapcsán már említettük, Konkoly Thege Dezsőt az MHBK-ügy nyomozása során tartóztatták le, majd unokafivérét, Konkoly Thege

554 ÁBTL 3.1.9 V-249, Kivonat Szalay Péter jegyzőkönyvéből, 1947. május 26. 195.

555 ÁBTL 3.1.9 V-249, Feljegyzés Vincze Tibor kihallgatásáról, 1947. június 2. 196.

556 Récezy 1955. febr. 16-án tett vallomást Mátay Florance ügyében, amelyeket 1955. febr. 25-én be is zúztak. Vö.: ÁBTL 2.1 VII/26, Megsemmisítési jegyzőkönyv 1955. február 25. 18. Feltehetően a további kutatások felszínre hoznak olyan adatokat, amelyekből megállapítható, milyen kapcsolatban állt Mátay, vagy az ügyében szereplők valamelyike Récezyvel.

557 ÁBTL 2.1 VII/26, Szolgálati jegy, 1955. április 5. 16. Mátay ügye kapcsán az ügynöknő és Porffy Endre személyes holmiját is egyazon szolgálati jegyen kérték be két különböző büntetés-végrehajtási intézettől. Az eljárás összetartozó ügyeket sejtet, az egyazon vizsgálatba bevont személyeknél volt szokásos.

558 ÁBTL 3.1.9 V-32000/9, Szikszay Edit tanúvallomási jegyzőkönyve, 1949. február 28. 80-87.

559 ÁBTL 3.1.9 V-32000/9, Az 1945. december 28-i pécsi jelentésben szereplő személyek működésének jellemzése. A szövegből kiderül, hogy az eredeti jelentés csupán a kapcsolatrendszerrel tárt fel.

Barnát előbb szintén ebből az ügyből kifolyólag vették őrizetbe, majd később a Pálffy-ügy feltárása során ismét letartóztatták, és végül a Marschall-perben ítélték el.

A Rátky Henrik vezette grazi csoport elleni nyomozás tehát számos titkosszolgálati kombináció feltárását tette lehetővé, és segített újra értelmezni a korábbi operatív akciók során megismert adatokat is. Az érintett személyeket és ügyeiket azonban nem kötötték össze, hanem külön-külön „realizálták”, elsősorban vélhetően azért, hogy a hírszerzési-kémelhárítási kombinációk még az őrizeteselek előtt se válhassanak ismertté. Ezt követően a valós kémkedést összefüggésbe hozták a politikai célból megfogalmazott koncepciókkal. Ezek a kombinációk mind a Pálffy-, mind a Sólyom-elleni eljárások háttérében meghúzódtak, és végeredményben a valódi kémekkel kapcsolatban álló valamennyi személyre – rokonokra és barátokra – korlátlanul kiterjesztették a meglévő összefüggésrendszert. A lehetőségek legvégső határáig kiterjesztették a valóban meglévő, vagy vélelmezett kémkedési kapcsolatokat. Másik megközelítésben a katonai elhárítás háza táján komoly bajokat találtak és – visszatérve a Rajk-ügy kezdeteihez – mindez megmagyarázza azt, miért állították Révész Géza 1948 őszi hazatérése kapcsán, hogy az új hírszerző főnök hazahívásának célja, hogy hozzon létre egy támadólagos elhárítást. Azaz egy új támadólagos elhárító szervezet.

*

A Vaikó-per másik, Diettrich Lajos személye körüli csoportja elleni nyomozás meglehetősen homályos, több részlete jelen pillanatban egyáltalán nem rekonstruálható. Az azonban egyértelmű hogy a „terhelt” már 1947-48-ban is felkeltette a Katona Politikai Csoportfőnökség érdeklődését.⁵⁶⁰ A háború alatt Diettrich Lajos a Központi Szállításvezetőségen teljesített szolgálatot, tartalékos századosként. A háború végén a visszavonuló csapatokkal együtt kitelepült Németországba, majd a harcok megszűnése után Münchenben, a nyugatra került magyar javak felkutatásával és kitelepített magyarok hazaszállításának megszervezésével foglalkozott 1945. május 1-től 1946. február 1-ig.⁵⁶¹ Hazatérése után a katonai elhárítás kihallgatta őt az angol és az amerikai zónában folytatott tevékenységéről, és kapcsolatiról, amelyekre angol-német-magyar összekötő tisztként tett szert. Azt azonban nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy ez az érdeklődés csak a rutinszerű, minden hazatérőt érintő kihallgatás volt-e, vagy már akkor is külön érdeklődésre tartott számon ez a tevékenység.

Ez, vagy az ehhez hasonló nyugaton folytatott tevékenység a fordulat éve után már egyértelműen gyanút kelthetett, ráadásul Diettrich Lajos 1945 májusa előtt már kapcsolatba

⁵⁶⁰ ÁBTL 2.1 II/44-a, Tárjai /Teutenberg/ Zoltán tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. november 9. sz. n.

⁵⁶¹ ÁBTL 2.1 II/44-a, a Hazatelepítési Kormánybiztos által kiállított Igazolvány, Griesbach, 1946. június 15.

került az a 3. amerikai hadsereggel is, és rövid ideig a Németországban felállított Központi Magyar Iroda alkalmazásában állt.⁵⁶² Utóbbi vezetője az a Hennyey Gusztáv volt, aki egyáltalán nem volt ismeretlen itthon, és bár a háború után még egy ideig hazája szolgálatában állt, 1947 végén „disszidált”. Ez a momentum 1950-ben mindenképpen „súlyosbította” Diettrich helyzetét, hiszen egy ilyen neves személy – aki ráadásul már a háború előtt rendelkezett mindenféle titkosszolgálati kapcsolatokkal – már eleve gyanússá vált a „kiélezett nemzetközi helyzetben”.

Időközben Diettrich Lajost a Katona Politikai Csoportfőnökség őrizetbe vette egy néhány hónapos vizsgálati fogság erejéig. A tanú, aki Diettrich letartóztatásáról beszámolt, Losonczy Endréné, született Révay Dóra volt. Kettejük kapcsolata a '30-as évek közepére nyúlt vissza. A Diettrich-ügy 1950-es vizsgálata során ugyan nem vették őrizetbe, azonban a felülvizsgálat megkezdésékor pontosan tudták, hogy informálni tudja az államvédelmet Diettrichről. Révay Dóra személye azért is érdekes, mert vőlegénye az a Szalai Péter volt, akit a Kruchina Viktor disszidálása kapcsán megindított nyomozás során tartóztatott le az ÁVH és akinek ügye lett annak az eljárásnak az egyik forrása, amelyet Mátay Florance nevéhez is köthetünk.⁵⁶³

Diettrich Lajost 1950. május 25-én tartóztatták le ismét – úgy tűnik harmadjára –, majd a bíróság „nem ismert napon, számnélküli ítéletével” folytatólagosan elkövetett hűtlenség bűntettében találta bűnösnek és halálra ítélte. Az ítéletet 1950. augusztus 26-án végrehajtották.⁵⁶⁴ Tekintettel arra, hogy az eredeti peranyag már az 1956-ot követő felülvizsgálat idején sem állt rendelkezésre, a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztálya által egy 1955. április 13-án készített jelentés alapján rekonstruálták az 1950-es ítéletet megállapításait.⁵⁶⁵

Diettrich Lajos úgy került be az 1950-es eljárásba, hogy Lőrincz Sándor és felesége – akiket a Sólyom-perben ítélték el – vallomást tett ellene, azt állítva, hogy ő volt kémkapcsolatuk.⁵⁶⁶ Lőrincz Sándor visszatérését a hadseregbe Pálffy és Földi Lajos intézték el, de ezután is szoros kapcsolatot tartott a honvédség valódi vezetését jelentő Katona Politikai Csoportfőnökség vezetésével, hiszen a vezérkar kiépítésekor Földi tőle is kért javaslatot, kiket kellene bevonni ebbe a munkába?⁵⁶⁷ A Lőrincz házaspár vallomását Diettrich jegyzőkönyveiben egyszerűen megfordították: Lőrincz Sándort nevezte meg informátoraként,

562 ÁBTL 2.1 II/44, Jelentés 1955.április 13. 47-49.

563 ÁBTL 2.1 II/44-b, Losonczy Endréné tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. november 3. 11-14.

564 ÁBTL 2.1 II/44-b, a Legfelsőbb Ügyészség perújítási indítványa 1962. július 12. Megjegyzendő, hogy az 1954. október 13-án született összefoglaló szerint 1950. május 27-től volt az ÁVH fogságában. ÁBTL 2.1 II/44, 5.

565 ÁBTL 2.1 II/44-b, a MNK Legfelsőbb Bírósága ítélete 1962. július 19.

566 ÁBTL 2.1 II/44-b, Faludi Ervin tanúvallomása Diettrich Lajos perújítási tárgyalásán, 1962. július 19.

567 ÁBTL 2.1 II/2-a, Csonka György tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. június 23. 97-99.

„postásaként” pedig Vészi Mátyást.⁵⁶⁸

Diettrich Lajos és a Lőrincz házaspár ügyének kulcsfigurájává Felméry Lajos vált, akiről azt állították – éppúgy, mint Rátky Henrikről – hogy „nyugati hatalmak” szolgálatába állt. Csakhogy amíg Rátky valódi szerepéről több párhuzamos forrásból is értesülünk, Felméry esetében csak az 1950-es eljárásra utaló felülvizsgálat megállapításai állnak rendelkezésünkre. 1954-ben, a korábbi vallomások megállapításait is számba vevő vizsgálati tervben megállapították, hogy Felméry Lajos 1946 szeptemberében szervezte be Diettrich Lajost, aki így a CIC-nek nevezett amerikai kémszervezet számára szolgáltatott adatokat.⁵⁶⁹ Egy néhány nappal korábban keletkezett jelentés szerint ugyanakkor Diettrich csak 1947-től végzett kémtevékenységet.⁵⁷⁰

A Lőrincz házaspár őrizetbe vétele annak a ténynek az élesítésén alapult, hogy Lőrinczné Felméry Lajos lánya volt. Ebben a helyzetben automatikusan megszületett a kémkedés vádja. A koncepció kidolgozása során újabb személyeket kellett beemlíteni az ügybe, akik közül többen a fentebb említett 1950. július 19-i listán is szerepeltek, mint Gallus Viktorné. Őt azzal vádolták, hogy testvérével Pocsátkó Istvánnal együtt a Lőrincz család és a nyugaton maradt apa között teljesített „postási” feladatokat.⁵⁷¹

Az 1962-ben lefolytatott felülvizsgálati eljárás során a bíróság szembesült azzal a ténnyel, hogy a rekonstruált tényállás szerint az alapeljárásban Diettrich által megnevezett „futárok” és „postások” közül *senkit* nem hallgatott ki az államvédelem. Ugyanakkor magát a felülvizsgálatot az tette szükségessé, hogy a Sólyom-perben elítélt Lőrincz Sándort és a Vaikó-perben elítélt Lőrincz Sándorné ügyét már a forradalom előtt felülvizsgálták, és kimondták a házaspár ártatlanságát. Márpedig az eredeti eljárás kizárólag a házaspár és Diettrich kapcsolatára építette a kémkedés „bizonyítását”, elvileg így a hozzájuk kapcsolódó személyek sem lehettek kémek.⁵⁷²

A Diettrich-ügy nem csupán a tények rögzítése kedvéért fontos. A felülvizsgálatok végrehajtásáról is érdekes és tanúságos adalékokkal szolgál. Mint már számos helyen utaltunk rá, a felülvizsgálati eljárások általában azt a sémát követték, hogy az alapeljárás irataiból megállapították a bírósági ítéletben megfogalmazott vádakat, feltárták a kihallgatható tanúkat,

568 ÁBTL 2.1 II/44, Jelentés, 1954. október 13. 5.

569 ÁBTL 2.1 II/44, Vizsgálati terv, 1954. október 19. 6-7.

570 ÁBTL 2.1 II/44, Jelentés, 1954. október 13.

571 ÁBTL 3.1.9 V-150019/2. Gallus Viktorné született Pocsátkó Erzsébet tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 18. 233-235. Ugyanazt megerősíti Lőrincz Sándorné született Felméry Erzsébet tanúvallomási jegyzőkönyve, Uo. 1957. január 4. 227-228. A Pocsátkó és a Lőrincz családok között pedig Pocsátkó István és felesége teremtettek „összeköttetést”. Uo. Pocsátkó István tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 17 231-232.

572 ÁBTL 2.1 II/44-b, a Legfelsőbb Bíróság ítélete

és az ügyben eljáró nyomozókat, majd elmondatták velük, hogy a kihallgatások során milyen eszközöket alkalmaztak, továbbá jegyzőkönyvezték, hogy a vádak nem felelnek meg a valóságnak. A Diettrich-ügy felülvizsgálata is ezt a sablont követte, és az eljárás végeztével a protokollnak megfelelően elkészítették az összefoglaló jelentést, amely javasolta a perújrafelvételt és a felmentő ítélet meghozatalát.⁵⁷³ Ebben az esetben azonban az eljárást irányító Balácsi Béla alezredes nem a szokott módon járt el. Kézírásos megjegyzéseiben leszögezi: „Nem értek egyet a jelentés megállapításaival. A vád tárgyává tett [egy szó olvashatatlan] cselekmény nincs kellőképpen megdöntve, ugyanakkor más oldalról alapos gyanú forog fenn, hogy kém volt.” Továbbá hozzátette: „nem ment el a jódolguk (sic!), hogy elmondják, még ha adtak is [ti. kémjelentéseket]. Ez semmit sem bizonyít.” Az ügyet Dékán István vezérőrnagy azzal zárta le, hogy a perújrafelvételi indítványt elutasította.⁵⁷⁴ Mindezek után a vizsgálók új jelentést terjesztettek be, alkalmazkodva feletteseik elvárásaihoz.⁵⁷⁵

A megjegyzések, és az ügy ilyen alakulása két fontos kérdést vet fel. A Diettrich-ügyben pontosan ugyanolyan felülvizsgálati eljárást folytattak le, mint bármely más korábbi esetben. Márpedig ha itt ez nem volt elegendő, a többi pernél és vádlottnál miért volt az? Nem azt akarjuk ezzel állítani, hogy bármelyik másik ügy – pl. a Pálffy-, vagy a Sólyom – abban a formában, ahogy lezajlott, megalapozott lett volna, hanem hogyha a technikai kivitelezés ugyanolyan volt, és ott elegendőnek bizonyult egy formai tagadás, akkor itt miért nem? Másrészt – és a felülvizsgálatok szempontjából ez még fontosabb kérdés – hogy milyen „más oldalról” rendelkezett információkkal Balácsi, amit sem beosztottaival nem osztott meg, sem a felülvizsgálat során nem használtak fel? Ráadásul, ha Diettrich-ügyében léteztek olyan háttéranyagok, amelyek valós kémkedésre utalnak, akkor a Lőrincz házaspár ügyében miért nem használták fel ezeket?

*

A Vaikó-per harmadik csoportja, amelynek háttérében egy operatív kombináció is meghúzódik Jándy Gézáne nevéhez köthető. Jándyné ügye látszólag rendkívül egyszerű: Nógrádi Sándorral fenntartott intim kapcsolata miatt kellett őt félreállítani.⁵⁷⁶ A hölgyet eleve „kémnek” minősítő állásfoglalás minden bizonnyal abból a tényből eredt, hogy 1941 és 1943 között a Revíziós Liga segédelőadójaként dolgozott⁵⁷⁷, márpedig ezt a szervezetet a Sztálin út

573 ÁBTL 2.1 II/44, Jelentés, 1955. április 13. 52-54.

574 ÁBTL 2.1 II/44, Jelentés, 1955. április 13. 52-54.

575 ÁBTL 2.1 II/44, Jelentés, 1955. június 1. 55-56.

576 Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések, 1940-1956. Budapest, 1997, Napvilág Kiadó, 893. Jándy Gézáne még 1956-ban is úgy véli, hogy volt férjét és annak családtagjait miatta vették őrizetbe. Vö.: ÁBTL 2.1 II/43, Feljegyzés, másolat. 1956. augusztus 6. 37-38.

577 ÁBTL 2.1 II/43. Jándy Gézáne tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. augusztus 6. 30-32.

60-ban teljes egészében így minősítették. Hozzátehetjük, hogy Jándynét, az ÁVH vezetőjének utasítására már jegyzőkönyveinek felvétele előtt súlyosan bántalmazták.⁵⁷⁸ Péter Gábor, közvetlenül az őrizetbe vétel után Nógrádi Sándor ellen akar „megfelelő” jegyzőkönyvet kicsikarni a hölgytől, ezután kerül a fogoly Szendy György kezei közé, és ekkor – a szokás szerint felvett életrajz rögzítése során – merül fel a Revíziós Liga és Gellért Andor neve. Az eljárás immáron ezen a nyomon haladt tovább.⁵⁷⁹

Jándy Gézané volt férjét és annak édesapját ifj. és id. Jándy Gézát május 11-én, tehát tíz nappal az elvált feleség őrizetbe vétele *előtt* tartóztatták le. Mindketten katonaként szolgáltak, így szereplésük a katonai ügyben senkinek nem szűrt szemet. A két katona letartóztatása újabb nevekkel bővítette a koncentrikusan épülő köröket, az idősebb Jándy Géza tett terhelő vallomást Szalay Tibor⁵⁸⁰ ellen.⁵⁸¹ Szalay Tibor a szociáldemokrata és katonatiszti csoport összekapcsolásának egyik lehetséges főszereplője volt – már ameddig ez a szándék élt –, akire Zentai Vilmos is terhelő vallomást tett, azt állítva, hogy 1945-ben beszervezte összeesküvésébe és Jándy Géza közvetített az angolok felé.⁵⁸² Szalay ügyének felülvizsgálata során egy sokkal mélyebb kapcsolatrendszer villan fel, hiszen a kivizsgálás során Utassy Lóránt⁵⁸³, Variházy Oszkár és Szent-Iványi Domokos neve is felmerült.⁵⁸⁴ A három név két dolgról is tanúskodik. Egyrészt arra utal, hogy a második világháború alatti ellenállási mozgalomban és a kiugrás eseményeiben valamilyen módon részt vett Szalay is. Másrészt azt is jelzi, hogy tulajdonképpen az ellenállási mozgalom összefüggésrendszere felől is közelítettek a felszámolandó csoportok kijelölésekor 1950 tavaszán.

A két Jándy számára az sem számíthatott „jó pontnak”, hogy az apát a csepeli internáló táborban tartották fogva, és kiszabadításában valóban Porffy György közreműködését kérte a

578 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Szendy György tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 9. 193-200.

579 ÁBTL 3.1.9 V-150019/2, Jándy Gézané tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. szeptember 17.

580 Szalay Tibor 1944 december 12-től Miskolcon karhatalmi parancsnokként állt át, majd a megszerveződő 1. hadosztály parancsnoka lett, végül 1946-ban B-listázták és biztosítási ügynökként helyezkedett el. 1950. május 31-én tartóztatták le.

581 ÁBTL 2.1 II/20-a, Jelentés, 1955. március 4. 55-57. A jelentés hivatkozik Faludi Ervin vallomására.

582 ÁBTL 2.1 II/20, Jelentés, 1954. október 12. 5-6.

583 Ugyan a dokumentum csak Utassy Lórántot nevezik meg, azonban az utalás túlmutat önmagán. A német katonai segítséggel hatalomra jutott Szálasi-kormány kiterjedt nyomozást folytatott a kiugrási kísérlet előkészítésében részes katonák felderítésére. Ennek következménye lett a Dálnoki Veress Lajos, Hardy Kálmán, Utassy Lóránt és Kuthy László elleni per, amely Sopronkőhidán, 1945. január 22-23-án és február 12-én lefolytatott per. A tárgyalási jegyzőkönyvet az ÁVH beszervezte és forrásként használta fel. (Jelenlegi jelzete: ÁBTL 4.1 A-1310.) Utassy Lórántot a kormányzó október első napjaiban Malinovszkij marsall főhadiszállására, a Szeged melletti Deszkre küldte, hogy tárgyaljon az átállás részleteiről. A nyilasok által lefolytatott per alapján eleve feltételezték, hogy a Magyar Testvéri Közösség ügyében elítélt Dálnoki Veress Lajossal komolyabb összeköttetése van, ugyanakkor a szociáldemokrata-tábornoki koncepciót jegyzőkönyvével megalapozó Kuthy Lászlóhoz is valamilyen kapcsolat kötötte. Így tehát Utassy nevének említése az adott kontextusban egy mélyebb összefüggésrendszert is takar.

584 ÁBTL 2.1 II/20-a, Szolgálati jegy, 1955. február 10. 53. A szolgálati jegyen az említettek mellett mások kihallgatását is kéri.

család. Porffy közbenjárt a Katona Politikai Csoportfőnökségen, id. Jándy ügyét átvették a rendőrségtől a katonai szervek, majd szabadon engedték.⁵⁸⁵

Mindeközben a egy másik vonalon elindított nyomozás is kezdett eredményeket hozni. Jándyné testvére Potozcky Kálmán azonban már sokkal komplexebb személy. A háború alatt a Parasztszövetségben dolgozott, ahol megismerkedett többen között Nagy Ferencsel, a későbbi miniszterelnökkel is.⁵⁸⁶ Később tartalékos tisztként nyugatra kerül, majd hazatérése után a Katona Politikai Csoportfőnökség letartóztatta, és csak Porffy György és Rubleczy Géza közbenjárására szabadul ki.⁵⁸⁷

Potoczky Kálmán tehát egyrészt a Magyar Testvéri Közösség ügyének koncepciórendszerében is feltűnt, másrészt azonban maga Farkas Mihály is rendelkezett olyan információval, amely arra utalt, hogy a politikus ismeretlen kapcsolatokat ápol valamelyik titkos nyomozásokat is folytató szervvel.⁵⁸⁸

Potozkyt 1950. május 22-én vették ismét őrizetbe.⁵⁸⁹ Három nappal később már megszületik az a jegyzőkönyv, amely rávilágít az ügy lényegére. Potoczky Kálmán vallomásából kiderül, hogy valamikor korábban kapcsolatba került Gellért Andorral. Kettejük közötti kapcsolattartó pedig a külügyminisztériumban dolgozó Schmidt Pap Ernő volt.⁵⁹⁰

Potoczky Kálmán tehát kém, mert ismert olyanokat, akikről már korábban is ezt állította az államvédelem. Ráadásul az említett Schmidt Pap Ernő személye átköti az eljárást ahhoz az ügy komplexumhoz, amelynek egyik végét a Deszkás-Tardi-ügy kapcsán már megragadtunk. A Mátay Florance nevéhez köthető eljárás az 1947-48 során kezdett nyomozás egyik kifuttatása, míg másik oldalon ez érintette a külügy számos más tisztviselőjét is.

A két letartóztatás során felvett jegyzőkönyvek lényegében megvilágítják az ügy lényegét. A Rubleczy Géza nevével jelzett kapcsolattal az eljárást a Kővágó-perhez kötötték és – mint

585 ÁBTL 2.1 II/4, ifj. Jándy Géza tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. június 23. 31-32.

586 ÁBTL 3.1.9 V-85114, Feljegyzés, 1950. július 19. 37.

587 ÁBTL 3.1.9 V-85114, Feljegyzés Potoczky Kálmán kihallgatásáról, 1950. május 27. 19.

588 MOL M-KS 276/67. 138. ó. e. Jelentés, 1948. szeptember 16. A jelentés szerint Potoczky Kálmán egy olyan dokumentumot szerzett meg, amellyel a kommunista párt egyik megbízottja valakinek a Földművelési Minisztériumba történő kinevezését kívánta megakadályozni. Tekintettel arra, hogy az illetőt valamilyen pontosabban meg nem határozott háborús bűntettel vádolták volna, az irat vagy a katonai hírszerzőktől, vagy az államvédelemtől származhatott, bár a megszerzés „útvonalát” nem tisztázták. Azt azonban mindenképpen jelezte a miniszternek, hogy „léket kapott a hajó”.

589 ÁBTL 3.1.9 V-85114, Őrizetbe vételi határozat, 1950. május 22. 6.

590 ÁBTL 3.1.9 V-85114, Potoczky Kálmán tanúvallomási jegyzőkönyve, 1950. május 25. 14. Schmidt Pap Ernő 1939-től Belgrádban, majd 1941-től egy Zágrábi kitérő után Berlinben, majd 1943 áprilisától 1946 februárjáig Bernben dolgozott. 1947 közepétől Németországban, Frankfurtban a hazahozatali kormánybiztoságnál teljesített szolgálatot. A felülvizsgálat jellegét és az államvédelem tisztjeinek gondolkodásmódját jól érzékelteti, hogy kihallgatója azt várja tőle, igazolja, hogy *nem* juttatott ki anyagot Gellért Andorhoz. Jellemző a bizonyítási logika megfordítása, amikor nem a vádló van bizonyítási kényszerben, hanem az áldozat. Vö.: ÁBTL 2.1 II/43. Schmidt Pap Ernő tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. augusztus 16. 42-44.

arra ott kitérünk – egyértelműen utal arra is, hogy az ügyet valójában a Magyar Testvéri Közösség peréig vezették vissza. Ráadásul Porffy intervenciója Pálffy Györgynél – 1950-ben már egészen más kontextusba került. Porffy György ebben a helyzetben már kémek ügyében lép közbe, a már kémkedésért elítélt és kivégzett Pálffy Györgynél, tehát ő maga is kém – függetlenül attól, hogy másutt ezt másként „bizonyították”.

*

A Sólyom- és Vaikó-per vádlottjai köré felépített koncepciók tehát szoros összefüggést mutatnak. Minden bizonnyal kizárólag a koncepciók elrejtésére szolgált az a technika, amely ugyanazon ügyszámba tartozó egyik szereplőt az egyik, másikat a másik perben helyezték el. Így a Lőrincz házaspárt is szétválasztották, de a Porffy testvérekkel is ugyanígy jártak el. A vélelmezett angol kémkapcsolatok feltárása tervszerűen zajlott. A HM Katona Politika támadólagos elhárítása 1947/48-tól rendelkezett információkkal a nyugati magyar szervek által folytatott kémtevékenységről. Ennek gerince a „Kopjások” névvel említett csoport, amely később a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége néven futott tovább. Az adatok alapján 1948 nyarától, „prevenciós és taktikai okokból” megkezdték a vélelmezett magyarországi hálózat felszámolását. Ennek lett közvetlen következménye a Dósa Attila és társai elleni eljárás 39 vádlottal, illetve a Zách Sándor-per összesen 19 vádlott ellen lefolytatott eljárása és számos internálás.⁵⁹¹ A fentiek alapján azonban a felgöngyölítés nem fejeződött be, hanem a Sólyom-per keretén belül tovább folytatódott.

7. A Kővágó-per 1950-ben

7.1. A „kisgazda-csoport” kialakítása

Mint azt már fentebb áttekintettük, az 1950-es eljárás „nyomozati” szakaszában a széles kört érintő letartóztatások során őrizetbe kerültek olyan politikusok is, akik szereplése nem magyarázható sem a Rajk-Pálffy-Sólyom, sem a szociáldemokrata-tábornoki koncepció feltételezésével. Ha bármelyik koncepció abban a letisztult formában létezett volna, mint ahogy azt a felülvizsgálatok és a későbbi vizsgálatok során feltételezték, akkor nem jött volna létre ez a különleges csoport. Amikor az ügyeket szétválasztották, logikus döntés hoztak: a független kisgazdapárthoz kötődő személyeket egy külön eljárás során állították bíróság elé. Az elkülönített per öt vádlott ellen folyt le, akik közül Almásy Pál katonaként szerepelt azon a listán, amely a Sólyom-ügy tavaszi nyomozási szakaszát lezárta. Ez utóbbi magyarázza, hogy – bár tényszerűen Almásy Pál már 1947. január 1-jétől nem volt aktív tiszt – magát a Kővágó-

⁵⁹¹ ÁBTL 4.1 A-2126/66, sz. n. Jelentés kivonat a V-90034/2-es dossziéból.

per is vizsgálódásunk körébe kell emelnünk. Megerősíti ezt az is, hogy maga Kővágó József, aki 1946-47-ben Budapest főpolgármesteri pozícióját töltötte be, a háború alatt katonaként, majd az ellenállási mozgalom egyik vezetőjeként a Sólyom-per számos vádlottjával kifejezetten jó kapcsolatot ápolt. Mindezzel együtt a per – éppúgy, ahogy a többi haosnló eljárás a korszakban – egy „amalgámított” eljárás, ahol a vádlottak ebben a csoportban nem is ismerték egymást.

A bíróság elé került így Kővágó József mellett a már említett Almásy Pál, továbbá az Ideiglenes Nemzetgyűlés volt elnöke, Zsedényi Béla, és további két kisgazdapárti politikai szereplő: Padányi-Gulyás Béla és Rubleczky Géza.⁵⁹² Közülük Padányi-Gyulyás Bélát még 1949 őszén, a Rajk-per legutolsó fázisában vették őrizetbe. Mivel a vádlottakból egy teljesen új csoportot hoztak létre, egy ennek megfelelő tényállást is létre kellett hozni, amely „megfelelően alátámasztotta” az összeesküvés és a kémkedés vádpontjait.

7. 2. A Kővágó-per megvalósított koncepciója

Az összeesküvesi koncepciót a Sólyom-perben is alkalmazott technikával hozták létre. Egy „illegális összejövétel” megtörténtét jegyzőkönyvezték, amely így a szervezkedés kiinduló pontjává vált. A végleges koncepciót azok a jegyzőkönyvek tartalmazták, amelyek a nyomozati szak végén, 1950. október 16-án keletkeztek. Ezek szerint 1945 júliusában a főpolgármester vezetésével a Városházán néhányan összegyűltek, és megállapodtak abban, hogy minél magasabb pozíciót igyekeznek elérni a „fejlődőben lévő népi demokratikus rendszer gyengítése” céljából. Az a tény, hogy „fejlődőben lévő népi demokratikus rendszer” 1945-ben még az akkori kommunisták szerint sem volt, hiszen hivatalosan antifasiszta népfront-politika érvényesült, a csúsztatás ellenére is rendkívül fontos. Fontos, mert jelzi az ÁVH gyakorlatát, egyszersmind a rendszer működését.

A perbe fogottak minden bizonnyal valóban nem azonosultak az 1945 utáni politikai változások MKP által diktált irányával. Demokratikus körülmények között azonban ez politikai kérdés, amely ellen politikai eszközökkel kell küzdeni. Ebben az esetben erről szó sem volt, tehát egyértelműen megfogható, hogy politikai célt kívántak elérni büntetőjogi eszközökkel. Másrészt árulkodó ez a félmondat, hiszen azt is egyértelművé teszi, hogy a „népfrontos” politika álarca mögött a kommunisták – itt láthatóan saját értékelésük szerint –

⁵⁹² Padányi-Gulyás Béla 1947. március 1-jétől az FKGP budapesti szervezetének főtitkára, fontos szerepet játszott abban, hogy a körülmények ellenére a szervezet valamilyen formában egyben maradt egyáltalán. Rubleczky Géza eredetileg szobrászművész, 1937-ig a Márciusi Front franciaországi csoportjának szervezője, 1939-ig a párizsi Magyar Ház és a Revíziós Liga munkatársa. Hamis útlevelel tért haza, ezért letartóztatták, Bajcsy-Zsilinszky Endre közbenjárására szabadult ki. Aktív ellenálló. A háború után az FKGP Propaganda, később Külügyi Osztály vezetője, a budapesti pártszervezet elnöke. 1948-ban a Magyar Rádió munkatársa, majd az Állami Hirdető igazgatója. A börtönben halt meg, 1953-ban.

valójában már 1945-ben a hatalom teljes megragadására készültek. Harmadrészt a politikai paranoia is tetten érhető, hiszen néhány ember pozíciója hogyan tudna megingatni egy politikai rendszert?

A vallomások szerint tehát az összeesküvés kezdetét jelentő városházi megbeszélésen Varga Béla, Chornoky Viktor, Szemes István⁵⁹³, Csonka Béla⁵⁹⁴, Fábri Pál és Haám Tibor vett részt.⁵⁹⁵ Almásy Páltól – Csonka nevének elhagyásával – ugyanezt a névsort jegyzőkönyvezték.⁵⁹⁶ A dokumentumokban gondosan rögzítették azt is, hogy a fent említetteket milyen bűnök terhelik, Fábri Pál „angol kém”, Haám Tibor „akit összeesküvésért elítéltek”. Mindez nem véletlen, hiszen az összeesküvés célját úgy határozzák meg – természetesen a koncepciók vallomásokban –, hogy „Varga Béla és Haám Tibor személyén keresztül szerves részét képeztük a Nagy Ferenc-féle összeesküvésnek”.⁵⁹⁷

Ez utóbbi a vallomás egyik kulcsmondata. Mivel Nagy Ferenc-féle összeesküvés valójában soha nem létezett, csak a Magyar Testvéri Közösség-perre utalhattak így.⁵⁹⁸ De mi szükség volt erre az összekapcsolásra 1950-ben? Elemzésünk során abból kellett kiindulni – mert a rendelkezésre álló iratanyag, illetve az 1953. után született összefoglalók erre utaltak –, hogy az 1950-es eljárás a Rajk-Pálffy-Sólyom, illetve a szociáldemokrata politikusok között összefüggésrendszerében született meg. Kővágó Józsefnek ebbe az ügybe történt bevonása, illetve a nevével jelzett eljárás során a magyar közösségi összefüggésnek a felvillantása azonban fontos elem. Elfogadva azt a számos felülvizsgálati dokumentumban is helyet kapott tényt, hogy az őrizetesei vallomásaikban nem léphettek ki a kihallgatók által kijelölt körből, valamint figyelembe véve, hogy a Magyar Testvéri Közösségre történő utalás a záró jegyzőkönyvekben kapott helyet, a gondolatmenet visszafelé is érvényesíthető: Kővágó Józsefet már eredetileg is ilyen váddal emelték be 1950 tavaszán a formálódó eljárásba. Hiszen Kővágó József a Magyar Közösség-ügy kirobbanásakor egyértelműen exponálta magát pártja és az eljárásba vont személyek mellett. Amikor az ügy a pártok közti csatározások központjába került, az FKGP egy bizottságot hozott létre, amely a párt

593 Hivatásos katonatiszt, a HM béke-előkészítő osztály vezetője 1946-47-ben,

594 Mérnökkari hivatásos tiszt, Kővágó Józseffel együtt dezertál a Szálasi-hadseregből 1945 elején 1945-től a HM Anyagi Főcsoportfőnökségén teljesít szolgálatot, előbb Almásy Pál, később a Sólyom-perben elítélt Belezna István beosztottjaként.

595 ÁBTL 3.1.2 K-1469, Kővágó József tanúvallomási jegyzőkönyve, 1950. október 16.

596 ÁBTL 3.1.9 V-96691, Almásy Pál tanúvallomási jegyzőkönyve, 1950. október 16. 26.

597 ÁBTL 3.1.2 K-1469, Kővágó József tanúvallomási jegyzőkönyve, 1950. október 16.

598 Az ÁVH, és Rákosi Mátyás egyként úgy fogta fel a Magyar Közösség ügyét, amelyről Nagy Ferenc tudott, tehát – ha másként nem hallgatásával – támogatta az összeesküvést, ugyanakkor 1947-ben még ők sem állították, hogy Nagy Ferenc lenne a mozgalom vezére. Ráadásul eleve logikai képtelenség lett volna egy ilyen vád, hiszen egy hivatalban lévő miniszterelnök önmaga ellen nem vezethet szervezkedést. Azért érdemes erre kitérni, mert nyilvánvalóvá válik, hogy a párt folyamatosan átértékelte a múltat is, és érvelése mindig az aktuális igényekhez igazodott.

szempontjából értékelte a történeteket. A bizottságnak tagja volt a főpolgármester is.⁵⁹⁹ Azt, hogy a háború alatt Kővágó kapcsolatban állt a Községek egy csoportjával, maga a főpolgármester írta le, 1946-ban.⁶⁰⁰ A két tény Rákosi Mátyás gyorsan össze is kapcsolta, és az MKP PB 1947. január 23-án tartott ülésén már fel is vetette, hogy Kővágót el kellene távolítani a főpolgármesteri székből, azonban a napirendi pontot – nem tudni, hogy az ülés előtt, alatt, vagy után – törölték.⁶⁰¹ A bejegyzés jelzésértékű, néhány hónap múlva valóban eltávolították a főpolgármestert, és az események összefüggésére Rákosi Mátyás még évek távlatából is emlékezett.⁶⁰² A MKP célja a pozíció megszerzése volt, ehhez pedig jó alapot teremtett, hogy a főpolgármestert a Községekkel együttműködő politikusnak tudták láttatni, függetlenül az állítások valóságtartalmától.

Így tehát a volt főpolgármester – miután elvetették a szociáldemokrata-tábornoki koncepciót, amelyben szintén elhelyezhető lett volna – őszi kihallgatásai során már az lett az elérendő cél, hogy a községekre utaló félmondathoz eljussanak. És ez október 16-ra sikerült is.

Második megfontolás, hogy ha a Kővágó József elleni eljárás háttérében – a fentiek szerint – már eleve egy a Magyar Község-perből kiinduló nyomozás, vagy koncepció állt, miért kellett ezt kimondani? A Kővágó-per szempontjából nyilván lényegtelen, hiszen a szervezkedést egy konkrét összejövételből vezették le, tehát a *koncepció* – amennyire az a korszakban szükséges volt – önmagában is megállt volna. Az 1947-ben lezárt perek szempontjából szintén értelmetlen a közbevetés, hiszen akiknek azt a sorsot szánták, már börtönben, vagy internáló-táborban voltak.

*

Almásy Pál „útja” a Kővágó-perig bonyolultabb volt. Ő András Sándor vezérőrnaggyal a Donáth-per negyedrendű vádlottjával tartott fenn szorosabb baráti kapcsolatot részben a honvédségi szolgálatuk idejéből, részben az ellenállási mozgalomból is. De 1947-ben még – úgy tűnik – nem volt rá szükség, bár egyes adatok szerint először januárban tartóztatták le.⁶⁰³

7. 3. Az Almásy-ügy 1947-ben

Almásy Pált nem csak olyan áttételes formában kapcsolták a Magyar Község-ügyéhez, mint vádlott társát, Kővágó Józsefet. Személyét nem csak a januári letartóztatás érintette, de 1947 végén egy újabb eljárás vette kezdetét, amelyet szintén a „nagy összeesküvés perből” vezettek le.

599 Balogh 1975. 379-380.

600 Kővágó József: *Emlékezés a náci ellenes magyar katonai ellenállásra*, Budapest, k.n. 1946. 47.

601 Iratok 2., Jegyzőkönyv a Magyar Kommunista Párt Politikai Bizottságának üléséről. 1947. január 23. 132.

602 Rákosi: i. m. 387. és 407.

603 *Magyar Nemzet*, 1947. január 25. Almásy ugyanakkor erről az őrizetbe vételéről visszaemlékezéseiben hallgat, és eddig irattal sem lehetett alátámasztani az újsághírt.

A Magyar Közösség-perből 1947 nyarára az MKP a politikailag elérhető legnagyobb hasznot csikarta ki. Szétverte a kisgazdapárti parlamenti többséget, emigrációba és lemondásra kényszerítette a miniszterelnököt, elérte, hogy kiírják az új választásokat, amely végül – igaz, hogy csalással – a kommunista pártot tette a legnagyobbá. Azonban a politikai ellenfelek nem adták meg magukat, hanem a Magyar Függetlenségi Pártba tömörültek és – minden adminisztratív akadály ellenére – komoly parlamenti pozíciókat szereztek meg. Rákosi Mátyás számára tehát a következő lépés adott volt: ezt a pártot kellett felszámolni, és lehetőleg kiszorítani a közéletből.⁶⁰⁴

Az ellenfél erejének megtörésére azonban nem pusztán hagyományos politikai és adminisztratív, hanem titkosszolgálati eszközöket is bevetett a kommunista apparátus. Az adminisztratív eszközök a választások kapcsán kerültek elő – természetesen mindegyik ellenfelet érintve – a választói névjegyzékek manipulációjakor és a „kékcédulák” használatakor⁶⁰⁵, az állambiztonsági szolgálatok pedig – alkalmazkodva a megváltozott igényekhez – egy politikai pert készítettek elő.

Ebben az utóbbi összefüggésben kezdődött meg az Almásy-Szilágyi-ügyként jelölt akció előkészítése, amely egy Pfeiffer Zoltán ellen tervezett összeesküvés és szervezkedési per katonai vonala lett volna.⁶⁰⁶ A fennmaradt iratanyag alapján az összeesküvő katonatisztek politikai beállítottságuk és céljaik szerint Pfeiffer Zoltán pártjával hozta kapcsolatba az ÁVO. Az egész nyomozás pedig a Magyar Közösség-ügy során részben feltárt, részben hamisított összefüggésrendszerre támaszkodott.

Almásy Pál az új honvédségben 1945 nyarán kezdte meg szolgálatát és a szakmai munka mellett – előbb az Ipari Felszámoló Csoportfőnökség, majd az Anyagi Főcsoportfőnökség vezetőjeként dolgozott –, mint a Kisgazdapárt tagja, politikai feladatokat is teljesített.⁶⁰⁷ Igen hamar szembekerült a kommunista érdekekkel és azokat a honvédségen belül képviselő személyekkel.

A konfliktusok első forrása a minisztérium Igazoló Bizottságában végzett munkája volt. A bizottság tagjaként több esetben is szembeszállt Révész Gézával, aki az MKP érdekeit képviselte a testületben. Később, már Tombor Jenő honvédelmi miniszter utasítására, 1945

604 Pfeiffer és pártja mellett ellenségnek tekintették a Barankovics István-féle Demokrata Néppártot és a egyelőre a Szociáldemokrata Párt balszárnyát. Annyi különbséget tett köztük Rákosi, hogy míg a Magyar Függetlenségi Pártot egyértelműen fasiszta pártként bélyegezte meg, a Barankovics vezette pártban gyülekezőket "csak" "reakcióso"-nak, és "kétes elemeknek" nevezte, amely azonban előrevetítette ezek későbbi felszámolását is. Rákosi Mátyás: A munka kormányáért, beszéd az MKP nagybudapesti nagygyűlésén, 1947. szeptember 6., A fordulat éve, Szikra, Budapest., 194. és 195.

605 A kérdéstről bővebben: Földesi Margit - Szerencsés Károly: Halványkék választás 1947, Kairosz K. Budapest, 2001.

606 Zinner Tibor-Szakács Sándor: "A háború megváltozott természete." Budapest., Genius Gold Bt., 1995, 306.

607 Mucs: i. m. 1985. 109.

decemberében, felállították a Szelektálási Bizottságot, amelynek feladata volt, hogy a „hihetetlenül nagy tiszti létszámot valahogyan normálisabb keretek közé szorítsa”.⁶⁰⁸ Ebben a bizottságban ismét komoly konfliktusok alakultak ki a kommunista érdekeket képviselő Illy Gusztáv, személyügyi osztályvezető, illetve a vele szembenállók – Zentay Vilmos szociáldemokrata HM államtitkár és Almásy Pál – között.⁶⁰⁹ Pontosán ez az együttműködés – és annak vélt konspiratív háttere – tette a szociáldemokrata-tábornoki koncepció számára is elérhetővé a tábornokot.

A politikai ellentét másik elemeként, 1946 nyár végétől, amikor megkezdődtek a honvédség fejlesztésével kapcsolatos tárgyalások, komoly összecsapás következett be Pálffy György és Almásy Pál között. A küzdelem 1946 során egyre élesebbé vált és végül az ügynek a SZEB úgy vetett véget, hogy szeptember közepén Bartha miniszterrel közölték, távolítsa el Almásyt a honvédségtől, vagy szovjet katonai bíróság elé állítják. A miniszter természetesen – Almásy Pál érdekében is – meghátrált, és 1947. január 1-vel nyugdíjazta a tisztet,⁶¹⁰ csupán azzal kompenzálhatta a politikai kampány áldozatát, hogy előterjesztése alapján a Minisztertanács kiemelt altábornagyi nyugdíjat szavazott meg Almásy Pálnak, ami tovább rontotta helyzetét, hiszen még inkább felértékelte a személyt.

Az elmérgesedett konfliktus után nem meglepő, hogy a Magyar Közösség-ügy „felderítései” már gyűjtöttek adatokat Almásy Pál ellen, amely – tekintettel kiszegnapárti és régi honvédségi kapcsolataira – nem okozott túl nagy nehézséget. A közösségi ügy egyik koronatanúja, Tóth István volt vezérkari alezredes⁶¹¹ vallomásai szolgálták az Almásy Pál elleni adatgyűjtés alapjául.

Tóth Istvánt valószínűleg nehezen lehetett „rábeszélni” feltáró vallomására, mert letartóztatása utáni első – 1946. december 28-i – jegyzőkönyvében még azt sem ismeri el, hogy ő maga tagja lett volna a szervezetnek.⁶¹² Azt viszont értelemszerűen „bevallotta”, hogy ismerte Kiss Sándort, aki munkahelyén, a Parasztszövetségnél, főnöke volt. Hogy mi történhetett ezután, azt könnyen elképzelhetjük, az 1947 januárjában született jegyzőkönyvek – ellentétben a decemberi fél oldallal – már 8-10 lapon keresztül, részletesen tárgyalják Tóth részvételét az „összeesküvésben”.⁶¹³

608 HL Tgy. II - 250, Almásy Pál: *Tombor Jenő honvédelmi miniszter halála és a kormánytól való távozásom* (visszaemlékezés), 3. o.,

609 ÁBTL 3.1.9 V-32000/31, Dudás Béla vallomása Almásy Pál és Zentay Vilmos kapcsolatáról, 1947. június 11., 166.

610 HL Tgy 2776, Almásy Pál visszaemlékezése, 28.

611 Tóth István 1945 tavaszától az 1. honvéd kerület-parancsnokság vezérkari főnökeként szolgált 1946. április végéig, amikor elbocsátották a szolgálatból, utána a Parasztszövetség alkalmazottjaként dolgozott.

612 ÁBTL 3.1.9 V-2000/20, Tóth István vezérkari alezredes tanúvallomása, 1946. december 28., 89-90.

613 A vallomások értékeléséhez az is hozzátartozik, hogy Tóth István ellen semmilyen tárgyi bizonyítékkal nem rendelkezett az ÁVO.

„A Parasztszövetségben ismerkedtem meg Jaczkó Pál volt szombathelyi főispánnal, aki a Kisgazdapárt véderő bizottságának a titkára” – vallotta Tóth 1947. január 11-én.⁶¹⁴ A vallomás ezzel a felütéssel kezdi a hadsereget érintő Közösségi és Kisgazda „összeesküvés” tárgyalását. A vallomás szerint Jaczkó Pál katonai kérdésekkel fordult Tóth-hoz. „Amiben tudtam, rendelkezésére állottam, de általában a honvédség akkori helyzetéről kért felvilágosításai terén elsősorban a Honvédelmi Minisztériumban szolgálatot teljesítőkhöz, [...] Almáshoz küldtem.”⁶¹⁵ Ettől a perctől kezdve Almásy Pál már ellenséggé vált, az összeesküvőket támogatta, tehát – az ÁVH értelmezésében – önmaga is részesévé vált a szervezkedésnek, akár tudott erről, akár nem. Később, a vallomás szerint Kovács Béla is kért információkat a honvédség helyzetéről, ennek eredménye lett – többek között – az 1946. június 12-i, Jaczkó-féle memorandum.⁶¹⁶ Ennek hatástalansága után került sor a kisgazda véderőbizottság átalakítására Almásy Pál altábornagy és más aktív tisztek közvetlen bevonásával.⁶¹⁷ Megerősítették a bizottságot Szilágyi Gábor vezérkari századossal (később őrnagy) is, aki – az ÁVH szerint – kifejezetten a Közösség érdekeit képviselte ott. Utóbbi ellen vádat is emeltek 1947 nyarán, azonban a bíróság felmentő ítélete után szabadlábra helyezték.

A fentebb ismertetett vallomások tehát az ÁVO számára elegendő alapot adtak arra, hogy szükség esetén Almásy Pál és a Szilágyi Gábor elleni fellépésre. Úgy tűnik 1947 novemberében jött el az újabb vizsgálat ideje, és – részben az 1947 koraőszén keletkezett operatív anyagok alapján – számos őrizetbe vételt foganatosítottak. A vizsgálati anyag számos érdekessége⁶¹⁸ mellett számunkra most az a legfontosabb, hogy Szilágyi Gábort egyrészt a Magyar Testvéri Közösség politikai vonalához, másrészt az angol és amerikai hírszerzéssel hozza kapcsolatba, azt állítva, hogy kiszabadulása után Kopcsak alezredest kereste fel, akinek felajánlotta szolgálatait.⁶¹⁹

Az Almásy-Szilágyi-ügy „realizálásának” gondolatát 1947. november közepén elvetették, mivel a politikus célszemély – Pfeiffer Zoltán – november 4-én elhagyta az országot⁶²⁰

614 ÁBTL 3.1.9 V-2000/20, Tóth István vezérkari alezredes tanúvallomása, 1947. január 11. 97-104.

615 Uo. 102.

616 Hogy ezt a nyomozók írták-e le, vagy kikényszerítették-e a tanúból, esetleg tényleg így történt, még annyira sem lehet megállapítani, mint a többi hasonló „tény” esetében.

617 ÁBTL 3.1.9 V-2000/20, Tóth István vezérkari alezredes vallomása, 1947. január 11. 97-104. és uo. 1947. január 22-i tanúvallomási jegyzőkönyve, 105-110.

618 Az ügy egyik legfontosabb eleme, hogy világossá válik: a nyomozást Pálffy Györgyön keresztül valójában Rajk László irányította. Mindez bizonyítja azt a kapcsolatrendszerrel, amelyet végül az 1949-es eljárás is felhasznált – igaz már egészen más kontextussal. Vö.: ÁBTL 2.1 IV/5-a, Berkesi András sajátkezű vallomása, 1954. március 13.

619 ÁBTL 3.1.9 V-32000/31, Feljegyzés, 1947. november 16. 215-217.

620 Földesi Margit-Szerencsés Károly: *A megbélyegzés hatalma. Pfeiffer Zoltán (1900-1981)*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2003. 239-241. Borbándi Gyula 1947. november 3-ára teszi a szökés időpontját. Vö.: Borbándi Gyula: *Magyar politikai pályaképek 1938-1948*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1997. 354.

Ráadásul ez a tény nyilvánosságot is kapott, hiszen 1947. november 13-án Pfeiffer – immár az Amerikai Egyesült Államokban – nagyszabású beszédben ítélte el a magyarországi viszonyokat, és kommunisták hatalom megragadási törekvéseit és a szovjetizálás folyamatát.⁶²¹ A Katona Politikai Csoportfőnökség ekkor irányt váltott, és egy bonyolult, konspiratív technikával kihátrált az ügyből.⁶²² 1947. november 21-én az őrizeteket szabadlábra helyezték, így Almásy Pál – átmenetileg – visszanyerte szabadságát.

A közösségi kapcsolatrendszer tehát további eljárások alapjául szolgált már 1947-ben, de a későbbiekben is.

*

A Magyar Közösség perrel összefüggő koncepció tehát ilyen módon is kimutatható a Kővágó-ügyben. A Kővágó-per felülvizsgálata során is hosszasan kitértek erre az eseményre, és megpróbálták tisztázni, ki is vett részt valójában a városházi összejöveteleken?⁶²³ Társasági összejöveteleket a régi baráti kör tényleg tartott 1945 után, ahol – értelemszerűen – politizáltak a jelenlévők. Csakhogy a beszélgetések nélkülözték az összeesküvés célját és jellegét.⁶²⁴ Csonka Béla az ügy felülvizsgálatakor, 1956. október 19-én azt vallotta, hogy a fentebb említett alpolgármesteri hivatali találkozón Visy Lajos, Tömösi Ferenc, Révai Kálmán és Almásy Pál vettek részt.⁶²⁵ Más „alkalomszerűen tartott” társasági összejövetelen – Kővágó és Almásy mellett – részt vett Csornoky, Jaczkó Pál, Horváth János, Zeőke Pál főispán, egyszer Tildy Zoltán és Bognár József⁶²⁶ is.⁶²⁷ De a már említett Visy Lajos is ismertette e társasági találkozót, amelyek egyikén Pfeiffer Zoltán is ott volt.⁶²⁸

621 Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944-1949*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983. 215.

622 Mivel a vallomások felvétele ekkor már javában zajlott, „el kellett játszani”, hogy a nyomozók ráébredtek, az őrizetesen hazudnak. Berkesi András kapta ezt a szerepet, és fegyelmezetten eljátszotta a meglepett és csodálkozó nyomozót, majd 1947. november 18-án felvettek egy jegyzőkönyvet a korábbi vallomásokban fellelhető ellentmondásokról. ÁBTL 3.1.9 V-32000/31, Feljegyzés, 1947. november 18. 162-163.

623 A felülvizsgálat során született vallomásoknál ugyanakkor két tény nem hagyhatunk figyelmen kívül. Az egyik, hogy a tanúk túlnyomó többsége börtönbüntetését töltő elítéltként tett vallomást, tehát ugyanúgy az ÁVH kezében voltak, mint a korábbi per idején. Másrészt, a felülvizsgálat szintén koncepció alapján zajlott, csak immáron azt akarták bizonyítani, hogy Péter Gábor és az ÁVH bűnös tevékenységet folytatott.

624 Pszichológiai szempontból érthető, hogy azok az emberek, akik egész addigi életüket illegalitásban töltötték, – tehát folyamatosan összeesküvést szőttek a fennálló rend ellen – el sem tudták képzelni, hogy politizáló emberek „csak úgy”, „társaságilag” összejöjjenek és beszélgessenek. A lelki alkat ilyen „torzulása” azonban nem menti fel a döntéshozókat a felelősség alól.

625 ÁBTL 3.1.9 V-96691, Csonka Béla tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 19., 81.

626 Bognár József (1917-1996), tanár. 1938-ban a Márciusi Fronthoz kapcsolódott. 1943-tól az FKGP tagja, 1945 nyarától az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője, 1946. november 20-tól 1947. március 14-ig tájékoztatásügyi miniszter, 1947. július 18-tól (Kővágó József távozása után) 1949 júliusáig Budapest főpolgármestere. 1948. április 17-től az FKGP ügyvezető elnöke. 1949 után előbb belkereskedelmi, később külkereskedelmi miniszter 1956-ig. 1956-ban Nagy Imre kormányában miniszterelnök-helyettes. 1956 után tudományos területen dolgozott.

627 ÁBTL 3.1.9 V-96691, Szolnoki István tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 18., 79.

628 ÁBTL 3.1.9 V-96691, Visy Lajos tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 18., 77.

A felülvizsgálat során felvett vallomások egyértelműen tagadják, hogy ezek az összejövetelek „illegálisak”, vagy „antikommunisták” lettek volna. Ennek oka, hogy a felülvizsgálati eljárás során abból az alapkoncepcióból indultak ki, hogy az eredeti eljárást tagadása formailag elegendő a felülvizsgálathoz és valamilyen felmentő határozat, vagy ítélet meghozatalához.

A névsorokat összevetve megállapíthatjuk, hogy a nyomozók a különböző valós találkozókat „összegyúrták”. Így – a koncepció szempontjából „felesleges” neveket kihagyva – jutottak el a kiérlelt változatig. A dolog tehát rendelkezett némi valóságalappal, csak az a bizonyos „összegyúrt” találkozó, amelyen elindították az „összeesküvést”, nem tartották meg soha.

A per többi vádlottja – Padányi-Gulyás, Rubleczky, Zsedényi – ezekben a vallomásokban nem kapott helyet. Mindez – az ÁVH felületes koncepció-építési gyakorlatán túl azt is bizonyítja, hogy valójában Kővágót és Almásyt tekintették egy kéttagú katonai „csoportnak”, melléjük azért rendelték a további szereplőket, hogy a „kiszárazó csoport” koncepcióját teljessé tegyék.

7. 4. A kémkedés koncepciója a Kővágó-perben

A Kővágó-pernek a fenti összeesküvés mellett volt egy másik koncepciója is. A korszak gyakorlatának és az 1949-50-ben lezajlott többi pernek megfelelően azt is igyekeztek „bizonyítani”, hogy a vádlottak valamilyen külföldi „kémkapcsolattal” rendelkeztek. Ennek a vádnak a megfogalmazásában már mindegyik vádlott helyet kapott. Kővágó József esetében az angol vonalú kémügyként végigvezetett szálat Padányi-Gulyás Béla – a későbbi negyedrendű vádlott – 1949. október 7-i vallomásával „alapozta meg”. A vallomás az angolok budapesti összeköttetéseit vette számba, és megjegyezte, hogy „Kővágó József ... már 1945-től kezdve az angolok kémje(sic!). Vele Redward követségi tanácsos tartotta a kapcsolatot.”⁶²⁹ Padányi-Gulyás Béla a Rajk-perből csöppent az újabb „összeesküvés” ügybe – 1949. október 1-én Szücs Ernő, az ügy operatív irányítójának szóbeli utasítására vették őrizetbe.⁶³⁰ Így még kísérletet sem tettek arra, hogy „bizonyítsák” közvetlen kapcsolatát főpolgármesterrel, de mivel a vallomására ott volt szükség, automatikusan egy perbe osztották őket. Az első kihallgatások után 1950 szeptemberéig nem történt semmi. Ha mégis kihallgatták, akkor azt nem jegyzőkönyvezték.⁶³¹ Ekkoriban – pontosabban meghatározhatatlan ideig – a kistarcsai

629 ÁBTL 2.1 IV/31, Feljegyzés Padányi-Gulyás Béla vallomásáról, 1949. október 7. Redwardot 1943-44-ig visszamenőleg a SOE magyar referenseként tartották nyilván. ÁBTL 3.1.5 O-1093. Jelentés az angol követségről. 1949. szeptember 23. 108/1-108/5. (A furcsa oldalszámozás oka, hogy ezt a jelentést utólag illesztették a dossziéba.) Az sem lehet véletlen, hogy ezt a jelentést ekkor, a Rajk-ügy harmadik szakaszának kezdetekor állították össze. Ugyanehhez az objektumhoz csatolták Mátay Florance anyagának egy részét. Vö.: ÁBTL 3.1.5 O-1093, Jelentés 1947. február 24., másolat. 76.

630 ÁBTL 2.1 IV/31, Jelentés 1950. október 10., 63.

631 Az ÁVH általános gyakorlata szerint az internáltat, őrizetést, elítéltet többször is kihallgatták és fogdahálózatot – besúgót – telepítettek rá, hogy a további kihallgatásokhoz újabb adatokhoz jussanak. Ezeket az

internálói tábor foglya is volt.⁶³²

Az 1949. október 7-i vallomásban feltűnik az egész 1949-50-es ügy-csoport kulcsfigurájának tekintett Redward követségi tanácsos. A Kővágó-per esetében az kémkedési vonal lényege, hogy minden résztvevőt valamilyen formában a brit követségi tanácsossal kellett kapcsolatba hozni. Ez nem volt túl bonyolult. A főpolgármester esetében korábbi londoni útjával hozták összefüggésbe kémkedésének kezdetét, belekeverve az ügybe magát Nagy Ferenc miniszterelnököt is, azt állítva, hogy az ő megbízásából Kővágó a brit titkosszolgálatnak szánt levelet kézbesített.⁶³³ A levél kijuttatásának vádját a főpolgármester a felülvizsgálat során határozottan tagadta.⁶³⁴ A Zsedényi-Kővágó kapcsolódás megteremtését is szolgálta az a jegyzőkönyvben rögzített állítólagos találkozó, amely Redward villájában zajlott le. Zsedényi esetében azonban azt is rögzítették, hogy 1948-ban megszakítja kapcsolatát az angolokkal.⁶³⁵

Az „angol-vonalú” kémkedés nem a Kővágó-per koncepciójának újdonsága. Zsedényi Bélát a brit diplomata legfőbb hazai informátorának és egy hálózat fejének tekintették. Már két évvel korábban úgy értékelték az Ideiglenes Nemzetgyűlés volt elnökének politikai szereplését, mint amelyet az angolok, sőt kifejezetten Redward követségi tanácsos inspirál. Zsedényi Bélát a legkomolyabban „szürke eminenciásként” értékelték, aki majdnem mindegyik pártban rendelkezett támogatókkal és kapcsolatokkal, sőt, nem kevesebbet állítottak, hogy Pokorny Hermanné révén Rajk László és Szebenyi Endre közvetlen környezetéből is információkat tud szerezni.⁶³⁶

Ami az angol követségi tanácsos személyét illeti, a Rajk-perben őrizetbe vett Cseresnyés Sándor vallomásai már nyithatták volna ebbe az irányba azt az eljárást. Akkor azonban nem erre volt szükség, a nagypolitikai helyzet miatt a szovjet szándékok egy másik pert alakítottak ki. Azonban a „vonal” már ott volt, néhány őrizetbe vételt is foganatosítottak, nem utolsósorban a Kővágó-perben szereplő Padányi-Gulyás Béláét is. A Rajk-per kapcsán már egy egész csoportot vádoltak ilyen irányú kémtevékenységgel, sőt Décsi Gyula eredetileg voltaképpen egy angol kémperért várt.⁶³⁷ Általában valóban kapcsolatban álltak ezek a személyek valamilyen angol, vagy amerikai követségi alkalmazottal, a vallatások során ezeket a kapcsolatokat „élesítették” és színezték át. A koncepció – akinél lehetett – a világháború

iratokat nem mindig csatolták az illető aktájához.

632 ÁBTL 2.1 IV/31, Jelentés, 1950. július 31. A jelentés utal arra, hogy Padányi-Gulyás Béla az internálótáborból levelet juttatott ki a feleségének.

633 ÁBTL 3.1.9 V-96691, Kővágó József tanúvallomási jegyzőkönyve, 1950. október 16.

634 ÁBTL 3.1.9 V-96691, Melléklet Kővágó József elítélt felülvizsgálati kérelméhez, 1954. október 24. 142-155.

635 ÁBTL 3.1.9 V-96691, Zsedényi Béla tanúvallomási jegyzőkönyve, 1950. október 16.

636 MOL M-KS 276. f. 67/152. ő. e. Jelentés, 1948. augusztus 12. Az iratot nem csak Farkas Mihály ismerte, hanem már másnap megkapta Rákosi Mátyás is.

637 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Décsi Gyula tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 22. 263-264.

alatt működött Londoni Magyar Club köré szerveződött, mint pl. Szücs Miklós, vagy Ignótus Pál esetében.⁶³⁸ A koncepció kulcsa pedig az a Pálóczy-Horváth György volt, aki valóban kapcsolatban állt a világháború előtt és alatt a SOE⁶³⁹ néven megkülönböztetett brit titkosszolgálati szervvel.

De ide tartozott a Zsigmondi házaspár ügye is. Zsigmondi Endre feleségét 1949. május 30-án, férjét 1949. július 2-án éjjel vették őrizetbe, ahogy később jegyzőkönyvezték a „Cseresnyéssel való kapcsolat miatt”.⁶⁴⁰ A kihallgatások azonban az LMC, illetve a Trustfund⁶⁴¹ irányában folyt tovább. Az angol ügyhöz hozzátartozik, hogy ebbe még Gerő Ernő is személyesen avatkozott bele, amikor utasítást adott Hajós Edith letartóztatására.⁶⁴²

Az angol titkosszolgálatához kötött őrizetbe vételek minden tekintetben megelőzték a Rajk-ügy kezdetét, és a per lezárulta után is folytak. Az Ipari Minisztérium iparpolitikai osztályának vezetőjét, Marton Jánost 1948 májusában vették először őrizetbe ilyen váddal, azonban akkor még szabadlábra helyezték, majd egy évvel később az éppen aktuális eljárás keretében állítsák bíróság elé.⁶⁴³

Szintén ugyanebbe az irányba sodorta az eseményeket a Magyar Közösség-ügy kapcsán őrizetbe vett Chornoky Viktortól származó jegyzőkönyv is, amelyet Farkas Mihály is pontosan ismert.⁶⁴⁴ A feljegyzés szerint Kővágó József kapcsolatairól faggatták Nagy Ferenc miniszterelnök vejét. A feljegyzés három szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt bizonyítja, hogy a volt főpolgármester ellen már 1947-ben megkezdték az adatok rendszeres gyűjtését, a Magyar Közösségi-ügy egészét tekintve azzal a nyilvánvaló céllal, hogy bíróság elé állíthassák. Másrészt – és esetünkben ez fontosabb – az angoloknak végzett kémkedésért elítélt Chornoky Viktor által adott szöveg szerint kettejük kapcsolata 1940-re nyúlt vissza. A korszak logikájával tehát a főpolgármester egy kémnel állt kapcsolatban, tehát ha pozitívan nem is bizonyították ügyük összefüggését, egy kellően rosszindulatú beállításban már a

638 Szücsre vonatkozóan: ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Károlyi Márton tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. december 18. 221., Ignótusra pedig uo. Szántó György tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 11. 151-154.
639 Special Operation Executiv – a brit titkosszolgálatok közül a szabotázsra és a front mögötti fellázító tevékenységre specializálódott részleg.

640 ÁBTL 3.1.9 V-150019/2, Zsigmondi Endréné tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. szeptember 13. 315-317., és uo. Zsigmondi Endre tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 4. 311-313. A házaspár esete még a korszak általános gyakorlatához mérten is kiemelkedően durva: Zsigmondiné a börtönben szülte meg gyermekét, akit 11 napon (!) vettek el tőle, és szabadulása után – 1954. szeptember 2. – egy intézetben talált rá, ahol a gyermek nem a saját nevéen élt.

641 A Czechoslovák-British Trust Fund (kezességi társaság) elsősorban cseh és szlovák, valamint német kommunistákat támogató szervezet 1938-tól, a háború alatt Nagy-Britanniában az emigránsokat segítette. Ennek egyik vezetőjeként dolgozott Hermann Field, Noel Field testvére. A szervezetet – éppúgy mint az USC-t – teljes egészében kémszervezetté nyilvánították a Slanský-perben. Vö.: Zinner Tibor: Az egyik gyűjtőzinór a Rajk-Brankov-ügyhöz (is), In: Okváth 2001.

642 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Décsi Gyula tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 22. 262.

643 ÁBTL 3.1.9 V-150019/2, Marton János tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 3. 155-158.

644 MOL M-KS 276. f. 67/136. ö. e. 29-32. „Chornoky gépelte” fejezetű szöveg, é. n.

főpolgármesterre is kiterjesztették. A szöveg konkrétan Helm brit követet, és MacNabbot a British Council megbízott vezetőjét nevezi Kővágó „angol kapcsolatainak”. A harmadik szempont amiért a feljegyzés fontos, hogy az Almásy Pál és Kővágó József közötti baráti kapcsolat fennállását tanúsítja, ami számunkra most elsősorban azért érdekes, mert ezt Farkas Mihály – és feltehetően Péter Gábor is – ismerte, tehát a koncepció-építés szempontjából a két kommunista vezető irányító szerepét bizonyítja. Ők ketten eleve tudták, hogy az őrizetesekek közül kik állnak kapcsolatban egymással, és így a perek konstruálásakor ezt felhasználták. Korántsem biztos, hogy ebben a konkrét esetben a kihallgatók is ismerték ennek az információnak a forrását.

Az amerikai követség elleni nyomozás valójában a Rajk-ügy megindítása előtt kezdetét vette. Peter Kopcsak katonai attasé kémtevékenységéről már 1948. október 22-én olyan összefoglalók készültek, amelyek ismertek voltak a pártvezetés, szűkebben Farkas Mihály előtt.⁶⁴⁵

*

A Kővágó-per másik kémkedési szálát a koncepció a francia követséghez kötötte. Ezt az összefüggés-rendszert szintén a Rajk-per politikai csoportjánál alapozták meg, részben azzal, hogy Justus Pál ügyét hozzákötötték Francois Gachot, a francia követség sajtóattaséjának személyéhez.⁶⁴⁶ De Földi Ivánt, akit 1949. május 17-én, az elsők között vettek őrizetbe, a franciaországi magyar pártcsoport tevékenysége ellen folytatták kérdezősködést.⁶⁴⁷ A francia sajtóattasé elleni nyomozás ezzel nem zárult le. Toldi Ferencnek 1949 őszén adott utasítást, hogy Gachot ellen azért kell adatokat gyűjteni, hogy kiutasíthassák.⁶⁴⁸ A nyomozás megkezdése előtt tehát a Rajk-perben már szerepelt Justus Pál vallomása, majd ítélete, amely már előre vetítette, hogy ilyen irányban is folyni fog a nyomozás.

A Kővágó-perbe ezt a francia vonalat Rubleczky Géza és Padányi-Gulyás Béla viszi bele. Mindketten a '30-as évek végén tartózkodtak Párizsban és bár kapcsolatukról sem nekünk, sem az ÁVH-nak nem volt tudomása – legalábbis nem bizonyították – ez nem akadályozott meg senkit abban, hogy ebből származtassák a francia kötődést. Ráadásul ebben az időben

645 Kopcsak ezredes elleni adatgyűjtés eredményét 1948. szeptember 29-én készített jelentés már azzal zárta le, hogy a diplomatát ki kell utasítani. In: MOL M-KS 276. f. 67/129. ő. e. 16-17. Jelentés. A „Kopcsak-ügy”.

646 Iratok 2. A Budapesti Népbíróság ítélete Rajk László és 5 társa ügyében, 1949. szeptember 24., 415. 1948. szeptember 29. A jelentés „elfekvő anyag” létezésére is utal, valamint arra tényre, hogy 1947-ben Pápán a szovjet szervek őrizetbe vették a katonai attasét és társát, amikor a repülőteret lefényképezték. Úgy tűnik azonban más anyagok is léteztek, hiszen október 22-én újabb összefoglalót készítettek „Kopcsak ezredes helyettes amerikai katonai attaché tevékenysége Magyarországon” címmel, uo. 21-29. Ez a jelentés már egy illegális határátlépés során, 1948. augusztus 30-án őrizetbe vett személy jegyzőkönyvére is hivatkozik.

647 Iratok 2. A Budapesti Népbíróság ítélete Rajk László és 5 társa ügyében, 1949. szeptember 24., 415.

648 ÁBTL 3.1.9 V-150019/2, Földi Iván tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. szeptember 13. 61-63.

648 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Toldi Ferenc tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. október 13. 133. Fontos hozzátennünk, hogy Toldi Ferencet 1956. október 5-én letartóztatták, tehát ezt a jegyzőkönyvét terheltként vették fel.

Sólyom László és Rajk László is jár a francia fővárosban, továbbá olyan, a Rajk-per mellékpereiben fontos személyek is, mint Mód Péter. Kapcsolatukról semmilyen adat nem áll rendelkezésre – mint ahogy vélhetően nem is volt, hiszen olyannyira eltérő politikai és társadalmi közegben mozogtak, hogy szinte kizárt, hogy ismerjék egymást –, de a tények pusztá rögzítése is elegendő volt egy homályos gyanúsítás megfogalmazására.

Rubleczky ráadásul párizsi tartózkodása után hazatérve a Revíziós Liga munkatársként, Fall Endre közvetlen főnöksége alatt dolgozott. Ezen a társasági ismeretségen keresztül 1944 nyarán egy ellenállási csoport is szerveződött, amelynek egyik 1944 nyarán tartott összejövetelén részt vett Sólyom László is.⁶⁴⁹ Tehát a koncepció köre bezárult, a tábornoki per elsőrendű vádlottjáról immár jegyzőkönyv „bizonyította”, hogy kvázi intézményes kapcsolatban állt a szobrászművészen keresztül a Magyar Közösséggel. Rubleczy Gézát végül, aki a Magyar Rádiónál dolgozva Justus Pál ismeretségi körébe is tartozott, a francia követség munkatársa – Gachot – személyén keresztül kapcsolták a trockista-ügyhöz. Tehát a kör itt is bezárult.

VI. „Rákosiék ezt is mondták: az Államvédelmi Hatóság embereinek az a feladatuk, hogy a rosszat lássák meg az emberekben, a jót meglátni, nem az ő dolguk.”⁶⁵⁰

Az 1949-50-es eljárások a feltárt adatok tükrében teljesen más irányt mutatnak, mint azt bármilyen előzetes kutatási koncepció feltételezte. A két eljárás számos ponton érintkezett, azonban a hadsereget érintő koncepció azonossága pusztán felszínes összefüggés. Amit a hadsereg helyzetét áttekintő bevezetőben a Néphadsereg irányából megközelítve láttunk – a személycserék végrehajtásához nem volt feltétlen szükség politikai perre –, azt a Pálffy György letartóztatásának körülményeit elemző okfejtés is igazolta. A Rajk-per részeként megrendezett eljárás valójában a hadsereget nem érintette közvetlenül és így okai között sem szerepelt. A Pálffy-ügyhöz vezető út állomásait áttekintve kiderült – és az 1954-57 között kihallgatott ÁVH-s nyomozók minden tekintetben alátámasztják ezt –, hogy a jugoszláv ellenes koncepció nem volt eleve kódolva az eljárásba. Nem is lehetett így, hiszen ezt a koncepciót a szovjet állambiztonsági tiszték hozták be a nyomozásba, akik viszont 1949 nyarán kezdtek dolgozni az ügyön. Bár a szovjet beavatkozás kezdetének ideje nem köthető egyetlen konkrét dátumhoz – máskor érkeztek Brankov jegyzőkönyvei, más időpontban

649 Zolnay László: *Hírünk és hamvunk*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986. 334. (Zolnay ugyan rendre Rubletzkynek írta nevét, de a személy kétséget kizáróan azonos, én pedig a tanúvallomási jegyzőkönyveken szereplő aláírást tekintettem hitelesnek.)

650 Nógrádi: i. m. 177-178.

kezdett tájékozódni Fjodor Belkin és csapata, és máskor maga a koronatanú – megállapítható, hogy Pálffy György letartóztatásának pillanatáig, mégha felmerült is a jugoszláv-ellenes koncepció némely eleme, a kihallgatások fő iránya még en mez volt. A számos felmerült koncepció elem – belügyminisztériumi szabotázs, „angol” kémkedési vonal, illetve az a koncepció, amely perben is helyet kapott, mely szerint 1945 előtt Rajk László a „mozgalom árulója” volt – valójában nem állt össze egyetlen peresíthető eljárássá. Ez utóbbi nagyon fontos kitétel, mert bár az utókor számára evidencia a perek állításainak tarthatatlansága, a konstrukció készítői számára egy formálisan logikus és „hihető” kirakatperre volt szükség. Akik tudták az igazságot Rajk László munkásmozgalmi múltjáról, vagy nyugaton éltek, vagy hallgattak 1949-50-ben, tehát a perek kiagyaloí nem féltek a lelepleződéstől. Így tehát visszakanyarodtunk okfejtésünk kezdetéhez: a Titot és Jugoszláviát megbélyegző per valójában azért készült el, mert – túl nagypolitikai, propaganda célszerűségén – jól leplezte a hátteret. A szovjetek számára ez tökéletes volt így, Rákosi Mátyás pedig a saját politikáját követve leszámolhatott olyan csoportokkal, amelyeket saját politikai logika mentén választott ki. Rákosi Mátyás csak azt csinálhatta, amit Moszkvában megengedtek neki. Pálffy György – és a példa kedvéért Gát Zoltán – esetében a logika viszont úgy működött, hogy a szovjetek bizalmi embereik elleni fellépést csak akkor engedélyezték, ha „bebizonyították” róluk, hogy „trockisták”, vagy kémek. Ez 1949 nyaráig nem sikerült, és feltehetően kísérletet sem tett erre a magyarországi pártvezér. A Rajk-üggyel azonban elérkezett az ő pillanata: a nagypolitikai célért a szovjetek ekkor bárkit hajlandók voltak feláldozni.

A Rajk László ellen 1949 tavaszán-kora nyarán folytatott nyomozás során felmerült koncepciók nem haltak el a per irányváltásakor, amikor a Tito ellenes pert elkészítették. Esetünkben csak a Marschall László és társai pernél – amelynek van katonai jellege is – követtük végig az elképzelést. Azonban a Cseresnyés Sándor személyével felvett belügyminisztériumi szálát is tovább szőtték, és 1950-ben is őrizetbe vettek rendőrtiszteket. Az 1950. június 21-én született, fentebb már többször tárgyalt összefoglaló három személyt tekint rendőrnek. Közülük Benjámint Olivért és Rákosi Lászlót három társukkal – akiket az összefoglaló nem említett – állították bíróság elé, és 1950. augusztus 18-án ítélték el. A harmadik rendőrrel, Bittmann Istvánnal a zömmel szociáldemokraták ellen 1950. szeptember 13-án lefolytatott Kálmán József-perben találkozhatunk. A Belügyminisztérium és a rendőrség szerveit érintő eljárások tehát tovább folytak 1950-ben. Ez azonban már nem okolható azzal, hogy az adott személyek azért kerültek börtönbe, mert a Rajk-per során merült fel nevük, megfelelő politikai szándék akár meg is állíthatta volna a lavinát.

*

A másik irány, amelyet a Rajk László elleni nyomozás korai időszakában felvettek, az angol titkosszolgálati kötődés vélelmezésén alapult. Látszólag ennek a kútfeje is Cseresnyés Sándor, azonban ennek az iránynak a gyökerei jóval mélyebbre nyúltak. Mélyebbre nyúlt és szélesebb kört érintett ez a nyomozási irány, mert két olyan szervezetet, illetve ügyet emelt vizsgálódásának középpontjába, amelyet megfelelő koncepció segítségével kapcsolatba lehetett hozni a brit és áttételesen az amerikai hírszerzéssel. Az egyik ilyen kör a Magyar Testvéri Közösség elleni nyomozás során felmerült személyek széles köre, a másik pedig a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. A két kapcsolati hálón túl persze más vonalon is érvényesítették ezt a koncepciót, amelynek kiagyalója egyértelműen Szücs Ernő volt.

A Rajk-per nyomozása során az angol kémkedési koncepció a végső perből ugyan kimaradt, azonban számos más vonalon futott tovább. Ezek egyike a Londoni Magyar Klubbal kapcsolatban álló személyek – mint Pálóczi-Horváth György, Tábori Pál, de ide köthető Szücs Ernő testvére Szücs Miklós is.⁶⁵¹ Ezt az angol vonalat azonban a kihallgatók nem igyekeztek feltárni, és így a nyomozásnak ez a „vonala” még további másfél évig elhúzódott.⁶⁵²

Az angol vonal feltárása végül a Rajk-per lezárulta után vette kezdetét, és ahogy a korábbi évek katonai kémelhátítási anyagát elővették – a fentebb említett prekoncepció miatt –, számos katonatisztet lehetett összekötni olyan személyekkel, akik nyugaton maradtak és az államvédelem szerint kémkedéssel kezdtek foglalkozni. Bár ténszerűen igazolni ezeket az adatokat nagyon nehéz, sőt majdnem lehetetlen, számunkra most nem is igazán fontos, hiszen a lényeg az, hogy annak *tekintették* őket. Ez a vélelem pedig a koncepció zárt rendszerében egyenlő volt az ítélettel is.

Az „angol vonal” feltárása, pontosabban koncepciózus továbbvitele, ezután számos újabb pert okozott. Ezek az eljárások azért nem kerültek vizsgálódásunk homlokterébe, mert a katonai jelleget még nyomokban sem viselték. De a Pálóczi-Horváth György és társai per 1950. november 29-én, vagy a Zsigmondy házaspár egyéni ügyei, melyek bírósági tárgyalására csak 1951. augusztus 15-én került sor szintén ugyanennek a vonalnak a felszámolását jelentette.⁶⁵³ És ha összevetjük az időpontokat bőven meg is kapjuk a Károlyi Márton által említett másfél évet.

651 „Szücs Miklóst a Rajk-ügyben hozza be Szücs Ernő” - emlékezett vissza az eseményekre Károlyi Márton 1956 decemberében. ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Károlyi Márton tanúvallomási jegyzőkönyve, 1956. december 18. 221.

652 Uo.

653 Zsigmondi Endre és felesége az Londoni Magyar Klub tagjaiként kerültek letartóztatásba és kapcsolatban állta a Trustfund-dal is. Őrizetbe vételükre 1949. május végén és június elején – tehát a korai szakaszban – került sor. Lásd. 640. jegyzet.

A fentebbi okfejtés alapján megállapítható, hogy az „angol vonalúnak” tekintett hálózat felszámolásának létezett egy katonai ága is. Az 1949-es eljárás során előbb egy olyan koncepció mentén kezdték gyűjteni az adatokat, amely a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége elleni eljárásból indult ki, azzal a céllal, hogy a Katpol. nyugati hírszerzési kapcsolati hálóját felszámolják. Ebben az értelemben a Pálffy György elleni eljárás nem szovjet, hanem hazai okokra és inspirációkra vezethető vissza, és háttérben voltaképpen az húzódott meg, hogy a Katpol és az MHBK – ugyan ellentétes oldalon álltak – valójában teljesen összefonódtak egymással. Mindkét szerv rendelkezett információkkal a másikról, és amikor a vonalak végképp összekuszálódtak, Rákosi Mátyás átvágta a „gordiuszi” csomót, az „objektumban” dolgozó valamennyi ügynököt és a teljes hálózatot a lehető legteljesebb mértékben felszámolták. Mivel ennek feje, az egész megszervezője és kézbentartója Pálffy György volt, természetesen őrá is sort kerítettek.

A Pálffy György elleni eljárás – és tágabban értve a Rajk-per – hazai okainak megléte természetesen sem azt nem jelenti, hogy kizárólag Budapesten hoztak döntést a per lefolytatásáról, sem azt, hogy a Rajk-per is kizárólag hazai okokkal magyarázható; azt azonban mindenképp jelzi, hogy az eljárás egészének volt ilyen koncepció síkja is.

Az sem véletlen, hogy a Péter Gábor-Rajk László ellentétek is ezzel az ügyel összefüggésben váltak igazán élessé. Fontos megjegyeznünk, hogy mivel a Pálffy-ügy kapcsán az a felülvizsgálati iratanyag maradt fenn – amely nem ennek az alapkoncepciónak a feltárását tűzte ki célul –, számos további ügy és mellékszál lehet, amelyre ezen kutatások során még nem bukkanhattunk rá. Az összes 1947-től, a Katona Politikai Csoportfőnökség és az Államvédelmi Hatóság által végzett nyomozás átfogó ismertetében határozható majd meg azon eljárások teljes köre, amelyek 1949-ben még relevánsak lehetnek.

Mindez nem jelenti azt, hogy a Pálffy György elleni eljárás teljesen nélkülözte volna a kapcsolódást a Rajk-ügyhöz. Ez azonban a Rajk-ügy egészének, azaz mindegyik vádlott-csoportjának teljes körű feltárása után, akkor válaszolható meg, ha tisztázódik, hogy a fentiekben túl milyen további előzetes koncepciók érvényesültek a Rajk László elleni vizsgálat során. Jelen szöveg nem tekintette feladatának ezen politikai jellegű, katonainak még nyomokban sem tekinthető koncepcióknak a vizsgálatát. A Rajk-ügy előzetes – tehát még nem a jugoszláv-ellenes koncepció jegyében fogant – vizsgálatának teljes feltárása adhat választ arra a kérdésre, hogy pontosan milyen koncepciókat követett az a nyomozás. Ugyanakkor egy ilyen irányú feltárás újabb adalékokat szolgáltathat a Pálffy György elleni eljárás okainak vizsgálatakor.

A Pálffy-ügytől gyökeresen eltér a Pálffy-per problémája. A szovjetek által irányított

nyomozási szakaszban már egyértelműen a Tito-ellenes, Jugoszláviát megbélyegezni szándékozó kirakatper előkészítése folyt, és ebben kapott helyet Pálffy György és pere is. Ez azonban valójában egy végjáték, amely – a korszak szereplőinek egyöntetű állítása szerint – pusztán formalitás volt.

A Sólyom László és társai elleni eljárás már részben más képet mutat. Nem megcáfolva a fentebb már áttekintett összefüggéseket, hangsúlyoznunk kell a per katonai jellegű vonatkozásait is. A hadsereget fel kellett készíteni a harmadik világháborúra és ehhez ki kellett alakítani az új káderállományt. Csakhogy ahhoz, hogy a szovjetek bizalmi embereit is érintő személycseréket végrehajtsák, arra is szükség volt, hogy ezekről a személyekről Moszkvában lemondjanak. Ehhez 1950-ben ideális háttérrel jelentett a már befejezett Rajk-per, és az abban megfogalmazott politikai koncepció, azaz a jugoszláv-ellenesség és a trockista vád. Ez utóbbi azért volt rendkívül fontos, mert ha 1949-ben bebizonyították valakiről, hogy „trockista”, akkor még Moszkva sem állíthatta ennek ellenkezőjét.

A körök tehát koncentrikusan elkezdtek tágulni, és beállt egy nagyon különös állapot. Nem kisebbitve a politikai döntéshozók felelősségét, fontos megállapítanunk, hogy a Sólyom-per esetében a felülről jövő vélelmezett elvárásoknak megfelelni kívánó államvédelmi apparátus „adatokkal” támasztotta alá újabb és újabb személyek ellenséges magatartását. Ezt a politikusok elhitték, amiből viszont számukra az következett, hogy újabb perekre van szükség, és ezt az álláspontot megfelelően sugallmazta az apparátus felé. A Rajk-perrel tehát beléptek egy olyan körbe, amelyből külső hatás nélkül nem tudtak kitörni.

Így az 1950-es eljárás végeredményben két elvi okra vezethető vissza. Az egyik, hogy a korábban felvett hamis jegyzőkönyvek alapján az ügyek elvarratlan szálait tovább kellett sodorni, másrészt a hamis adatok alapján hibás következtetésre jutó politika képtelen volt kilépni az általa létrehozott ördögi körből.

*

Az angol kémkedési koncepció – és részben a francia is – tehát végigkísérte mindkét pert, szorosán összekapcsolta, miközben formálisan szintén gondoskodtak az eljárások közötti kapcsolatok jegyzőkönyvezéséről. Ahogy a koncepció egyre inkább bővült és az őrizetesk száma gyarapodott, át is alakult. 1949 őszétől már nem csupán a primer érintetteket vették őrizetbe, hanem egyre inkább azokat, akik tudtak, vagy elvileg tudhattak a korábbi operatív akciókról. Mivel Pálffy György és így az általa vezetett szerv a szovjet katonai hírszerzés számára végzett adatgyűjtést, megragadható az egész konstrukció legfontosabb kiinduló pontja.

A szovjet hírszerzés vezetésében 1947 júliusában komoly változás történt, amikor

összevonták az MGB és a GRU külföldi hírszerzési igazgatóságát. A létrejött új szerv, a Komitet Informacii lett az egyesített hírszerzés egyetlen szerve. A személyi változások sorozata miatt Bulganyin marsall, hadügyminiszter a katonai szerveket fokozatosan kivonta a KI ellenőrzése alól és ezzel párhuzamosan Abakumov – még Berija támogatásával – elkezdett harcolni ez ellen, és 1948 végére visszaszerezte pozícióit.⁶⁵⁴ A jelek szerint ezután megkezdődött a GRU hálózatok felszámolása. Magyarországra megérkezett Révész Géza, hogy felállítsa a támadólagos elhárítást, amit azelőtt Pálffy György már egyszer kiépített és különböző operatív akciókba kezdtek az ügynökhálózat lecserélésére. Révész személyével pedig visszakanyarodtunk a Rajk-per kezdetéhez és a Ferenczi-jelentésekhez. Rákosi Mátyásnak pedig nem volt más dolga, csak kihasználni a mutatkozó lehetőséget és megfelelő irányítással azokat a személyeket is bevonni az eljárásba, akiket ő személyes ellenfeleivel is leszámolhasson, függetlenül attól, hogy valójában milyen szerepet játszottak a korábbi ügyekben. A körök koncentrikus bővítése nyomán előállt a totális bizalmatlanság légköre. Végeredményben ez a koncepció az egész 1949-ben kezdődött ügyszerműködés megmagyarázza és a háttérben ott van a Jugoszlávia elleni esetleges háború lehetősége, amely úgyszólván szükségessé tette a hírszerző apparátus revízióját. Ráadásul a magyar szerveknek rendelkezésére állt két olyan korábbi nyomozás, amely révén a terhelő adatokat előállíthatták. Az államvédelmi apparátus pedig tette a dolgát, mert „az ezt megelőző időben [1949 előtt] az ÁVH az osztályellenség ellen harcolt, igyekezett hivatását betölteni a Párt (sic!) által kitűzött feladatok megvalósításában” [...] ha éveken át nem szoktuk volna meg a Pártból jövő utasítások végrehajtását...” nem csináljuk, emlékezett vissza Décsi Gyula 1956 tavaszán.⁶⁵⁵

654 *A Mitrochin-archivum*. 175-176.

655 ÁBTL 3.1.9 V-150019/4, Décsi Gyula sajátkezű vallomása, 1956. április 19. 237.

Bibliográfia

Levéltári források:

Magyar Országos Levéltár

M-KS 276. f. 65. cs.: Rákosi Mátyás titkári iratai

M-KS 276. f. 66. cs.: Gerő Ernő titkári iratai

M-KS 276. f. 67. cs.: Farkas Mihály titkári iratai

M-KS 276. f. 68. cs.: Révai József titkári iratai

M-KS 276. f. 84. cs.: Államvédelmi Bizottság iratai

XIX-E-1-u: Molnár Erik miniszter iratai

XIX-E-1-z: Igazságügyminiszter TŰK iratok

XIX E-1-b: Igazságügyminisztérium Elnöki Osztály irata

XX-1-a: Népfügyszség elnöki iratok

XX-1-b: Népfügyszség általános iratok

XX-4-a: Népbíróságok Országos Tanácsa elnöki iratok

XX-4-b: Népbíróságok Országos Tanácsa általános iratok

XX-5-b: Legfelsőbb Bíróság polgári és büntető kollégiuma iratai

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

(Ebben az összeállításban csak azokat a dossziékat tüntetjük fel, amelyek *közvetlenül* a disszertáció megírásáa során felhasználásra kerültek.)

2.1 zárt irattár

I. Rajk-ügy iratai

I/1,a-d, Rajk-ügy

I/5 és 5-a: Marschall László és társai

I/6 és 6-a Máttyás László

I/14 és 14-a: Pálffy György

I/15 és 15-a Korondy Béla

I/16 és 16-a Konkoly Thege Barna

I/45 és 45-a és 45-b Földi Iván

I/51 és 51-a Pálóczy-Horváth György

I/73 Deszkás János

I/75 Deszkás János és Tardi István

I/87 és 87-a Lánicz István

I/89 Major Frigyes

I/123 Sármány József

II. Sólyom-ügy iratai

II/1 és 1-a

II/2 és 2-a Beleznyay István

II/4 és 4-a Pórfy György

II/5 Illy Gusztáv

II/5-a Illy Gusztáv

II/20 és 20-a Szalay Tibor

II/23 és 23-a Kászonyi András
 II/24 Lepsényi László
 II/28 és 28-a Gömörly Viktor
 II/31 és 31-a és 31-b Vermes Zoltán
 II/39 és 39-a Vaikó György
 II/40 és 40-a Rátky Henrikné
 II/41 és 41-a Jándy Gézáne
 II/42 és 42-a Potoczky Kálmán
 II/43 Potozcky Kálmán
 II/44 és 44-a és 44-b Dietrich Lajos
 IV. „egyedi” ügyek
 IV/1 Almásy Pál
 IV/12 Földi Lajos
 IV/31 Padányi-Gulyás Béla
 IV/50 Vizy-Makkay Ákos
 VI/36 Havas Jenő ügye
 VII/2 Bajcsy Zsilinszky Endréne
 VII/19 és 19-a Jávör Iván
 VII/26 és 26-a és 26-b Mátay Florance
 VII/38 Gát Zoltán
 IX/62. A koncepciók ügyekben foglalkoztatott fogdahálózati személyek

3.1.2 K-dossziék

K-1170 Rátky Henrik
 K-1433 Pfeiffer Zoltán
 K-1469 Kővágó József

3.1.5 O-dossziék

O-1093 Angol Követség
 O-5599 Patai László
 O-9244 Magyarországon tevékenykedő I.S. ügynökök
 O-9295 „Pálos”
 O-11147/1 „Bajnokok” fedőnevű csoport

3.1.9 vizsgálati dossziék:

V-249 Tanács György és társai
 V-32000/9 Declava Pál
 V-32000/15 Csorba Sára és társai
 V-32000/22-28: Vörös János
 V-32000/29 Almásy Pál
 V-32000/31 Almásy Pál,
 V-32000/33-34 Katonai vonalon elkövetett bűncselekmények
 V-60600 Venkovits károly ügye
 V-63725 Adorján József
 V-71009 Varjú Kálmán
 V-85114 Potozcky Kálmán
 V-87835 Pesthy Endre és társai
 V-90034 Dósa Attila,
 V-96691 Kővágó József
 V-103459 Tóperczer Árpád

V-118227 Nagy Mihály és társai
V-136724 Fornet László

4.1 A-dossziék

A-414/1-2: Újszászy István
A-2126/2 Földi Lajos
A-2126/6 A katonai elhárítás
A-2126/10 Fülöp János
A-2126/65 ZAY, francia kémszervezet
A-2126/66 Dósa Attila
A-2126/89 Lánicz István
A-2126/91 Dudás Béla
A-2126/135 Vörös János
A-2126/140 Marényi Ernő
A-2126/172 Almásy Pál

Hadtörténelmi Levéltár Tanulmánygyűjtemény
HL TGy II-247 Illy Gusztáv (szerk. Kis András)
HL TGy 2776 Almásy Pál
HL TGy II/248 B. Szabó István emlékirata

Nyomtatásban megjelent források és irodalom:

Forráskiadványok:

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai, h. n., k. n. 1951.

Balogh Sándor (szerk.): Földet, köztársaságot, állami iskolát. Viták a magyar parlamentben 1944-1948. Budapest, Gondolat, 1980.

Balogh Sándor: Nehéz esztendőkrónikája, 1949-1953. Budapest, Gondolat, 1986.

Gergely Jenő-Izsák Lajos (szerk.): Magyarországi pártprogramok, Budapest. ELTE Eötvös Kiadó, 2003.

Gergely Jenő - Szakács Kálmán (szerk.): Dokumentumok a magyar munkásmozgalom történetéből a tudományos szocializmus szakos hallgatók részére, Budapest. Tankönyvkiadó. 1977.

Gerő András (szerk.): Sorsdöntések. Budapest, Göncöl Kiadó,

Gyarmati Pál Lajos, Schlett István: Szöveggyűjtemény a magyar munkásmozgalom története tanulmányozásához 1945-1962. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1981.

Horváth Ibolya – Solt Pál - Szabó Győző - Zanathy János - Zinner Tibor (szerk.): Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. I-V. kötet, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992-1996.

Horváth Julianna - Szabó Éva - Szűcs László - Zalai Katalin (szerk.): Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944-1948. Budapest, Napvilág Kiadó, 2003.
Izsák Lajos (főszerk.): A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948-1956. Budapest, Napvilág Kiadó, 1998.

Izsák Lajos - Nagy József (szerk.): Magyar történeti dokumentumok, 1944-2000. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004.

Kajári Erzsébet (szerk.): A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953-1956. I-III. Budapest, Történeti Hivatal, 2001, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára ????

Kiselev, Anatolij, Nikomorovic (szerk. és a bevezető tanulmányt írta): Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról, 1953-1956. Budapest, Napvilág Kiadó, 2002.

Kun Miklós – Izsák Lajos (szerk.): Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944-1948. Budapest, Századvég, 1994.

Rákosi Sándor - Szabó Bálint (szerk.): A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944-1948. Budapest, Kossuth Kiadó, 1977.

Rajk László és társa a népbíróság előtt, Budapest, Szikra Kiadó, 1949.

Vádirat Rajk László és társai elleni bűnügyben, Budapest, Miniszterelnökség Sajtóosztály, 1949.

Monográfiák és tanulmánygyűjtemények:

Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945-1947. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1975.

Balogh Sándor – Izsák Lajos (szerk.): Pártok és pártprogramok Magyarországon 1944-1948. Budapest, Tankönyvkiadó, 1977.

Balogh Sándor - Rainer M. János - Földesi Margit (szerk.): A felszabadulás utáni történetünkről. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1987.

Balogh Sándor – Bírta István – Izsák Lajos – Jakab Sándor – Korom Mihály – Simon Péter: A magyar népi demokrácia története, 1944-1962 Kossuth Könyvkiadó, 1978.

Blaskovits János – Kiss György: Gondolatok az első negyedszázadról 1944-1969. Gondolat, Budapest. 1970.

Borhi László: Megalkuvás és erőszak, Debrecen, 1997

Borsi Emil: Az európai népi demokratikus forradalmak, Budapest. k. n., 1975.

Botos János – Gyarmati György – Korom Mihály – Zinner Tibor: Magyar Hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945-1956. Budapest, Minerva, 1988.

Botos János: A BM története a második világháborút követő években, 1945-1950. Budapest.

BM kiadó, 1996.

Botos János: Münnich Ferenc, a forradalmár, a politikus, a katona, Budapest. BM Könyvkiadó, 1987.

Botos János (szerk.): Szakasits Árpád emlékkönyv. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988.

Czebe Jenő – Pethő Tibor: Magyarország a második világháborúban. Budapest, Új Magyarország, 1946.

Csicsery-Rónay István - Cserenyey Géza (szerk.): Konceptió Per a Független Kisgazdapárt szétzúzására 1947. Tanulmány és válogatott dokumentumok. Budapest, 1956-os Intézet, 1998.

Csonka Emil: A forradalom oknyomozó története 1945-1956, Veritas, München, 1981.

Csonka Rózsa - Harsányi Iván (szerk.): A szocializmus koncepciói és gyakorlata az 1950-es években tudományos vita, 1987. június 24. MSZMP Politikai Főiskola, 1989.

Csonka Rózsa - Harsányi Iván (szerk.): A népi demokratikus forradalmak elméleti és történeti kérdései. MSZMP Politikai Főiskola Nemzetközi munkásmozgalom Története Tanszék Elméleti tanácskozás (1985. október 24.). Budapest, OSZK Sokszorosító, 1986.

Dér Ferenc - Kovács Lajos Péter (szerk.): A Nagy Imre-vonal. Budapest, Reform, 1989.

Feitl István - Izsák Lajos - Székely Gábor (szerk.): *Fordulat a világban és Magyarországon*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2000.

Fejtő Ferenc: A népi demokráciák története. Magvető Budapest- Magyar Füzetek Párizs, é.n. (1991).

Földesi Margit - Rainer M. János (szerk.): Felszabadulás utáni történetünkről, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1987.

Földesi Margit: A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon 1945-1947. Budapest, Ikva, 1995.

Földesi Margit: A megszállók szabadsága. Budapest, Kairosz Kiadó, 2002.

Földesi Margit – Szerencsés Károly: A rebellis tartomány, Budapest, Magyar Könyvklub-Helikon, 1998.

Földesi Margit-Szerencsés Károly: *A megbélyegzés hatalma. Pfeiffer Zoltán (1900-1981)*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2003.

Föglein Gizella: Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944-1949. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993. és Budapest, Osiris, 2001².

Gábor Róbert: Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen, 1944-1948. Budapest, Századvég Kiadó, 1998.

Gati, Charles: Magyarország a Kreml árnyékában,

- Gergely Imre: Magyarok a spanyol néppel, 1936-39. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1977
- Gergely Jenő – Izsák Lajos (szerk.): A Mindszenty-per. Budapest, Reform, 1989.
- Gergely Jenő – Izsák Lajos – Pölöskei Ferenc: 20. századi magyar történelem 1900-1994, Budapest, Korona, 2001.
- Germuska Pál, Lux Zoltán, Rainer M. János (szerk.) Magyarország 1944-1956. elektronikus dokumentum, interaktív multimédia, Budapest, 1956-os Kutatási és könyvkiadói Kht. 2001.
- Gyarmati György: A politika rendőrsége Magyarországon a Rákosi-korszakban, Pécs, Pécsi tudományegyetem 2002,
- Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.
- Gyarmati György (szerk.): Trezor 2. A Történeti Hivatal évkönyve, 2000-2001. Budapest, Történeti Hivatal, 2002.
- Gyarmati György (szerk.): Trezor 3. Az átmenet évkönyve 2003. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2004.
- Győri Szabó Róbert: A Kommunisták Pártja és a zsidóság. Budapest, Windsor, 1997².
- Haas György: Egy élet a demokráciáért. Az államminiszter B. Szabó István. h. n. Tevan Kiadó, é. n.
- Harsányi Iván: Andre Nin, A nemzetközi munkásmozgalom történetéből, 1992. Magyar Lajos Alapítvány Budapest. 1992.
- Harsányi Iván: A spanyol polgárháború és magyar önkéntesei, Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége, Budapest. 1996.
- Harsányi Iván: A spanyol nép nemzeti-forradalmi háborújának 40. évfordulójára, Történelmi Füzetek /sorozatcím/ 1976/2, a TIT Történelmi Választmányának kiadványa, sorozat-szerk.: Vadász Sándor; Budapest. 1976.
- Izsák Lajos (szerk.): Magyarország felszabadulás utáni politikai történetéhez, Tanulmányok. Budapest, Oktatási Minisztérium Marxizmus Leninizmus Oktatási Főosztály, 1979.
- Izsák Lajos: Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944-1949. Budapest, Kossuth Kiadó, 1983.
- Izsák Lajos - Korom Mihály (szerk.): A magyar népi demokrácia harmincöt évének történetéből. Budapest, Művelődési Minisztérium, 1980.
- Izsák Lajos: Az 1944-1946-os évek alternatívái Magyarországon. Budapest, Korona Kiadó, 1995.
- Izsák Lajos: Polgári pártok és programjaik Magyarországon, 1944-1956. Pécs, Baranya Megyei Könyvtár, 1994.

- Izsák Lajos: A koalíció évei Magyarországon, 1944-1948. Budapest. Kozmosz Könyvkiadó, 1986.
- Izsák Lajos - Stemler Gyula (szerk.): Vissza a történelemhez... Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára, Budapest. Napvilág Kiadó, 1996.
- Kepes Imre (szerk.): Magyar önkéntesek a spanyol nép szabadságharcában. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó – Kossuth Könyvkiadó, 1987.
- Korom Mihály: Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet 1944-1945. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.
- Kubinyi Ferenc: Fekete lexikon. Thousands Oaks, California, Malomfalvi Kiadó, 1994.
- Kubinyi Ferenc: A katonapolitika regénye. Thousands Oaks, California, Malomfalvi Kiadó, 1994.
- Laczkó Miklós, Szabó Bálint (szerk.) Húsz év. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből, Budapest. Kossuth Könyvkiadó 1964.
- Paál Jób - Radó Antal (szerk.): A debreceni feltámadás. Krónikás könyv a demokratikus új Magyarország megszületéséről, h. n. 1947, k. n.
- Pünkösti Árpád: Rákosi a hatalomért. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1992.
- Pünkösti Árpád: Rákosi a csúcson 1948-1953. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1996.
- Rainer M. János: Nagy Imre, Budapest, Vince Kiadó, 2002.
- Rainer M. János: Nagy Imre, politikai életrajz Budapest, 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete é.n.
- Ripp Zoltán: Belgrád és Moszkva között. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1994.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris, 2000.
- Ságvári Ágnes: Népfront és koalíció Magyarországon, 1936-1948. Budapest. 1967.
- Sánta Ilona: A két munkáspárt egyesülése 1948-ban. Budapest. k. n. 1962.
- Simonffy András: Kompország katonái. Történelmi kollázsregény, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1981.
- Standeiszky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János (szerk.): A fordulat évei. Politika, képzőművészet, építészet, 1947-1949.
- Szabó Bálint: Új szakasz az MDP politikájában 1953-1953adulást követő negyedszázad kronológiája, Budapest. Akad. 1970.
- Szabó Bálint: Új szakasz az MDP politikájában 1953-1954. Budapest. Kossuth Könyvkiadó, 1984.
- Szabó Bálint: Forradalmak sajátosságai. 1944-1948. h.n., k. n. 1962.
- Szabó Bálint: Az „ötvenes évek”. Elmélet és gyakorlat a szocialista építés első időszakában

- Magyarországon 1948-1957. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1986.
- Szakács Sándor - Zinner Tibor: A háború megváltozott természete. Adatok és adalékok, tények és összefüggések, 1944-1948. Budapest, Genius Gold Bt. 1997.
- Szerencsés Károly: A nemzeti demokráciáért (Sulyok Dezső 1897-1967). Pápa, Pápa város Önkormányzata, 1997.
- Tóth István: A Nemzeti Parasztpárt története 1944-1948. Budapest, Kossuth Kiadó, 1972.
- Varga Lajos (szerk.): A magyar szociáldemokrácia kézikönyve, Budapest, Napvilág Kiadó, 1999.
- Veress Géza: Vásáry István politikai pályája, Debrecen Csokonai Kiadó, 1999.
- Vida István: A Független Kisgazdapárt politikája 1944-1947. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976.
- Vida István: Koalíció és pártharcok 1944-1948, Budapest, Magvető Kiadó, 1986.
- Vigh Károly: Tildy Zoltán életútja. Békéscsaba, Tevan, 1991.
- Zinner Tibor: XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata, 1944/1945-1992. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1999.
- Zinner Tibor: Adalékok a magyarországi koncepciók perekhez, Székesfehérvár, Videoton József Attila Művelődési Központ, 1988.
- Zinner Tibor (előszót írta): Rajk László és társai a népbíróság előtt 40 év távlatából. Az un. „kék könyv” hasonmás kiadása, Budapest. Magyar Eszperantó Szövetség 1989.
- Cikkek, tanulmányok:
- Balogh Sándor: „Szabad és demokratikus választás – 1945”. In: Hubai László – Földes György (szerk.): Parlamenti választások 1920-1990. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1994.
- Baráth Magdolna: Az MDP vezetése és a rehabilitáció (1953-1956). Múltunk, 1999/4. 40-97.
- Baráth Magdolna: Gerő Ernő és a „tisztá lap” politikája. Múltunk, 2001/1. 3-58.
- Görgőy Rita: Válaszúton: Nagy Imre 1953 és 1957 közötti szemléletváltozása. In Fejérdy Gergely (szerk.): Tanulmányok fél évezred magyar történelméből. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2002.
- Germuska Pál - Nagy Tamás: Az MDP Államvédelmi Bizottsága, Honvédelmi Bizottsága és a Honvédelmi Tanács. Múltunk, 2004/1. 180-210.
- Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalícion belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában. Századok, 1996/3.
- Györkei Jenő: A spanyolországi Rajk-ügy. Múltunk, 1996/4. 147-178.

- Hajdú Tibor: Júdás mindig velünk van. Két különös karakter: Stolte István és Cseresznyés Sándor. Valóság, 1992 /12, 52-64.
- Hajdu Tibor: Farkas és Kádár Rajknál – Az 1949. június 7-i beszélgetés hiteles szövege. Társadalmi Szemle, 1992/4. 70-89.
- Hajdu Tibor: Júdás mindig velünk van. Két különös karakter: Stolte István és Cseresznyés Sándor. Valóság 1992/12.
- Hajdu Tibor: A Rajk-per háttere és fázisai. Társadalmi Szemle, 1992/11. 17-36.
- Hajdu Tibor: Kádár János sajátkezű feljegyzése a Rajk-perről. (1954. július 20.) Társadalmi Szemle 1993/1. 86-89.
- Izsák Lajos: Az polgári pártok felszámolása és az egypártrendszer létrehozása Magyarországon. Történelmi Szemle, 1992/1-2. 61-93.
- Jemnitz János: Adalékok a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az angol Labour Party kapcsolatainak történetéhez. (1945-1947). Történelmi Szemle, 1975/1. 107-118.
- Jemnitz János: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt külpolitikai irányvonalának alakulásához. (1945-1948). Történelmi Szemle, 1965/2-3. 133-199.
- Kádár Zsuzsanna: A magyarországi szociáldemokrata perek története. Múltunk, 1996/2. 3-49.
- Kiss József – Ripp Zoltán – Vida István: A szovjet-jugoszláv és a magyar-jugoszláv kapcsolatok a levelezési diplomácia tükrében, 1954-1955. Múltunk, 2001/1.
- Komját Irén: Magyarország felszabadulása és a párizsi magyarok. Valóság 1970/3. 19-24.
- Mescserjakov M. T.: Szolidaritási mozgalom a köztársasági Spo. Védelmében. A Politikai Főiskola Közleményei, 1976. I. sz.
- Noel Field: Visszaemlékezése. Nagyvilág, 1961/7. 1067-1076.
- Nemes János: Rákosi Mátyás. Társadalmi Szemle 1983/1. 73-85.
- M. Kiss Sándor: Vázlat az ÁVH-ról. Hitel, 1989.
- M. Kiss Sándor: Rákosi Mátyás, Péter Gábor és az ÁVH (1950-1953). In: J. Újváry Zsuzsanna (szerk.): Ezredforduló - századforduló - hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2001.
- Murasko, G. P. - Noszkova A. F.:A szovjet tényező Kelet-Európa országainak háború utáni fejlődésében, 1945-1948. Múltunk, 1996/2. 49-80.
- Noszkova A. F.: Szovjet tanácsadók a kelet-európai országokban. A rendszer megalapozása, 1945-1953. Múltunk, 1999/3. 203-219.
- Okváth Imre: Hadsereg-fejlesztési elképzelések és a hadiipar kiépítése a hidegháború kezdetekor, 1947-1948-ban. In: J. Újváry Zsuzsanna (szerk.): Ezredforduló - századforduló - hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére. Piliscsaba, Pázmány

Péter Katolikus Egyetem, 2001.

Schmidt Mária: A Rajk-per és az amerikai kapcsolat I-II. Magyar Szemle, 1994/3. 227-252. és 1994/4. 360-372.

Sipos Péter: Rajk László, Társadalmi Szemle, 1983/5. 76-86.

Strassenreiter Erzsébet: A szociáldemokrata emigráció 1945 utáni tevékenysége. Múltunk, 1991/1. 58-83.

Strassenreiter Erzsébet: A polgári ellenzék oldalán. Peyer Károly politikai pályafutása 1944 után. Párttörténeti Közlemények, 1983/1. 97-146.

Strassenreiter Erzsébet. A Peyer-frakció tevékenysége 1946-47 fordulóján az SZDP-ben. Századok, 1987/2-3. 299-354.

Szekér Nóra: A Magyar Közösség és a weishausista mozgalom kapcsolatai. In: J. Újváry Zsuzsanna (szerk.): Tanulmányok évszázadok történelméből. Piliscsaba, Pázmány Péter katolikus Egyetem, 2006.

Vásárhelyi Miklós: Az első megghiúsított reformkísérlet. Az 1953-as kormányprogram. Medvetánc, 1988/2-3. 149-205.

Vida István: A magyar népi demokrácia pártpolitikai struktúrája 1944-1948. Történelmi Szemle, 1985/1, 26-51.

Zinner Tibor: A szociáldemokraták és a katonai vezetők ellen koholt perek közötti kapcsolatról, *Ügyészségi Értesítő*, 1990/1.

Zsitnyányi Ildikó: Egy „titkos háború” természete. A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége tagjaival szemben lefolytatott internálási és büntetőeljárás gyakorlat, 1948-1950.

Hadtörténelmi Közlemények, 2002/4. 1086-1101.

Emlékiratok:

Almásy Pál: Sopronkőhidai napló, 1944-1945. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1984.

Betlen Oszkár: Párizs – Madrid – Bécs, Budapest, Kossuth, 1968.

Böhm Vilmos: Másodszor emigrációban. Budapest, Progresszió, 1990.

Csatári József : A spanyol barikádokon, Zrínyi, Budapest. 1961.

Cseresnyés Sándor: ...nem csak a spanyol nép ügye. Dante Könyvkiadó, Budapest. é. n. / 1948/.

Dékán István – D. Kardos Éva: Utak és ösvények. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1979².

Dénes Béla: ÁVO-s világ Magyarországon. Egy cionista orvos emlékiratai. Budapest, Kairosz Kiadó, 1999.

Demény Pál: A párt foglya voltam. Budapest, Medvetánc, 1988.

- Dilas, Milovan: Találkozások Sztálinnal. Budapest, 1989.
- Dobi István: Vallomás és történelem, I-II. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962.
- Domokos József: Két per egy kötetben. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1978.
- Háy Gyula: Született 1900-ban. Budapest, Interart Kiadó, 1990.
- Hegedüs András: A történelem és hatalom igézetében. Budapest, Kossuth, 1988.
- Ignotus Pál: Fogságban, 1949-1956. Budapest, Cserépfalvi Könyvkiadó, 1993.
- Kornis Pál: Tanúként jelentkezem. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1988.
- Kovács Imre: Magyarország megszállása. Budapest, Katalizátor Iroda, 1988.
- Kövágó József: Emlékezés a náci ellenes magyar katonai ellenállásra, Budapest, Püski Könyvkiadó, 1994.
- Kövágó József: You are all alone, New York, Praeger, 1959.
- Király Béla: Amire nincs ige. Visszaemlékezések, 1912-2004. Budapest, HVG Kiadó, 2004.
- Kiss Sándor: A magyar demokráciáért. A Magyar Öregdiák Szövetség Bessenyei György Kör kiadása, 1983.
- London, Artur: beismerő vallomás. A prágai nagy per. Budapest. Magvető, 1991.
- Major Ákos: Népbíráskodás - forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései. Budapest, Minerva, 1988.
- Majszkij, Ivan: Egy szovjet diplomata visszaemlékezései. Budapest, Gondolat-Kossuth Könyvkiadó, 1975.
- Markos György: Vándorló fegyház. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1977².
- Marosán György: Az úton végig kell menni. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1980³.
- Marosán György: Nincs visszaút, emlékeim az 1948-1956-os évekből Budapest. ELTE, 1988.
- Marosán György: Tüzes kemence. Budapest, Magvető, 1975.
- McCargar, James (Cristofer Felix): A titkos háború. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1993.
- Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött. Budapest, Európa-Historia, 1990.
- Nógrádi Sándor: Új történet kezdődött Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966.
- Pokorny Hermann: Emlékeim. A láthatatlan hírszerző. Budapest, Petit Real Könyvkiadó, 2000.
- Radó Sándor: Dóra jelenti. Az első teljes kiadás. Budapest, Kossuth Kiadó, 2006.
- Ságvári Ágnes: Mert nem hallgathatok. Egy jó házból való pártmunkás emlékei. Magyar Hírlap könyvek, 1989.
- Sándor Iván: A történelem megvilágítatlan jelenetei, Valóság, 1983. 2. sz. 60-69.
- Schöpflin Gyula. Szélkiáltó. Magvető-Pontus, 1991.
- Sulyok Dezső: Két éjszaka nappal nélkül, Zürich, Thomas Werlag, 1948.

Szász Béla: Minden kényszer nélkül. Egy műper története. Budapest, Európa-História, 1989.

Szélig Imre: Üzenetek a száműzetésből. Budapest, Kéthly Anna Alapítvány, 1994.

Vas Zoltán: Viszontagságos életem. Budapest, magvető Könyvkiadó, 1980.

Vas Zoltán: Akkori önmagunkról. Önéletírás II. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1982.

Vándor Györgyi: A rémület éjszakái, München, Veritas, 1972.

Varga László: Kérem a vádlott felmentését. New York, Püski Kiadó, 1989.

Mellékletek:

1. Pálffy György: Az „Ellenállási mozgalomban” való részvételem leírása, HM 1945-eln. 28156
2. Rajk László és társai ügyének felülvizsgálatáról, 1955. április 9. ÁBTL 3.1.9 V-142673/2
3. Jelentés, 1954. június 10. ÁBTL 2.1 I/14-b
4. Kiértékelő jelentés Pálffy György elítélt ügyében, 1954. június 12. ÁBTL 2.1 I/14
5. Jelentés, 1955. április 9. ÁBTL 3.1.9 V-142673/1
6. Jelentés a Pálffy-Sólyom ügyben kivégzett személyek ügyének felülvizsgálatáról, 1955. március 28. ÁBTL 2.1 I/14-b
7. Károlyi Márton sajátkezű feljegyzése, 1954. május 18. ÁBTL 3.1.9 V-142673/5
8. Péter Gábor elítélt sajátkezű feljegyzése, 1954. augusztus 14. ÁBTL 3.1.9 V-142673/4
9. Janikovszky Béla tanúvallomási jegyzőkönyve, 1957. január 29. ÁBTL 3.1.9 150019/5
10. Operatív vizsgálati terv a Sólyom László által vezetett szervezkedésben való részvétel miatt elítéltek ügyében ÁBTL 2.1 I/14-b
11. Jelentés Marschall László ügyében, 1954. augusztus 24. 2.1. I/5-a
12. Vizsgálati terv, 1954. április 19. ÁBTL 2.1 I/6
13. Tárgyalási jegyzőkönyv Deszkás János és Tardi István perújrafelvételi tárgyalásáról. 1954. szeptember 17. ÁBTL 2.1 I/75